

ประชากร
และสังคม

2562

ครอบครัวไทย... สะท้อนอะไรในสังคม

The Reflection of Thai Families to Society

จงจิตต์ ฤทธิรงค์ ศุภริดา ชวนวัน
สิรินทร์ยา พูลเกิด สรัญญา สุจริตพงศ์
บรรณาธิการ

รู้จักสถาบันวิจัยประชากรและสังคม (วปส.) มหาวิทยาลัยมหิดล

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล มีฐานะเทียบเท่าคณะหนึ่งในมหาวิทยาลัยมหิดล
ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2514 โดยมีพันธกิจหลัก 3 ประการคือ

หนึ่ง งานวิจัย เพื่อพัฒนาองค์ความรู้สู่สังคมไทยทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับชาติ โดยดำเนินการวิจัยทั้งการวิจัยพื้นฐานและการวิจัยประยุกต์ ที่ครอบคลุมประเด็นทางประชากรและสังคม 6 ด้าน คือ

- การเปลี่ยนแปลงประชากร ครอบครัว และสังคม
- ผู้สูงอายุ
- เพศวิถี เพศภาวะ อนามัยเจริญพันธุ์ และเอชไอวี/เอดส์
- แรงงาน การย้ายถิ่น และความเป็นเมือง
- ประชากร สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ
- ประเด็นเร่งด่วน

ใน พ.ศ. 2549 สถาบันฯ ได้รับการจัดอันดับให้เป็นสถาบันอันดับหนึ่งของประเทศไทยในด้านการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

สอง งานสอนและงานฝึกอบรม เพื่อสร้างคนให้มีความรู้ความเข้าใจในการวิเคราะห์และการประเมินผล พร้อมทั้งการนำผลงานวิจัยไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานและสาธารณะ ปัจจุบันสถาบันฯ เปิดหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา 4 หลักสูตร คือ

- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยประชากรและอนามัยเจริญพันธุ์ (หลักสูตรนานาชาติ)
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพฤกษวิทยาเชิงประชากรและสังคม (หลักสูตรนานาชาติ)
- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประชากรศาสตร์ (หลักสูตรนานาชาติ)

สำหรับงานฝึกอบรม ที่ดำเนินการประจำปี คือ

- หลักสูตรการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ
- หลักสูตรการวิจัยเชิงปริมาณ
- หลักสูตร 'Monitoring and Evaluation of Population and HIV/AIDS Programs'
- หลักสูตร 'Monitoring and Evaluation of Population, Nutrition and Health Programs'

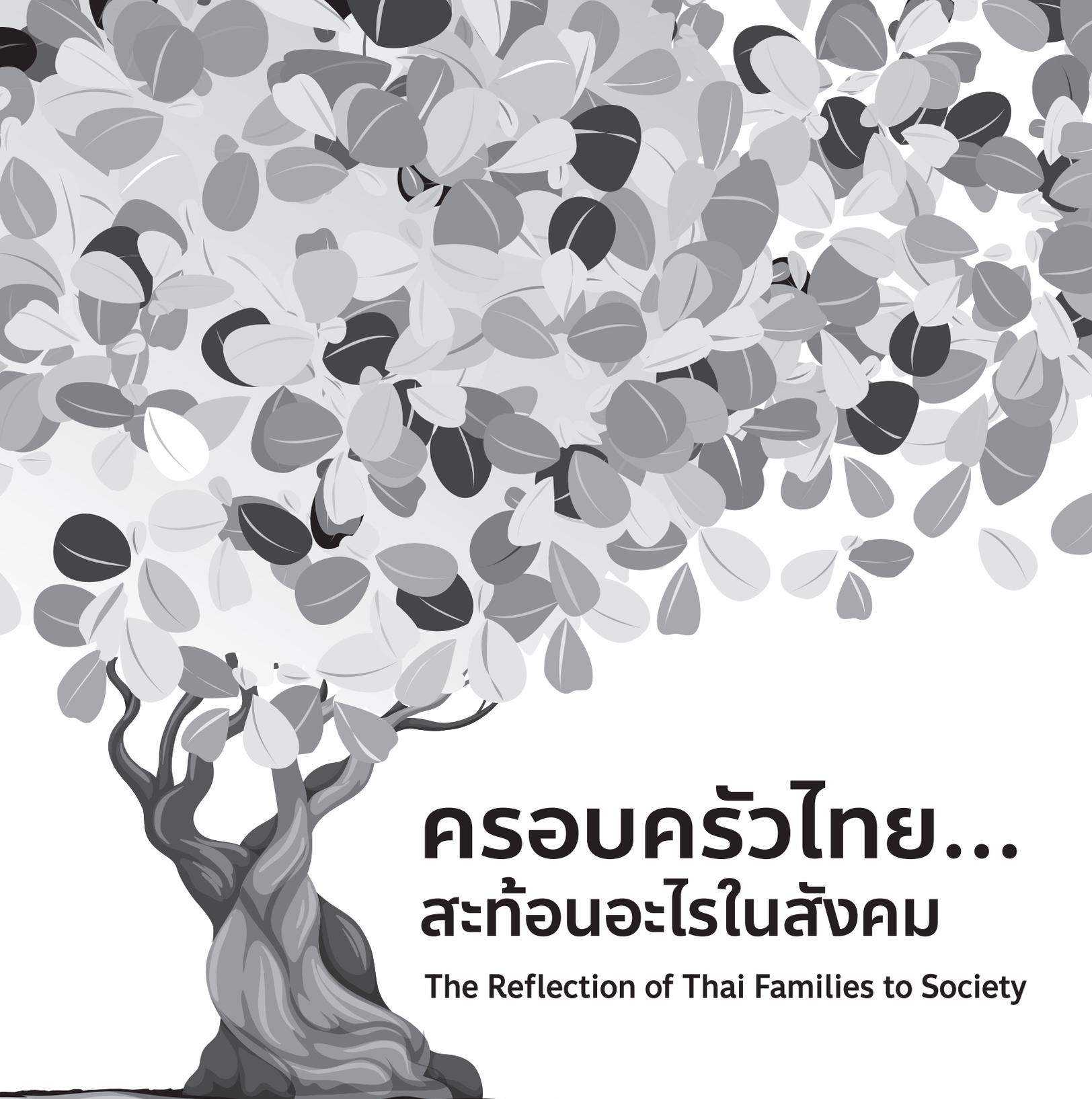
สาม งานบริการวิชาการ เพื่อนำความรู้และนำความคิดเชิงบูรณาการ ขยายผลออกไป มุ่งสู่การสร้างสังคมที่มีคุณภาพ ผ่านรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การเผยแพร่รายงานและตำราวิชาการสู่ห้องสมุดทั่วประเทศ หน่วยงานต่างๆ และประชาชนผู้สนใจทั่วไป รวมถึงการจัดงานประชุมวิชาการระดับชาติประจำปี 'ประชากรและสังคม' การจัดสัมมนาเผยแพร่ผลงานวิจัย การให้คำปรึกษาต่อองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชน และองค์กรชุมชน ตลอดจนจนบุคลากรสถาบันฯ ได้รับเชิญ และ/หรือสรรหาเข้าเป็นกรรมการระดับชาติที่ส่งผลต่อการมีส่วนเสนอนโยบายหรือยุทธศาสตร์ที่สำคัญ

การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ "ประชากรและสังคม"

เป็นหนึ่งในกิจกรรมสำคัญที่สถาบันฯ ให้ความสำคัญ เพื่อเป็นช่องทางในการเผยแพร่ผลงานต่อสาธารณะ โดยริเริ่มให้มีการจัดประชุมวิชาการระดับชาติประจำปี ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2548 และยึดถือเป็นกิจกรรมสำคัญประจำปีเรื่อยมา โดยถือเอาวันที่ 1 กรกฎาคม ซึ่งเป็นวันกลางปีประชากรเป็นวันจัดประชุมทุกปี ประเด็นที่นำเสนอในแต่ละปี เป็นการประมวลจากปรากฏการณ์ทางสังคมที่เป็นทั้งสาเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและสังคม

ประเด็นการนำเสนอที่ผ่านมามีดังนี้

- ปี 2548 เรื่อง ประชากรของประเทศไทย ณ พ.ศ. 2548
  - ปี 2549 เรื่อง ภาวะการตาย: ภาพสะท้อนความมั่นคงทางประชากร
  - ปี 2550 เรื่อง นคราภิวัตน์และวิถีชีวิตเมือง
  - ปี 2551 เรื่อง 'มิติเพศ' ในประชากรและสังคม
  - ปี 2552 เรื่อง ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร
  - ปี 2553 เรื่อง คุณค่าผู้สูงอายุในสายตาสังคมไทย
  - ปี 2554 เรื่อง จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย
  - ปี 2555 เรื่อง ประชากรชายขอบและความเป็นธรรมในสังคมไทย
  - ปี 2556 เรื่อง ประชากรและสังคมในอาเซียน: ความท้าทายและโอกาส
  - ปี 2557 เรื่อง การเกิดกับความมั่นคงในประชากรและสังคม
  - ปี 2558 เรื่อง ความหลากหลายทางประชากรและสังคมในประเทศไทย ณ ปี 2558
  - ปี 2559 เรื่อง ประเทศไทยกับศตวรรษแห่งการย้ายถิ่นข้ามชาติ
  - ปี 2560 เรื่อง "ความเป็นธรรม" และ "ความเป็นไท" ด้านเพศและการเจริญพันธุ์: ความท้าทายที่ไม่สิ้นสุด
  - ปี 2561 เรื่อง ความอยู่ดีมีสุขในสังคมไทย: ความฝันหรือความจริง
- และในปีปัจจุบันคือ
- ปี 2562 เรื่อง ครอบครัวไทย...สะท้อนอะไรในสังคม

ครอบครัวไทย... สะท้อนอะไรในสังคม

The Reflection of Thai Families to Society

จงจิตต์ ฤทธิรงค์ ศุภธิดา ชนวนัน
สิรินธรยา พูลเกิด สรัญญา สุจริตพงศ์

บรรณาธิการ

ครอบครัวไทย...สะท้อนอะไรในสังคม

จงจิตต์ ฤทธิรงค์ ศุทธิดา ขวณวัน
สิรินทร์ยา พูลเกิด สรัญญา สุจริตพงศ์
บรรณาธิการ

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ประชากรและสังคม 2562: ครอบครัวไทยสะท้อนอะไรในสังคม = The Reflection of Thai Families to Society / บรรณาธิการ, จงจิตต์ ฤทธิรงค์... (และคนอื่นๆ). -- พิมพ์ครั้งที่ 1. -- นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2562. (เอกสารทางวิชาการ/สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; หมายเลข 486)

ISBN 978-616-443-311-3

1. ครอบครัว. 2. ครอบครัว-ไทย. 3. ความสัมพันธ์ในครอบครัว. 4. ครอบครัว -- แห่งสังคม. 5. ความอยู่ดีมีสุข. 6. คุณภาพชีวิต. 7. ความรุนแรงในครอบครัว. 8. ขนาดครอบครัว. 9. ความสุข. I. จงจิตต์ ฤทธิรงค์, บรรณาธิการ. II. ศุทธิดา ขวณวัน, บรรณาธิการ. III. สิรินทร์ยา พูลเกิด, บรรณาธิการ. IV. สรัญญา สุจริตพงศ์, บรรณาธิการ. V. มหาวิทยาลัยมหิดล. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. VI. ชื่อเรื่อง: The Reflection of Thai Families to Society. VII. ชื่อชุด.

HQ743 ป231 2562

พิมพ์ครั้งที่ 1

จำนวน

ออกแบบปกและรูปเล่ม
จัดพิมพ์

มิถุนายน 2562

500 เล่ม สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย

สุกัญญา พรหมทรัพย์

สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

999 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

โทรศัพท์ 0-2441-0201-4 โทรสาร 0-2441-9333

e-mail: directpr@mahidol.ac.th

website: www.ipsr.mahidol.ac.th

โรงพิมพ์เดือนตุลา

39/205-206 ซอยวิภาวดีรังสิต 84 แขวงสนามบิน เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210

โทรศัพท์ 02-996-7392-4 โทรสาร 02-996-7395

e-mail: octoberprint50@hotmail.com

พิมพ์ที่

คำนำ

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ตระหนักเป็นอย่างยิ่งถึงความสำคัญประเด็น “ครอบครัว” อาทิ นิยามความหมาย รูปแบบการอยู่อาศัย เวลาในการเริ่มต้นสร้างครอบครัว การดำรงอยู่และการสืบทอดครอบครัว รวมถึงโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ของครอบครัว ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัว เนื่องจากสถานการณ์ครอบครัวไทยในปัจจุบันกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ที่เห็นชัดเจน คือ ลักษณะการอยู่ร่วมกันและความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวไทยปัจจุบันมีความใกล้ชิดกันน้อยลง จนทำให้ “ครอบครัว” ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมขั้นพื้นฐานเกิดความอ่อนแอไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ส่งผลกระทบต่อปัญหาอื่นๆ ตามมา เช่น ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหายาเสพติด ปัญหาความรุนแรงภายในครอบครัว ปัญหาพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศของวัยรุ่น เป็นต้น สถานการณ์เหล่านี้ นอกจากเป็นภาระให้กับสมาชิกในครอบครัวแล้ว ยังเป็นภาระอันยิ่งใหญ่ให้กับภาครัฐและองค์กรภาคีอื่น ๆ ที่ต้องร่วมกันแก้ปัญหานี้ เพื่อให้ “ครอบครัวไทย” เข้มแข็งและยั่งยืนต่อไปได้อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง

การจัดประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 15 “ประชากรและสังคม 2562” โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ภายใต้หัวข้อ “ครอบครัวไทย...สะท้อนอะไรในสังคม” (The Reflection of Thai Families to Society) มีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุน สร้างเสริม และกระตุ้นสังคมไทยให้ใส่ใจ “ครอบครัว” ให้ตรงจุดตรงประเด็น เกิดผลสำเร็จที่สามารถลดปัญหาและภาระให้กับสมาชิกในครอบครัว และภาระขององค์กร สังคม และประเทศชาติ ได้ในที่สุด

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ขอขอบคุณคณาจารย์ นักวิจัย และนักวิชาการทุกท่านที่มีส่วนร่วมในการเขียนบทความลงหนังสือเรื่อง “ครอบครัวไทย...สะท้อนอะไรในสังคม” ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต ประธานคณะกรรมการวิชาการและประธานคณะกรรมการประชุมฯ บรรณาธิการหนังสือ ผู้ทรงคุณวุฒิ รวมทั้งบุคลากรสายสนับสนุนของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม ที่ร่วมแรงร่วมใจผลักดันให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ประการสุดท้ายที่สำคัญ คือ ขอขอบคุณผู้เข้าร่วมประชุมทุกท่านที่ติดตามผลงานของสถาบันวิจัยประชากรและสังคมมาอย่างต่อเนื่อง และร่วมทำให้การประชุมเป็นเวทีที่สำคัญของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาคำสำคัญต่อไป

รศ.ศิริพันธ์ เกียรติ

รองศาสตราจารย์ ดร. รศรินทร์ เกียรติ
ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยประชากรและสังคม
มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการแฉลง

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญมากที่สุด ครอบครัวที่อบอุ่นย่อมก่อให้เกิดชุมชนที่เข้มแข็ง สมาชิกครอบครัวเป็นองค์ประกอบที่มีลักษณะหลากหลายจึงแสดงบทบาททางสังคมแตกต่างกันไปตามเหตุการณ์ในช่วงชีวิต การศึกษาสถานการณ์และข้อท้าทายที่เกิดขึ้นกับครอบครัวจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เห็นโอกาสในการส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและนำไปสู่การสร้างสรรค์สังคม

หนังสือ “การประชุมประชากรและสังคม 2562” ได้รวบรวมบทความวิชาการและงานวิจัยเกี่ยวกับครอบครัวที่สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ร่วมกับภาคีเครือข่าย ได้ดำเนินงานโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสะท้อนลักษณะของครอบครัวไทยซึ่งมีโครงสร้างและวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ครอบครัวไทย: นิยาม ความหมาย นโยบาย เสนอ 4 บทความ ซึ่งกล่าวถึง 1) พัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัว: การค้นหาวิธีการศึกษาครอบครัวยุคโลกาภิวัตน์ 2) การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการการสร้างเสริมศักยภาพภาคีเครือข่ายในการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทย 3) การอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนไทย พ.ศ. 2539-2560: การจำแนกรูปแบบด้วยกลุ่มวัย และ 4) ขนาดครัวเรือนและความต้องการใช้น้ำประปาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

ส่วนที่ 2 ครอบครัวไทย...รุ่งหรือล่ม? ครอบคลุมเนื้อหาความสัมพันธ์ในครอบครัวและความไม่ปลอดภัยในสังคมที่กำลังดำเนินคู่ขนานไปกับเทคโนโลยีเปลี่ยนโลก (disruptive technology) ได้แก่ 1) สายสัมพันธ์ครอบครัวไทยในสื่อสังคมออนไลน์ 2) วิตามิน F13: คู่มือสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว 3) ครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม และ 4) ความรุนแรงในครอบครัว: “โรคติดต่อ” ที่มากับ “ภาวะแทรกซ้อน”

ส่วนที่ 3 ครอบครัวไทย: การปรับตัวกับยุคสมัยใหม่ กล่าวถึง สถานการณ์ความสุขของคนในครอบครัวหลากหลายวัย การเปรียบเทียบสุขภาวะในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย และการปรับตัวของสมาชิกครอบครัวในวัยแรงงาน วัยเกษียณ และบทบาทของแม่ ซึ่งประกอบด้วย 5 บทความ ได้แก่ 1) ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยใน 5 ภูมิภาค: เหมือนหรือแตกต่างอย่างไร 2) เกิดอะไรขึ้นกับเด็กไทยในครอบครัวที่มีพ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น 3) ครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานมิลเลนเนียล 4) สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงาน 4 ช่วงวัยในประเทศไทย และ 5) ผู้หญิงยุคใหม่ ทำไมจึงออกจากงานมาเลี้ยงลูก

เนื้อหาทั้ง 3 ส่วน รวม 13 บทความ จะทำให้เข้าใจการศึกษาประเด็นครอบครัวอย่างเป็นพลวัต กล่าวคือ ความเป็นครอบครัวทั้งความสัมพันธ์และบทบาทหน้าที่ของสมาชิกเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากยุคสมัยที่ต่างต่างกัน วิถีชีวิตและพฤติกรรมสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของสมาชิกในครอบครัว ภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรที่จำกัดและการบีบคั้นทางสังคม แม้กระนั้นความงอกงามและความสุขของประชากร ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคมไทย

บรรณาธิการ

สารบัญ

บรรณาธิการแถลง

เกริ่นนำ

ก

ส่วนที่ 1 ครอบครัวไทย: นิยาม ความหมาย นโยบาย

พัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัว:

การค้นคว้าวิธีการศึกษาครอบครัวยุคโลกาภิวัตน์

3

วากาโกะ ทาเคตะ กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และ รศรินทร์ เกรย์

การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การสร้างเสริมศักยภาพภาคีเครือข่ายในการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทย

15

ดลชัย สะวังจู และ พจนา หันจางสิทธิ์

การอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนไทย

พ.ศ. 2539-2560: การจำแนกรูปแบบด้วยกลุ่มวัย

37

ปัทมา ว่าพัฒนางศ์

ขนาดครัวเรือนและความต้องการใช้น้ำประปา

ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

51

มาร์ก เฟลด์แมน และ ชีรนงด์ สกุลศรี

ส่วนที่ 2 ครอบครัวไทย...รุ่งหรือล่ม?

สายสัมพันธ์ครอบครัวไทยในสื่อสังคมออนไลน์

71

ภูเบศร์ สมุทรจักร และ กุลทิพย์ ศาสตราวุจิ

วิตามิน F13: คู่มือสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว

89

จรัมพร ไหล่ายอง อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ วาทีนี บุญชะลิกษ์

กัญญา อภิพรชัยสกุล อรทัย หงษ์เจริญพรพานิช

พงษ์ศักดิ์ หมั่นศักดิ์ ปัทมา แยมเพกา และ พอตตา บุญยศิริณะ

ครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม สุนีย์ กัลยะจิตร์ ศุภกร ปุณฺณฤทธิ และ ทิตริฐิตา อธิธรรมพฤษ์	103
ความรุนแรงในครอบครัว: “โรคติดต่อ” ที่มากับ “ภาวะแทรกซ้อน” ตะวันชัย จิระประมุขพิทักษ์	121

ส่วนที่ 3 ครอบครัวไทย: การปรับตัวกับยุคสมัยใหม่

ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยใน 5 ภูมิภาค: เหมือนหรือแตกต่างอย่างไร รุจา ภูไพบูลย์ ระพีพรรณ คำหอม ดารุณี จงอุดมการณ์ ถวัลย์ เนียมทรัพย์ จินตนา วัชรสินธุ์ และ สาวิตรี ทยานศิลป์	135
เกิดอะไรขึ้นกับเด็กไทยในครอบครัวที่มีพ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น อารี จำปากลาง และ อักษรารักษ์ หลักทอง	151
ครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานมีเลนเนียด วรรณิ หุตะแพทย์ และ วิภาพร จารุเรืองไพศาล	165
สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัว ของคนทำงาน 4 ช่วงวัย ในประเทศไทย ปรีญา พลอยระย้า และ ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต	181
ผู้หญิงยุคใหม่ ทำไมจึงออกจากงานมาเลี้ยงลูก กัญญาพัชร สุทธิเกษม และ รินา ต๊ะดี	197
ภาคผนวก	217
ผู้ทรงคุณวุฒิ	222
ดัชนี	223

เกริ่นนำ

ครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นของสังคมแม้จะเป็นหน่วยเล็กที่สุด แต่เป็นสถาบันพื้นฐานสำคัญที่สุดของสมาชิกครอบครัวในการใช้ชีวิตร่วมกันที่สามารถส่งผลกระทบต่อทั้งในระดับตนเอง ครอบครัว สังคม และประเทศ ครอบครัวจึงเป็นประเด็นสำคัญอย่างยิ่ง ดังจะเห็นจากที่ประเทศไทยประกาศให้ทุกวันที่ 14 เมษายน ของทุกปี เป็น “วันครอบครัว” ขณะที่สหประชาชาติได้ประกาศให้ทุกวันที่ 15 พฤษภาคมของทุกปี เป็นวันครอบครัวสากล

สังคมปัจจุบันมีความอ่อนแอและเปราะบางมากขึ้น สะท้อนถึงสถาบันพื้นฐาน “ครอบครัว” ที่ขาดความเหนียวแน่น ไม่อบอุ่น ด้วยภาวะทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สภาพแวดล้อม และเทคโนโลยี ทำให้ทุกคนห่างจากความเป็นครอบครัว มีสัมพันธภาพและการสื่อสารน้อยลง บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวเกิดความสับสน ทำให้ความรับผิดชอบในครอบครัวไม่ชัดเจนและลดน้อยลง สิ่งที่มาคือสมาชิกในครอบครัวเห็นห่างกันมากขึ้น ต่างคนต่างทำงาน พ่อแม่ให้เวลาดูแลลูกน้อยลง ทำให้ความอบอุ่นของเด็กในครอบครัวลดน้อยลงไปด้วย

รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 “โฉมหน้าครอบครัวไทย ยุคเกิดน้อย อายุยืน” โดยกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติประจำประเทศไทย ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2558) นำเสนอ พลวัตประชากรที่ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนโฉมหน้าโครงสร้างครอบครัวไทย โดยวิเคราะห์และสังเคราะห์ประเด็นนิยามของครอบครัวและครัวเรือน การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างประชากรไทย ในภาพรวม อนาคตการพัฒนาครอบครัวและครัวเรือนไทยรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบัน อาทิ ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวข้ามรุ่น ครอบครัวเพศเดียวกัน และครัวเรือนอยู่คนเดียว การตัดสินใจสร้างครอบครัวในปัจจุบัน ไม่ได้ขึ้นอยู่กับบรรทัดฐานหรือประเพณีนิยมเหมือนในอดีต การสร้างครอบครัวกลับกลายเป็นทางเลือกของแต่ละบุคคล เป็นเรื่องของปัจเจกที่ยึดถือทางเลือก การดำเนินวิถีชีวิตที่ตนเองปรารถนา ส่วนใหญ่พิจารณาจากโอกาสทางเศรษฐกิจ การทำงาน การศึกษา และความหลากหลายของการใช้ชีวิตคู่ของคนยุคปัจจุบัน

รายงานนี้ วิเคราะห์และสังเคราะห์ครอบครัวไทยรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบันและแนวโน้มที่ผ่านมาในอดีต ชี้ให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางพลวัตประชากรและเศรษฐกิจสังคมส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวในสังคมไทย ที่มีรูปแบบและแนวโน้มที่เปลี่ยนไป เหตุผลของการมีครอบครัวรูปแบบเหล่านั้น รวมทั้งความสำคัญ ตลอดจนโอกาสและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงแรงผลักดันจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อแนวโน้มของครอบครัวไทยในอนาคต รวมทั้งให้ข้อเสนอแนะเพื่อลดผลกระทบเชิงลบและสร้างการตอบรับเชิงบวกต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของครอบครัว โดยมุ่งหวังให้ข้อเสนอแนะเหล่านี้สามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้ในทุกระดับ ทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น ตลอดจนเอกชนทุกภาคส่วน

พิมลพรรณ อิศรภักดี (2560) ชี้ให้เห็นว่า “ครอบครัวพ่อแม่เลี้ยงเดี่ยว” เพิ่มจำนวน จาก 9.7 แสนครัวเรือน เป็น 1.37 ล้านครัวเรือน ในจำนวนนี้ ประมาณร้อยละ 80 เป็นครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว สาเหตุหลักคือ อัตราการหย่าร้างที่สูงขึ้น “ครอบครัวข้ามรุ่น” หรือครอบครัวที่มีแต่ผู้สูงอายุและเด็ก มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นผลมาจากพ่อแม่ย้ายถิ่นจากชนบทไปทำงานในเมือง ต้องทิ้งลูกไว้ให้อยู่กับปู่ย่าตายาย จากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติพบว่า เด็กอายุ 0-17 ปี ไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากร้อยละ 19.3 ในปี 2548 เป็นร้อยละ 22.8 ในปี 2554 ครอบครัวในอีกลักษณะหนึ่งที่เกิดจากทัศนคติเรื่องเพศที่สังคมไทยเปิดกว้างมากขึ้นคือ “ครอบครัวเพศเดียวกัน” พบว่าครอบครัวที่มีคู่ครองในลักษณะ “ชาย-ชาย” ร้อยละ 0.4 และ “หญิง-หญิง” ร้อยละ 0.3 แม้จะยังไม่มีการรวบรวมสถิติไว้อย่างเป็นทางการ แต่ก็คาดว่าจะพบมากขึ้นตามลำดับเพราะสังคมไทยยอมรับและให้โอกาสบุคคลเหล่านี้สามารถเปิดเผยตนเองได้มากขึ้นและสามารถปรับตัวให้อยู่ในสังคมได้มากขึ้น

กมลชนก ขำสุวรรณ และ บุรเทพ โชคนานุกุล (2555) ศึกษาเรื่อง “ครอบครัวแม่เดี่ยว: การเป็นชายขอบ และความไม่เป็นธรรมในสังคม” โดยการสัมภาษณ์ระดับลึกแม่เลี้ยงเดี่ยว ที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับส่วนกลางและท้องถิ่น รวมทั้งหน่วยงานเอกชนจำนวน 11 ราย ในเขตกรุงเทพมหานครและนครปฐม พบว่า กระบวนการทำให้เป็นชายขอบของครอบครัวแม่เดี่ยวเกิดจากความไม่เท่าเทียมกันทางเพศ ทั้งปัจจัยด้านชีววิทยาและโครงสร้างของวัฒนธรรมแบบชายเป็นใหญ่ โดยเฉพาะครอบครัวแม่เดี่ยว การถูกตีตราและการกีดกันความก้าวหน้า ทำให้สังคมเต็มไปด้วยอคติ ส่งผลกระทบต่อฐานะของแม่เดี่ยวที่ต้องเผชิญกับความยากจน ไม่มีเงินทุนของตัวเอง ขาดปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิต เกิดความไม่เป็นธรรมด้านสิทธิและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร และเสนอแนะให้หน่วยงานภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคม ตระหนักถึงความไม่เท่าเทียมของชาย-หญิงในตลาดแรงงาน พร้อมทั้งส่งเสริมอาชีพสำหรับแม่เดี่ยวให้สามารถทำหน้าที่แม่และทำงานนอกบ้านได้อย่างสมดุล รวมทั้งเน้นการแก้ปัญหาแบบยั่งยืนโดยเชื่อมโยงมิติทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมควบคู่กัน

รูปแบบของครอบครัว ลักษณะครัวเรือน ลักษณะการพักอาศัยในครัวเรือน รวมทั้งลักษณะครัวเรือนเหล่านี้ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป แสดงให้เห็นถึงแรงผลักดันจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ส่งผลต่อแนวโน้มของครอบครัวไทยในอนาคต และต่อนโยบายด้านครอบครัวในประเทศไทย ขณะเดียวกันสำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็ก เยาวชนและครอบครัว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ร่วมกับ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (สค.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ดำเนินการโดยมูลนิธิเครือข่ายครอบครัว ภายใต้โครงการพัฒนาเครือข่ายครอบครัวลักษณะเฉพาะพบว่า การมีสัมพันธภาพ ทักษะการจัดการปัญหา การจัดการในภาวะวิกฤติ เช่น ทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ในเวลาเดียวกัน การขาดทักษะการเป็นพ่อแม่ ใช้เวลาเลี้ยงดูลูกมากกว่าเด็กปกติ ภาวะความเครียดและการจัดการอารมณ์ ปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัว ส่งผลให้เกิดความเปราะบางต่อการดำรงอยู่ของครอบครัว ดังนั้น การเสริมพลังให้ครอบครัวมีความเข้มแข็ง สามารถดูแลและจัดการกับภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้น จะนำไปสู่ความเข้าใจ การยอมรับ การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหน่วยงานต่างๆ ได้ทุ่มเทในการสร้างเสริมให้ครอบครัวในสังคมไทยมีความเข้มแข็งมากขึ้น แต่ด้วยสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคมโลกและสังคมไทย ทำให้ความทุ่มเทดังกล่าว จำต้องมีกระบวนการขับเคลื่อนที่รู้เท่าทันและก้าวหน้าเพื่อเตรียมความพร้อม ต้องสร้างเสริมศักยภาพครอบครัวที่จะรับมือและรุกไปข้างหน้าต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว เพื่อเกิดต้นแบบครอบครัวแข็งแกร่ง มีพื้นฐานที่เหนียวแน่น มีความคงทน และอยู่รอดได้ในทุกสถานการณ์

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เป็นสถาบันศึกษาวิจัยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มุ่งสู่วิสัยทัศน์ การเป็นสถาบันชั้นนำระดับโลก ที่สรรสร้างวิทยาการด้านประชากรและสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยพันธกิจที่สำคัญหนึ่ง คือ “การจัดประชุมวิชาการระดับชาติประชากรและสังคม” ทุกวันที่ 1 กรกฎาคม เนื่องจากเป็นวันประชากรโลก และได้จัดประชุมวิชาการฯ ดังกล่าวมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม 2548

“การจัดประชุมวิชาการระดับชาติประชากรและสังคม ประจำปี 2562” ในวันที่ 1 กรกฎาคมนี้ เป็นครั้งที่ 15 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม ดำเนินการจัดประชุมฯ ในชื่อเรื่อง “ครอบครัวไทย... สะท้อนอะไรในสังคม” เนื่องจากสถาบันฯ ตระหนักและให้ความสำคัญในการศึกษาวิจัยสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงประชากรและครอบครัวมาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เพื่อรับมือและรุกไปข้างหน้ากับการบริหารจัดการการเปลี่ยนแปลงทางพลวัตประชากรและเศรษฐกิจสังคมที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวในสังคมไทยทั้งโครงสร้าง รูปแบบ และการตัดสินใจสร้างครอบครัว “การประชุมระดับชาติประชากรและสังคม ครั้งที่ 15” นี้ จึงฉายภาพ สถานการณ์ “ครอบครัว” ของสังคมไทยในยุคเปลี่ยนผ่าน เน้นให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและการดำเนิน นโยบาย กลยุทธ์ การสนับสนุน การเสริมสร้าง “ครอบครัว” ทั้งเชิงวิชาการและเชิงขับเคลื่อน เพื่อเสริมสร้างสถาบันครอบครัวในสังคมไทยให้เข้มแข็ง รวมทั้งเป็นการรวมพลังเครือข่ายการทำงานที่เกี่ยวข้องด้านครอบครัวทุกภาคส่วน มาร่วมกันแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การต่อยอดองค์ความรู้ และ แนวทางการขับเคลื่อน “ครอบครัว” ในสังคมไทยทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพื่อให้สมาชิกในครอบครัวที่มีความหลากหลาย ดำเนินวิถีชีวิตในสังคมได้อย่างเข้มแข็งและสามารถเข้าถึงแหล่งทุนต่างๆ ได้ตามวิสัยทัศน์ของนโยบาย และยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564

รูปแบบและเนื้อหาของการจัดประชุมครั้งนี้ นำเสนอประเด็นกระตุกสังคมให้ตระหนักว่า ครอบครัวคือจุดคานงัดของสังคมไทย การร่วมเสวนาของผู้แทนครอบครัวหลากหลาย อาทิ ครอบครัวแม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวเพศเดียวกัน ครอบครัวที่ดูแลลูกลักษณะพิเศษ

นอกจากนี้ เป็นการนำเสนอบทความ จำนวน 13 บทความ ที่ครอบคลุมเนื้อหา สาธารณะ และทักษะประสบการณ์ ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการสร้างเสริมนโยบาย การพัฒนาสถาบันครอบครัวในสังคมไทย ให้เกิดผลสำเร็จและเกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าประสงค์ ยุทธศาสตร์ พันธกิจ ตลอดจนกิจกรรมการขับเคลื่อน “ครอบครัว” ในสังคมไทย บทความทั้งหมดจัดเป็น 3 ช่วงการประชุม (session) ดังนี้

ช่วงการประชุม 1 ครอบครัวไทย: นิยาม ความหมาย นโยบาย ประกอบด้วย 4 บทความ

บทความที่ 1: พัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัว: การค้นหาวิธีการศึกษาครอบครัวยุคโลกาภิวัตน์ โดย วาภาโกะ ทาเคดะ กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และ รศรินทร์ เกรย์ บทความนี้ทบทวนการศึกษาประเด็นครอบครัว เน้นพัฒนาการของวิธีการศึกษาและแนวคิดเชิงวิเคราะห์ ในช่วงเวลาต่าง ๆ โดยแบ่งพัฒนาการของวิธีการศึกษาเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ระยะเวลาที่ 1 ความเชื่อเกี่ยวกับครอบครัวทางสังคมศาสตร์ ระยะเวลาที่ 2 พัฒนาการศึกษาวิจัยครอบครัวที่เป็นระบบ (การศึกษาครอบครัวเชิงปริมาณ) และ ระยะเวลาที่ 3 การศึกษาครอบครัวเชิงอัตวิสัย (subjective) ที่ศึกษาครอบครัวในมิติที่ซับซ้อน บทความนี้เป็นการทำความเข้าใจและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบครอบครัวที่ซับซ้อนและมีความหลากหลายในยุคโลกาภิวัตน์ พัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัว ทั้งพัฒนาการของวิธีการศึกษาทางตะวันตก และพัฒนาการของวิธีการศึกษาในประเทศไทย

บทความที่ 2: การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสร้างเสริมศักยภาพภาคีเครือข่ายในการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทย โดย ดลชัย ฮะวังจุ และ พจนา หันจางสิทธิ์ บทความนี้ นำเสนอการติดตามประเมิน การดำเนินงาน ของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ บทความนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของนโยบาย ภาคีเครือข่ายบุคลากร ผลการติดตามประเมินสถานการณ์ในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ พบว่า ควรเพิ่มศักยภาพในการติดตาม ประเมินผลการปฏิบัติตามนโยบายของบุคลากร เพื่อเน้นกระบวนการและรูปแบบการติดตามประเมินผลเพื่อให้ ได้ผลสำเร็จที่แท้จริง อาทิ ตัวชี้วัดความสำเร็จระดับผลผลิต (output) ควรเป็นตัวชี้วัดย่อยที่เท่าทันกับสถานการณ์ ครอบครัวที่เปลี่ยนไป ตัวชี้วัดความสำเร็จระดับผลลัพธ์ (outcome) และ ระดับผลกระทบ (impact) ต้องเป็นตัวชี้วัดที่บรรลุผลสำเร็จระดับนโยบาย

บทความที่ 3: การอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนไทย พ.ศ. 2539-2560: การจำแนกรูปแบบ ด้วยกลุ่มวัย โดย ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ บทความนี้เสนอภาพลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกใน ครัวเรือนไทย ด้วยมุมมองที่ต่างออกไปจากการศึกษาแบบเดิม ๆ จำแนกการอยู่อาศัยร่วมกันตามกลุ่มวัย (วัยเด็ก วัยทำงาน และวัยสูงอายุ) และจำนวนของสมาชิกในครัวเรือน นำเสนอครัวเรือนแบบต่าง ๆ อาทิ ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว ผู้สูงอายุอยู่กับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก ผู้สูงอายุอยู่กับ วัยทำงานและเด็ก วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว วัยทำงานอยู่กับวัยทำงาน วัยทำงานอยู่กับเด็ก และเด็กอยู่ลำพัง คนเดียวหรืออยู่กับเด็ก โดยวิเคราะห์จากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2539 พ.ศ. 2549 และข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560 ซึ่งผลการวิเคราะห์พบว่า ในภาพรวม ช่วง พ.ศ. 2539-2560 สัดส่วนครัวเรือนขนาดเล็กมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ตรงข้ามกับสัดส่วนครัวเรือน ขนาดใหญ่ที่มีแนวโน้มลดลง แต่อายุเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือนกลับเพิ่มขึ้นเกือบ 10 ปี สัดส่วนครัวเรือน ผู้สูงอายุ (รวมทุกประเภท) เพิ่มขึ้นราวร้อยละ 10 ในช่วง พ.ศ. 2539-2560 ขณะที่ครัวเรือนวัยทำงานอยู่กับ เด็ก (สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป) มีสัดส่วนลดลงอย่างมากถึงร้อยละ 14 ในเวลาเดียวกัน กรุงเทพมหานคร เป็นเพียงภูมิภาคเดียวที่สัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียวและวัยทำงานอยู่กับวัยทำงานมีแนวโน้มลดลง ส่วนภูมิภาคอื่น ๆ สัดส่วนครัวเรือนประเภทนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น พื้นที่เขตเมืองมีสัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุ และ ครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่กับเด็ก ต่ำกว่าพื้นที่เขตชนบท แต่มีสัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่ลำพังคนเดียวและ วัยทำงานอยู่กับวัยทำงานสูงกว่าพื้นที่เขตชนบท

บทความที่ 4: ขนาดครัวเรือนและความต้องการใช้น้ำประปาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล
โดย มาร์ก เฟลแคร์ และ อีรินนค์ สกุกส์รี บทความนี้ เปิดประเด็นขนาดครัวเรือนกับการใช้สาธารณูปโภคในเขตเมือง ซึ่งให้เห็นการใช้น้ำในครัวเรือนส่งผลให้ความต้องการใช้น้ำประปามีแนวโน้มสูงขึ้นในหลายพื้นที่ในประเทศไทยเมื่อเทียบกับขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ยที่มีขนาดเล็กลง โดยเฉพาะในเขตเมืองมีการคาดประมาณว่า แนวโน้มนี้จะมีผลต่อความต้องการใช้น้ำในอนาคต การศึกษานี้คาดประมาณความต้องการการใช้น้ำประปาในครัวเรือนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งรวมนนทบุรี และสมุทรปราการ ระหว่าง พ.ศ. 2561 - 2581 โดยพิจารณาจากแนวโน้มของขนาดครัวเรือนและตัวแปรควบคุม และใช้ข้อมูลการคาดประมาณความต้องการใช้น้ำในปี 2551 - 2560 ผลการศึกษาพบว่า แนวโน้มของขนาดครัวเรือนในอนาคตที่มีขนาดเล็กลงและขนาดของประชากรจะมีขนาดใหญ่ขึ้น ความต้องการน้ำประปาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8.6 เป็น ร้อยละ 14.9 การบริหารจัดการน้ำประปาจะมีบทบาทสำคัญมากต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในอนาคต ดังนั้นควรต้องมีมาตรการการบริหารจัดการน้ำประปาที่เหมาะสม เพื่อให้การจัดหาน้ำประปามีความสอดคล้องกับความต้องการใช้น้ำประปาของครัวเรือน

ช่วงการประชุม 2 ครอบครัวไทย.....รุ่งหรือล่ม? ประกอบด้วย 4 บทความ

บทความที่ 5: สายสัมพันธ์ครอบครัวไทยในสื่อสังคมออนไลน์ โดย ภูเบศร์ สมุทรจักร และกุลทิพย์ ศาสตรระจุ บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ระหว่างสมาชิกครอบครัวมุ่งประเด็นไปที่พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ในแง่พฤติกรรมกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ทั่วไป และการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ในระหว่างสมาชิกครอบครัวสามกลุ่มได้แก่ กลุ่มปู่ย่าตายาย 6 กลุ่ม กลุ่มพ่อแม่ 3 กลุ่ม และ กลุ่มลูก 3 กลุ่ม เพื่อสะท้อนบทบาทของสื่อสังคมในการสื่อสารภายในครอบครัวทั้งในด้านการส่งเสริมและการบั่นทอน พบว่า สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทในการสร้างและรักษาสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวแยกอยู่ห่างไกลกัน รวมทั้งบทบาทการช่วยจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันภายในครอบครัว เป็นเครื่องมือช่วยการติดตามความเคลื่อนไหวของสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งเครือข่าย และยังพบว่า สื่อสังคมออนไลน์แต่ละประเภทมีบทบาทที่แตกต่างกันในบริบทครอบครัว ในขณะที่เฟซบุ๊กใช้เพื่อการติดตามความเคลื่อนไหว แต่การสนทนาจะเกิดขึ้นในไลน์ นอกจากนี้ยังพบการเกิดห้องสนทนาของสมาชิกครอบครัวในระดับต่าง ๆ อาทิ ห้องสนทนาครอบครัวขยายซึ่งมีสมาชิกทั้งรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูกสนทนาร่วมกัน ห้องสนทนาครอบครัวเดี่ยวซึ่งมีเฉพาะรุ่นพ่อแม่และลูกสนทนาร่วมกัน โดยในพื้นที่เสมือนนี้ ครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวเกิดขึ้นพร้อมกันได้ในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบว่า สมาชิกครอบครัวต่างรุ่นกันมีพฤติกรรมการสนทนาและความคาดหวังจากการสนทนาที่แตกต่างกัน รวมทั้งพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งอาจบั่นทอนเวลาที่ใช้ร่วมกันและความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว

บทความที่ 6: วิตามิน F13: คู่มือสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว โดย จรัมพร ไหล่ายอง อภิชาติ จำรัสสุทธิรงค์ วาทีณี บุญชะลักษ์ กัญญา อภิพรชัยสกุล อรทัย หุจรูญพรพานิช พงษ์ศักดิ์ หมื่นศักดิ์ บัทยา แยมเพกา และ พงศา บุญยศิริณะ บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะความสัมพันธ์และรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวที่มีบุตรหลานวัยรุ่น สะท้อนให้เห็นว่า สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว การใช้เวลาร่วมกันในครอบครัวเพื่อทำกิจกรรม

ร่วมกัน การเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองสร้างข้อตกลงในครอบครัว และสร้างความเข้าใจระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลานวัยรุ่น เป็นปัจจัยป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นได้ของวัยรุ่น ผลการศึกษา พบว่าการสื่อสาร การพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเพศ การมีเพศสัมพันธ์ การมีแฟน และการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และการใช้ยาเสพติด เป็นเรื่องยากในการสื่อสารของครอบครัว มีครอบครัวจำนวนไม่มากนักที่นำประเด็นเหล่านี้มาพูดคุยทำความเข้าใจกับบุตรหลานวัยรุ่น ในขณะที่บุตรหลานวัยรุ่นมักจะได้พูดคุยกับผู้ปกครองเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงินที่ถูกต้องบ่อยครั้งหรือเป็นประจำในสัดส่วนสูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นอื่น ๆ บทความนี้นำเสนอแนวทางในการสนับสนุนพ่อแม่ผู้ปกครองให้มีบทบาทสำคัญและทำหน้าที่ในการหล่อหลอมบุตรหลานให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ผ่านคู่มือครอบครัวสำคัญที่เปรียบเสมือน “วิตามิน F13 ที่ใช้เป็นยาบำรุงครอบครัว ลดพฤติกรรมเสี่ยงของบุตรหลานวัยรุ่น” ซึ่งจะช่วยให้พ่อแม่ผู้ปกครองใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว และใช้เวลาว่างในครอบครัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะการสื่อสารกับลูกวัยรุ่นเพื่อลดพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ

บทความที่ 7: ครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม โดย สุณีย์ กัลยะจิตร ศุภกร ปุณฺณฤทธิ และ ทิตฐิตา ธิตธรรมพฤษ์ การวิจัยเรื่อง ครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม บทความนี้ ศึกษาประเภทของอาชญากรรมที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวภัยจากสมาชิกในครอบครัวไทย และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทย เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ (quantitative research) โดยมีแบบสอบถามเป็นเครื่องมือ (questionnaires) ทำการศึกษากับประชาชนที่พักอาศัยในชุมชนเมืองและนอกเมืองทั่วประเทศ ภายในพื้นที่กองบัญชาการตำรวจนครบาล ตำรวจภูธรภาค 1-9 รวม 10 พื้นที่ คัดเลือกพื้นที่เป้าหมายผ่านสถานีตำรวจในพื้นที่จำนวน 9 สถานีตำรวจ (รวมทั้งสิ้น 90 สถานีตำรวจ) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ประชาชนทั่วไปอายุมากกว่า 18 ปี ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (quota sampling) โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสถานีตำรวจละ 65 ราย รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น จำนวน 5,850 ราย ผลการศึกษา พบว่า ประเภทของอาชญากรรมที่เกิดความหวาดกลัวภัยมากที่สุด คือปัญหาอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ในบ้าน รองลงมาคือ ความหวาดกลัวภัยกับปัญหาอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์/รถจักรยานยนต์ และปัญหาอาชญากรรมประเภทข่มขืน-อนาจาร ตามลำดับ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทยพบว่า ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิก คือ หวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิฉฉาชีพในเวลากลางคืนเมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัยเพียงคนเดียว รองลงมา หวาดกลัวว่าจะถูกขโมยทรัพย์สินของท่านในเวลากลางวันเมื่อไม่มีคนอยู่บ้าน ส่วนระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมที่น้อยที่สุด คือ ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมสมัยใหม่ เช่น อาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (แก๊งคอลเซ็นเตอร์ การพนันออนไลน์ การปลอมแปลงบัตรเครดิตและบัตร ATM) และอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต แฮร์ลูกลง)

บทความที่ 8: ความรุนแรงในครอบครัว: “โรคติดต่อ” ที่มากับ “ภาวะแทรกซ้อน” โดย ตะวันชัย จิระประมุขพิทักษ์ บทความนี้นำเสนอรูปแบบความรุนแรงในครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กัน และมีผลกระทบในหลายมิติที่ต่อเนื่องเป็นทอด ๆ การประสบกับเหตุการณ์ความรุนแรงหลาย ๆ รูปแบบในวัยเด็กจะมีความเสี่ยงสูงขึ้นไปอีกกับการเผชิญความรุนแรงในวัยผู้ใหญ่ทั้งในฐานะผู้กระทำและถูกกระทำ จึงเป็นปรากฏการณ์ความรุนแรงที่ “ติดต่อ” กันเป็นทอด ๆ จากเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ จากผู้ใหญ่ไปสู่เด็ก หรือจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่

คนอีกรุ่นหนึ่ง ประสบการณ์เหล่านี้ทำให้เกิด “ภาวะแทรกซ้อน” ในระยะยาว เช่น พฤติกรรมการใช้สารเสพติด พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ ปัญหาสุขภาพจิต การทำร้ายตนเองและผู้อื่น โรคทางกาย เป็นต้น ข้อเสนอแนะของบทความเน้นการจัดการกับปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัว แยกเป็น 2 ระดับ ระดับผู้ปฏิบัติการ ควรนึกถึงความรุนแรงในครอบครัวที่อาจแฝงกับผู้มารับบริการเองหรือสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว การตระหนัก และสามารถช่วยเหลือแต่เนิ่น ๆ เป็นผลดีต่อผู้มารับบริการและช่วยลดความรุนแรงที่เกิดกับสมาชิกคนอื่น รวมถึงป้องกันความรุนแรงและผลกระทบในอนาคต ระดับนโยบาย มาตรการส่วนใหญ่เน้นไปที่การออกกฎหมาย และระเบียบต่าง ๆ ที่มีความยุ่งยากและซับซ้อนในการบังคับใช้และการนำไปปฏิบัติ รัฐควรสนับสนุนให้มีการศึกษาที่เอื้อต่อการทำงานที่ง่ายขึ้น โดยเฉพาะการทำงานแบบสหวิชาชีพ การจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้โดยตรง หรือการออกแบบระบบการประสานงานระหว่างหน่วยงาน รวมถึงกลไกการสนับสนุนด้านงบประมาณที่เอื้อในการปฏิบัติงาน

ช่วงการประชุม 3 ครอบครัวไทย: การปรับตัวกับยุคสมัยใหม่ ประกอบด้วย 5 บทความ

บทความที่ 9: ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยใน 5 ภูมิภาค: เหมือนหรือแตกต่างอย่างไร โดย รุจา ภูไพบูลย์ ระพีพรรณ คำหอม ดารุณี จงอุดมการณ์ ถวัลย์ เนียมทรัพย์ จินตนา วัชรสินธุ์ และ สาวิตริ ทยานศิลป์ บทความนี้ ศึกษาความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ใน 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร โดยสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 6,158 ราย ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ใช้แบบสอบถามครอบครัวอยู่ดีมีสุข ที่มีองค์ประกอบ 9 ด้าน ที่พัฒนาโดยนักวิจัย ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวไทยมีระดับความอยู่ดีมีสุขในระดับปานกลาง-มาก (ค่าเฉลี่ย 3.74 จากคะแนน 1-5 คะแนน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.54) โดยภาคใต้มีคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขสูงสุด ค่าเฉลี่ย 3.84 รองลงมาได้แก่ พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง ตามลำดับ ทั้งนี้พบว่า พื้นที่กรุงเทพมหานครมีค่าคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขต่ำสุด ค่าเฉลี่ย 3.59 และจากการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว พบว่ามีคะแนนแตกต่างกันระหว่าง 5 พื้นที่ ผลการศึกษาเพิ่มเติมโดยทดสอบความแตกต่างรายพื้นที่ (post hoc) เป็นรายคู่ ตามวิธีการของ Scheffe test เฉพาะคะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขรวม พบว่ามีความแตกต่างของรายพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่กรุงเทพมหานครมีความแตกต่างกับภาคอื่น ๆ ทุกภาค และมีความแตกต่างระหว่าง 5 ภูมิภาค บทความนี้เสนอแนะในการพิจารณาประเด็นปัญหาความอยู่ดีมีสุขของประเทศไทย ควรพิจารณาตามปัญหาที่พบในแต่ละพื้นที่และตามองค์ประกอบ 9 ด้าน ทั้งนี้ พื้นที่กรุงเทพมหานครมีคะแนนต่ำสุดจากการมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตและบริบทชีวิตคนเมือง ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมและให้การส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขอย่างเป็นระบบในอนาคต

บทความที่ 10: เกิดอะไรขึ้นกับเด็กไทยในครอบครัวที่มีพ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น โดย อารี จำปากลาง และ อักษรภาค หลักทอง บทความนี้ สะท้อนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นของพ่อแม่กับผลกระทบที่มีต่อลูกในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา และนำเสนอช่องว่างการวิจัยที่ยังคงรอคำตอบ การย้ายถิ่นของวัยแรงงานเป็นยุทธวิธีการดำรงชีวิตที่อยู่คู่สังคมไทยมายาวนานและมีแนวโน้มจะคงอยู่ต่อไป แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับกับสิ่งที่ต้องสูญเสียเป็นประเด็นที่ครอบครัวย้ายถิ่นทุกครัวเรือนควรพิจารณา เพื่อประเมินผลทางบวกกับความเสี่ยงในทางลบที่อาจเกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงที่กระทบต่อลูกหลานที่กำลังเติบโต

ทั้งผลกระทบทางกายภาพและผลกระทบทางจิตใจ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศ ที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นกับผลกระทบที่มีต่อเด็กยังคงหาข้อสรุปที่เป็นแบบแผนเดียวกันไม่ได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะ บริบททางสังคมที่มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแตกต่างกัน และผลลัพธ์ที่ต้องการวัด รวมทั้งพลวัตของเทคโนโลยี สารสนเทศและความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก ยิ่งทำให้ประเด็นการย้ายถิ่นและผลกระทบที่มีต่อครอบครัว มีความซับซ้อนมากขึ้น

บทความที่ 11: ครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานมิลเลนเนียล โดย วรณี หุตะแพทย์ และ วิภาพร จารุเรืองไพศาล บทความนี้ ศึกษาครอบครัวอบอุ่นใน 3 องค์ประกอบคือ ความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข ของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล (millennial generation) ที่ทำงานในองค์กร ใช้ข้อมูลทฤษฎี “โครงการการสร้างเสริมครอบครัวอบอุ่นไปสู่ครอบครัวสุขภาวะของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย” สุ่มสำรวจ คนทำงานใน 100 องค์กร ปี 2561 กลุ่มตัวอย่างคือ คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล อายุระหว่าง 18-38 ปี (ณ ปี 2561) จำนวน 2,926 คน ผลการศึกษา พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นของคนทำงาน กลุ่มมิลเลนเนียล อยู่ในระดับปานกลาง (71.3 คะแนน) โดยมีความอบอุ่นอยู่ในระดับมาก (75.1 คะแนน) ความเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลาง (60.8 คะแนน) และความสงบสุขอยู่ในระดับมาก (77.8 คะแนน) จากค่าคะแนนแสดงให้เห็นว่า คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลมีความสงบสุขและความอบอุ่นอยู่ในระดับมาก (75.0-100.0 คะแนน) แต่มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลาง (50.0-74.9 คะแนน) ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การมีบุตรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อดัชนีความอบอุ่นของคนทำงานที่เกิดระหว่าง พ.ศ. 2523-2543 ซึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะงานและสิ่งแวดล้อมไม่เอื้อต่อการเลี้ยงดูบุตร

บทความที่ 12: สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงาน 4 ช่วงวัย ในประเทศไทย โดย ปรียา พลอยระย้า และ ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต บทความนี้ ศึกษาสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงานใน 4 ช่วงวัย คือ วัยผู้สูงอายุน้อย อายุระหว่าง 15-29 ปี วัยสร้างงาน อายุระหว่าง 30-44 ปี วัยเสริมงาน อายุระหว่าง 45-59 ปี วัยสนับสนุนงาน อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ใช้ข้อมูล ทฤษฎีของโครงการพัฒนาสร้างเสริมความสุขคนทำงานเพื่อความยั่งยืน โดยการดำเนินงานในรูปแบบ “ศูนย์วิจัยความสุขคนทำงานแห่งประเทศไทย ปี 2561 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ร่วมกับ สำนักงานสถิติแห่งชาติ ในการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 1 รอบปี 2561 โดย กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คนทำงาน จำนวน 21,039 คน ที่กำลังทำงานองค์กรในประเทศไทย ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มคนทำงานวัยเสริมงานมีค่าคะแนนเฉลี่ยสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน สูงที่สุด ขณะที่ ค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุด เป็นกลุ่มคนทำงานวัยสนับสนุนงาน เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัว พบว่า กลุ่มคนวัยเสริมงาน มีค่าเฉลี่ยสมดุลระหว่าง ชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวสูงที่สุด ในขณะที่ ค่าเฉลี่ยต่ำสุดเป็นกลุ่มคนวัยสนับสนุนงานที่มีอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ผลการศึกษา แสดงว่า การรักษาสัมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัว คนทำงานเป็นเรื่องที่มีผลกระทบในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่วัยผู้สูงอายุน้อย ที่ต้องการการปรับตัวค่อนข้างสูง ดังนั้น องค์กรต่าง ๆ ควรสร้างสภาพแวดล้อมการทำงาน และให้ความสำคัญกับการบริหารเวลากับปริมาณงาน ให้มีความเหมาะสมเกิดความสุขซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างเสริมสนับสนุนให้คนทำงาน 4 ช่วงวัย สามารถบริหาร เวลา วางแผนจัดเรียงลำดับความสำคัญ แบ่งเวลาตารางการใช้ชีวิตประจำวัน จัดสรรเวลาพักผ่อน เพื่อสร้าง

เสริมสนับสนุนให้คนทำงาน 4 ช่วงวัย มีการบริหารสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน และสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับตนเองและครอบครัว

บทความที่ 13: ผู้หญิงยุคใหม่ ทำไมจึงออกจากงานมาเลี้ยงลูก โดย กัญญาพัชร สุทธิเกษม และ รินา ต๊ะดี บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การเลี้ยงดูบุตรในปัจจุบันจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เนื่องจากขาดคนช่วยดูแลบุตร และพ่อแม่ต่างให้ความสำคัญกับพัฒนาการของบุตรมากขึ้น ทำให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งตัดสินใจลาออกจากงานเมื่อมีบุตร การตัดสินใจดังกล่าวส่งผลกระทบต่อกำลังแรงงานในภาพรวม และยังส่งผลต่อผู้หญิงในระดับบุคคลในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพจิต วัตถุประสงค์ของบทความนี้ จึงศึกษาปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงลาออกจากงานมาดูแลบุตร โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพผ่านการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้หญิงที่มีบุตรแล้ว และข้อมูลที่สืบค้นจากสื่อสังคมออนไลน์ Facebook (8 กระทำสาธารณะในช่วงปี 2560-2561) และ Pantip (ปี 2558-2560) ที่มีความเกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้แม่ตัดสินใจลาออกจากงานมาดูแลบุตร ได้แก่ การได้อยู่กับลูกและครอบครัว รายได้ของครัวเรือน รายได้ของตนเอง ความคิดเห็นของสามี ความสัมพันธ์กับคู่สมรสในเชิงบวก ความคิดเห็นของครอบครัวตัวเองและครอบครัวสามี การขาดคนดูแลบุตร พี่เลี้ยง สถานเลี้ยงเด็ก และ ความกดดันจากนายจ้างหรือที่ทำงาน ลักษณะงานไม่เอื้อต่อการเลี้ยงลูก ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของบทความ เพื่อนำไปสู่การส่งเสริมให้ครอบครัวที่มีบุตรมีทางเลือกและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อาทิ ผลการกำหนดมาตรการความยืดหยุ่นในการทำงานของผู้มีบุตร และการลงทุนขยายศูนย์ดูแลเด็กเล็กที่มีคุณภาพให้ทั่วถึงและเท่าเทียม โดยเฉพาะในเขตเมืองที่มีครอบครัวที่เป็นครอบครัวเดี่ยว และขาดผู้ดูแลบุตร มาตรการเช่นนี้จะช่วยให้ครอบครัวมีทางเลือกมากขึ้นและผู้หญิงอาจจะไม่ตัดสินใจลาออกจากงานเมื่อมีบุตร

ท้ายสุด ผลการประชุมวิชาการระดับชาติ “ประชากรและสังคม 2562” นอกเหนือจาก มุ่งให้เกิดองค์ความรู้ และเกิดกระบวนการขับเคลื่อนไปสู่ผลสำเร็จที่สามารถลดปัญหาและภาระให้กับสมาชิกในครอบครัว ภาระขององค์กร ภาระของสังคม และภาระของประเทศชาติ สิ่งที่ต้องการให้เกิดอย่างเป็นรูปธรรมและสามารถนำไปปรับใช้ได้ทันที จากผลการประชุมครั้งนี้ คือ ต้องการกระตุ้น ผู้เกี่ยวข้องในการสร้างเสริม “ครอบครัว” ในสังคมไทยทุกคน ให้ใส่ใจในประเด็น “ครอบครัว” อย่างเข้มแข็ง จริงจัง ต่อเนื่อง และร่วมด้วยช่วยกันดำเนินงานอย่าง “กัลยาณมิตร” ที่มุ่งต่อประโยชน์ของสมาชิกทุกคนในครอบครัว

“สมาชิกครอบครัวเข้มแข็ง ครอบครัวมีพื้นฐานความแข็งแกร่งที่เหนียวแน่น คงทน สมาชิกทุกคนในทุกครอบครัว จะอยู่รอดปลอดภัยได้ในทุกสถานการณ์”

รองศาสตราจารย์ ดร. ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต

ประธานคณะกรรมการวิชาการ และ
ประธานคณะทำงานจัดการประชุมวิชาการ “ประชากรและสังคม 2562”

ส่วนที่ 1

ครอบครัวไทย:
นิยาม ความหมาย นโยบาย

พัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัว: การค้นหาวีการศึกษาครอบครัวยุคโลกาภิวัตน์

วากาโกะ ทาเคดะ¹ กาญจนา ตั้งชลทิพย์² และ รศรินทร์ เกรย์³

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการทบทวนการศึกษาในประเด็นครอบครัว โดยเน้นถึงพัฒนาการของวิธีการศึกษาและแนวคิดเชิงวิเคราะห์ ในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งแบ่งพัฒนาการของวิธีศึกษาเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ระยะเวลาที่ 1 ความเชื่อเกี่ยวกับครอบครัวทางสังคมศาสตร์ ระยะเวลาที่ 2 พัฒนาการศึกษาวิจัยครอบครัวที่เป็นระบบ (การศึกษาครอบครัวเชิงปริมาณ) และระยะเวลาที่ 3 การศึกษาครอบครัวเชิงอัตวิสัย (subjective) ที่ศึกษาครอบครัวในมิติที่ซับซ้อน ซึ่งการศึกษาพัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัวจะทำให้เข้าใจรูปแบบครอบครัวที่ซับซ้อนและมีความหลากหลายในยุคโลกาภิวัตน์ บทความนำเสนอถึงพัฒนาการของวิธีการศึกษาทางตะวันตก และอธิบายถึงพัฒนาการของวิธีศึกษาในประเทศไทยและข้อเสนอแนะ

คำสำคัญ: พัฒนาการ วิธีการศึกษา ครอบครัว เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ (อัตวิสัย)

^{1, 2} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

³ รองศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

The methodological evolution of family studies: From the past to present

Wakako Takeda¹, Kanchana Tangchonlatip² and Rossarin Gray³

Abstract

Drawn from a review of studies on the family, this paper examines the evolution of methodological and analytical approaches to the family in three stages: Stage 1: Myths created by social science; Stage 2: Development of systematic research on the family (quantitative dimensions of the family); and Stage 3: Consideration of qualitative (subjective)/ complex dimensions of the family. The paper discusses how we can apply these research approaches to understand diverse and complex forms of families in the globalizing world. The evolution of methodologies in western academic research is introduced followed by a discussion of family research in Thailand.

Keywords: evolution, methodology, family, quantitative, qualitative (subjective)

---

^{1, 2} Assistant Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

³ Associate Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความซับซ้อน เป็นสถาบันที่ความสัมพันธ์แบบเครือญาติก่อตัวขึ้น ครอบครัวได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก และทุกคนย่อมมีประสบการณ์ชีวิตครอบครัว แต่สิ่งที่เราเชื่อเกี่ยวกับครอบครัวอาจไม่ถูกต้องสำหรับคนอื่น ครอบครัวมีความซับซ้อนและเป็นหัวข้อที่มีการถกเถียงกันทั้งเชิงทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ (Gerson & Torres, 2015) การศึกษาครอบครัวในอดีตมาจากการพัฒนาการศึกษาประชากรศาสตร์เชิงประวัติศาสตร์ (historical demography) และกระบวนการประวัติศาสตร์สังคมแบบใหม่ในช่วงทศวรรษ 1960 ทำให้มีการศึกษาครอบครัวเชิงวิเคราะห์และเป็นระบบในช่วงเวลาและสังคมต่างกัน และยังมีกรอบทฤษฎีความเชื่อ (myth) เกี่ยวกับครอบครัวในอดีต (Hareven, 1991; Kertzer, 1991) บทความนี้ได้ทบทวนการศึกษาในประเด็นครอบครัวในช่วงเวลาต่าง ๆ รวมถึงพัฒนาการของวิธีการและแนวคิดเชิงวิเคราะห์โดยแบ่งพัฒนาการเป็นสามช่วงเวลา และได้อภิปรายว่า เราจะนำวิธีการเหล่านั้นมาทำความเข้าใจรูปแบบครอบครัวที่มีความซับซ้อนและหลากหลายในยุคโลกาภิวัตน์ได้อย่างไร

พัฒนาการของวิธีการศึกษาครอบครัวทางสังคมศาสตร์

ระยะที่ 1: ความเชื่อทางสังคมศาสตร์

ในอดีต ก่อนที่จะมีการศึกษาประเด็นครอบครัวอย่างเป็นระบบ นักวิชาการสายสังคมศาสตร์ได้สร้างแนวทางการศึกษาและทฤษฎีหลักเกี่ยวกับครอบครัว (Goode, 1963a; Hareven, 1991) การถกเถียงทางทฤษฎีทำให้เกิดการศึกษาวิจัยเรื่องครอบครัว นักวิชาการสายแนวคิดคตินิยมการหน้าที่ (functionalism) ที่เป็นหนึ่งในแนวทางการศึกษาหลักในช่วงต้น - กลางศตวรรษที่ 20 ได้พยายามค้นหาบทบาทหน้าที่ของครอบครัวที่เป็นสากล ในทางสังคมวิทยา นักทฤษฎีกลุ่มนี้ได้ศึกษาครอบครัวในสังคมอุตสาหกรรมในยุโรป และชี้ว่าครอบครัวเดี่ยวเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยครอบครัวขยายขนาดใหญ่เป็นรูปแบบหลักของครัวเรือนในช่วงก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรม (Parsons & Bales, 1955) แต่ในเวลาต่อมาเมื่อมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่โต้แย้งว่า สังคมอุตสาหกรรมอื่นไม่ได้เป็นไปตามลักษณะเช่นนี้ เช่น สังคมญี่ปุ่น (Wilkinson, 1962) Goode (1963a) อธิบายว่า ในอดีตไม่เคยมีภาพรวมข้อมูลประชากรที่เป็นตัวเลขและยังไม่มีตรวจสอบข้อมูล ในระยะนั้นจึงไม่มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับแนวทางการศึกษาและทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัวจนถึงทศวรรษที่ 1960

ระยะที่ 2: พัฒนาการการศึกษาวิจัยประเด็นครอบครัวอย่างเป็นระบบ (การศึกษาเชิงปริมาณ)

ในระยะที่ 2 มีการประยุกต์ใช้แนวทางด้านประชากรศาสตร์ในการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับครอบครัว โดยในช่วงต้นทศวรรษ 1960 เริ่มมีนักประวัติศาสตร์ใช้สถิติชีพ (เช่น การเกิด การแต่งงาน และการตาย) ในการศึกษาครอบครัวในอดีตในยุโรป เช่น ใช้เทคนิคประกอบสร้างครอบครัวขึ้นมาใหม่ (family reconstruction) ที่ Louis Henry พัฒนาขึ้นมา โดยนำข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ชีพ (เช่น การแต่งงาน การเกิด และการตาย) ที่บันทึกไว้ในโบสถ์ของตำบล (parish registries) มาใช้ในการศึกษา (Hareven, 1991) วิธีนี้สามารถใช้แทน

การคาดประมาณขนาดประชากรในช่วงเวลาที่ยังไม่มีการทำสำมะโนประชากร (Sharlin, 1977) โดยก่อนที่จะมีการนำเทคนิคการประกอบสร้างครอบครัวขึ้นมาใหม่มาใช้นั้น ข้อมูลที่มาจากการนับจำนวนการเกิด การตาย และการแต่งงานมีน้อยมาก และนักวิชาการเชื่อกันว่า สัดส่วนและข้อมูลในเรื่องเหล่านี้แสดงความสัมพันธ์กันแบบคงที่ (constant relationship) ระหว่างขนาดของประชากรกับเหตุการณ์ชีพต่าง ๆ (Sharlin, 1977)

Peter Laslett และคณะ (1965; 1972) ใช้ข้อมูลสำมะโนประชากรในศตวรรษที่ 16 และได้แย้งแนวคิดกระแสหลักที่เชื่อว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมนำไปสู่การเกิดครอบครัวเดี่ยว โดยชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวชาวยุโรปจำนวนมากเป็นครอบครัวเดี่ยวตั้งแต่ก่อนการพัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว แนวคิดของ Laslett ได้รับการพัฒนาจากนักวิชาการคนอื่น ๆ ซึ่งแม้ยังไม่สมบูรณ์นักในปัจจุบัน แต่งานวิจัยของนักวิชาการเหล่านั้นเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาการศึกษาวิจัยครอบครัวที่ใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นฐาน และทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับครอบครัวที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนไป (Kertzer, 1991)

ระยะที่ 3: การศึกษาเชิงคุณภาพ (อัตวิสัย)/การศึกษาครอบครัวในมิติที่ซับซ้อน

การวิเคราะห์ทางประชากรในประเด็นของครอบครัวส่วนใหญ่เป็นการเน้นจำนวนคนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวว่า ประกอบด้วยใครบ้าง (families live with) (เช่น สมาชิกครัวเรือนคือใคร) และพฤติกรรมของสมาชิกเหล่านั้น Gillis (1996) กล่าวว่า การเน้นมิติทางพฤติกรรมของครอบครัวมีข้อจำกัด ทำให้เรามองไม่เห็นมิติทางสัญลักษณ์ของครอบครัว ซึ่งเขาเรียกว่า วิถีครอบครัว (families live by) เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ และสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่แสดงถึงความเป็นครอบครัว Gillis เรียกร้องให้วงการศึกษาวิจัยให้ความสำคัญกับประเด็นที่ว่า ครอบครัวเป็นหน่วยผู้กระทำการต่าง ๆ และสัญลักษณ์เกี่ยวกับครอบครัวก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามความหมายที่ผู้คนให้กับสิ่งเหล่านั้น จากการทบทวนวรรณกรรม (Cinotto, 2006; Gillis, 1989; Jackson, Olive, & Smith, 2009) พบว่า กิจกรรมในครอบครัวที่เชื่อว่าเป็นสากล และมีมาตั้งแต่ในอดีตหลาย ๆ อย่าง เช่น การกินอาหารเย็นด้วยกัน วันหยุดพักผ่อนประจำปี งานแต่งงาน และพิธีศพ ได้ถูกพัฒนาขึ้นมาในช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 ในอังกฤษและอเมริกา กิจกรรมและความหมายของกิจกรรมเหล่านี้จึงมีความหลากหลายไปตามเวลาและสถานที่

อีกประเด็นที่ Gillis ให้ความสำคัญ คือ ประสบการณ์เชิงอัตวิสัยในชีวิตจริงของครอบครัวนั้นไม่ได้สอดคล้องกับสิ่งที่เราวัดได้ในเชิงปริมาณเสมอไป ดังจะเห็นได้จากการใช้เวลาของครอบครัว (Gillis, 1996) ทุกวันนี้คนเราใช้เวลาส่วนใหญ่กับครอบครัวมากกว่าแต่ก่อน แต่ถึงกระนั้นหลายคนก็ยังบอกว่า ต้องการมีเวลาให้ครอบครัวมากกว่านี้ การใช้เวลาอยู่ร่วมกันของครอบครัวจึงไม่ได้สะท้อนถึงจำนวนเวลาที่ใช่จริง ๆ (เชิงปริมาณ) เพราะเรามีแนวโน้มที่จะบอกว่า ตนได้ใช้เวลาอยู่ด้วยกันในครอบครัวมากกว่าที่เป็นจริง Gillis จึงสรุปว่า ความไม่สอดคล้องกันนี้เป็นเรื่องของคุณภาพของการใช้เวลา ซึ่งเกิดขึ้นนอกบริบทของเวลาตามนาฬิกาและปฏิทิน เรื่องนี้นักประวัติศาสตร์และนักสังคมศาสตร์ในอดีตมักจะมองข้าม

การไม่ได้ให้ความสนใจมิติเชิงสัญลักษณ์ของครอบครัว ทำให้ความแตกต่างระหว่างจำนวนคนที่อยู่ในครอบครัวกับวิถีของครอบครัวไม่ชัดเจนไปด้วย ดังที่มีการกล่าวถึงในงานวิจัยหลายชิ้น (เช่น Kertzer, 1991) ชี้ว่า ครัวเรือน (household-families live with) และครอบครัว (family) ไม่ใช่คำที่ใช้แทนกันได้

(มีความหมายไม่เหมือนกัน) ครั้วเรือนหมายถึง คนที่อาศัยอยู่ด้วยกัน ขณะที่ครอบครัวมีความหมายกว้างกว่า โดยหมายรวมถึงเครือญาติใกล้ชิดด้วย ซึ่งในทางปฏิบัติ ครอบครัวและคนที่ไม่ใช่สมาชิกครอบครัวอาจอาศัยอยู่ที่เดียวกัน หรือสมาชิกครอบครัวอาจไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันก็ได้ ดังนั้นครอบครัวจึงไม่ได้เป็นแค่พฤติกรรม การอยู่ร่วมกันของคนและทำกิจกรรมครั้วเรือนด้วยกัน แต่ครอบครัวมีความหมายถึง พฤติกรรมของความเป็นครอบครัว แนวคิดเรื่องวิถีครอบครัวจึงมีความลึกซึ้งกว่าการศึกษาเรื่องการอยู่ร่วมกันหรือการอยู่ในครั้วเรือนเดียวกัน

มุมมองทางประวัติศาสตร์ช่วยให้เราเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพของการปฏิบัติ และคุณค่าที่มนุษย์ให้กับสิ่งต่าง ๆ ในเวลาและสถานที่ที่แตกต่างกันไป มุมมองเชิงประวัติศาสตร์นี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจประเด็นต่าง ๆ ดังเช่น ครอบครัว ที่มักได้รับอิทธิพลจากอคติที่มีอยู่ก่อน โดยมักมองว่าครอบครัวในอดีตดีกว่าในปัจจุบัน (Goode, 1963b) การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบเกี่ยวกับพฤติกรรมและคุณค่าของมนุษย์ในเวลาและพื้นที่ ๆ ต่างกัน และมุมมองในอดีตในหลายประเด็นก็ช่วยให้เราเข้าใจสังคมร่วมสมัยได้

วิธีการศึกษาครอบครัวในโลกาภิวัตน์

การทบทวนวรรณกรรมทำให้เห็นวิวัฒนาการของวิธีวิทยาการศึกษาครอบครัวในอดีต ทำให้เราเข้าใจพลวัตของครอบครัวในสังคมโลกาภิวัตน์ ดังที่ David Harvey กล่าวว่า การร่นเวลา (compressions of time and space) ในชีวิตครอบครัวยุคใหม่ และสังคมโลกาภิวัตน์ได้เร่งพลวัตนี้ (Harvey, 1990) ตัวอย่างเช่น มีครอบครัวจำนวนมากขึ้นที่ไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกัน แต่ก็ยังรู้สึกถึงความเป็นครอบครัว (Bryceson & Vuorela, 2002) มิติเรื่องเวลาของครอบครัวที่สามารถวัดได้เริ่มมีความหลากหลายมากขึ้น เช่น เวลาเกิด แต่งงาน และตาย จังหวะชีวิต และแต่ละช่วงเวลา หากเราจะทำความเข้าใจในพลวัตเหล่านี้ เราควรใช้ทั้งวิธีวิทยาทั้งเชิงภววิสัย (objective) และอัตวิสัย (subjective) ในการศึกษาครอบครัว การเข้าใจครอบครัวในภาพรวมเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อเราต้องการที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ของวิถีครอบครัวกับสวัสดิภาพ ความอยู่ดีมีสุข และสมาชิกครอบครัว

วิธีการศึกษาครอบครัวในบริบทของไทย

แนวคิดและวิธีการศึกษาครอบครัวที่น่าเสนอข้างต้น เป็นการปูความคิดให้เห็นภาพสถานการณ์การศึกษาด้านครอบครัวในระดับสากล โดยเฉพาะของวงการวิชาการตะวันตก ที่แบ่งวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาครอบครัวเป็น 3 ระยะ ในส่วนนี้ของบทความเป็นความพยายามเชื่อมโยงสถานการณ์การศึกษาด้านครอบครัวของไทยตามระยะของวิธีวิทยาการศึกษาของตะวันตกที่น่าเสนอไว้ข้างต้น โดยระยะของวิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาของไทยนั้นอาจไม่ตรงกับของตะวันตกอย่างชัดเจน เนื่องจากบริบทและพัฒนาการทางวิชาการของไทยแตกต่างจากตะวันตกมาก อย่างไรก็ตาม แม้มีความแตกต่างกันและระยะของวิธีการศึกษาที่ใช้ไม่ตรงกับวิธีการศึกษาของตะวันตกทั้งหมด แต่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของวิธีการศึกษาด้านครอบครัวของไทยได้ในระดับหนึ่ง

ระยะที่ 1 ความเชื่อที่สังคมศาสตร์สร้างขึ้น

ความเชื่อเกี่ยวกับครอบครัวของไทยมักผ่านมาจากความคิดเห็นสาธารณะ มีประเด็นที่คล้ายคลึงกับความเชื่อของตะวันตกในเรื่องของโครงสร้างครอบครัว ที่มองว่า การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจเป็นอุตสาหกรรมส่งผลต่อโครงสร้างครอบครัว จากครอบครัวขยายที่มีสมาชิก 3 รุ่น เป็นครอบครัวเดี่ยวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ และลูกที่ยังไม่แต่งงาน อย่างไรก็ตาม แม้ยังไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนแนวคิดนี้ แต่มีหลักฐานจากการศึกษาที่ดูเหมือนจะสรุปไปในทางตรงกันข้ามกัน ดังผลการศึกษาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ของนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาที่เข้ามาศึกษาสังคมไทยระบุชัดเจนว่า ครอบครัวไทยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งเป็นลักษณะการอยู่อาศัยของไทยมาแต่ดั้งเดิมตามธรรมเนียมปฏิบัติของการอยู่อาศัยหลังแต่งงาน อีกทั้งข้อมูลจากการสำรวจหรือจากสัมภาษณ์ประชากรในระยะหลัง สะท้อนให้เห็นว่า ครอบครัวเดี่ยวยังคงเป็นรูปแบบโครงสร้างครอบครัวส่วนใหญ่ของสังคมไทย แม้ว่าจะมีแนวโน้มลดลง ขณะที่ครอบครัวขยายมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น (ชาย โปธิสิตา, 2552)

ระยะที่ 2 พัฒนาการการศึกษาวิจัยด้านครอบครัวอย่างเป็นระบบ

การศึกษาวิจัยด้านครอบครัวอย่างเป็นระบบของไทยที่น่าเสนอในตอนนี้ ได้รวมวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ด้วยมองว่า ทั้ง 2 วิธีวิทยาเป็นการศึกษาครอบครัวไทยที่เป็นระบบ เพียงมีวิธีการ กระบวนการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล ที่มีแนวคิดพื้นฐานแตกต่างกัน

ในช่วงทศวรรษ 1950 - 1960 วิธีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาครอบครัวไทยนั้นไม่ได้เริ่มต้นจากการศึกษาเชิงปริมาณ แต่เริ่มต้นจากนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยาต่างชาติที่เข้ามาศึกษาสังคมไทยในช่วงเวลานั้น โดยเป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยา หรือชาติพันธุ์วรรณา (ethnography) ที่เน้นศึกษาชุมชน หรือหมู่บ้านในชนบทในภาคต่างๆ ของประเทศไทยเป็นกรณีศึกษา เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกที่เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Potter, 1977; Limanonda, 1994) และยังมีนักวิชาการไทย เช่น ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ (1984) ที่ศึกษาระบบสังคมไทย และสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในระดับสังคม ชุมชน และครอบครัว

นักวิชาการเหล่านี้ มองลักษณะสังคมไทยที่เน้นโครงสร้างความสัมพันธ์ในสังคมไทย บทบาทหน้าที่ของครอบครัวและสมาชิกในครอบครัว โดยเชื่อมโยงให้เห็นถึงผลกระทบของระบบสังคมใหญ่ที่มีต่อครอบครัวไทยเป็นการมองถึงครอบครัวไทยในเชิงความสัมพันธ์เป็นหลัก โดยลักษณะความสัมพันธ์ไม่ได้เป็นเพียงความสัมพันธ์ของคนภายในครอบครัว แต่จะครอบคลุมไปถึงความสัมพันธ์กับชุมชน และสังคมที่กว้างออกไป การเป็นครอบครัวของสังคมไทยจึงผูกโยงเกี่ยวพันกับเครือญาติ ชุมชน และสังคม

การมองครอบครัวในลักษณะความสัมพันธ์กับบริบทที่นอกเหนือจากครอบครัว พบเช่นกันในการศึกษาของนักวิชาการไทยในทศวรรษ 2000 การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของสายชล สัตยานุรักษ์ (2556) ได้พยายามเชื่อมโยงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันของรัฐกับครอบครัวและเครือญาติ โดยวิเคราะห์ถึงการจัดระเบียบและควบคุมสังคมของรัฐที่อาศัยครอบครัวและเครือญาติเป็นฐาน เพราะกลไกของรัฐยังไม่มีประสิทธิภาพพอ โดยยกตัวอย่างจาก

บันทึกของนิโกลาส แซร์แวล¹ ชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ และได้กล่าวถึงกฎหมายของไทยที่ระบุให้บุคคลในครอบครัวและเครือญาติรับผิดชอบความผิดที่คนในครอบครัวหรือเครือญาติกระทำ ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ที่ญาติทางสายเลือดเท่านั้น แต่รวมถึงญาติจากการแต่งงานด้วย ดังหลักฐานทางราชการในปลายทศวรรษที่ 2430 ที่ระบุว่า ที่เมืองนครชัยศรีมีหญิง 2 คนถูกจำขังแทนลูกเขย (สายชล สัตยานุรักษ์, 2556)

นอกจากนี้ ระบบเครือญาติ (kinship system) ที่มีลำดับชั้นได้สร้างความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในครอบครัว และในสังคมนอกครอบครัวเกิดเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นลูกพี่-ลูกน้อง เป็นผู้ใหญ่-ผู้น้อย และยังมีค่านิยมซึ่งยึดถือปฏิบัติจากคำสอนของพุทธศาสนา ความกตัญญูตเวที การทดแทนบุญคุณ ซึ่งส่งผลมายังความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เป็นความสัมพันธ์ที่พ่อแม่โดยเฉพาะพ่อที่มีอำนาจเหนือลูก และส่งอิทธิพลต่อชีวิตของลูก เช่น การเลือกคู่ครองของบุตร โดยเฉพาะลูกสาวที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อพ่อแม่ ด้วยการช่วยเหลือพ่อแม่ด้านเศรษฐกิจ ทั้งจากการทำงาน และการแต่งงาน เช่น พ่อแม่จะเป็นผู้คัดเลือกลูกเขยที่จะช่วยเหลือครอบครัวด้านเศรษฐกิจ แรงงาน หรืออำนาจวาสนา เป็นต้น (Rabibhadana, 1984)²

การศึกษาเชิงปริมาณ/ตัวเลข

ในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา มีการใช้วิธีวิทยาในการศึกษาครอบครัวในเชิงปริมาณมากขึ้น จนดูเหมือนเป็นวิธีการศึกษากระแสหลักของวิชาการไทย ทั้งการใช้ข้อมูลจากสำมะโนประชากร การสำรวจต่าง ๆ หรือที่เน้นการสำรวจประเด็นครอบครัวโดยตรง เป็นการศึกษาครอบครัวในลักษณะการอยู่อาศัยในครัวเรือน (families live with)

ปี 2503 ซึ่งประเทศไทยมีการสำมะโนประชากรที่ถือว่า เป็นการสำมะโนประชากรยุคใหม่ครั้งแรก (modern census) (รศรินทร์ เกรย์ อมรรักษ์ บุนนาค และ เรวดี สุวรรณพเก้า, 2551) ทำให้มีข้อมูลครัวเรือนที่นำมาวิเคราะห์ตัวแปรด้านครอบครัวได้ โดยเฉพาะโครงสร้างครอบครัว ขนาดครอบครัว ขณะเดียวกันก็มีการทำทะเบียนราษฎร ซึ่งเป็นรวบรวมข้อมูลของบุคคลตามลักษณะประชากร เช่น อายุ เพศ รวมถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตของคน เช่น การเกิด การแต่งงาน การตาย การย้ายถิ่น

ระหว่างปี 2506-2507 มีการสำรวจเกี่ยวกับครอบครัวไทย ซึ่งน่าจะเป็นการสำรวจเกี่ยวกับครอบครัวในประเทศไทยเป็นครั้งแรก โดยเป็นการดำเนินการของนักวิชาการต่างประเทศ ชื่อ Harold Smith (1973) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณในหมู่บ้านของประเทศไทย และได้ผลการศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการอยู่อาศัยของ

¹ นิโกลาส แซร์แวล นักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่ติดตามคณะเผยแผ่ศาสนาในช่วง พ.ศ. 2224-2229 บันทึกไว้ว่า “กฎหมายที่มีบทบัญญัติให้รับโทษแทนกันนั้นเป็นที่น่าสังเกตว่ายากนักที่ผู้กระทำความผิดจะรอดพ้นอาญาไปได้ เพราะว่าแม้เจ้าตัวจะหลบหนีไปได้ เขาก็จะจับตัวเอาบิดา มารดา ญาติที่ใกล้ชิด และมีตรสหายมาจำจองไว้แทน จนกว่าผู้กระทำความผิดจะมาแสดงตัวต่อศาลเพื่อรับการพิจารณาลงโทษ” (สันต์ ท. โกมลบุตร. 2550 (ผู้แปล), ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม, อังในสายชล สัตยานุรักษ์, 2556, หน้า15-16)

² อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาที่เชิงปริมาณที่พบว่า แม้พ่อแม่มีอิทธิพล แต่ลูกก็มีอิสระในการเลือกคู่ครองเองด้วยเช่นกัน และบางครั้งพ่อแม่ก็มีส่วนร่วมในการช่วยตัดสินใจด้วย (Podhisita, 1984; Limanonda, 1984; Limanonda, 1985)

ครอบครัวไทยชนบท องค์ประกอบครอบครัว อายุเมื่อแรกสมรส และยืนยันถึงแนวโน้มของการเป็นครอบครัวเดี่ยวของสังคมไทย

ต่อมา ในช่วงทศวรรษ 1980-1990 มีการศึกษาครอบครัวในระดับที่กว้างขึ้น (large-scale) ในเชิงประชากรศาสตร์ (demographic perspective) และมีการใช้ข้อมูลจากการสำรวจต่าง ๆ มาวิเคราะห์ถึงขนาดครอบครัว ลักษณะครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจครอบครัวโดยตรง เช่น Family and Household Survey หรือการสำรวจอื่น ๆ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เช่น การสำรวจภาวะการทำงาน (Labor Force Survey) รวมถึงการสำมะโนประชากรปีต่าง ๆ (Limanonda, 1995)

นอกจากนี้ ยังพบว่า ในการศึกษาครอบครัวไทยในบางประเด็นมีทั้งการศึกษาเชิงคุณภาพ และการศึกษาเชิงปริมาณ เช่น เรื่องการศึกษาถึงการอยู่อาศัยหลังแต่งงาน³ โดยในระยะแรก มีการศึกษาประเด็นนี้ในเชิงมานุษยวิทยาที่เสนอภาพว่า การแต่งงานของไทยเป็นการ “แต่งงานแยกเรือน” หรือเป็นการ “ออกเรือน” ของบุตร (Podhisita, 1984) ขณะเดียวกัน การศึกษาเชิงปริมาณจากการสำรวจรูปแบบการอยู่อาศัยหลังแต่งงานในลักษณะเดียวกัน โดยเป็นการปฏิบัติในสังคมไทยในภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะภาคเหนือและภาคอีสาน (Limanonda, 1995) เป็นการอยู่อาศัยที่สะท้อนให้เห็นถึง ลักษณะการเป็นครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) (Limanonda, 1994) เป็นวิธีการศึกษาสองแนวทางที่ให้ข้อมูลที่สนับสนุนกันและกัน

ระยะที่ 3 การศึกษาเชิงคุณภาพ (อัตวิสัย)/การศึกษาครอบครัวในมิติที่ซับซ้อน

วงวิชาการของไทยอาจอยู่ในช่วงเริ่มต้นของระยะนี้ เพราะพบว่า งานวิชาการเกี่ยวกับครอบครัวส่วนใหญ่ยังคงเน้นการศึกษาในลักษณะตัวเลข หรือกาววิสัยอยู่ อย่างไรก็ตาม มีการศึกษาครอบครัวในมุมมองที่นอกเหนือจากมุมมองทางประชากรศาสตร์ เป็นการตีความครอบครัวในเชิงการเมือง หรือประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการใช้อำนาจรัฐผ่านมาทางสถาบันครอบครัว หรือการใช้สถาบันครอบครัวเป็นเครื่องมือของรัฐ ดังงานของธเนศ วงศ์ยานนาวา (ประชาไท, 2562)

วิธีการศึกษาครอบครัวในโลกาภิวัตน์

พลวัตของครอบครัวในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ การสื่อสาร และเทคโนโลยี ส่งผลต่อความหมายของครอบครัวที่เปลี่ยนไป รวมถึงรูปแบบครอบครัวที่มีความหลากหลายมากขึ้น ครอบครัวในยุคโลกาภิวัตน์ ไม่ใช่เพียงการมีพ่อ แม่ และลูกเท่านั้น แต่มีรูปแบบใหม่ๆ ของครอบครัวเกิดขึ้น ผ่านมุมมองของการอยู่อาศัยร่วมกันที่มองโครงสร้างครอบครัวเป็นหลัก เช่น ครอบครัวที่อยู่คนเดียว ครอบครัวข้ามรุ่น ครอบครัวที่สมาชิกในครอบครัวเป็นพี่น้องกัน ครอบครัวที่เป็นการอยู่ร่วมกันของคนที่ไม่มีความสัมพันธ์กัน

³ ที่น่าสนใจ คือ ในบันทึกของบาทหลวงลา ลูแบร์ ที่เข้ามาพร้อมคณะทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็เคยกล่าวถึงและระบุชัดเจนถึง การอยู่อาศัยหลังแต่งงานของคู่สมรสที่เป็นการอยู่กับฝ่ายครอบครัวของฝ่ายหญิงก่อน (matrilocal residence) จากนั้นจึงแยกครอบครัวไปอยู่ต่างหาก “...จากที่นั่น (โรงสำหรับทำพิธี) เขาก็นำคู่บ่าวสาวไปสู่เรือนหอซึ่งตั้งอยู่โดดเดี่ยวอีกหลังหนึ่งเป็นภาระของเจ้าบ่าวที่จะต้องปลูกสร้างขึ้น ด้วยทุนรอนของตัวเองอีกเหมือนกัน ตั้งอยู่ภายในรั้วไม้ไผ่อันเป็นภายในบริเวณบ้านของบิดามารดาของฝ่ายหญิง คู่แต่งงานใหม่จะพำนักอยู่ที่เรือนหอนี้ 3-4 เดือน แล้วจึงแยกไปปลูกเรือนอยู่ในที่แห่งใหม่ตามใจชอบของตนเองต่อไป” (สันต์ ท. โกมลบุตร, 2557, หน้า 164)

ทางเครือญาติ หรือครอบครัวที่ ชาย โปธิสิตา (2552) เรียกว่า ครอบครัวโลกาภิวัตน์ เช่น ครอบครัวที่มีคู่สมรส เป็นคนต่างชาติ ครอบครัวคนต่างชาติที่เข้ามาทำงานในประเทศไทย หรือครอบครัวคนไทยที่ไปทำงาน ต่างประเทศ ซึ่งในการศึกษาครอบครัวโลกาภิวัตน์นี้ นอกจากนำเสนอออกมาเป็นตัวเลขให้เห็นแนวโน้มของ จำนวนที่เพิ่มขึ้นแล้ว ยังสามารถขยายขอบเขตการศึกษาไปถึงคุณภาพชีวิตของผู้ที่อยู่ในครอบครัวเหล่านี้ ซึ่งต้อง ใช้วิธีวิทยาที่จะให้คำตอบที่ลึก และตอบคำถามของการมีคุณภาพชีวิตที่แท้จริง

ดังนั้น วิธีวิทยาการศึกษาครอบครัวในปัจจุบันทั้งการศึกษาเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพได้พัฒนาวิธีการ ศึกษา ตลอดจนเครื่องมือที่ให้ข้อมูลและคำตอบการวิจัยที่ค่อนข้างละเอียด และครอบคลุม โดยการศึกษา เชิงปริมาณพยายามสร้างและพัฒนาตัวชี้วัดที่เป็นการวัดเชิงอัตวิสัย (subjective) หรือเป็นนามธรรม เช่น งานวิจัยหลาย ๆ งานที่พยายามพัฒนาตัวชี้วัดความแน่นแฟ้นในครอบครัว ความผูกพันในครอบครัว โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่มีการเคลื่อนย้ายประชากรสูง (Gray, Chamratrithirong, Pattaravanich & Prasartkul, 2013) ในขณะเดียวกัน การศึกษาเชิงคุณภาพก็สามารถช่วยให้ได้คำตอบ ที่ละเอียดลึกซึ้ง และสามารถสนับสนุนข้อมูลการศึกษาเชิงปริมาณ ให้เป็นข้อมูลที่ถูกต้องและสมบูรณ์มากที่สุด การใช้วิธีวิทยาที่เหมาะสมจะนำไปสู่การศึกษาความหมาย นิยาม ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับครอบครัว ในสังคมที่มีความซับซ้อนได้ถูกต้อง ชัดเจน มากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชาย โพธิ์สิตา. (2552). บทใหม่โรง เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ), *ประชากรและสังคม 2552 ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร*. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม สถาบันวิจัยประชากรและสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- ประชาไท. (2562). "ครอบครัวจินตกรรม" มองชาติไทยผ่านอุปลักษณ์แบบครอบครัว. เข้าถึงเมื่อ 22 พฤษภาคม 2562 จาก <https://prachatai.com/print/80662>
- รศรินทร์ เกรย์ อมรรักษ์ บุนนาค และ เรวดี สุวรรณพเก้า. (2551). *พัฒนาการ การจัดทำทะเบียนราษฎร และสำมะโนประชากรในประเทศไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สันต์ ท. โกมลบุตร (ผู้แปล). (2557). *จดหมายเหตุ ลาอูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม. (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4)*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2556). ครอบครัว เครือญาติ และความสัมพันธ์ระหว่างเพศในสังคมอยุธยา. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ), *ด้วยรัก ความเป็นครอบครัว และชุมชนในสังคมไทย รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ 72 ปี*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.
- Bryceson, D., & Vuorela, U. (2002). *The transnational family: New european frontiers and global networks*. Oxford and New York: Berg.
- Cinotto, S. (2006). "Everyone would be around the table": American family mealtimes in historical perspective, 1850 - 1960. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 2006(111), 17 - 33.
- Gerson, K., & Torres, S. (2015). *Changing family patterns and family life*. Hoboken, NJ: Wiley and Sons.
- Gillis, J. R. (1989). Ritualization of middle-class family life in nineteenth century Britain. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 3(2), 213 - 235.
- Gillis, J. R. (1996). Making time for family: The invention of family time (s) and the reinvention of family history. *Journal of Family History*, 21(1), 4 - Y 21.
- Goode, W. J. (1963a). The process of role bargaining in the impact of urbanization and industrialization on family systems. *Current Sociology*, 12(1), 1 - 13.
- Goode, W. J. (1963b). *World revolution and family patterns*. Oxford: Free Press Glencoe.
- Gray, R. S., Chamratrithirong, A., Pattaravanich, U. & Prasartkul, P. (2013). Happiness among adolescent students in Thailand: Family and non-family factors. *Social Indicators Research*, 11, 703 - 719. DOI: 10.1007/s11205-011-9954-y.
- Hareven, T. K. (1991). The history of the family and the complexity of social change. *The American Historical Review*, 96(1), 95 - 124.
- Harvey, D. (1990). *The condition of postmodernity: an enquiry into the conditions of cultural change*. Oxford: Blackwell.
- Jackson, P., Olive, S., & Smith, G. (2009). Myths of the family meal: Re-reading Edwardian life histories. In P. Jackson (Ed.), *Changing Families, Changing Food* (pp. 131 - 145). London: Palgrave Macmillan UK.
- Kertzer, D. I. (1991). Household history and sociological theory. *Annual Review of Sociology*, 17(1), 155 - 179.
- Laslett, P. (1965). *The world we have lost: Further explored*. London: Methuye.
- Laslett, P., & Wall, R. (1972). *Household and family in past time*. Cambridge: University Press.

- Limanonda, B. (1995). Families in Thailand: Beliefs and realities. *Journal of Comparative Family Studies*, 24(1), 67-82.
- Limanonda, B. (1994). Family formation in rural Thailand: Evidence from the 1989-90 Family and Household Survey. In *Tradition and Change in the Asian Family*. Honolulu: East-West Center.
- Parsons, T., & Bales, R. F. (1955). *Family, socialization and interaction process*. New York: The free press.
- Podhisita, C. (1984). Marriage in rural Northeast Thailand: A household perspective. In Aphichat Chamratrithirong, *Perspectives on Thai marriage (pp. 71-110)*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Potter, S.M. (1977). *Family life in a northern Thai village*. Berkeley: University California Press.
- Rabibhadana, A. (1984). Kinship, marriage and the Thai social system. In Aphichat Chamratrithirong, *Perspectives on Thai marriage (pp. 1-27)*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Sharlin, A. N. (1977). Historical demography as history and demography. *American Behavioral Scientist*, 21(2), 245-262.
- Smith, Harold E. (1973). The Thai family: Nuclear or extended. *Journal of Marriage and the Family*, 35(1), 136-141.
- Wilkinson, T. O. (1962). Family structure and industrialization in Japan. *American Sociological Review*, 27(5), 678-682.

การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ การสร้างเสริมศักยภาพภาคีเครือข่ายในการพัฒนาสถาบัน ครอบครัวไทย

ดลชัย ฮะวังจุ¹ และ พจนา หันจางสิทธิ์²

บทคัดย่อ

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว เป็นเครื่องมือช่วยกำหนดทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนคือ ภาคีเครือข่ายบุคลากร ดังนั้น การวิจัยนี้ดำเนินการเพื่อ 1) ระบุถึงสถานการณ์ในการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ 2) ประเมินศักยภาพของภาคีเครือข่ายฯ ที่นำไปปฏิบัติ และค้นหาข้อจำกัด 3) เสริมสร้างศักยภาพด้านการติดตามประเมินผล โดยผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ

ผลการวิเคราะห์ภาคีเครือข่ายพบว่า ตัวชี้วัดส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่ระดับผลผลิต เช่น “จำนวนผู้เข้าร่วม” “จำนวนครั้งที่จัด” มากกว่าระดับผลลัพธ์และผลกระทบ ผลการวิจัยเชิงปฏิบัติการฯ โดยการเขียนแผนปฏิบัติการและการติดตามประเมินผล พบว่า ภาคีเครือข่ายฯ สามารถระบุถึงความสำคัญของปัญหา กลุ่มเป้าหมาย งบประมาณ (input) ระยะเวลา กระบวนการ/กิจกรรม (process) ได้อย่างชัดเจน แต่ยังขาดรายละเอียดการติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ประเมินว่า โครงการฯ ประสบความสำเร็จเพียงใด

ข้อเสนอแนะคือ 1) ระดับปฏิบัติการ: แผนปฏิบัติการควรมีตัวชี้วัดย่อยที่เท่าทันกับสถานการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนไป ภาคีฯ ระดับพื้นที่ควรได้รับการอบรมด้านการติดตามประเมินผลเพิ่มเติมในระดับผลลัพธ์และผลกระทบ เพื่อพัฒนาแผนฯ ให้ปฏิบัติได้บรรลุผลสำเร็จ 2) ระดับนโยบาย: หน่วยงานกำกับดูแลนโยบายควรดำเนินการติดตามประเมินผลโครงการ/กิจกรรมในทุกยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะการเน้นวัดความสำเร็จระดับผลลัพธ์-ผลกระทบ เพื่อให้นโยบายและยุทธศาสตร์ฯ ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การพัฒนาสถาบันครอบครัว การติดตามประเมินผล

¹ นักวิจัยโครงการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Action research: Strengthen network capacity for the development of the Thai family institution

Donlachai Hawangchu¹ and Pojjana Hunchangsith²

Abstract

The 3rd Policy and Strategy for development of the Thai family institution is to direct strategy in accordance with changes in family structure. The key mechanism of the policy implementation is through network partners. This study aims 1) to identify the situation of policy implementation, 2) to evaluate the capacity and limitations of network partners who implement the policy, and 3) to strengthen network capacity in monitoring and evaluation through workshops.

The findings of network analysis showed that most of indicators developed by network partners emphasize outputs such as “number of participants” and “frequency of workshops” rather than measurement of outcomes and impacts of activities. Action research through the development of action plans during monitoring and evaluation workshops showed that the network partners can clearly identify the rationale of their projects, the target population, the budget plan (input), the Gantt chart and activities (process). However, these action plans still lacked details of monitoring and evaluation which is an essential component of a successful project.

The findings suggest multi-level approaches for improving the implementation of the policy and strategy. At the practitioner level, the action plan should include additional sub-indicators directly related to changes in family structure. Network partners at the practitioner level should receive more training focused on monitoring and evaluation of outcomes and impacts of the implementation. This would further the implementation process towards achieving the policy and strategy goals. The policy makers should conduct monitoring and evaluation of the projects under each strategy, with particular emphasis on outcomes and impact evaluation. This will help to insure that the policy and strategies are implemented effectively.

Keywords: development of Thai family institution, monitoring and evaluation

---

¹ Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

² Assistant Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

เหตุผลและความสำคัญของการศึกษา

การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นส่งผลให้ครอบครัวไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและบทบาทหน้าที่ เช่น ขนาดครัวเรือนที่เล็กลง การจดทะเบียนสมรสลดลง คู่สมรสมีบุตรน้อยลง หรือมีบุตรช้าลง แนวโน้มการอยู่เป็นโสดของทั้งหญิงและชายเพิ่มขึ้นรวมถึงการใช้ชีวิตโสดอย่างถาวรมากขึ้น ตลอดจนการหย่าร้างเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนเพิ่มขึ้น ค่านิยมการอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงาน บุตรนอกสมรส ผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงาน (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559) ส่งผลต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในครอบครัวและครัวเรือนลดลง เห็นได้จากดัชนีครอบครัวอบอุ่น ดัชนีบทบาทหน้าที่ของครอบครัว และดัชนีสัมพันธภาพในครอบครัวที่ลดลงอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ พ.ศ. 2544 ถึง พ.ศ. 2560 (สาวิตรี ทยานศิลป์, 2554; สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม, 2561)

ดังนั้น รัฐบาลจึงประกาศ “นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัวฉบับที่ 3 พ.ศ. 2560 - 2564” เพื่อเป็นเครื่องมือในการกำหนดทิศทางการพัฒนาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป และสมาชิกครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข วิสัยทัศน์ของนโยบายฯ ครอบครัวฉบับที่ 3 มุ่งเน้นที่สถาบันครอบครัวซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็ง ทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม และสมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2559) นโยบายฯ ประกอบด้วย 5 ยุทธศาสตร์คือ 1) พัฒนาศักยภาพของครอบครัว 2) สร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว 3) การบริหารจัดการที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว 4) ส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว และ 5) พัฒนาระบบการสื่อสารสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว โดยมีหนึ่งในตัวชี้วัดคือ ร้อยละของครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีความสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) หลักการพัฒนาประเทศที่สำคัญในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 12 ที่ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

อย่างไรก็ตาม กลไกสำคัญในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์หรือนโยบายต่าง ๆ นั้น บุคลากรและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ในการนำไปปฏิบัติคือหัวใจสำคัญหลักของการขับเคลื่อน การน่านโยบายไปสู่การปฏิบัติ หมายถึง การศึกษากลไกขับเคลื่อนอย่างรอบด้าน ได้แก่ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อดำเนินโครงการ/กิจกรรมสำหรับการขับเคลื่อนให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิสัยทัศน์ของนโยบาย การน่านโยบายไปปฏิบัติเป็นกระบวนการของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเป้าหมายกับการปฏิบัติ (Anderson, 2003; Pressman J.L. & Wildavsky A.B., 1973; Van Meter & Van Horn, 1975; วรเดช จันทรรศ, 2543)

ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าจึงให้ความสำคัญกับการทบทวนและหนุนเสริมศักยภาพของบุคลากรจากภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมตามตัวชี้วัดภายใต้ยุทธศาสตร์ฯ แต่ละข้อที่ได้กำหนดขึ้น นอกเหนือจากแผนปฏิบัติการที่ตอบสนองตัวชี้วัดต่าง ๆ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

บทความนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทบทวนและวิเคราะห์ศักยภาพของภาคีเครือข่าย ซึ่งถือเป็นกลไกหลักในการพัฒนาสถาบันครอบครัวไทยตามแนวทางของยุทธศาสตร์การพัฒนาศูนย์ครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

- 1) ระบุถึงสถานการณ์ของการนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติและค้นหาข้อจำกัดที่เกิดขึ้นกับภาคีเครือข่าย เพื่อระบุประเด็นสำคัญในการพัฒนา ให้นโยบายสามารถขับเคลื่อนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
- 2) ประเมินศักยภาพของบุคลากรจากภาคีเครือข่ายในการนำนโยบายฯ ไปสู่การปฏิบัติ
- 3) เสริมสร้างศักยภาพด้านการติดตามประเมินผลโครงการฯ ให้กับบุคลากรฯ ภายใต้ นโยบาย โดยผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการ

การทบทวนวรรณกรรม

จากการทบทวนเอกสารทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้แบบกระชับ ดังนี้

การนำนโยบายไปปฏิบัติ

หมายถึง การศึกษากลไกทั้งระบบ ได้แก่ บุคคล หรือกลุ่มบุคคลใน ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการพัฒนาแผนปฏิบัติการ การดำเนินโครงการ/กิจกรรมเพื่อขับเคลื่อนให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป้าหมาย และวิสัยทัศน์ของนโยบายที่ตั้งไว้ (Anderson, 2003; Pressman J.L. & Wildavsky A.B., 1973; Van Meter & Van Horn, 1975; วรเดช จันทรศร, 2543)

กระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ

การศึกษาการนำนโยบายไปปฏิบัติ สามารถจำแนกได้ 3 แนวทาง

1) ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากบนลงล่าง (top-down theories of implementation) แนวคิดนี้มุ่งเน้นศักยภาพของผู้กำหนดนโยบาย และการควบคุมการนำนโยบายไปปฏิบัติ ทฤษฎีนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า การนำนโยบายไปปฏิบัติเริ่มมาจากการตัดสินใจของรัฐบาลส่วนกลาง หรือผู้บริหารระดับสูง ซึ่งให้ความสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการนำนโยบายไปปฏิบัติ (Calista, 1994) ซึ่งจำแนกการนำไปปฏิบัติเป็น 2 ขั้นตอน ได้แก่

- 1.1) **ขั้นแปลงนโยบายเป็นแผนปฏิบัติการ** โดยหน่วยงานที่ได้รับมอบหมายจากส่วนกลาง จะทำหน้าที่แปลงนโยบายนั้นออกมาในรูปของแผน แผนงาน และโครงการ เพื่อให้หน่วยงานส่วนภูมิภาคและ/หรือส่วนท้องถิ่นนำไปปฏิบัติ (มยุรี อนุมานราชธน, 2549)
- 1.2) **ขั้นตอนการยอมรับแนวทาง แผนงาน โครงการ/กิจกรรม** หน่วยงานส่วนกลางที่ทำการแปลงนโยบายออกมาเป็นมาตรการ/กลยุทธ์ หรือแนวทางปฏิบัติ เพื่อขับเคลื่อนให้หน่วยงานภาคีเครือข่าย ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในภาคประชาชน เกิดการยอมรับแล้วนำไปจัดทำแผนปฏิบัติการ เพื่อนำไปปฏิบัติในระดับพื้นที่ (มยุรี อนุมานราชธน, 2549)

2) ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากล่างขึ้นบน (bottom-Up theories of implementation) เป็นแนวคิดที่แตกต่างจากแนวคิดแบบ Top-Down โดยสิ้นเชิง เนื่องจากแนวคิดนี้ให้ความสำคัญต่อบทบาทของผู้ปฏิบัติในระดับพื้นที่ ในฐานะผู้ให้บริการ ซึ่งมีฐานคิดว่า ผู้ปฏิบัติระดับพื้นที่สามารถตัดสินใจและใช้ดุลยพินิจในการพัฒนาแผนปฏิบัติการในพื้นที่ เนื่องจากอยู่ใกล้ชิดกับปัญหามากกว่า และปัญหาแต่ละปัญหาก็มีความแตกต่างกัน (Talib Y & Davidson I., 1990) ทฤษฎีนี้ต้องการตอบโต้ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากบนลงล่าง เนื่องจากมีงานศึกษาหลายชิ้นแสดงให้เห็นว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์ของนโยบาย และการเชื่อมโยงเชิงสาเหตุและผลตามความเชื่อของทฤษฎีจากบนลงล่าง (Benny, 1982; Elmore R.F., 1979)

3) ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสม (hybrid theories of implementation) ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากบนลงล่างและล่างขึ้นบน เป็นประเด็นโต้แย้งทางวิชาการ ทำให้นักวิชาการหลายคนพยายามสังเคราะห์ทฤษฎีทั้งสองเข้าด้วยกัน (Elmore R.F., 1985; Goggin M.L., Bowman A., Lester J., & O'Toole L., 1990) โดยรวมเอาองค์ประกอบทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน เพื่อเสริมจุดดีของแต่ละฝ่าย กล่าวคือ การนำนโยบายไปปฏิบัติจากบนลงล่าง เน้นการตัดสินใจระดับบนสั่งการลงไปให้พื้นที่ปฏิบัติ จึงอาจไม่เหมาะสมกับบริบทบางพื้นที่ ส่วนทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติจากล่างขึ้นบนที่เน้นการพัฒนาแผนปฏิบัติการตามปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อาจไม่สามารถปฏิบัติให้บรรลุตามนโยบายระดับชาติที่ตั้งเป้าไว้

ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติแบบผสม มีความเชื่อว่า ขั้นตอนการนำนโยบายไปปฏิบัติและกระบวนการก่อรูปนโยบายเป็นกระบวนการที่ไม่สามารถแยกออกจากกัน ด้านการมีส่วนร่วม ทฤษฎีนี้ ยึดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมกล่าวคือ นอกจากการสั่งการจากผู้นำแล้วยังต้องคำนึงถึงเจ้าหน้าที่ระดับท้องถิ่นและกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียจากนโยบายด้วย

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) มีระยะเวลาดำเนินการ 12 เดือน นับตั้งแต่เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2560 ถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2561 โดยการใช้เทคนิคต่างๆ ได้แก่

1) การศึกษาวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบสาธารณสุขฉบับที่ 3 พ.ศ. 2560-2564 ของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว เพื่อทราบถึงทิศทางและการให้ความสำคัญต่อสถาบันครอบครัวในแง่มุมต่างๆ

2) การวิเคราะห์ภาคีเครือข่าย (stakeholder analysis) เพื่อวิเคราะห์และประเมินว่ามีบุคคล กลุ่มบุคคลหรือภาคีเครือข่ายของหน่วยงานใด มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ฯ เพื่อพิจารณาว่าตัวชี้วัดของโครงการ/กิจกรรมเหล่านั้นมีความสอดคล้องเหมาะสมที่จะตอบตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ต่างๆ อย่างไรบ้าง รวมทั้งการดำเนินงานโครงการมีปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จหรือข้อจำกัดอย่างไร ซึ่งใช้วิธีการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวน 120 แห่ง

3) การประชุมเพื่อค้นหาอนาคต (future search conference) โดยเชิญผู้แทนระดับบริหารหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อให้ทราบถึงบริบทในการดำเนินงานของภาคีเครือข่าย

ต่อขับเคลื่อนนโยบายฯ ในระยะเวลาที่ผ่านมา ถึงข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรค ปัจจัยความสำเร็จ ตลอดจนข้อเสนอแนะและแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในอนาคต โดยใช้การส่งจดหมายเชิญไปยังหน่วยงานภาคีเครือข่ายระดับกระทรวง ระดับพื้นที่ และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินโครงการเกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ฯ โดยขอตัวแทนโครงการละ 2 คน ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย 1 คน และผู้ปฏิบัติ 1 คน โดยแบ่งการจัดเป็น 2 รุ่นๆ ละ 60 คน

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ซึ่งคณะวิจัยได้จัดทำหลักสูตรฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การจัดทำแผนปฏิบัติการ (action plan) เพื่อขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564” โดยนำแนวคิดตามหลักระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการ เข้ามาเป็นตัวเชื่อมกับการพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนดังกล่าว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแผนปฏิบัติการได้อย่างตรงตามความต้องการของแต่ละภาคีเครือข่าย ที่จะสามารถนำแผนฯ ที่ได้ ไปปฏิบัติได้จริงตามระยะเวลาที่กำหนด นอกจากนี้ยังจัดอบรมและฝึกปฏิบัติเพิ่มเติมตามในหัวข้อการติดตามประเมินผล (monitoring and evaluation) โดยใช้กรอบการติดตามประเมินผลแบบตรรกะ (logic model) ที่สามารถติดตามผลสำเร็จได้ จากแหล่งทรัพยากรที่ป้อนเข้า (input) การดำเนินกิจกรรมหรือกระบวนการ (process) ผลผลิตที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม (output) และผลสำเร็จระดับผลลัพธ์ (outcome) ที่แสดงถึงผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการหรือกิจกรรม เพื่อให้ผู้เขียนแผนปฏิบัติการเหล่านั้นได้ทบทวนถึงความเป็นไปได้และการวัดผลสำเร็จจากแผนปฏิบัติการที่ได้เขียนขึ้นมา โดยการเชิญตัวแทนผู้เข้าร่วมจากภาคีต่างๆ โดยแบ่งการจัดเป็น 2 ครั้งๆ ละ 60 คน

การเก็บข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้การรวบรวมข้อมูลที่ได้จาก 1) การส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาสู่การศึกษาวิจัยเอกสาร 2) การบันทึกประเด็นการอภิปรายระหว่างการจัดประชุมเพื่อค้นหาอนาคตและการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ และ 3) การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบายฯ จำนวน 20 คน เพื่อให้เป็นข้อมูลสนับสนุนการวิเคราะห์ภาคีเครือข่ายและการประชุมเพื่อค้นหาอนาคต การเก็บข้อมูลนี้ได้ผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เอกสารหมายเลข COA. No. 2017/09-203

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเอกสาร

ผลจากการศึกษาวิจัยเอกสาร “นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564” ทำให้ทราบถึงประเด็นที่มีการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสถาบันครอบครัวในแง่มุมต่างๆ ผ่านตัวชี้วัดที่กำหนดขึ้นมาภายใต้ 5 ยุทธศาสตร์ รวมทั้งสิ้น 34 ตัวชี้วัด (รายละเอียด ดูได้จาก ภาคผนวก ก) เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนพบว่า ตัวชี้วัดเมื่อจำแนกตามผู้รับผิดชอบสามารถแบ่งออกได้เป็นสองภาคส่วน ส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่สถาบันครอบครัวโดยตรงให้เป็นผู้ขับเคลื่อนนโยบายฯ โดยมิติการพัฒนาด้านเศรษฐกิจได้รับความสำคัญมากที่สุด

สำหรับตัวชี้วัดที่มุ่งเน้นไปยังองค์การภาครัฐและภาคประชาสังคมเน้นความสำคัญของบทบาทการทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ในการพัฒนาสถาบันครอบครัว (ตาราง 1)

สำหรับบทบาทของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว จะอยู่ในกลไกตั้งแต่ระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับพื้นที่ โดยภาพรวมจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการขับเคลื่อน ประสานงาน จัดทำแผนปฏิบัติการ กำกับดูแล ติดตามการดำเนินงาน และสนับสนุนงบประมาณ (รายละเอียดดูได้จาก ภาคผนวก ข) โดยสามารถสังเคราะห์และเขียนขึ้นเป็นกรอบแนวคิดการดำเนินงานภายใต้นโยบายฯ ใน รูป 1

ตาราง 1 การจำแนกตัวชี้วัด 34 ข้อ ของนโยบายและยุทธศาสตร์ตามบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง

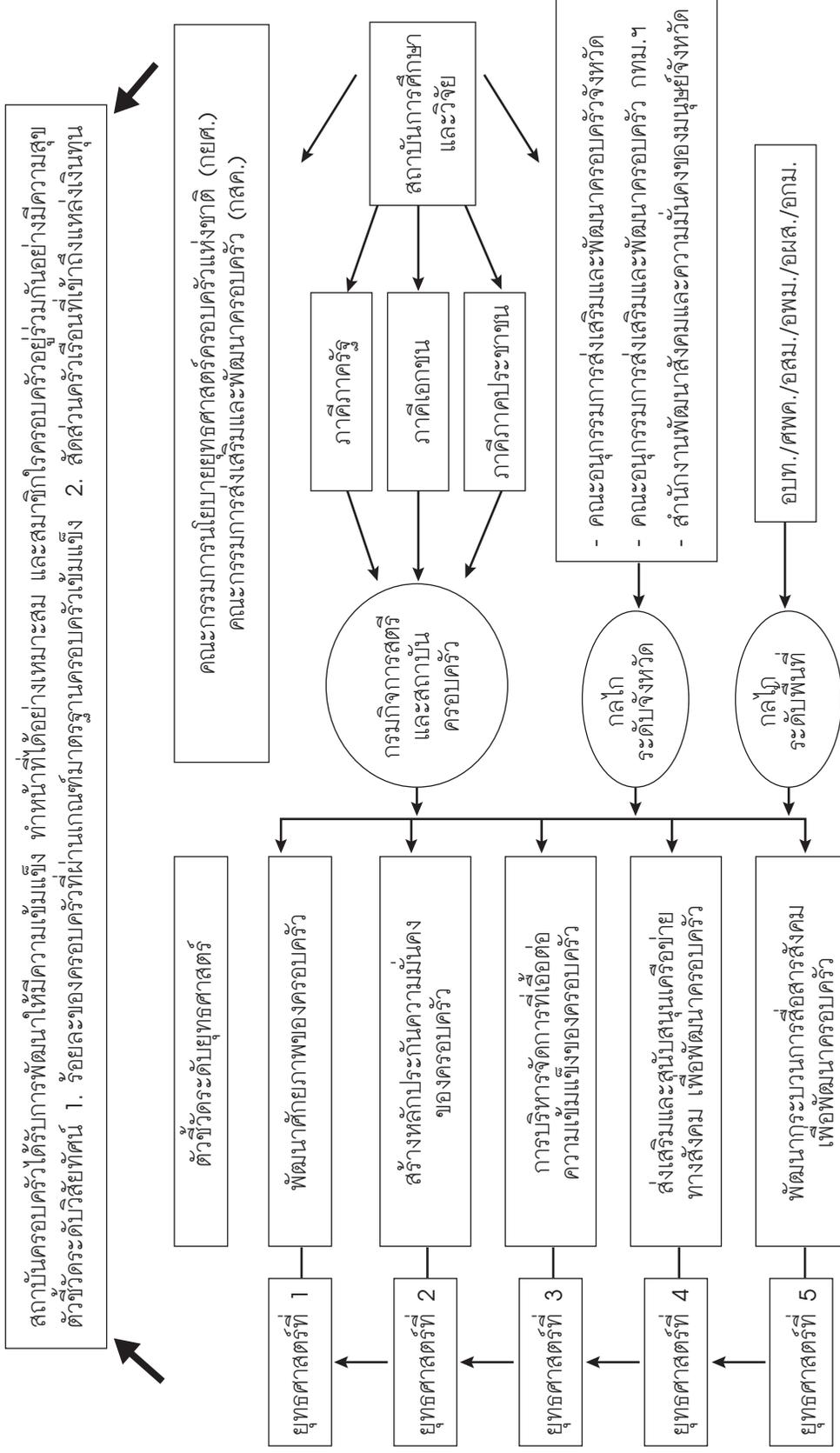
ตัวชี้วัด นโยบายการพัฒนาสถาบันครอบครัว					
ผู้ที่เกี่ยวข้อง		ประเด็น และจำนวนตัวชี้วัด			รวมจำนวนตัวชี้วัด
มุ่งเป้าไปที่ครอบครัวโดยตรง	เศรษฐกิจ (8)	สัมพันธภาพ/หน้าที่/ความอบอุ่น/ความสมบูรณ์ (5)	คุณธรรม (3)	ปัญหา ปลายทาง (2)	18
มุ่งเป้าไปที่บทบาทองค์การภาครัฐและภาคประชาสังคม	บทบาท/หน้าที่ (13)	การดำเนินงาน (3)	-	-	16
					34

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บแสดงถึงจำนวนตัวชี้วัดที่มุ่งเน้นประเด็นต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังพบว่า ส่วนที่ 3 การขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ไปสู่การปฏิบัติ และส่วนที่ 4 ขั้นตอนและกระบวนการจัดทำนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว (สามารถดาวน์โหลดนโยบายฉบับเต็มได้ที่ <http://online.fliphtml5.com/vmpw/odip/>) มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการกระจายของตัวชี้วัดทั้ง 34 ตัว ที่ปรากฏในส่วนที่ 2 ทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัว (ภาคผนวก ก) เมื่อทำการจำแนกตามบทบาทหน้าที่ของผู้ที่เกี่ยวข้อง (ตาราง 1)

แม้จะไม่มีมีการเขียนอ้างอิงใดๆ ไว้ในนโยบาย แต่ผู้ทำการศึกษาขออนุมานว่า การจัดสรรปันส่วน ตัวชี้วัดตามบทบาทหน้าที่ของผู้เกี่ยวข้องระหว่างหน่วยงานภาครัฐและครอบครัว ที่มีจำนวนใกล้เคียงกันนั้น สามารถอธิบายได้ด้วย “แนวคิดการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา 5 ขั้นตอน โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน” (ทศพล กฤตยพิสิฐ, 2537) ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 ขั้นริเริ่มการพัฒนา ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการวางแผนในการพัฒนา ขั้นตอนที่ 3 ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ ขั้นตอนที่ 4 ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา และขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมินอาจปรากฏในรูปของการประเมินผลย่อย (formative evaluation) เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปสุดท้าย

รูป 1 กรอบแนวคิดการดำเนินงานภายใต้นโยบายฯ และยุทธศาสตร์การพัฒนาลูกข่าย พ.ศ. 2560 - 2564

แหล่งข้อมูล: โครงการวิจัยพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาลูกข่าย พ.ศ. 2560 - 2564

การวิเคราะห์ภาคีเครือข่าย

การวิเคราะห์ภาคีเครือข่าย หรือ การวิเคราะห์บทบาทการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนนโยบายฯ ดำเนินการขึ้นเพื่อประเมินว่า มีบุคคล กลุ่มบุคคล หรือหน่วยงานใด มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ฯ เพื่อพิจารณาว่า ตัวชี้วัดของโครงการ/กิจกรรมเหล่านั้นมีความสอดคล้องเหมาะสมที่จะตอบตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไรบ้าง สำหรับผลจากการวิเคราะห์ภาคีเครือข่ายโดยใช้วิธีการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำนวน 120 แห่ง ทั้งภาครัฐและประชาสังคมที่ปฏิบัติงานส่วนกลางและระดับพื้นที่ โดยได้รับการตอบกลับจำนวน 91 แห่ง คิดเป็นอัตราการตอบกลับ ร้อยละ 76 โดยการวิเคราะห์ข้อมูลครอบคลุมค่าเป้าหมายและตัวชี้วัด สำหรับผลการวิเคราะห์ภาคีเครือข่ายพบว่า มีการกำหนดตัวชี้วัดทั้งหมด 158 ตัวชี้วัดจากโครงการที่ภาคีเครือข่ายได้ดำเนินการ และมีถึง 87 ตัวชี้วัด (ร้อยละ 55) ที่หน่วยงานภาคีเครือข่ายไม่มีการกำหนดค่าเป้าหมายของตัวชี้วัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานภาคีเครือข่ายเกินกว่าครึ่งอาจไม่เข้าใจเรื่องค่าพื้นฐานและค่าเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรม ส่วนหน่วยงานที่มีการกำหนดค่าเป้าหมายใช้การอ้างอิงกับงบประมาณเป็นหลัก

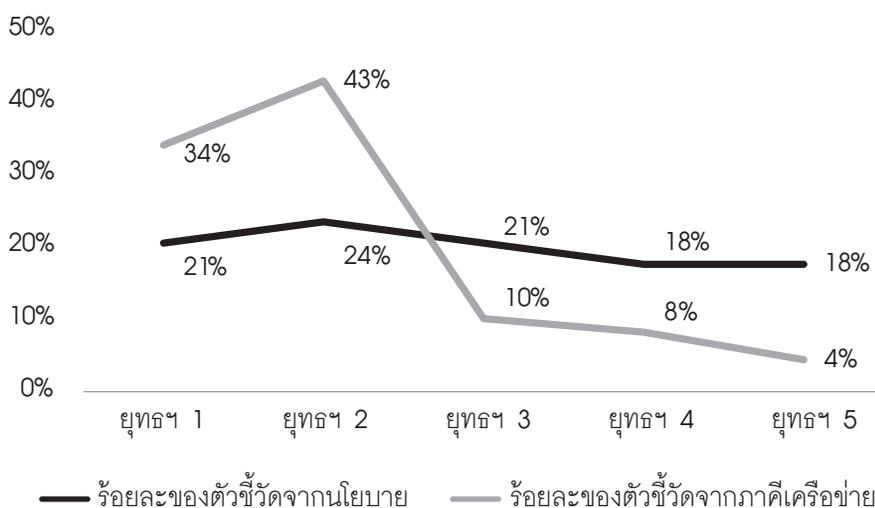
ดังนั้น การที่ภาคีเครือข่ายไม่ได้ตั้งเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรม จึงเป็นจุดอ่อนในการนำนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาคอบครัวฯ ไปสู่การปฏิบัติ เนื่องจากไม่มีค่าตั้งต้นของตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการ/กิจกรรม (ที่เกิดขึ้นในอดีตหรือในปัจจุบัน) ที่หน่วยงาน/องค์กรเก็บรวบรวมไว้ เพื่อนำมาใช้เป็นบรรทัดฐาน (ค่าพื้นฐาน) ในการดำเนินกิจกรรมเดียวกันเมื่อเวลาเปลี่ยนไป จึงอาจทำให้หน่วยงานภาคีเครือข่ายฯ ไม่สามารถตรวจสอบและติดตามประเมินผลการเปลี่ยนแปลงในระดับผลลัพธ์หรือผลกระทบ ที่จะระบุได้ว่าแนวทางที่นำไปใช้ในการดำเนินงานเพื่อนำนโยบายและแผนยุทธศาสตร์ไปปฏิบัตินั้นประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ซึ่งอาจจะไม่สามารถสนับสนุนแนวคิดการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอนในการพัฒนาในส่วนของการประเมินผลสำเร็จได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำตัวชี้วัดจากโครงการต่าง ๆ ที่ภาคีเครือข่ายได้ดำเนินการมาพิจารณาและจัดกลุ่มให้สอดคล้องกับตัวชี้วัดของแต่ละยุทธศาสตร์ระดับนโยบายพบว่า ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติเน้นแผนงานที่ให้ความสำคัญกับยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว มากกว่ายุทธศาสตร์อื่น ๆ และมีกิจกรรมที่ตอบตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ที่ 3 ถึง 5 น้อยกว่าที่ควรเป็นเมื่อเทียบกับสัดส่วนและการให้น้ำหนักของตัวชี้วัดทั้ง 5 ยุทธศาสตร์ในระดับนโยบาย (ตาราง 2)

ตาราง 2 จำนวนตัวชี้วัดระดับนโยบายเทียบกับระดับปฏิบัติการตามเป้าหมายหลักแต่ละยุทธศาสตร์

เป้าหมายหลักของแต่ละยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ยุทธศาสตร์		จำนวนตัวชี้วัดระดับนโยบาย	จำนวนตัวชี้วัดจากภาคีเครือข่าย
1	พัฒนาศักยภาพของครอบครัว	7	54
2	สร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว	8	68
3	การบริหารจัดการที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว	7	16
4	ส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว	6	13
5	พัฒนากระบวนการสื่อสารสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว	6	7
รวม		34	158

รูป 2 ร้อยละของตัวชี้วัดระดับนโยบายเปรียบเทียบกับระดับปฏิบัติการตามเป้าหมายหลักแต่ละยุทธศาสตร์

สำหรับข้อจำกัดโดยรวมพบว่า ตัวชี้วัดโครงการของภาคีเครือข่ายฯ ให้ความสำคัญอยู่ที่ตัวชี้วัดระดับผลผลิต คือ “จำนวนผู้เข้าร่วม” “การได้จัดกิจกรรม” “การอบรมเพื่อให้ความรู้” มากกว่าตัวชี้วัดระดับผลลัพธ์และผลกระทบ แม้ภาคีเครือข่ายจะดำเนินโครงการจำนวนมากเพื่อตอบโจทย์ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว แต่การดำเนินโครงการของภาคียังมีความกระจุกตัวอยู่เฉพาะบางตัวชี้วัด ทำให้ไม่ครอบคลุมตัวชี้วัดย่อยทั้งหมด หรือบางยุทธศาสตร์กลับไม่มีกิจกรรมใดที่จะช่วยสนับสนุนตัวชี้วัดได้

การประชุมเพื่อค้นหาอนาคต

การประชุมเพื่อค้นหาอนาคต¹ จัดขึ้นหลังจากเสร็จสิ้นการวิเคราะห์ภาคีเครือข่าย เพื่อให้ทราบถึงบริบทในการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายต่อข้อเปลี่ยนแปลงนโยบายฯ ในระยะเวลาที่ผ่านมา เพื่อระบุถึงข้อจำกัด ปัญหาอุปสรรค ปัจจัยความสำเร็จ ตลอดจนข้อเสนอแนะและแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในอนาคต การจัดประชุมเพื่อค้นหาอนาคตแบ่งการจัดเป็น 2 ครั้ง โดยมีผู้เข้าร่วมจำนวน 126 คน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ครั้งแรก ได้ส่งจดหมายเชิญไปยังหน่วยงานภาคีเครือข่ายระดับกระทรวง และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินโครงการ/กิจกรรมตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 จำนวน 33 หน่วยงาน กระจายตามจำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ดำเนินการ โครงการละ 2 คน ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย 1 คน และผู้ปฏิบัติงาน 1 คน โดยมีจำนวนผู้ตอบรับเข้าร่วมประชุม จำนวน 43 คน

ครั้งที่สอง ได้ส่งจดหมายเชิญไปยังหน่วยงานภาคีเครือข่าย ระดับพื้นที่ และองค์กรพัฒนาเอกชน ดำเนินโครงการ/กิจกรรมตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 จำนวน 110 หน่วยงาน กระจายตามจำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ดำเนินการ โครงการละ 2 คน ประกอบด้วยผู้กำหนดนโยบาย 1 คน และผู้ปฏิบัติ 1 คน โดยมีผู้ตอบรับเข้าร่วมประชุมจำนวน 83 คน ข้อมูลพื้นฐานของผู้เข้าร่วมการประชุมเพื่อค้นหาอนาคตทั้งสองครั้งมีดังนี้

ครั้งที่ 1 ผู้เข้าร่วมที่ยินยอมให้ข้อมูลในแบบสอบถามจำนวน 30 ราย แบ่งเป็นชาย 7 คน หญิง 23 คน ดำรงตำแหน่งระดับบริหารจำนวน 10 ราย ระดับปฏิบัติการจำนวน 19 ราย และไม่ระบุ 1 ราย ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 35-39 ปี คิดเป็นร้อยละ 27 ตามด้วยอายุระหว่าง 40-44 ปี คิดเป็นร้อยละ 23 โดยมีอายุงานในหน้าที่ความรับผิดชอบปัจจุบันเฉลี่ยที่ 10 ปี

ครั้งที่ 2 ผู้เข้าร่วมที่ยินยอมให้ข้อมูลในแบบสอบถามจำนวน 57 ราย แบ่งเป็นชาย 17 คน หญิง 39 คน ดำรงตำแหน่งระดับบริหารจำนวน 7 ราย ระดับปฏิบัติการจำนวน 43 ราย อาสาสมัครชุมชนจำนวน 3 ราย และไม่ระบุ 1 ราย ส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 35-39 ปี คิดเป็นร้อยละ 25 ตามด้วยอายุระหว่าง 30-34 ปี คิดเป็นร้อยละ 21 โดยมีอายุงานในหน้าที่ความรับผิดชอบปัจจุบันเฉลี่ยที่ 8 ปี

ผลที่จากการจัดกิจกรรมประชุมเพื่อค้นหาอนาคตสามารถสังเคราะห์ได้เป็น 2 ประเด็นหลักดังนี้

1. ด้านประสบการณ์ ความคิดเห็น ทักษะ ทักษะ ความรู้ ความเข้าใจ

หน่วยงานภาคีเครือข่ายทั้งภาคีโดยตรงและโดยอ้อม ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อดำเนินโครงการ/กิจกรรมที่สอดคล้อง/เกี่ยวพันกับลักษณะงานด้านครอบครัว ส่วนด้านความรู้ความเข้าใจ

¹ การประชุมเพื่อค้นหาอนาคต หรือ future search conference (FSC) เป็นเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม โดยนำประสบการณ์ของแต่ละคนมาสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน เพื่อให้ได้แผนหรือแนวทางปฏิบัติไปจนถึงวิสัยทัศน์ร่วมของกลุ่ม โดยมีจิตสำนึกพันธะสัญญา ร่วมกัน เป็นกระบวนการที่ใช้นวัตกรรมเป็นจุดประสงค์ที่เต็มไปด้วยความหวังในการทำงานแทนการใช้ปัญหา และการแก้ไขปัญหาเป็นตัวตั้งในการทำงานซึ่งมักทำให้เกิดการขัดแย้ง รู้สึกท้อแท้สิ้นหวังในการแก้ปัญหา แหล่งที่มา: <https://ratcha2000.wordpress.com>

ในกระบวนการพัฒนาแผนปฏิบัติการ หน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เคยปฏิบัติงานด้านครอบครัวทั้งในอดีตและปัจจุบัน ยังคงใช้ประสบการณ์เดิมที่เคยปฏิบัติ เช่น การวัดผลสำเร็จของการดำเนินโครงการจากผลผลิต ไม่มีค่าพื้นฐานความสำเร็จหรือค่าเป้าหมายการทำงานเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับความสำเร็จจากการดำเนินโครงการ/กิจกรรมที่ต้องการบรรลุ ทำให้การพัฒนาแผนปฏิบัติการไม่ครบถ้วนและไม่สามารถติดตามประเมินผลได้

2. ด้านกลไกการปฏิบัติงาน

การพัฒนาครอบครัว ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคม โดยภาครัฐมีบทบาทหน้าที่ในการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านครอบครัว ส่วนภาคีเครือข่ายในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาครอบครัวร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งต้องใช้กลไกที่หลากหลายในการปฏิบัติงาน ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ระดับลึก แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาแผนปฏิบัติการตามนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 ไปสู่การปฏิบัตินั้น กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว ในฐานะหน่วยงานกลางที่ช่วยประสานและส่งเสริมการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายทุกระดับผ่านการเชื่อมต่อกลไกต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับจังหวัด และระดับพื้นที่ โดยตัวแทนหน่วยงานเล่าให้ฟังว่า

“...งานของกระทรวงไม่สามารถทำกับประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้ เนื่องจากคนของกระทรวงมีเพียง 2,000-3,000 คนเท่านั้น แต่ต้องดูแลประชากรทั้งประเทศตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิต ดังนั้นจึงต้องทำงานผ่านกลไกต่าง ๆ โดยกระทรวงมีกลไกระดับชาติผ่านคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวจังหวัด (กสค. จังหวัด) ชุมนุมลงมาสู่จังหวัด ลงไปถึงกลไกในพื้นที่คือ ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ทำให้เห็นภาพการเชื่อมต่อกลไกอย่างชัดเจน...”

นักพัฒนาสังคม กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว วันที่ 6 มีนาคม 2561

“...เมื่อเราลงพื้นที่ หากโครงการ/กิจกรรมดำเนินไปได้ด้วยดี จะขึ้นอยู่กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ถ้าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีทัศนคติที่ดี โครงการ/กิจกรรมก็จะขับเคลื่อนไปได้ หากเขาไม่เห็นความสำคัญ ศูนย์ก็จะไม่เกิดการพัฒนา ซึ่งศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ก็ต้องฟังฟัง อบรมในการใช้งบประมาณและทรัพยากร เจ็ดพันกว่าศูนย์ ก็ไม่ได้ดำเนินการไปด้วยดีทั้งหมด ต้องยอมรับว่าเราไม่มีงบประมาณเพียงพอที่จะพัฒนาทั้งหมด เลือกที่เขาสมัครใจและพอทำได้...”

นักพัฒนาสังคม กรมกิจการเด็กและเยาวชน วันที่ 6 มีนาคม 2561

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านครอบครัวฉบับปัจจุบันสู่การปฏิบัติในพื้นที่ยังมีจุดอ่อนที่สำคัญ ได้แก่ กลไกและเครือข่ายการทำงานด้านครอบครัวทุกระดับยังไม่สามารถเชื่อมโยงและบูรณาการนโยบายการพัฒนาสถาบันครอบครัวไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน จึงมีความจำเป็นต้องบริหารจัดการให้กลไกการทำงานด้านครอบครัวในระดับต่าง ๆ ดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งรวมถึงการประสานบูรณาการกลไกในภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มีการดำเนินงานร่วมกันได้อย่างแท้จริง

การสร้างเสริมศักยภาพบุคลากรของภาคีเครือข่าย

จากการวิจัยภาคีเครือข่ายและการประชุมเพื่อค้นหาอนาคตทำให้ทราบว่า ภาคีเครือข่ายยังมีข้อจำกัด เช่น ความเข้าใจเรื่องค่าพื้นฐานและความสำคัญในการกำหนดค่าเป้าหมายของตัวชี้วัด การวัดผลสำเร็จของการดำเนินโครงการจากผลผลิตเป็นหลัก โดยไม่มีค่าพื้นฐานความสำเร็จหรือค่าเป้าหมายการทำงานเพื่อนำมาเปรียบเทียบ ทำให้การพัฒนาแผนปฏิบัติการไม่ครบถ้วนและไม่สามารถติดตามประเมินผลได้ ซึ่งค่าพื้นฐานและค่าเป้าหมายมีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำเนินโครงการระดับนโยบายประเทศ (ตาราง 3)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว บุคลากรของภาคีเครือข่าย ทั้งหน่วยงานภาครัฐ และรัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง ถือเป็นกลไกในการขับเคลื่อนนโยบายฯ ควรได้รับการเสริมสร้างศักยภาพด้านการเขียนแผนปฏิบัติการ และการติดตามและประเมินผลโครงการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดทำหรือปรับปรุงแผนปฏิบัติการเดิมให้สอดคล้องกับนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับนโยบาย พ.ศ. 2560-2564 รวมทั้งศักยภาพในการติดตามและประเมินผลโครงการที่เกี่ยวข้องต่อการขับเคลื่อนนโยบายฯ

ตาราง 3 คำอธิบายความหมายและความสำคัญของค่าพื้นฐานและค่าเป้าหมาย

ค่าพื้นฐาน	ค่าเป้าหมาย
ค่าตัวชี้วัดผลการปฏิบัติงาน ก่อนที่จะเริ่มดำเนินโครงการหรือกิจกรรม	ค่าผลผลิต (output) ที่ระบุเจาะจงไว้ในแต่ละระดับของแผนดำเนินงานภายใต้กรอบระยะเวลาที่กำหนด
ช่วยให้ผู้บริหารโครงการวัดความคืบหน้าของการดำเนินงานจากความสำเร็จของผลผลิตและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น และระบุถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อผลลัพธ์ในแต่ละระดับ	ค่าที่เกิดจากกลุ่มของตัวชี้วัดที่ช่วยสนับสนุนวัตถุประสงค์ (objective) ผลสำเร็จกึ่งกลาง (IR) และค่าในระดับผลผลิต (output)
โครงการควรต้องมีค่าพื้นฐานและค่าเป้าหมายในทุกตัวชี้วัด	เป้าหมายคือสิ่งที่ทำให้ผู้มีส่วนได้เสียเกิดแรงผลักดันและการมีส่วนร่วมในแผนงาน และทุ่มเทพยายามทำให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้
การไร้ซึ่งค่าพื้นฐาน จะไม่สามารถประเมินผลสำเร็จได้	ค่าเป้าหมายสามารถเป็นเชิงคุณภาพได้ โดยนำค่าตัวเลขเชิงปริมาณมาทำเป็นดัชนี (index)

แหล่งข้อมูล: แปลจาก Performance monitoring & evaluation tips baselines and targets, USAID (2010) (USAID, 2010).

คณะนักวิจัยจึงได้พัฒนาหลักสูตรเพื่อเสริมศักยภาพด้านการเขียนแผนปฏิบัติการ การติดตามประเมินผลเพื่ออบรมให้กับภาคีเครือข่าย และฝึกปฏิบัติจริง การจัดอบรมแบ่งเป็น 2 ครั้ง โดยครั้งแรกจัดขึ้นในวันที่ 5-7 มีนาคม พ.ศ. 2561 และครั้งที่ 2 จัดขึ้นในวันที่ 16-18 พฤษภาคม พ.ศ. 2561 โดยมีผู้เข้าจำนวน 38 ราย และ 83 ราย ตามลำดับ ซึ่งผู้รับการอบรมครั้งที่ 1 ส่วนใหญ่ปฏิบัติงานระดับบริหารส่วนกลาง (ร้อยละ 63) และผู้รับการอบรมครั้งที่ 2 ส่วนใหญ่เป็นฝ่ายปฏิบัติงานในระดับพื้นที่ (ร้อยละ 81) เนื้อหาการอบรมแบ่งเป็น 4 ประเด็นหลัก ดังนี้

แผนปฏิบัติการ

กิจกรรมครอบคลุมประเด็น ดังนี้ การเขียนแผนปฏิบัติการตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ ให้เป็นไปตามแนวคิดหรือวิธีการดำเนินการที่ผ่านการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์แล้วว่า สามารถนำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่ได้วางเอาไว้ โดยมีการกำหนดเป้าหมายและจัดสรรทรัพยากร รวมถึงกำหนดกรอบของเวลาดำเนินการไว้แล้วอย่างชัดเจน ที่สำคัญมีการวางเป้าหมายความสำเร็จของแผนให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของยุทธศาสตร์และเป้าประสงค์สุดท้ายของนโยบาย การเขียนแผนปฏิบัติการที่ดีต้องมีการวางแผนอย่างชัดเจนในทุกขั้นตอน จะทำให้การดำเนินงานได้ผลลัพธ์ที่ดีตามความสำเร็จในแต่ละขั้นตอนของทุกเป้าหมายที่กำหนดไว้ ในการวางแผนต้องคำนึงถึงชนิดความยากง่ายของงาน จำนวนบุคคล เวลาที่ กำหนด งบประมาณ และทรัพยากรที่ใช้

การติดตามประเมินผล

กิจกรรมครอบคลุมประเด็น ดังนี้ การติดตามประเมินผลความสำเร็จของแผนปฏิบัติการหรือการควบคุมกำกับแผนปฏิบัติการเพื่อสนับสนุนความสำเร็จของนโยบาย โดยประเมินสองประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประสิทธิภาพ (efficiency) หรือการเปรียบเทียบระหว่างผลผลิต (output) กับทรัพยากรของโครงการหรือปัจจัยนำเข้า (input) และ 2) ประสิทธิผล (effectiveness) หรือการเปรียบเทียบระหว่างผลลัพธ์ (effect/outcome) กับวัตถุประสงค์ โดยประเมิน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับแผนปฏิบัติการ/กิจกรรม (process/activities) ระดับผลผลิต (output) และระดับผลลัพธ์ (outcome) การอบรมหัวข้อการเขียนแผนปฏิบัติการและการติดตามประเมินผลได้อธิบายควบคู่กันไปเพื่อให้เห็นถึงความสอดคล้องและเชื่อมโยงระหว่างกัน (รูป 3)

รูป 3 แผนปฏิบัติการติดตามประเมินผลโครงการ

แหล่งข้อมูล: เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง “การแปลงนโยบายสู่การปฏิบัติ: แผนปฏิบัติการพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564” โดย รศ. ดร. ศิริรินทร์ กิตติสุขสถิต

ตัวชี้วัด

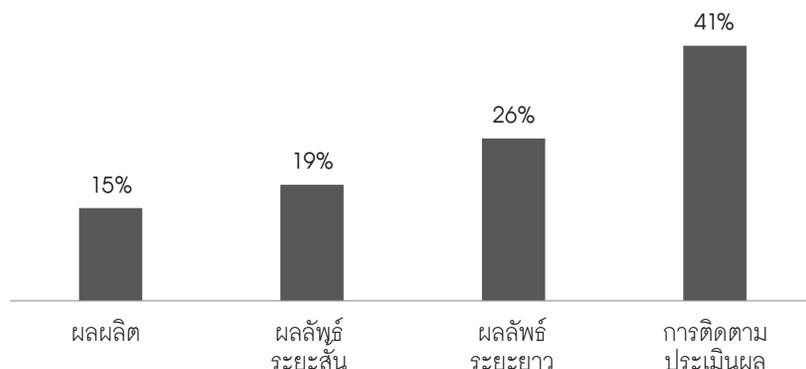
กิจกรรมครอบคลุมประเด็น ดังนี้ ความหมาย ความสำคัญ ลักษณะของตัวชี้วัดที่ดี มาตรฐานของตัวชี้วัด หลักการในการเลือกตัวชี้วัด และการนำเสนอตัวชี้วัด เช่น ตารางตัวชี้วัด และเอกสารอ้างอิงตัวชี้วัด โดยตัวชี้วัดในระดับผลิตและผลลัพธ์ ควรมีนิยามชัดเจน แหล่งข้อมูลที่เหมาะสมและหลากหลาย ค่าพื้นฐานและค่าเป้าหมายของตัวชี้วัดแต่ละตัว แผนและงบประมาณในการเก็บข้อมูล ความถี่ในการเก็บข้อมูล และผู้รับผิดชอบในการเก็บข้อมูลของแต่ละตัวชี้วัด ทั้งนี้ในการเก็บข้อมูล ผู้ปฏิบัติควรคำนึงถึงประเด็นที่จะมีผลต่อคุณภาพข้อมูล อันประกอบด้วย ข้อมูลสะท้อนแนวคิดหรือหน่วยวัดที่ผู้ปฏิบัติต้องการหรือไม่ (validity) ข้อมูลทำให้เกิดข้อสรุปที่ผิด เพราะไม่ได้เป็นตัวแทนของประชากรหรือไม่ (selection bias) และเกิดความลำเอียงการจำแนกประเภทหรือไม่ (classification bias)

แหล่งข้อมูลและคุณภาพของข้อมูล

กิจกรรมครอบคลุมประเด็นดังนี้ ประโยชน์ของข้อมูล และแหล่งข้อมูลที่มีความหลากหลายของโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาส่งเสริมครอบครัว การพัฒนาชุดเครื่องมือในการรวบรวมและใช้ประโยชน์จากข้อมูล การประเมินความครบถ้วน ความแม่นยำ ความเกี่ยวข้อง และการใช้ประโยชน์ได้ทันเวลาของข้อมูล และการตัดสินใจเลือกชนิดของข้อมูลที่เหมาะสมที่สุดสำหรับกิจกรรมเฉพาะภายในโครงการ/โปรแกรม พร้อมทั้งยกตัวอย่างแหล่งข้อมูล และการดำเนินการเก็บข้อมูลของโครงการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาส่งเสริมครอบครัวที่เคยดำเนินการในอดีต

จากการอบรมและฝึกปฏิบัติทั้ง 2 ครั้ง ทำให้ได้แผนปฏิบัติการทั้งสิ้นจำนวน 32 แผนฯ (ระดับกระทรวง จำนวน 5 แผนฯ จากการอบรมครั้งที่ 1 และระดับพื้นที่และระดับจังหวัดจำนวน 27 แผนฯ จากการอบรมครั้งที่ 2) โดยพบว่า ตัวแทนที่เข้าร่วมจากหน่วยงานระดับพื้นที่และระดับจังหวัดสามารถระบุถึงความสำคัญของปัญหา กลุ่มเป้าหมาย งบประมาณ (input) ระยะเวลา และกระบวนการ/กิจกรรม (process) ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาความสอดคล้องเป็นลำดับขั้นตอนไปยังผลผลิต ผลลัพธ์ระยะสั้น ผลลัพธ์ระยะยาว และแนวทางการติดตามประเมินผลแต่ละแผนงาน พบว่า ยังขาดรายละเอียดประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการประเมินว่า โครงการที่ได้ดำเนินการไปนั้นประสบความสำเร็จเพียงใด (รูป 4)

รูป 4 ร้อยละของประเด็นที่ขาดหายไปจากแผนปฏิบัติการและการติดตามประเมินผลทั้ง 27 แผนฯ

นอกจากนี้ยังพบว่า แนวโน้มของประเด็นที่ขาดหายไปในแผนปฏิบัติการ เพิ่มขึ้นตามระดับความเข้มข้นของแผนปฏิบัติการ กล่าวคือ กลุ่มเป้าหมายของแผนฯ เป้าหมายของยุทธศาสตร์ (ตอบตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ใด) และเป้าประสงค์ของแผนปฏิบัติการ ดังนั้นจึงควรเสริมสร้างศักยภาพด้านการเขียนแผนปฏิบัติการและการติดตามประเมินผลให้กับผู้ปฏิบัติตามนโยบายฯ เพิ่มเติมเป็นรายหน่วยงาน หรือองค์กร โดยเฉพาะฝ่ายปฏิบัติการระดับพื้นที่ หากต้องการมุ่งเน้นความสำเร็จทุกขั้นตอนที่นำไปสู่การผลักดันให้ทั้ง 34 ตัวชี้วัดของแต่ละยุทธศาสตร์ในระดับนโยบาย ไม่เช่นนั้นแล้วผู้ปฏิบัติจะไม่ทราบอย่างชัดเจนถึงวิสัยทัศน์ที่อยู่ภายใต้กิจกรรมที่กำลังปฏิบัติอยู่ อีกประเด็นที่ควรให้ความสำคัญ ได้แก่ ความเข้าใจเรื่องการติดตามประเมินผล ซึ่งแผนปฏิบัติการที่เขียนจากภาระงานที่ปฏิบัติอยู่ในแต่ละองค์กรภาคี ขาดหายประเด็นนี้ไปเป็นจำนวนเกือบครึ่งหนึ่ง สำหรับแผนปฏิบัติการที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์คิดเป็นประมาณ 1 ใน 3 ของแผนฯ ทั้งหมด

อุปสรรคและข้อจำกัดที่อธิบายไว้ในส่วนของแผนปฏิบัติการมีความเป็นไปได้ที่จะส่งผลกระทบต่อผู้ทำการประเมินผล เนื่องจากแต่ละหน่วยของภาครัฐมีวิสัยทัศน์และพันธกิจแตกต่างกันออกไป จึงไม่อาจมีแผนปฏิบัติการเดียวกันที่สามารถนำไปใช้ได้ทั้งหมดทุกพื้นที่ (เปรียบได้กับ protocol งานวิจัย หรือ กฎ ระเบียบ ที่ต้องปฏิบัติตาม) ดังนั้นจึงส่งผลกระทบต่อวางแผนติดตามประเมินผลที่ไม่สามารถใช้เครื่องมือเดียวหรือรูปแบบเดียวกันวัดได้ทุกกิจกรรมในแต่ละพื้นที่ดำเนินงานภายใต้หน่วยงานรัฐฯ ที่หลากหลาย ยกตัวอย่างเช่น บางหน่วยงานออกแบบแผนปฏิบัติการเน้นยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาศักยภาพครอบครัว ตัวชี้วัดด้านสัมพันธภาพที่ดี ซึ่งหน่วยงานแรกเน้นกิจกรรมที่ทำร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว แต่อีกหน่วยงานหนึ่งมุ่งเน้นกิจกรรมต่อเยาวชนในทีละสาระณะโดยหวังผลสัมพันธภาพที่ดีขึ้นเมื่อกลับสู่ครอบครัว

ความพึงพอใจจากผู้เข้าร่วม

เพื่อเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทางคณะผู้จัดฯ ได้ทำการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมโดยใช้แบบสอบถามที่เป็นนิรนามแจกในช่วงสุดท้ายของการอบรมเพื่อป้องกันการให้คะแนนล่วงหน้าโดยที่ยังไม่เสร็จสิ้นกระบวนการอบรม และจัดกล่องรับแบบสอบถามคืนบริเวณนอกห้องประชุม โดยมีอัตราการได้รับแบบสอบถามกลับคืน (response rate) อยู่ที่ร้อยละ 79 ในการจัดครั้งที่ 1 และร้อยละ 69 ในการจัดครั้งที่ 2

แบบสอบถามใช้มาตรวัดความพึงพอใจของลิเคิร์ต (Likert scale) ที่มีเกณฑ์ 5 ระดับ แทน 5 ความหมายคือ มากที่สุด (เท่ากับ 5) มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้ผู้ผ่านการอบรมแสดงความคิดเห็นแบบพรรณนาพร้อมด้วยในส่วนท้ายเพื่อให้สามารถรับทราบข้อมูลเชิงลึกในประเด็นที่คณะทำงานต้องพัฒนาในการจัดครั้งต่อไป การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ทำโดยจัดกลุ่มคะแนนทั้ง 5 ระดับ เป็น top two (มากกับมากที่สุด) และ bottom two (น้อยกับน้อยที่สุด) โดยตัดคะแนนปานกลางออกเพื่อลดความลำเอียงของการให้คะแนนไปยังกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

ผลการประเมินการอบรมฯ ครั้งที่ 1 พบว่า ผู้เข้าร่วมให้คะแนนความพึงพอใจโดยรวมอยู่ที่ 3.8 เมื่อแปลงเป็นร้อยละพบว่า โดยรวมมีความพอใจที่ร้อยละ 73 ซึ่งกิจกรรมกลุ่มการฝึกภาคปฏิบัติในการเขียนแผนงานและการติดตามประเมินผลโครงการได้คะแนนมากที่สุดที่ 4 หรือคิดเป็นร้อยละ 86

ผลการประเมินการอบรมฯ ครั้งที่ 2 พบว่า ผู้เข้าร่วมให้คะแนนความพึงพอใจโดยรวมอยู่ที่ 4.16 เมื่อแปลงเป็นร้อยละพบว่า โดยรวมมีความพอใจที่ร้อยละ 88 ซึ่งกิจกรรมกลุ่มการฝึกภาคปฏิบัติในการเขียนแผนงานและการติดตามประเมินผลโครงการได้คะแนนมากที่สุดที่ 4.15 หรือร้อยละ 85 โดยผลการวิเคราะห์เนื้อหาข้อเสนอแนะเชิงพรรณนาได้รวบรวมและจัดกลุ่มใหม่เสนอในตารางด้านล่าง (ตาราง 4 และ 5)

ตาราง 4 ข้อเสนอแนะเชิงพรรณนาของผู้เข้าร่วมจากการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ 1

ประเด็นคำถาม	คำตอบเชิงพรรณนา (เรียงลำดับตามความถี่ของข้อความ)
นำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง	เขียนแผนงานและโครงการ (6) วางแผนติดตามการทำงานและนโยบาย (6) สร้างตัวชี้วัดและติดตามประเมินผล (5) วิเคราะห์แผนงาน โครงการทำได้มีประสิทธิภาพ (4) ปรับใช้กับงานในหน้าที่ (2)
ชอบสิ่งใดมากที่สุด	กิจกรรมกลุ่ม แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและกัน (6) เนื้อหาการอบรม (5) วิทยากร (4) ได้เพื่อน (เครือข่าย) (3)
ข้อเสนออื่น	ผู้ให้ความเห็นควรเป็นวิทยากร เพราะผู้ร่วมไม่ได้เข้าใจชัดเจนเรื่องการประเมินผล (5) สรุปสาระสำคัญของคณะทำงานว่าประเมินผลอย่างไร นำไปใช้ประโยชน์ด้านนโยบายอย่างไร (2)
ควรปรับปรุงด้านใด	ความชัดเจนของวัตถุประสงค์ของแต่ละกิจกรรม และการนำไปใช้ภายหลัง (4)

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บแสดงถึงจำนวนความเห็นในประเด็นที่ได้รับข้อเสนอแนะ

ตาราง 5 ข้อเสนอแนะเชิงพรรณนาของผู้เข้าร่วมจากการประชุมเชิงปฏิบัติการฯ ครั้งที่ 2

ประเด็นคำถาม	คำตอบเชิงพรรณนา (เรียงลำดับตามความถี่ของข้อความ)
นำไปใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง	การเขียนแผน/จัดทำโครงการให้กระชับตรงประเด็น และการติดตามประเมินผลตามยุทธศาสตร์ (12) ใช้ในการเขียนโครงการ/แผนงานได้จริง (8) ทำแผนปฏิบัติการ การนำตัวชี้วัดไปใช้ได้จริงชัดเจนเป็นรูปธรรม (5) พัฒนาแผนงานโครงการที่ทำอยู่ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (2) ประเมินงานที่ทำอยู่ เพื่อการปรับปรุงหรือตัดสินใจว่าควรดำเนินงานต่อหรือไม่
ชอบสิ่งใดมากที่สุด	ปฏิบัติงานกลุ่ม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ได้แนวทางใหม่ไปปรับใช้กับงานที่ทำ (11) การต้อนรับจากวิทยากรและทีมงาน เอาใจใส่ผู้เข้าร่วม ขั้นตอนการดำเนินงานของผู้จัดอบรม (5) ความรู้ที่ได้รับจากวิทยากร เชี่ยวชาญ ถ่ายทอดได้ดี (4) การฝึกเขียนแผนโครงการ (4)

ประเด็นคำถาม	คำตอบเชิงพรรณนา (เรียงลำดับตามความถี่ของข้อความ)
ควรปรับปรุงด้านใด	ควรใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายไม่ต้องแปลความอีก รวมถึงการยกตัวอย่างที่เข้าใจง่าย เพื่อนำไปใช้ได้จริง (5) เนื้อหาแน่นมาก (3) เครียด ระยะเวลาน้อยไป (3) กัดดัน เนื้อหาวิชาการมากเกินไป (2)
ข้อเสนออื่น	ผู้เข้าร่วมเป็นฝ่ายปฏิบัติการ ไม่ใช่กำหนดตัวชี้วัด อาจทำให้ได้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์โครงการนี้ (4) เพิ่มเทคนิคการเขียนแผนปฏิบัติการ ติดตาม ประเมินผล ให้กระจ่าง (3) การดูงานนอกสถานที่ (2)

หมายเหตุ: ตัวเลขในวงเล็บแสดงถึงจำนวนความเห็นในประเด็นที่ได้รับข้อเสนอแนะ

ข้อจำกัด

การศึกษาครั้งนี้ ผู้เข้าร่วมไม่ใช่ผู้กำหนดตัวชี้วัดของหน่วยงานอาจทำให้กระบวนการไม่ตรงตามวัตถุประสงค์การจัดอบรมฯ การนำนโยบายมาสู่การปฏิบัติที่ดำเนินการอยู่ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันเป็นการสั่งการลงมา (top down) และแยกส่วนกันดำเนินงานระหว่างผู้ปฏิบัติและผู้ติดตามประเมินผล ในองค์กรต่างๆ อาจขาดการสื่อสารให้เข้าใจไปในทิศทางเดียวกันเพื่อดำเนินการให้สอดคล้องกับตัวชี้วัดทุกระดับ ซึ่งตรงกับการวิพากษ์การบริหารนโยบายภาครัฐที่ กล้า ทองขาว กล่าวไว้ (กล้า ทองขาว, 2548) หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้บริหารของหน่วยงานต่างๆ หลังจากรับนโยบายมาและสั่งการแล้วอาจไม่สามารถให้เวลาในการช่วยกำกับดูแลการดำเนินงานตามนโยบาย หรือไม่มีเจ้าหน้าที่ติดตามประเมินผล (นิเทศงาน) โดยตรง โดยเห็นได้จากผู้เข้าร่วมที่ผู้บริหารแต่ละหน่วยงานคัดเลือกส่งมาในการอบรมครั้งที่ 2 เป็นฝ่ายปฏิบัติการถึงร้อยละ 81 นอกจากนี้ด้วยงบประมาณและเวลาที่จำกัดทำให้การอบรมต้องดำเนินการอย่างกระชับจึงไม่ได้มีการฝึกทบทวนเพิ่มเติม

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการศึกษาวิจัยเอกสารที่สามารถระบุได้ว่า ประชาชนเจ้าของปัญหา ในที่นี้หมายถึง สถาบันครอบครัว จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนนโยบายยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564 เนื่องจากจำนวนตัวชี้วัดยุทธศาสตร์ต่างๆ ได้มุ่งไปยังสถาบันครอบครัวพอๆ กับหน่วยงานภาครัฐและประชาสังคม ในปริมาณที่ใกล้เคียง แต่หน่วยงานภาครัฐในที่นี้คือ บุคลากรในระดับต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคลากรระดับปฏิบัติการ คือ ตัวแปรสำคัญในการใช้กลไกในระดับต่างๆ เพื่อการขับเคลื่อนนโยบายนี้

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ภาคีเครือข่ายจากแผนปฏิบัติการและกิจกรรมที่กำลังดำเนินการอยู่พบว่า ไม่มีการกำหนดค่าเป้าหมายของตัวชี้วัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า หน่วยงานภาคีเครือข่ายอาจไม่เข้าใจเรื่องค่าพื้นฐานและค่าเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรม นอกจากนี้การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมเพื่อตอบสนองตัวชี้วัดยังไม่กระจายครอบคลุมตัวชี้วัดในทุกยุทธศาสตร์ทั้ง 5 ประการ และข้อค้นพบจากการประชุมเพื่อค้นหาอนาคตยังสามารถระบุได้ว่า หน่วยงานภาคีเครือข่ายที่เคยปฏิบัติงานด้านครอบครัวทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ยังใช้ประสบการณ์เดิมที่เคยปฏิบัติ เช่น การวัดผลสำเร็จของการดำเนินโครงการจากผลผลิต ไม่มีค่าพื้นฐานความสำเร็จหรือค่าเป้าหมายการทำงานเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับความสำเร็จจากการดำเนินโครงการ/กิจกรรมที่ต้องการบรรลุ ทำให้การพัฒนาแผนปฏิบัติการไม่ครบถ้วนและไม่สามารถติดตามประเมินผลได้

ผลจากการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างเสริมศักยภาพบุคลากรของภาคีเครือข่ายในการติดตามและประเมินผลโครงการที่เกี่ยวข้องต่อการขับเคลื่อนนโยบายฯ พบว่า แผนปฏิบัติของหน่วยงานจากระดับพื้นที่และระดับจังหวัด ถึงแม้จะสามารถระบุถึงความสำคัญของปัญหา กลุ่มเป้าหมาย งบประมาณ (input) ระยะเวลา กระบวนการ/กิจกรรม (process) ได้อย่างละเอียดถี่ถ้วนชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาความสอดคล้องเป็นลำดับขั้นตอนไปยัง ผลผลิต ผลลัพธ์ระยะสั้น ผลลัพธ์ระยะยาว และแนวทางการติดตามประเมินผลแต่ละแผนงานพบว่า ยังขาดรายละเอียดประเด็นต่าง ๆ โดยเฉพาะการติดตามประเมินผล ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ใช้ในการประเมินว่า โครงการที่ได้ดำเนินการไปนั้นประสบความสำเร็จเพียงใด ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากแผนปฏิบัติการที่ภาคีเครือข่ายเขียนขึ้นใหม่หรือปรับปรุงจากภาระงานที่ปฏิบัติจริงมีความครบถ้วนสมบูรณ์คิดเป็นประมาณ 1 ใน 3 ของแผนฯ ทั้งหมด

การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการภายใต้นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัวฉบับที่ 3 พ.ศ. 2560-2564 มีข้อค้นพบที่สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการให้ความสำคัญกับการติดตามประเมินผลซึ่งไม่ได้ยิ่งหย่อนไปกว่าการดำเนินกิจกรรมกิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้นโยบายฯ ซึ่งกลไกสำคัญคือ บุคลากรจากภาคีเครือข่าย ที่นอกเหนือจากการมีทักษะในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แล้วนั้น การมีศักยภาพด้านการติดตามประเมินผลที่จะเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนในการปฏิบัติงานก็เป็นสิ่งจำเป็น เพื่อใช้ในการสนับสนุนความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะแก่หน่วยงานภาครัฐส่วนกลางที่เป็นฝ่ายประสานให้กลไกขับเคลื่อนและฝ่ายปฏิบัติการระดับพื้นที่รวมถึงการมีส่วนร่วมของครอบครัวในการขับเคลื่อนนโยบาย โดยข้อเสนอแนะมีดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ:

ผู้ปฏิบัติงานที่นำนโยบายและยุทธศาสตร์ฯ ไปปฏิบัติ ทั้งภาครัฐ หน่วยงานเอกชน หรือองค์กรอิสระ ภาคประชาสังคม ควรพัฒนาแผนปฏิบัติการที่ใช้กลยุทธ์ใหม่ ๆ มาพัฒนาตัวชี้วัดย่อยให้มีความหลากหลายเท่าทันกับสถานการณ์ครอบครัวที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น การเสริมสร้างศักยภาพครอบครัวเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว หรือครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบด้วยพ่อแม่ลูก และหน่วยงานภาคีเครือข่ายในระดับพื้นที่ควรได้รับการอบรมด้านการติดตามประเมินผลในระดับผลลัพธ์และผลกระทบ เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะในการพัฒนาแผนปฏิบัติการในทุกขั้นตอนจากการฝึกอบรมและปฏิบัติจริง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย:

หน่วยงานหรือแหล่งทุนที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้กำหนดนโยบาย ผู้บริหารองค์กร ควรวิเคราะห์ประเมินศักยภาพของบุคลากรในองค์กรเพื่อมอบหมายงานให้เหมาะสมกับความสามารถ หรือวิเคราะห์ศักยภาพที่เป็นทุนเดิมขององค์กรเพื่อดำเนินโครงการที่สามารถสนับสนุนตัวชี้วัดตามยุทธศาสตร์ของนโยบายได้อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

นอกจากนี้ควรจัดให้มีการติดตามประเมินผลโครงการ/กิจกรรมด้านครอบครัวทุกตัวชี้วัดของแต่ละยุทธศาสตร์ และควรนำแนวคิดการติดตามประเมินผลที่มุ่งเน้นความสำเร็จในระดับผลลัพธ์-ผลกระทบ มาใช้ในการพัฒนาแผนปฏิบัติการ เพื่อกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาบ้านครอบครัวสู่การปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จ เพื่อทำหน้าที่ตัวแทนประชาชนชนตาม “แนวคิดการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนในการพัฒนา 5 ขั้นตอน” โดยในขั้นตอนที่ 5 ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ให้สอดคล้องกับเบื้องหลังแนวคิดการสร้างการมีส่วนร่วมจากภาครัฐและสถาบันครอบครัวตามที่กล่าวไว้ตอนต้นของผลการศึกษา

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2559). *นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนาสถาบันครอบครัว พ.ศ. 2560-2564*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- กล้า ทองขาว. (2548). *การนำนโยบายและแผนการศึกษาไปปฏิบัติ: แนวคิด ทฤษฎีและแนวการดำเนินงาน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ทศพล กฤตยพิสิฐ. (2537). แนวคิดในการพัฒนาชุมชน. สืบค้นจาก <https://sites.google.com/site/archcommunity-development/concepts>
- มยุรี อนุมานราชธน. (2549). *นโยบายสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- วเรศ จันทรร. (2543). *การนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหายบล็อกและการพิมพ์.
- สาวิตรี ทยานศิลป์. (2554). ความสัมพันธ์ในครอบครัว. ใน สถาบันวิจัยประชากรและสังคม (บรรณาธิการ), *สุขภาพคนไทย: เอกซ์ไอเอ กลไกพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อชีวิตและสุขภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 1, หน้า 22-23). นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักพัฒนาฐานข้อมูลและตัวชี้วัดภาวะสังคม. (2561). *ภาวะสังคมไทยไตรมาสสี่และภาพรวม ปี 2560 (Vol. 15)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- Anderson, J. E. (2003). *Public policy. An introduction*. Boston: N.Y.: Houghton Mifflin Company.
- Benny, H. (1982). Implementation research: The link gone missing. *Journal of Public Policy*, 2(3), 301-308.
- Calista, D. J. (1994). Policy implementation. In Nagel S.S. (Ed.), *Encyclopedia of policy studies*. New York: Marcel Dekker.
- Elmore R.F. (1979). Complexity and control: What legislators and administrators can do about implementation *Public Policy Paper No.11*. Seattle: W.A.: Institute of governmental research, University of Washington.
- Elmore R.F. (1985). Forward and backward mapping: Reversible logic in the analysis of public policy. In Hanf K. & Toonen T.A.J. (Eds.), *Policy implementation in federal and unitary systems: Questions of analysis and design*. Boston: M.A.: Martin Nijhoff.
- Goggin M.L., Bowman A., Lester J., & O'Toole L. (1990). *Implementation theory and practice: toward a third generation*. Glenview, I.L.: Scott Foresman and Little, Brown.
- Pressman J.L., & Wildavsky A.B. (1973). *Implementation*. Berkeley: University of California Press.
- Talib Y, & Davidson I. (1990). The study of implementation. In Younis T. (Ed.), *Implementation in public policy*. Worcester, Great Britain: Billing G. Sons Ltd.
- USAID. (2010). Performance monitoring & evaluation tips baselines and targets (2nd ed., Vol. 8). Washinton D.C.: USAID.
- Van Meter, D. S., & Van Horn, C. E. (1975). The policy implementation process: A conceptual framework. *Administration & Society*, 6(4), 445-488. doi: 10.1177/009539977500600404

การอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนไทย พ.ศ. 2539 - 2560: การจำแนกรูปแบบด้วยกลุ่มวัย

ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอภาพเชิงพรรณนาของลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนไทย ด้วยมุมมองที่ต่างออกไปจากการศึกษาแบบเดิม ๆ ทั้งนี้เป็นการจำแนกการอยู่อาศัยร่วมกันตามกลุ่มวัย (วัยเด็ก วัยทำงาน และวัยสูงอายุ) และจำนวนของสมาชิกในครัวเรือน ประกอบด้วยครัวเรือนแบบต่าง ๆ ดังนี้ ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว ผู้สูงอายุอยู่กับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงานและเด็ก วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว วัยทำงานอยู่กับวัยทำงาน วัยทำงานอยู่กับเด็ก และเด็กอยู่ลำพังคนเดียวหรืออยู่กับเด็ก โดยวิเคราะห์จากข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2539 พ.ศ. 2549 และข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560

ผลการวิเคราะห์พบว่า ในภาพรวมช่วง พ.ศ. 2539-2560 สัดส่วนครัวเรือนขนาดเล็กมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ตรงข้ามกับสัดส่วนครัวเรือนขนาดใหญ่ที่มีแนวโน้มลดลง แต่อายุเฉลี่ยของสมาชิกในครัวเรือนกลับเพิ่มขึ้นเกือบ 10 ปี สัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุ (รวมทุกประเภท) เพิ่มขึ้นราวร้อยละ 10 ในช่วง พ.ศ. 2539-2560 ขณะที่ครัวเรือนวัยทำงานอยู่กับเด็ก (สมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป) มีสัดส่วนลดลงอย่างมากถึงร้อยละ 14 ในช่วงเวลาเดียวกัน กรุงเทพมหานครเป็นเพียงภูมิภาคเดียวที่สัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียวและวัยทำงานอยู่กับวัยทำงานมีแนวโน้มลดลง ส่วนภูมิภาคอื่น ๆ สัดส่วนครัวเรือนประเภทนี้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น พื้นที่เขตเมืองมีสัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุและครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่กับเด็กต่ำกว่าพื้นที่เขตชนบท แต่มีสัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่ลำพังคนเดียวและวัยทำงานอยู่กับวัยทำงานสูงกว่าพื้นที่เขตชนบท

คำสำคัญ: การอยู่อาศัยร่วมกัน ครัวเรือนไทย กลุ่มวัย

* ศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Living arrangements of Thai families during 1996 - 2017: Classification by age - group

Patama Vapattanawong*

Abstract

This article aims to present a descriptive picture of the living arrangements of household members in Thai families using a newly developed framework. The living arrangements in this article are classified by three major age - groups (young age, working age, and old age) together with the number of household members as old age living alone, old ages living together, old age(s) living with working age(s), old age(s) living with children, old age(s) living with working age(s) and children, working age living alone, working ages living together, working age(s) living with children, and a child living alone or children living together. The data used are from the 1996 & 2006 Household Socio-Economic Survey and the 2017 Survey of the Older Persons in Thailand.

The results show that from 1996-2017, the proportion of small-size households increased while the proportion of large-size households declined. However, the average age of household members has increased for nearly 10 years. In addition, the proportion of the old age households (all types) has increased by about 10% during this period. On the other hand, the proportion of the working age(s) living with children households has dropped significantly by 14% in the same period. The Bangkok metropolitan area is the only region where the proportion of working age living alone and working age living together households tended to decline while the other regions tended to increase. In terms of the administrative areas, urban areas have a higher proportion of old age households and working age living with children households. Urban areas also have a lower proportion of working age living alone households and working age living together households than rural areas.

Keywords: living arrangements, Thai families, age - group

---

* Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

ความนำ

การอยู่อาศัยร่วมกันในครัวเรือนเป็นประเด็นหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับการศึกษาที่ เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในสังคมตะวันออก ความสำคัญของการอยู่อาศัยร่วมกันในครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุนั้นสะท้อน ออกมาในเรื่องของความสามารถพึ่งพาคนที่อยู่ร่วมกันในครัวเรือน หรือมีผู้ที่คอยให้การช่วยเหลือค้ำจุนเมื่อยาม ที่ผู้สูงอายุไม่สามารถดูแลตนเองได้อย่างสมบูรณ์ ในประเทศไทยนั้น การศึกษาเรื่องลักษณะการอยู่อาศัยมักศึกษาว่า มีผู้สูงอายุอยู่อาศัยในลักษณะของการอยู่คนเดียว หรืออยู่หลายคน มากน้อยเท่าใด และบุคคลที่ผู้สูงอายุอาศัย อยู่ด้วยเป็นใครบ้าง อาทิเช่น ผู้สูงอายุอยู่กับคู่สมรส อยู่กับคู่สมรสและบุตร อยู่กับคู่สมรสและญาติ ซึ่งเป็น การศึกษาในระดับบุคคล ดังจะเห็นได้จากงานสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ 2545, 2550, 2554, 2557, 2560) ของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และ พรพันธุ์ บุญรัตพันธุ์, 2549; วิชัย เอกพลากร, มปป.; วิชัย เอกพลากร, 2557) หรือแม้กระทั่งในงานวิทยานิพนธ์หรืองานศึกษาวิจัย เช่น งานของกาญจนกิจสกุล (Kanchanakijesakul, 2002) งานของโนเดลและคณะ (Knodel et al., 2015)

นอกจากภาพลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกันที่ศึกษาในระดับบุคคลแล้ว ยังมีการมองภาพในระดับครอบครัว หรือครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เห็นอย่างชัดเจนคือจากสำมะโนประชากรและเคหะ เนื่องจากสำมะโน ประชากรฯ ทำการแจงนับคนทุกคนในทุกครัวเรือน รวมทั้งมีการสอบถามถึงความสัมพันธ์ของสมาชิกแต่ละคน ในครัวเรือนที่มีต่อหัวหน้าครัวเรือน ตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำกันมา ทำให้ได้ภาพของครอบครัวเดี่ยว (nuclear family) ครัวเรือนขยาย (extended family) โดยครอบครัวเดี่ยวมีความหมายว่า เป็นครอบครัวที่อาศัยอยู่ ด้วยกันเฉพาะพ่อ แม่ ลูกที่ยังไม่ได้แต่งงาน หรือญาติที่ยังไม่ได้แต่งงาน ส่วนครอบครัวขยาย หมายถึง ครอบครัว ที่มีคนตั้งแต่สามรุ่นขึ้นไปอาศัยอยู่ด้วยกัน เช่น นอกจากมีพ่อแม่ลูกแล้ว ยังมีป้าตายายอยู่อีกด้วย (ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ และคณะ, 2558) ต่อมาเมื่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทาง ประชากรมีมากขึ้นเรื่อยๆ ได้ทำให้เกิดรูปแบบใหม่ๆ ของครอบครัวเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน เช่น ครอบครัวพ่อหรือ แม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวที่มีแต่สามี-ภรรยาแต่ไม่มีลูก และครอบครัวแหวกกลาง (skipped generations) (ชาย โพธิ์สีดา, 2554, 2555)

ที่เกริ่นนำมาข้างต้นนั้น ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่า ประเด็นการศึกษาเรื่องการอยู่อาศัยร่วมกัน หรือลักษณะ ของครอบครัว ยังเป็นไปตามธรรมเนียมปฏิบัติที่ทำต่อๆ กันมา อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาให้ดี ๆ ด้วยข้อมูล ชุมเดียวกันหรือข้อมูลที่คล้ายคลึงกันนั้น ยังสามารถศึกษาเชิงพรรณนาด้วยมุมมองที่ต่างออกไปได้อีก ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงตั้งคำถามว่า หากจะมองภาพของครัวเรือนด้วยลักษณะของกลุ่มวัยต่างๆ ของสมาชิกในครัวเรือน จะสามารถแบ่งครัวเรือนด้วยลักษณะเช่นนี้ได้หรือไม่และอย่างไร นอกจากนั้นในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านทางประชากร ของประเทศไทย ลักษณะของครัวเรือนที่แบ่งด้วยวิธีใหม่นี้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และมีความแตกต่าง ระหว่างภาค เมือง-ชนบท เพียงไร

วัตถุประสงค์

บทความนี้ต้องการเสนอภาพเชิงพรรณนาของคริวเรื้อนตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในคริวเรื้อนนั้น ๆ ในช่วง พ.ศ. 2539-2560 โดยมีวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงคริวเรื้อนเมื่อจำแนกตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกในคริวเรื้อน ในระดับประเทศ
- 2) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างภาคของคริวเรื้อนเมื่อจำแนกตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกในคริวเรื้อน และ
- 3) เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพื้นที่เขตเมืองและชนบทของคริวเรื้อน เมื่อจำแนกตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกในคริวเรื้อน

ข้อมูลและวิธีการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

บทความนี้เป็นการศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิของการสำรวจขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ จำนวน 3 ชุดด้วยกัน คือ

- 1) ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของคริวเรื้อน พ.ศ. 2539
- 2) ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของคริวเรื้อน พ.ศ. 2549 และ
- 3) ข้อมูลการสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560

ข้อมูลของการสำรวจทั้ง 3 ชุดนี้ สำนักงานสถิติแห่งชาติใช้ระเบียบวิธีของการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้นสองขั้นตอน (stratified two-stage sampling) โดยมีจังหวัดเป็นสตราตัม (stratum) แต่ละสตราตัมแบ่งย่อยเป็นในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล มีเขตแฉ่งนับ (enumeration area) เป็นตัวอย่างขั้นแรก คริวเรื้อนส่วนบุคคลเป็นตัวอย่างขั้นที่สอง ด้วยระเบียบวิธีเช่นนี้คริวเรื้อนตัวอย่างของการสำรวจจึงสามารถเป็นตัวแทนของคริวเรื้อนทั้งหมดได้

วิธีการศึกษา

นำข้อมูลในส่วนของคุณลักษณะทางประชากรของสมาชิกในแต่ละคริวเรื้อนตัวอย่างมาศึกษา โดยคุณลักษณะที่เลือกใช้มีเพียง 2 คุณลักษณะเท่านั้น คือ ความสัมพันธ์กับหัวหน้าคริวเรื้อนและอายุ ทำการจัดกลุ่มใหม่ให้กับอายุของสมาชิกในคริวเรื้อนตัวอย่าง เป็น 3 กลุ่มอายุ คือ 1) ต่ำกว่า 15 ปี (เด็ก) 2) 15-59 ปี (วัยทำงาน) และ 3) 60 ปีขึ้นไป (ผู้สูงอายุ) การศึกษานี้ใช้คริวเรื้อนเป็นหน่วยของการวิเคราะห์

สำหรับการจำแนกคริวเรื้อนตัวอย่างโดยใช้กลุ่มอายุหรือกลุ่มวัยเป็นเครื่องมือ มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นแรก นำครัวเรือนตัวอย่างทั้งหมดมาจำแนกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ “ครัวเรือนผู้สูงอายุ” ซึ่งหมายถึง ครัวเรือนที่มีสมาชิกในครัวเรือนอย่างน้อย 1 คนอายุ 60 ปีขึ้นไป และ “ไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ” คือ ครัวเรือนที่ไม่มีสมาชิกคนใดเลยที่อายุ 60 ปีขึ้นไป

ขั้นที่สอง จากเฉพาะครัวเรือนผู้สูงอายุ จำแนกต่ออีก 2 กลุ่ม คือ “ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือน” และ “ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุไม่ได้เป็นหัวหน้าครัวเรือน” กลุ่มย่อยๆ ทั้งสองกลุ่มนี้ก็สามารถจำแนกต่อโดยใช้กลุ่มอายุต่ำกว่า 15 ปี 15-59 ปี และ 60 ปีขึ้นไป (วัยเด็ก วัยทำงาน และวัยสูงอายุ ตามลำดับ) ของสมาชิกในครัวเรือนเป็นตัวแบ่ง

ขั้นที่สาม สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุ (ไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ) ก็สามารถแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ โดยใช้เกณฑ์กลุ่มอายุ 3 กลุ่มของสมาชิกในครัวเรือนเป็นตัวแบ่งเช่นเดียวกัน

การจำแนกครัวเรือนด้วยคุณลักษณะดังกล่าวข้างต้น และเมื่อนำมารวมเข้ากับจำนวนสมาชิกทั้งหมดในครัวเรือน รวมทั้งการเปรียบเทียบจำนวนของสมาชิกในแต่ละกลุ่มอายุ เช่น ครัวเรือนที่มีจำนวนเด็กเท่ากับวัยทำงาน จำนวนเด็กมากกว่าวัยทำงาน จำนวนเด็กน้อยกว่าวัยทำงาน หรือจำนวนเด็กน้อยกว่าวัยสูงอายุ เกิดเป็นลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกันในครัวเรือนในมิติของกลุ่มวัยไม่ต่ำกว่า 40 รูปแบบ อย่างไรก็ตาม การศึกษาชิ้นนี้ ได้รวมกลุ่มย่อยๆ ที่เกิดจากการเปรียบเทียบเข้าด้วยกัน และทำให้ได้ประเภทของครัวเรือนทั้งหมด 12 รูปแบบ ดังนี้

1. ครัวเรือนผู้สูงอายุ

1.1 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือน

- 1.1.1 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอยู่ตามลำพังคนเดียว (สมาชิกในครัวเรือน 1 คน)
- 1.1.2 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุเท่านั้น (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 1.1.3 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับเด็ก (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 1.1.4 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับวัยทำงาน (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 1.1.5 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับวัยทำงานและเด็ก (สมาชิกในครัวเรือน 3 คนหรือมากกว่า)

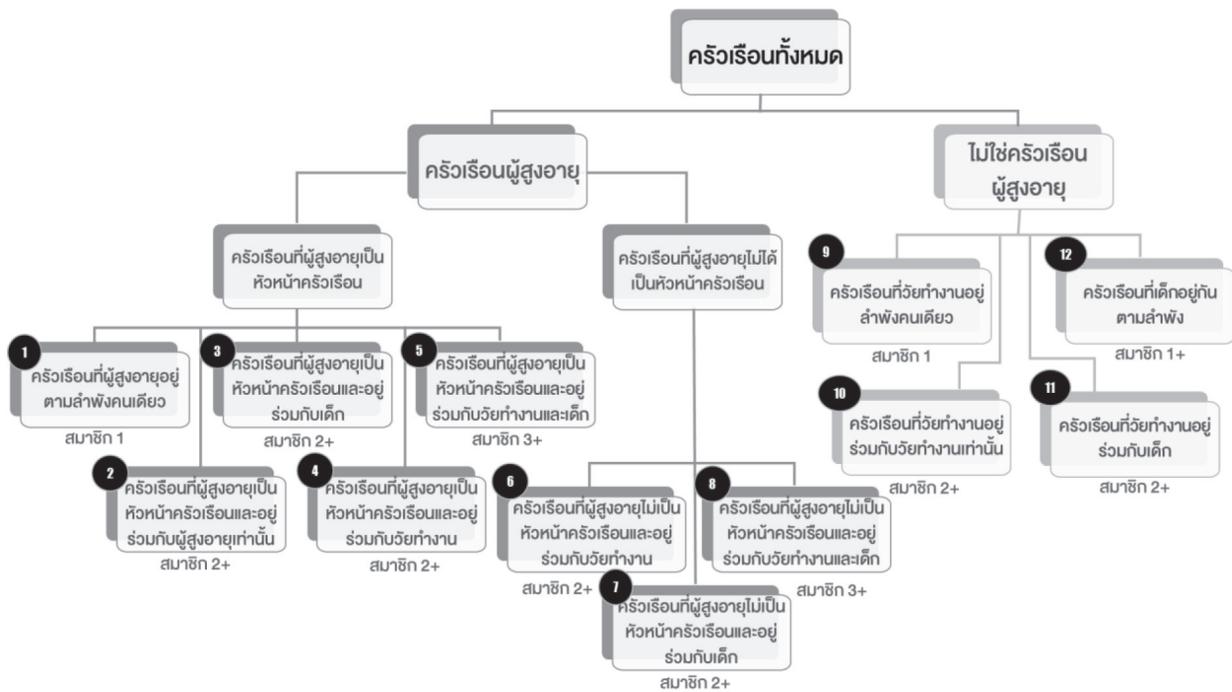
1.2 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุไม่ได้เป็นหัวหน้าครัวเรือน

- 1.2.1 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุไม่เป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับวัยทำงาน (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 1.2.2 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุไม่เป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับเด็ก หรืออีกนัยหนึ่ง ครัวเรือนที่เด็กเป็นหัวหน้าครัวเรือน (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 1.2.3 ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุไม่เป็นหัวหน้าครัวเรือนและอยู่ร่วมกับวัยทำงานและเด็ก (สมาชิกในครัวเรือน 3 คนหรือมากกว่า)

2. ไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ

- 2.1 ครัวเรือนที่วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว (สมาชิกในครัวเรือน 1 คน)
- 2.2 ครัวเรือนที่วัยทำงานอยู่ร่วมกับวัยทำงานเท่านั้น (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 2.3 ครัวเรือนที่วัยทำงานอยู่ร่วมกับเด็ก (สมาชิกในครัวเรือน 2 คนหรือมากกว่า)
- 2.4 ครัวเรือนที่เด็กอยู่ลำพังคนเดียวหรืออยู่กับเด็กโดยลำพัง (สมาชิกในครัวเรือน 1 คนหรือมากกว่า)

รูป 1 แผนภาพสรุปครัวเรือนประเภทต่าง ๆ เมื่อจำแนกตามกลุ่มวัยของสมาชิกที่อาศัยอยู่ร่วมกันในครัวเรือน

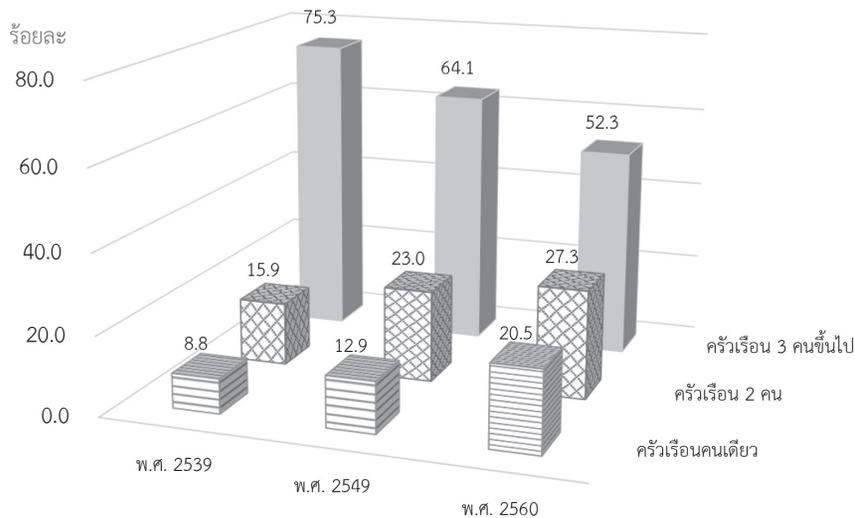
ในบทความนี้ใช้สถิติร้อยละเพื่อแสดงการกระจายครัวเรือนรูปแบบต่าง ๆ โดยแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับประเทศ ภาค และพื้นที่เขตเมืองและชนบท โดยเขตเมืองหมายถึง พื้นที่ในเขตเทศบาล ส่วนเขตชนบทหมายถึง พื้นที่นอกเขตเทศบาล อนึ่ง ข้อมูลสถิติภูมิที่นำมาใช้เพื่อวิเคราะห์รูปแบบครัวเรือนมาจากการสำรวจตัวอย่างที่มีระเบียบวิธีของการสุ่มตัวอย่างแบบยึดหลักความน่าจะเป็น ดังนั้นเพื่อให้ค่าที่วัดได้สามารถสะท้อนภาพของครัวเรือนทั้งหมดจึงมีการถ่วงน้ำหนักตามขนาดครัวเรือน

ครัวเรือนขนาดเล็กมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่ครัวเรือนขนาดใหญ่กลับทรงข้าม

จากข้อมูลที่น่าสนใจนี้ จะขอเริ่มต้นด้วยการเสนอภาพของขนาดครัวเรือน จำแนกครัวเรือนตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน เป็น 3 กลุ่ม คือ ครัวเรือนที่มีสมาชิกจำนวน 1 คน จำนวน 2 คน และจำนวน 3 คนขึ้นไป ในช่วงเวลา 30 กว่าปีที่ผ่านมา พบว่า ครัวเรือนคนเดียวและครัวเรือน 2 คน มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ครัวเรือนคนเดียวใน พ.ศ. 2539 มีเพียงร้อยละ 8.8 ได้เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 20.5 ใน พ.ศ. 2560 หรือเพิ่มขึ้นราว 2.3 เท่าตัว สำหรับครัวเรือน 2 คนนั้น มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน แต่เพิ่ม

ต่ำกว่าครัวเรือนคนเดียว (เพิ่มจากร้อยละ 15.9 เป็นร้อยละ 27.3 ในช่วงเวลาเดียวกัน) หรือเพิ่มขึ้นราว 1.7 เท่าตัว ในทางตรงกันข้าม ครัวเรือนขนาดใหญ่ ซึ่งในที่นี้คือ ครัวเรือนขนาด 3 คนขึ้นไปกลับมีสัดส่วนลดลงอย่างชัดเจน กล่าวคือ ลดลงจากร้อยละ 75.3 ใน พ.ศ. 2539 เหลือร้อยละ 52.3 ใน พ.ศ. 2560 หรือลดลงร้อยละ 23.0 (ดูรูป 1 ประกอบ)

รูป 1 การกระจายร้อยละครัวเรือนเมื่อจำแนกตามจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือน

หมายเหตุ: คำนวณจากครัวเรือนตัวอย่างที่มีการถ่วงน้ำหนัก

การเปลี่ยนแปลงครัวเรือนเมื่อจำแนกตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกในครัวเรือน

จากรูป 1 นั้น เป็นเพียงภาพคร่าว ๆ ของครัวเรือน ว่ามีการเปลี่ยนแปลงเชิงขนาดมากน้อยเพียงไรในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเมื่อนำเรื่องกลุ่มวัยของสมาชิกในครัวเรือนมาพิจารณาร่วมด้วย (ดังที่ได้ระบุไว้ในวิธีการศึกษา) จะทำให้เห็นภาพสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนได้มากยิ่งขึ้น ดังแสดงผลไว้ในตาราง 1

เมื่อพิจารณาในภาพรวม พบว่า ประเทศไทยมีครัวเรือนประเภทไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุคิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าครัวเรือนผู้สูงอายุมาโดยตลอด โดยใน พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นปีที่อัตราเจริญพันธุ์รวมของสตรีไทยเข้าสู่ระดับทดแทน สัดส่วนไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุคิดเป็นร้อยละ 70.6 ในขณะที่ร้อยละ 29.4 เป็นครัวเรือนผู้สูงอายุ และเมื่อการมีอายุสูงขึ้นของประชากรไทยเพิ่มสูงขึ้น สัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุก็นั้นมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ในทางตรงข้าม สัดส่วนไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุได้ลดลง เมื่อ พ.ศ. 2560 พบว่า ราว 2 ใน 5 ของครัวเรือนทั้งหมดเป็นครัวเรือนผู้สูงอายุ สำหรับในกลุ่มครัวเรือนผู้สูงอายุนั้น ส่วนใหญ่แล้วก็จะมีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือน

และเมื่อเปรียบเทียบสัดส่วนของครัวเรือนตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกในครัวเรือนแล้ว (ทั้งหมด 12 กลุ่ม) พบว่า มีครัวเรือนที่วัยทำงานอาศัยอยู่กับเด็กคิดเป็นสัดส่วนสูงสุดทั้ง 3 ปีที่ทำการศึกษา แต่ครัวเรือนลักษณะนี้มีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจน กล่าวคือ ลดลงจากร้อยละ 54.5 ใน พ.ศ. 2539 เหลือร้อยละ 30.5 ใน พ.ศ. 2560 ส่วนครัวเรือนประเภทอื่นๆ เกือบทั้งหมดมีสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น ยกเว้นครัวเรือนที่ประกอบด้วยคน

3 กลุ่มวัยเท่านั้นที่มีแนวโน้มลดลง (ทั้งครัวเรือนที่ผู้สูงอายุเป็นและไม่เป็นหัวหน้าครัวเรือน) เป็นที่น่าสังเกตว่า จากครัวเรือนตัวอย่างที่นำมาศึกษานี้ พบว่า มีครัวเรือนผู้สูงอายุที่มีเด็กเป็นหัวหน้าครัวเรือน รวมทั้งครัวเรือนที่เด็กอยู่ตามลำพังคนเดียวหรืออยู่ด้วยกันกับเด็กเท่านั้น แม้ว่าสัดส่วนของครัวเรือนทั้งสองประเภทนี้จะมียุ่ น้อยมากก็ตาม เราคงต้องจับตามองครัวเรือนเหล่านี้ต่อไปในอนาคตว่า จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ หรือไม่

ตาราง 1 การกระจายร้อยละของครัวเรือนเมื่อจำแนกตามการอยู่อาศัยร่วมกันของกลุ่มวัยต่าง ๆ

ลักษณะกลุ่มวัยในครัวเรือน	จำนวนสมาชิก ในครัวเรือน	การกระจายร้อยละ		
		พ.ศ. 2539	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2560
รวมครัวเรือนทั้งหมด		100.0	100.0	100.0
1. ครัวเรือนผู้สูงอายุ		29.4	33.5	40.6
- ผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าครัวเรือน		24.2	26.6	34.3
• ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว	1 คน	2.3	3.6	6.1
• ผู้สูงอายุอยู่กับผู้สูงอายุ	≥ 2 คน	2.0	3.2	5.1
• ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก	≥ 2 คน	1.5	1.7	1.9
• ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน	≥ 2 คน	7.5	8.5	12.9
• ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงานและเด็ก	≥ 3 คน	10.9	9.6	8.3
- ผู้สูงอายุไม่เป็นหัวหน้าครัวเรือน		5.2	6.9	6.3
• ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน	≥ 2 คน	2.0	2.9	3.7
• ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก	≥ 2 คน	0.0*	0.0*	-
• ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงานและเด็ก	≥ 3 คน	3.2	4.0	2.6
2. ไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ		70.6	66.4	59.4
- วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว	1 คน	6.5	7.4	14.4
- วัยทำงานอยู่กับวัยทำงาน	≥ 2 คน	9.6	13.2	14.5
- วัยทำงานอยู่กับเด็ก	≥ 2 คน	54.5	45.8	30.5
- เด็กอยู่กันโดยลำพัง	≥ 1 คน	0.0*	0.1	0.0*

หมายเหตุ: คำนวณจากครัวเรือนตัวอย่างที่มีการถ่วงน้ำหนัก

* มีค่าน้อยกว่าร้อยละ 0.1

ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนแต่ละประเภท

ในการหาอายุเฉลี่ยสมาชิกใน 1 ครัวเรือนนั้น มาจากนำอายุของสมาชิกในครัวเรือนทุกคนมารวมกันแล้วหารด้วยจำนวนสมาชิกทั้งหมด ดังนั้นทุก ๆ ครัวเรือนจะมีค่าอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนประจำทุกครัวเรือน

ครัวเรือนที่มีสมาชิกพอ ๆ กันทั้งจำนวนและกลุ่มวัย ก็จะมีค่าอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนที่ใกล้เคียงกัน ดังนั้นเมื่อต้องการพิจารณาว่า ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือน (mean of mean age of household members) แต่ละประเภทเป็นอย่างไรนั้น จึงต้องหาค่าเฉลี่ยอีกครั้งโดยจำแนกตามประเภทครัวเรือน ในที่นี้ได้รวมครัวเรือนผู้สูงอายุที่ประกอบด้วยกลุ่มวัยเหมือนกันเข้าด้วยกัน (โดยไม่สนใจว่าผู้สูงอายุจะเป็นหัวหน้าครัวเรือนหรือไม่) ทำให้เหลือประเภทครัวเรือนเพียง 9 กลุ่ม เพื่อให้ง่ายต่อการเปรียบเทียบ

จากการจัดกลุ่มใหม่ พบว่า ในภาพรวมของครัวเรือนทั้งหมดนั้น ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนใน พ.ศ. 2539 เท่ากับ 33.0 ปี (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน: SD. 13.4) ในอีก 10 ปีต่อมาได้เพิ่มขึ้นเป็น 37.3 ปี (SD. 14.7) และใน พ.ศ. 2560 เพิ่มขึ้นอีกเป็น 42.7 ปี (SD. 15.2) หรือกล่าวได้ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนไทยได้เพิ่มขึ้นถึงเกือบ 10 ปีทีเดียว (ดูตาราง 2 ประกอบ)

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือน จำแนกตามการอยู่อาศัยร่วมกันของกลุ่มวัยต่าง ๆ

ประเภทครัวเรือน	พ.ศ. 2539		พ.ศ. 2549		พ.ศ. 2560	
	Mean	SD.	Mean	SD.	Mean	SD.
ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว	70.2	7.3	71.3	8.0	71.0	8.1
ผู้สูงอายุอยู่กับผู้สูงอายุ	68.7	6.0	70.0	5.7	69.4	6.2
ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก	40.9	10.8	41.0	10.7	44.9	12.9
ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน	50.0	8.8	52.6	8.6	53.6	8.2
ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงานและเด็ก	34.2	6.0	36.1	6.1	37.5	6.3
วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว	33.9	12.0	38.9	11.9	39.6	11.4
วัยทำงานอยู่กับวัยทำงาน	37.4	10.6	39.8	11.0	41.5	10.1
วัยทำงานอยู่กับเด็ก	25.8	7.0	27.8	7.2	30.3	7.6
เด็กอยู่กับเด็ก/เด็กอยู่ลำพังคนเดียว	13.7	0.4	12.2	1.7	13.2	1.0
รวมครัวเรือนทุกประเภท	33.0	13.4	37.3	14.7	42.7	15.2

หมายเหตุ: คำนวณจากครัวเรือนตัวอย่างที่มีการถ่วงน้ำหนัก

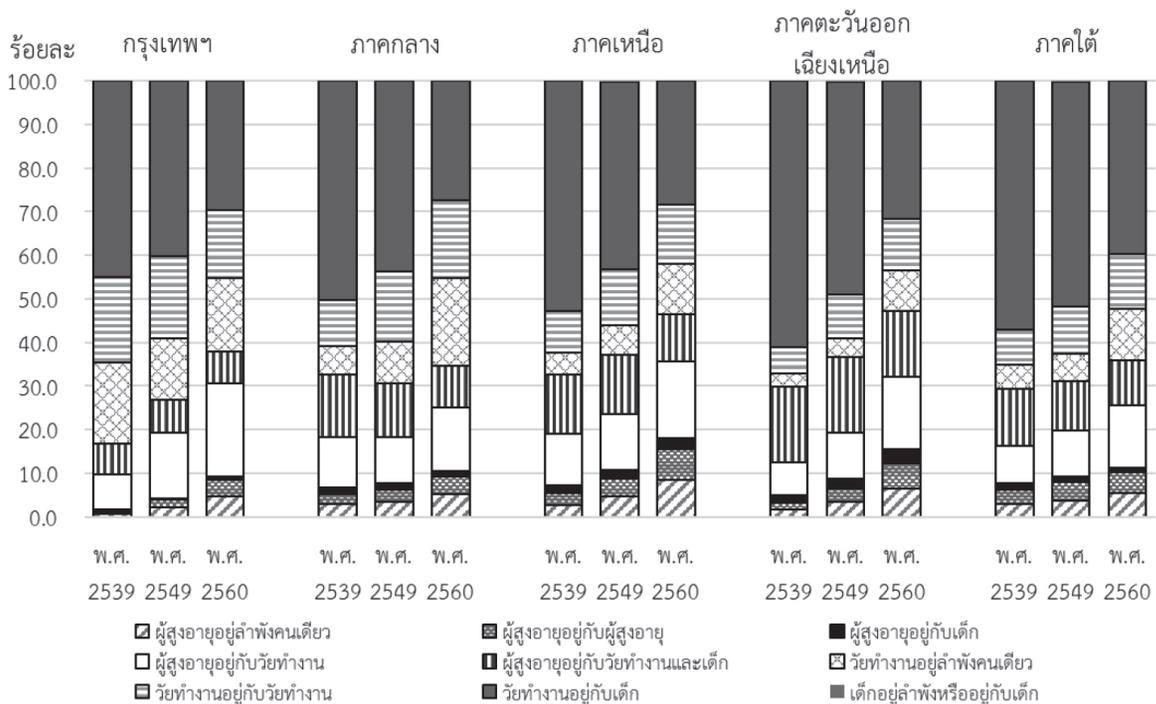
เมื่อจำแนกตามประเภทครัวเรือน พบว่า ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับประเภทของครัวเรือน ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุจะมีค่าเฉลี่ยสูงกว่าครัวเรือนที่ไม่มีผู้สูงอายุ และในช่วง พ.ศ. 2539-2560 นั้น ค่าเฉลี่ยของอายุเฉลี่ยสมาชิกในครัวเรือนเกือบทุกประเภท ยกเว้นครัวเรือนที่เด็กอยู่กับเด็ก มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม พบการเพิ่มขึ้นที่ค่อนข้างน้อยในครัวเรือนผู้สูงอายุที่อยู่ลำพังคนเดียวและครัวเรือนผู้สูงอายุที่อยู่กับผู้สูงอายุ เมื่อเปรียบเทียบกับครัวเรือนประเภทอื่น ๆ (ดูตาราง 2 ประกอบ)

การเปลี่ยนแปลงครัวเรือนเมื่อจำแนกตามลักษณะกลุ่มวัยของสมาชิกในครัวเรือน ของกรุงเทพมหานครแตกต่างจากภาคอื่นๆ ในบางรูปแบบ

เมื่อพิจารณารูปแบบครัวเรือนเปรียบเทียบระหว่างภาค พบว่า ในภาพกว้าง กรุงเทพมหานครและภาคอื่น ๆ มีรูปแบบครัวเรือนที่เหมือนกัน นั่นคือ สัดส่วนไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุสูงกว่าสัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุ และในช่วง พ.ศ. 2539-2560 สัดส่วนไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่สัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ทั้งหมดนี้คือลักษณะเช่นเดียวกับภาพรวมของประเทศนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในรายละเอียดของรูปแบบย่อย ๆ ของครัวเรือนประเภทต่าง ๆ แล้ว พบความแตกต่างที่ชัดเจนอยู่ 2 ประการ ประการแรก ในกลุ่มครัวเรือนผู้สูงอายุนั้น แม้ว่าสัดส่วนของครัวเรือนกลุ่มย่อย ๆ มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นทั่วทุกภาคก็ตาม แต่ครัวเรือนผู้สูงอายุที่อยู่กับวัยทำงานของกรุงเทพมหานครเพิ่มขึ้นสูงมากเกือบ 3 เท่าตัว ในช่วง 30 ปีนี้ (เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8.1 เป็นร้อยละ 21.4) ประการที่สอง กรุงเทพมหานครเป็นภาคเดียวที่สัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียวและครัวเรือนวัยทำงานอยู่กับวัยทำงานมีแนวโน้มลดลง แต่ภาคอื่น ๆ ทั้งหมดนั้น สัดส่วนของครัวเรือนทั้งสองประเภทนี้กลับมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางที่สัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียวเพิ่มขึ้นสูงมากจากร้อยละ 6.6 ใน พ.ศ. 2539 เป็นร้อยละ 20.3 ใน พ.ศ. 2560 (ดูรูป 2 และตารางผนวก ค ประกอบ)

รูป 2 การกระจายร้อยละของครัวเรือนเมื่อจำแนกตามการอยู่อาศัยร่วมกันของกลุ่มวัยต่าง ๆ

หมายเหตุ: คำนวณจากครัวเรือนตัวอย่างที่มีการถ่วงน้ำหนัก

ความแตกต่างของรูปแบบครัวเรือนระหว่างพื้นที่เขตเมืองและชนบท

พื้นที่เขตเมืองและชนบทเป็นคุณลักษณะทางประชากรหนึ่งที่มีการศึกษาต่าง ๆ ต้องให้ความสนใจในการศึกษานี้ พื้นที่เขตเมือง หมายถึง พื้นที่ที่อยู่ภายในเขตเทศบาล ส่วนพื้นที่เขตชนบท หมายถึง พื้นที่ทั้งหมดที่อยู่นอกเขตเทศบาล

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของครัวเรือนทั้งในพื้นที่เขตเมืองและชนบทนั้น ในภาพรวม ๆ มีความคล้ายคลึงกับภาพของประเทศหรือภาค กล่าวคือ สัดส่วนของครัวเรือนผู้สูงอายุมีต่ำกว่าสัดส่วนของไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนครัวเรือน 2 ประเภทใหญ่นี้ ทั้งของพื้นที่เขตเมืองและชนบทก็เหมือนกัน นั่นคือ สัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ขณะที่สัดส่วนไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุมีแนวโน้มลดลง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้วกลับพบว่า รูปแบบครัวเรือนในพื้นที่ทั้งสองมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ สัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุในพื้นที่เขตเมืองนั้นต่ำกว่าพื้นที่เขตชนบทในทุก ๆ ปีที่ทำการศึกษา และสัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่กับเด็กในพื้นที่เขตเมืองก็ต่ำกว่าพื้นที่เขตชนบทในทุก ๆ ปีที่ทำการศึกษาเช่นกัน นอกจากนี้ยังพบว่า สัดส่วนครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่ลำพังคนเดียวและครัวเรือนวัยทำงานที่อยู่กับวัยทำงานด้วยกันในพื้นที่เขตเมืองนั้น สูงกว่าสัดส่วนเดียวกันนี้ในพื้นที่เขตชนบทในทุก ๆ ปีที่ทำการศึกษาด้วย (ดูตาราง 3 ประกอบ)

ตาราง 3 เปรียบเทียบการกระจายร้อยละของครัวเรือนเมื่อจำแนกตามการอยู่อาศัยร่วมกันของกลุ่มวัยต่าง ๆ ระหว่างพื้นที่เขตเมืองและชนบท

ลักษณะกลุ่มวัยในครัวเรือน	พื้นที่เขตเมือง			พื้นที่เขตชนบท		
	พ.ศ. 2539	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2560	พ.ศ. 2539	พ.ศ. 2549	พ.ศ. 2560
ครัวเรือนทั้งหมด	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1. ครัวเรือนผู้สูงอายุ	19.1	28.1	36.6	32.0	36.0	44.2
○ ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว	1.4	3.0	5.4	2.5	3.9	6.7
○ ผู้สูงอายุอยู่กับผู้สูงอายุ	0.9	2.3	4.5	2.3	3.6	5.7
○ ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก	0.6	1.0	1.2	1.7	2.1	2.4
○ ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน	8.6	12.4	16.8	9.8	11.0	16.3
○ ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงานและเด็ก	7.7	9.5	8.7	15.8	15.4	13.0
2. ไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ	80.9	71.9	63.4	68.0	64.0	55.8
○ วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว	17.2	12.5	19.1	3.7	5.0	10.2
○ วัยทำงานอยู่กับวัยทำงาน	16.4	17.2	16.1	7.8	11.3	13.1
○ วัยทำงานอยู่กับเด็ก	47.3	42.2	28.1	56.4	47.5	32.6
○ เด็กอยู่ลำพังหรืออยู่กับเด็ก	0.0*	0.0*	0.0*	0.0*	0.1	0.0*

หมายเหตุ: คำนวณจากครัวเรือนตัวอย่างที่มีการถ่วงน้ำหนัก

* มีค่าน้อยกว่าร้อยละ 0.1

นัยยะอะไรจากการศึกษา

ดังได้เกริ่นนำแล้วว่า บทความนี้เป็นเพียงการศึกษาเชิงพรรณนาเพื่ออธิบายลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกันในครัวเรือนโดยใช้มุมมองที่ต่างจากเดิมๆ ที่ทำกันอยู่คือ การใช้กลุ่มอายุหรือกลุ่มวัยของสมาชิกในครัวเรือนเป็นเครื่องมือของการจัดรูปแบบครัวเรือน ข้อมูลข่าวสารที่ได้จากการศึกษาค้างนี้จึงเป็นเพียงการแสดงภาพครัวเรือนไทยในอีกมุมมอง แต่ไม่สามารถอธิบายหรือให้เหตุผลว่าทำไมหรือเพราะเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

แม้ว่าบทความนี้ไม่ได้มีการวิเคราะห์ถึงสาเหตุหรือเหตุผลของสิ่งที่พบก็ตาม แต่อาจกล่าวได้ว่า สิ่งที่พบสามารถเสริมกับองค์ความรู้เดิมที่มีอยู่แล้ว และเพื่อยืนยันหรือสนับสนุนผลการศึกษา เพราะการศึกษานี้ศึกษาจากข้อมูลการสำรวจเพียง 3 ชุด ผู้ที่สนใจก็อาจนำแนวคิดนี้ไปใช้กับข้อมูลการสำรวจอื่น ๆ ในช่วงเวลาที่ต่างออกไป ใช้จำนวนชุดข้อมูลมากขึ้น หรือแม้กระทั่งตรวจสอบกับข้อมูลสำมะโนประชากร

ผลการศึกษาที่พบจากบทความนี้อาจสรุปได้ว่า หากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางประชากรคือภาวะเจริญพันธุ์และภาวะการตาย ดำเนินต่อไปตามที่คาดการณ์ นั่นคือ อัตราเจริญพันธุ์รวมยังคงลดลงต่อไป ในขณะที่ผู้คนก็สามารถมีชีวิตยืนยาวขึ้นกว่าเดิม ครัวเรือนในประเทศไทยคงมีครัวเรือนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและอาจมีวันหนึ่งที่สัดส่วนครัวเรือนผู้สูงอายุสูงมากกว่าสัดส่วนไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุเป็นแน่ นอกจากนี้ ครัวเรือนประเภทที่มีเด็กอยู่ด้วยก็ยังมีแนวโน้มที่ลดลงต่อไปอีกเช่นกัน นอกจากนี้ เราคงต้องจับตามองหรือเฝ้าระวังครัวเรือนผู้สูงอายุที่มีเด็กเป็นหัวหน้าครัวเรือน และครัวเรือนที่เด็กอยู่ตามลำพังคนเดียวหรืออยู่ด้วยกันกับเด็กอย่างใกล้ชิด แม้ว่าปัจจุบันสัดส่วนของครัวเรือนทั้งสองประเภทนี้จะมีอยู่น้อยมากก็ตาม ครัวเรือนทั้งสองนี้อาจจัดเข้าอยู่ในกลุ่มของครัวเรือนประเภทย่อยรูปแบบก็เป็นได้

สำหรับประเด็นที่ควรจะมีการศึกษาต่อจากงานศึกษาเชิงพรรณานานี้ก็คือ เรื่องของผลที่ตามมา (consequences) ของการอยู่อาศัยร่วมกันของกลุ่มวัยต่าง ๆ ในครัวเรือนที่มีแนวโน้มเปลี่ยนไป โดยเฉพาะกับกลุ่มครัวเรือนผู้สูงอายุ และอาจแบ่งเป็นครัวเรือนผู้สูงอายุวัยต่าง ๆ (วัยต้น วัยกลาง หรือวัยปลาย) นอกจากนี้ อาจนำไปสัมพันธ์กับเรื่องของสุขภาพอนามัยรวมไปถึงการดูแลระยะยาว ซึ่งนับเป็นประเด็นหลักที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคมสูงวัยไม่ว่าจะประเทศใดก็ตาม

เอกสารอ้างอิง

- ชาย โพธิ์ลีตา. (2554). *การเปลี่ยนแปลงครอบครัวและครัวเรือนไทย: เรา (ไม่) รู้อะไร?* ใน สุรีย์พร พันพืง และ มาลี สันภูวรรณ (บรรณาธิการ). *ประชากรและสังคม 2554: จุดเปลี่ยนประชากร จุดเปลี่ยนสังคมไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- _____. (2555). *ครัวเรือนไทยในสองทศวรรษแห่งการพัฒนา*. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 37(3). หน้า 234-256.
- ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ จงจิตต์ ฤทธิรงค์ พอดตา บุญยะดีรณะ และ ปัทมา แย้มเพกา (บรรณาธิการ). (2558). *ศัพทานุกรมการวิจัยทางประชากรและสังคม ฉบับปี 2558*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เยาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และ พรพันธุ์ บุญยรัตพันธุ์ (บรรณาธิการ). (2549). *การสำรวจสภาวะสุขภาพอนามัยของประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2546-2547*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรมพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- วิชัย เอกพลากร (บรรณาธิการ). (มปป.). *รายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2551-2*. นนทบุรี: สำนักสำรวจสุขภาพประชาชนไทย สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- _____. (บรรณาธิการ). (2557). *รายงานการสำรวจสุขภาพประชาชนไทยโดยการตรวจร่างกาย ครั้งที่ 5 พ.ศ. 2557*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2545). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2545*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2550). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2550*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2554). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2554*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2557). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2557*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- _____. (2560). *การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- Kanchanakijsakul, M. (2002). *Consequences of demographic transition on Thai elderly living arrangements*. Ph.D Thesis (Demography), Mahidol University.
- Knodel, J., Teerawichitchainan, B., Prachaubmoh, V., and Pothisiriri, W. (2015). *The situation of Thailand's older population: An update based on the 2014 Survey of Older Persons in Thailand*. University of Michigan, Population Studies Center Research Report 15-847

ขนาดครัวเรือนและความต้องการใช้น้ำประปา ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล

มาร์ก เฟลด์แมน¹ และ ชีรณรงค์ สกกุลศรี²

บทคัดย่อ

การใช้น้ำในครัวเรือนส่งผลให้ความต้องการใช้น้ำประปามีแนวโน้มสูงขึ้นในหลายพื้นที่ในประเทศไทย เมื่อเทียบกับขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ยที่มีขนาดเล็กลง โดยเฉพาะในเขตเมืองมีการคาดประมาณว่าแนวโน้มนี้จะมีผลต่อความต้องการใช้น้ำในอนาคต การศึกษานี้คาดประมาณความต้องการการใช้น้ำประปาในครัวเรือนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งรวมนนทบุรี และสมุทรปราการ พ.ศ. 2561-2581 โดยพิจารณาจากแนวโน้มของขนาดครัวเรือนและตัวแปรควบคุม และใช้ข้อมูลการคาดประมาณความต้องการใช้น้ำใน พ.ศ. 2551-2560 ผลการศึกษาพบว่า แนวโน้มของขนาดครัวเรือนในอนาคตที่มีขนาดเล็กลงและขนาดของประชากรจะมีขนาดใหญ่ขึ้น ความต้องการน้ำประปาในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล จะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8.6 เป็นร้อยละ 14.9 การบริหารจัดการน้ำประปาจะมีบทบาทสำคัญมากต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในอนาคต ดังนั้นควรต้องมีมาตรการการบริหารจัดการน้ำประปาที่เหมาะสม เพื่อให้การจัดหาน้ำประปามีความสอดคล้องกับความต้องการใช้น้ำประปา

คำสำคัญ: การพยากรณ์ ขนาดครัวเรือน ประเทศไทย การบริหารจัดการน้ำในเขตเมือง

^{1,2} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Family size and residential tap water demand in the Bangkok metropolitan region

Marc Völker¹ and Teeranong Sakulsri²

Abstract

Due to economies of scale in household water consumption, total water demand tends to be higher in regions with smaller average family size. Given the ongoing trend towards living in smaller families in Thailand, which is most pronounced in urban areas, it is important to provide reliable estimates of how this development will affect future water demand. This paper projected residential tap water demand in the Bangkok metropolitan region, including Bangkok, Nonthaburi and Samutprakarn, for the time period 2018-2038 based on possible future trends in family size and control variables. The projection was based on the results of a path model of residential tap water demand that was estimated using historical data for the years 2008-2017. Results show that due to the expected future decline in household size, as well as the assumed rise in population size, residential tap water demand in the Bangkok metropolitan region will increase by 8.6 to 14.9 percent. The management of residential tap water will play an important role in the future sustainable development of the Bangkok metropolitan region as appropriate measures will be needed to balance the demand and supply of residential tap water.

Keywords: forecasting, household size, Thailand, urban water management

---

^{1, 2} Assistant Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

Introduction

Residential water demand is inextricably linked to demographic factors. Among various demographic variables, family size, also referred to as household size, has been identified as a determinant of residential water demand (Höglund, 1999; Schleich & Hillenbrand, 2009). It is important to consider the two mechanisms that govern this relationship. When family size increases, water demand per family rises, because of the larger number of family members, each of whom consumes water. However, this rise in water demand is less than proportional to the increase in family size due to economies of scale in water consumption. Family members share some part of their water consumption for common purposes, including cooking, cleaning, washing and gardening. As a result, per capita water demand is smaller in larger families (Arbués et al, 2003; Dharmaratna & Harris, 2012; Schleich & Hillenbrand, 2009). At an aggregate level, this means that total water demand in regions with larger average family size is smaller than in regions with smaller average family size, given equal sizes of the populations.

Over the past decades, average family size has declined in most parts of the world, while a gap still remains between developed and developing countries. The smallest average family sizes tend to be concentrated in Europe and Northern America, while larger average household sizes can be observed in other parts of the world (United Nations, 2017). The reasons for the trend towards smaller households are manifold and include lower fertility rates as a result of changing fertility preferences, later marriages, higher divorce rates, population aging and changing preferences with regards to living arrangements (Michael et al., 1980; Bongaarts, 2002; Klinenberg, 2013; Kinsella et al., 2001). According to Goode's (1963) convergence theory, industrialization and urbanization are further determinants of the trend towards living in smaller families.

In Thailand, living arrangements of families have changed dramatically over the past three decades and are expected to further evolve in the future. The number of people living in nuclear families that include husband, wife and children has decreased sharply. At the same time, nuclear families consisting only of husband and wife, one-person households, and to some extent three-generation households have become more popular. As a result of the growing number of people living in small nuclear households, and despite the recent rising popularity of the extended family, average household size decreased from 4.4 persons per household in 1970 to 3.1 persons per household in 2010, a decline of about 70%. The prevalence of one-person households is highest in municipal areas, which also have a lower percentage of three-generation households, and, as a result, a lower average household size. In the near future, younger generations are

expected to further delay marriage, have fewer children and prefer a more independent way of life. Hence, it is anticipated that the number of extended families will decline, which is likely to lead to a further fall in average household size and, hence, an increase in the number of households (Reher & Requena, 2018; UNFPA, 2015).

The ongoing trend towards living in smaller families has important implications for residential water management in Thailand, as a population that is organized in a greater number of smaller households tends to consume more water. It is important for policy makers and planners to have reliable estimates about how trends in family size will affect residential water demand in the future since implementing appropriate counter measures takes time. To the authors' knowledge, no previous studies have taken into account trends in household size in the estimation of future residential water demand in Thailand or other places.

This paper aims at addressing this research gap by providing a projection of the future demand for residential tap water, which is the main source of water for household consumption in Thailand, in the Bangkok metropolitan region, which is of particular concern as an urban agglomeration that has a high demand for water and a population that is particularly affected by the aforementioned demographic trends. The paper is organized as follows: the next section describes the methods used. Section 3 presents the results of the analysis, and the last section concludes.

Methods

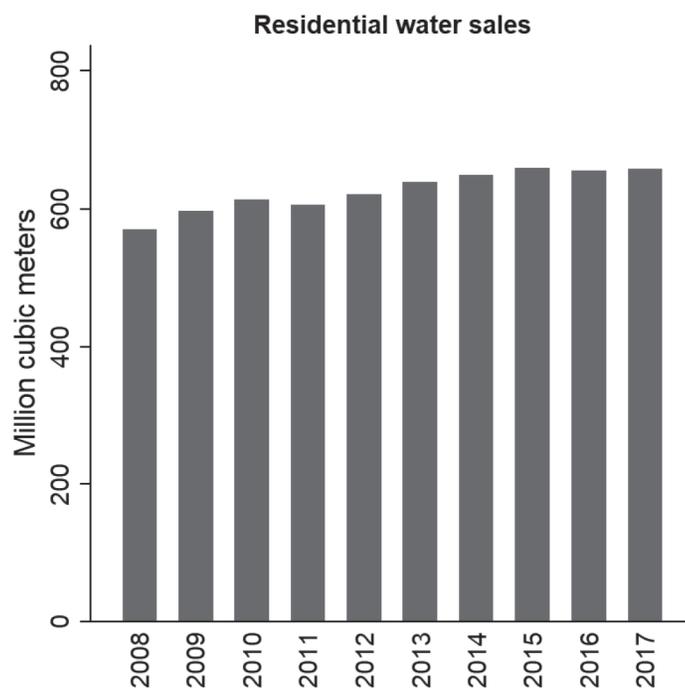
We projected future residential tap water demand in the Bangkok metropolitan region in two steps. First, we first assessed the effect of household size and a number of possible confounders on residential tap water demand based on a multivariate regression analysis of historical data. In the second step, we projected three scenarios of future residential water demand based on the parameter estimates from the analysis of historical data and assumptions about the future trends in the identified determinants of residential water demand.

Data

Our regression analysis was drawn on secondary data from different sources. Water demand data were obtained from the Metropolitan Waterworks Authority (MWA), a state enterprise under the Ministry of Interior which provides raw water to Bangkok, Nonthaburi and Samutprakarn. The MWA organizes its consumer classes into two categories:

(i) residential users and (ii) business, government and others. In this study, the annual water sales volume to residential users was used as a dependent variable in our multivariate analysis. Annual water sales volume data were obtained for the years 2008-2017. As shown in Figure 1, residential water sales in the Bangkok metropolitan region increased steadily throughout most of the period from 2008 to 2017.

Figure 1 Residential water sales from 2008 to 2017

Note: Data from MWA

Additionally, the MWA provided data on the number of water users and average per-unit water prices for the same time series. As shown in Figure 2, the number of water users in the Bangkok metropolitan region increased substantially from 1.4 million users in 2008 to 1.88 million users in 2017. Meanwhile, the average water price remained relatively stable at around 12 Baht per cubic meter of water. Water prices are expected to be negatively correlated with total water demand since higher water prices provide an incentive to household to reduce water consumption as indicated by earlier studies (e.g. Arbués et al., 2010; Ashoori et al., 2017; Draphor et al., 2014). We would like to note that due to the small amount of variation in the average water price over time the

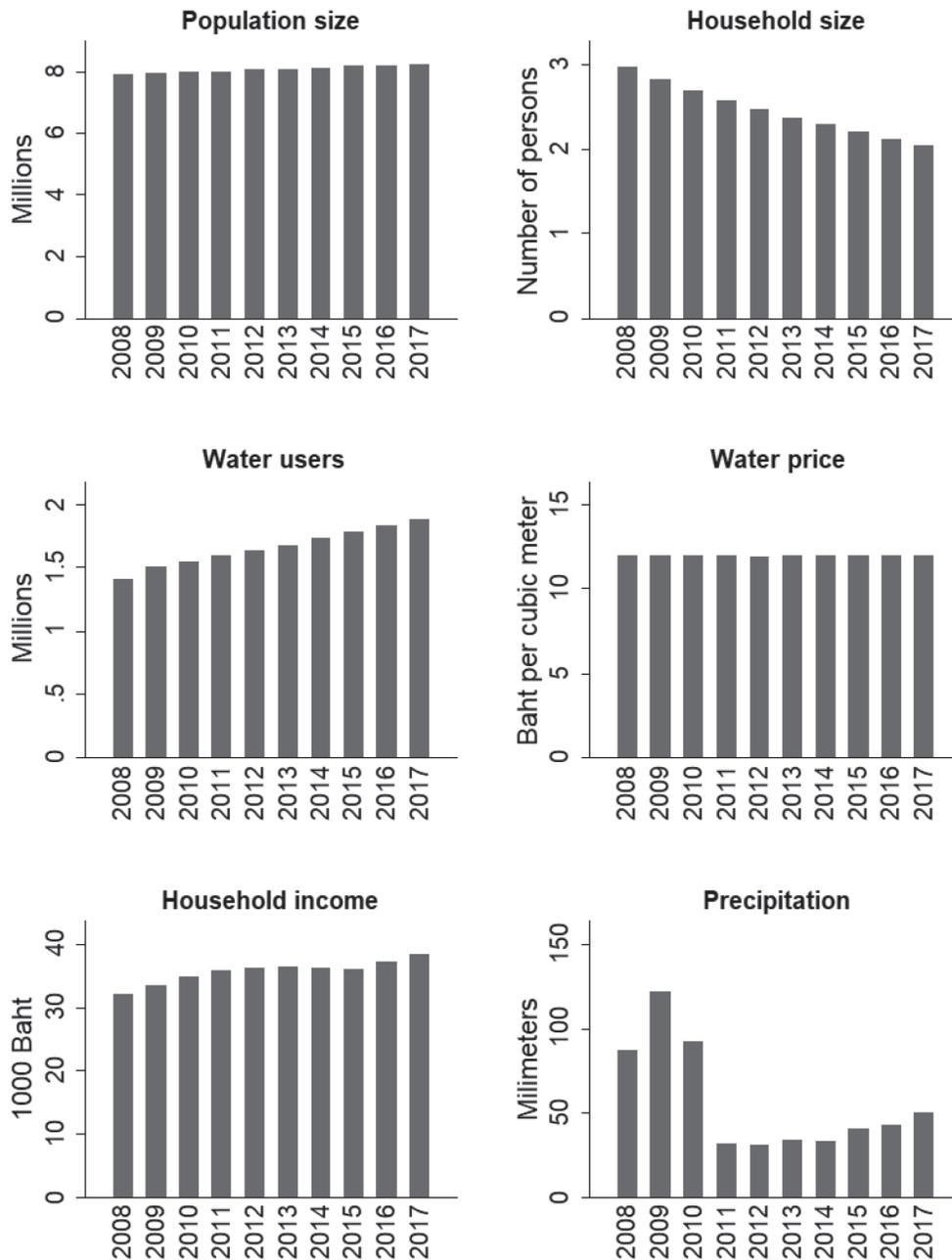
respective parameter estimate might be relatively imprecise. We decided to still include this variable in our full model of water demand, because it had been identified as a key determinant of water demand by previous studies. Readers should be aware though that the lack of significance of the effect of this variable on water demand, which is reported in the results section below, might be due to the small amount of variation. In our reduced model, the parameter estimates of which were used to project future water demand, the average water price was excluded.

Data on population size, household size and household income, all of which were used as further control variables in our multivariate analysis, were obtained from the Thai Household Socio-Economic Survey which is being conducted by the National Statistical Office (NSO) of Thailand. The NSO is an agency of the Ministry of Digital Economy and Society and the Household Socio-Economic Survey is a nationally and provincially representative survey. While yearly data on population and household size were available for the years 2008-2017, household income data were only available for the years 2007, 2009, 2011, 2013, 2015 and 2017. We therefore interpolated the income data for the missing years by calculating mid-points between adjacent years. We furthermore created a linear interpolation of household size on the respective observed year for the years 2008 to 2017 and used the interpolated household size instead of the actually reported household size from NSO. That is because in the actual survey data, a sharp and unrealistically sudden decline in household size could be observed from 2013 to 2014, which is likely due to adjustments made by NSO. Smoothing this sharp decline over a greater timespan likely gives a more realistic picture of the historical trend in household size.

While population size is, for obvious reasons, expected to be positively correlated with total water demand, household size is expected to have an inverse relationship with total water demand due to the aforementioned economies of scale in water use. Household income is expected to have a positive impact on total water demand as per capita water demand tends to increase with income because more affluent households live in larger homes with more bathrooms, larger gardens, more water-using household appliances, and generally, due to their wealth, have less incentive to reduce water consumption in order to reduce water costs (Piper, 2000).

A predominantly positive trend in population size and household income in the Bangkok metropolitan region was observed from 2008 to 2017, while average household size decreased substantially.

Figure 2 Values of potential predictors of residential water sales from 2008 to 2017

Data for population size, household size and household income from NSO, for water users and water price from MWA, and for precipitation from the Thai Meteorological Department (TMD). Household size has been adjusted by linear interpolation as explained above. Precipitation data were obtained from TMD, which operates under the Ministry of Information and Communication Technology. In particular, we obtained daily rainfall data

measured at Nonthaburi Technical College for the years 2008-2017. In our analysis, we used these data as a precipitation proxy for the Bangkok metropolitan region since data from other weather stations in the Bangkok metropolitan region were not accessible at the time of our analysis. Precipitation is a common input variable that has been previously shown to affect urban water demand forecasting (e.g. Adamowski et al. 2012). As depicted in Figure 2, there was a large degree of variability in yearly precipitation levels, with relatively wet years from 2008 to 2010, and comparatively dry years from 2011 to 2017. These local precipitation data, of course, do not capture episodes of high river flow and flooding triggered by precipitation in upstream regions of the Chao Phraya River.

As a limitation of our study, we would like to submit that we did not control for the effect of conservation practices, which can be another determinant of water demand. However, due to the lack of respective statistical data, conservation practices could not be controlled for in our analysis.

Path model

We used a path model to estimate the effect of household size and a set of control variables on residential tap water demand. The path model consists of two equations as follows.

$$\begin{aligned} \text{Water users}_t &= \text{Family size}_t + \text{Population size}_t + e_{1t} \\ \text{Water demand}_t &= \text{Water users}_t + \text{Household income}_t + \text{Water price}_t + \text{Rainfall}_t + e_{2t} \end{aligned}$$

The variable “Water users” measures the number of residential water users in the Bangkok metropolitan region in million persons. As shown in the equations, it is a mediating factor in the relationship between “Family size”, which measures the average number of persons per household, and “Water demand”, which measures residential tap water demand (i.e. the residential tap water sales volume) in million cubic meters. Further control variables are “Population size”, which measures the size of the population in million persons, “Household income”, which measures average monthly income per household in 1,000 Thai Baht, “Water price”, which measures average per-unit water price in Thai Baht per cubic meter, and “Rainfall”, which measures total annual rainfall in millimeter. Both equations were estimated using ordinary least squares.

Scenario analysis

Projecting future water demand in the Bangkok metropolitan region was done by, first, constructing possible future scenarios in terms of the parameters which were identified as significant determinants of water demand in the first step of the analysis. As our analysis revealed that both population size and household size, through their effect on the mediating variable “number of water users”, are significant determinants of residential water demand, we constructed three possible future population size and household size scenarios for the Bangkok metropolitan region. The values of population size and household size in the time period from 2018 to 2038 in these three scenarios were then plugged into the previously estimated water users equation to obtain three scenarios of predicted values of the number of future water users. Subsequently, the predicted values of the number of future water users in the three scenarios were plugged into the previously estimated water demand equation to obtain three scenarios of predicted future water demand.

Table 1 Future population size and household size scenarios

	Best-case scenario	Moderate scenario	Worst-case scenario
Population size	Rise to 8.8 million (NESDB -20%)	Rise to 8.95 million (NESDB)	Rise to 9.1 million (NESDB +20%)
Household size	Stable at 2017 level	Decline to 1.93 persons (Tokyo 2016)	Decline to 1.82 persons (Tokyo 2030)

The three future scenarios of population size and household size are presented in Table 1. In the moderate scenario, the population size is assumed to increase according to projection of the Office of the National Economic and Social Development Board (NESDB) (2013), thus reaching 8.95 million inhabitants in the year 2038. According to NESDB (2013), the projected development of the population size in the Bangkok metropolitan region differs from the expected trends in most other regions of Thailand in the sense that a substantial increase of the population size is forecasted. The Bangkok metropolitan region’s role as Thailand’s national economic stronghold and international business hub is the main reason for this projection as the region is expected to continue to attract both internal and external migrants in the foreseeable future. Meanwhile, the average household size is assumed to decrease. In many developed countries, demographic trends, such as later marriages and lower fertility, and changing social norms have led to a decline in average household size (Sharygin, 2013). Our moderate scenario assumes that similar trends will occur in Thailand in the future. However, given

that the average household size in the Bangkok metropolitan region was already low in 2017 (2.05 persons per household), the further decline in average household size is assumed to be small. We purposively selected Tokyo, Japan, which represents a megacity in a super-aged Asian society, in order to derive scenarios for further declines in the Bangkok metropolitan region. In 2015, the average household size in Tokyo's 23 wards was 1.93 persons per household, which we used in our moderate scenario (Japan National Census, 2015 in Savills World Research, 2017).

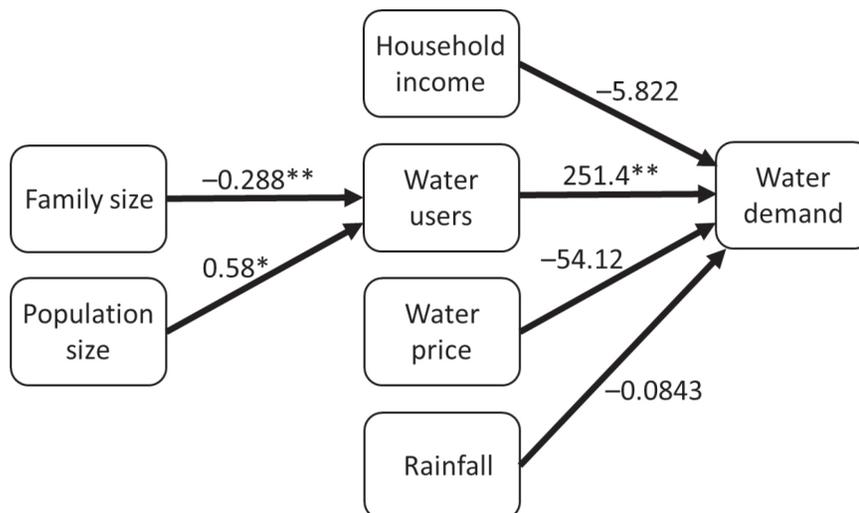
In the best-case scenario, the population size was assumed to increase, albeit at a 20% lower rate than in the projection of the Office of the National Economic and Social Development Board (NESDB) (2013), thus reaching 8.8 million inhabitants in the year 2038. Average household size was assumed to remain stable at 2.05 persons per household, the level observed in 2017.

In the worst-case scenario, the population size was assumed to increase 20% stronger than in the projection of the Office of the National Economic and Social Development Board (NESDB) (2013), thus reaching 9.1 million inhabitants in the year 2038. Average household size was assumed to decline to 1.82 persons per household, which corresponds to the projection of the average household size in Tokyo, Japan, in the year 2030 (Savills World Research, 2017).

Results

Results of the path analysis are presented in Figure 3. The two linear models estimated both have a high coefficient of determination of 99% and 94%, respectively. As expected, population size has a statistically significant, positive effect on the number of residential water users, while household size has a statistically significant, negative effect. Regarding the direct predictors of residential water demand, only the effect of the number of water users on residential water demand was statistically significant, while household income, water price and rainfall showed no significant effect.

Figure 3 Path diagram for the full water demand model, with path coefficients

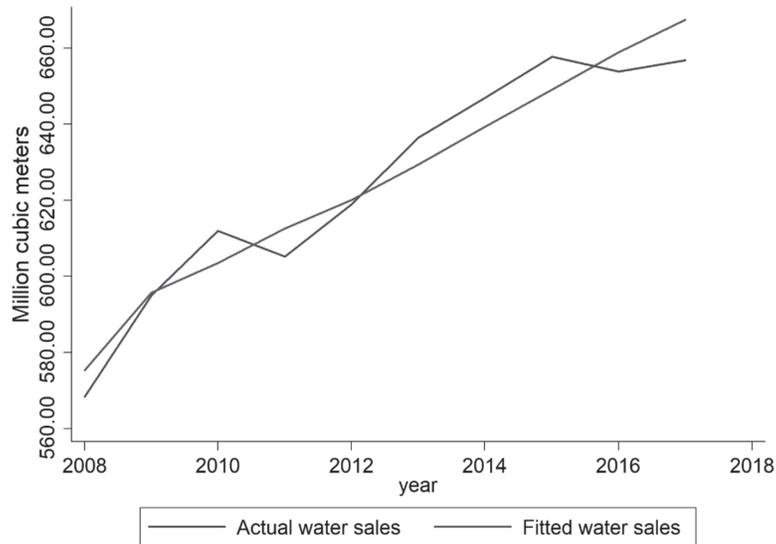

Note: Stars denote statistical significance as follows: * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$.

Since the regression analysis indicated that only the effect of the number of water users on residential water demand is a statistically significant, direct predictor of water demand, we estimated a reduced model that excluded household income, water price and rainfall. The significance level of the effect of the number of water users and the R squared were higher in the reduced model than in the first model, while the effect size was smaller. According to the parameter estimate from the reduced model, an increase in population size by 1 million persons raises residential water demand by 193.7 million cubic meters. We used this parameter estimate in the subsequent scenario analysis for the projection of future water demand.

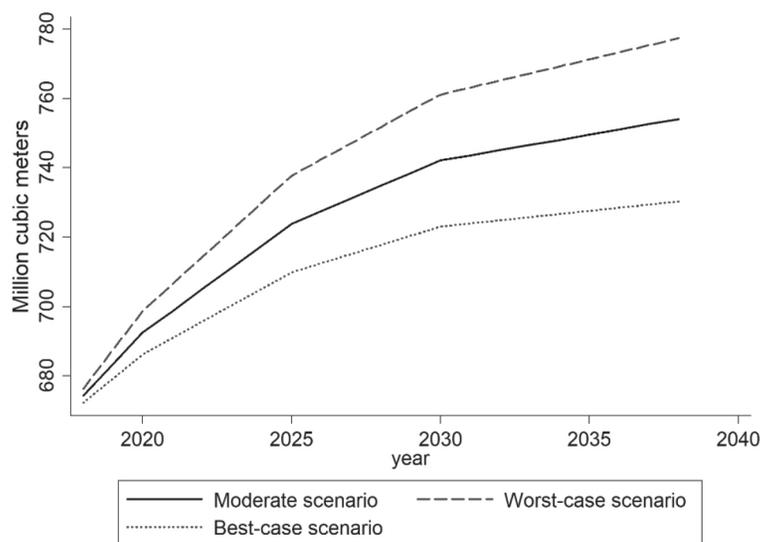
Figure 4 compares the actual, observed residential water demand in the Bangkok metropolitan region during the period 2008-2017 with the respective fitted values from the reduced model of residential water demand. As can be seen, the fitted values closely follow the actual water demand, which corroborates the high coefficient of determination observed in the regression models.

Figure 4 Actual versus fitted values of residential water demand

The results of the future residential water demand projections are depicted in Figure 5, which shows the predicted values of residential water demand from 2018 to 2038. In the moderate scenario, residential water demand is predicted to increase sharply from 674 million cubic meters in 2018 to 692 million cubic meters in 2020. After 2020, the rise in water demand is forecasted to continue, though at a gradually declining pace. Annual residential water demand is projected to reach 723 million cubic meters in 2025, 742 million cubic meters in 2030 and 754 million cubic meters in 2038. As a consequence, annual residential water demand will be 177 million cubic meters, or 11.9%, higher in 2038 as compared to 2018.

Figure 5 Projections of residential water demand from 2018 to 2038

In the worst-case scenario, water demand is expected to increase by 101 million cubic meters in the time period from 2018 to 2038. In relative terms, this means that water demand would increase by more than 14.9%. The low scenario projects a slower rise in water demand. Water demand would increase by about 8.6% in the same time. As a result, water demand in the year 2038 would be 58 million cubic meters higher than in 2018.

Conclusions

This study empirically explored the effect of family size on the demand for residential tap water demand in the Bangkok metropolitan region, and provides estimates of future residential tap water demand for the time period from 2018 to 2038.

The results show that family size negatively affects residential tap water demand while population size, a further determinant of water demand identified in the analysis, has a positive effect. As a result of an expected future decline in household size and rise in population size, residential tap water demand in the Bangkok metropolitan region is projected to increase substantially. Regarding the demonstrated impact of population size, this study corroborates the outcome of previous analyses which found that water demand increases with population size (Ashoori et al., 2016; Dawadi & Ahmad, 2013; Neale et al., 2007; Owolabi, 2017; Poland, 2010). What our study adds to previous water demand projections is the consideration of the negative effect of family size on water demand. A range of previous studies that assessed determinants of historical water demand have considered family size as a factor (e.g. Draphor et al., 2014; Ghavidelfar et al., 2016, 2017). However, earlier studies that aimed at projecting future water demand have largely neglected the impact of family size (e.g. Arsiso et al., 2017; Ashoori et al., 2016, 2017; Dawadi & Ahmad, 2013; Neale et al., 2007; Öztürk & Kilinc, 2016; Schutte & Pretorius, 1997, Wang et al., 2017).

From a theoretical viewpoint, the relationship between population and family size and residential water demand can be explained within an extended concept of Ehrlich & Holdren's (1971) IPAT equation, which posits that population size and environmental impact are related. Environmental impact includes the (over-)consumption of natural resources, such as water, as well as the release of waste and emissions into the environment. However, in the context of residential water demand, the original IPAT equation is actually inaccurate as it emphasizes the influence of population size while neglecting family size. In fact, as we have demonstrated in this study, it is not the number of people who live in a country or region which determines total residential water demand, but the

number of water users which depends on the two factors population size and family size. Bradbury et al. (2014) and Underwood & Zahran (2015) voiced similar criticism of the IPAT equation in the context of household housing needs or carbon dioxide emissions, respectively. Bradbury et al. (2014) proposed an adapted IPAT equation that explicitly takes into account household size as a determinant of environmental impact. Based on our findings, we strongly support such an adaptation.

In terms of policy implications, our findings show that the management of residential tap water plays an important role in the future sustainable development of the Bangkok metropolitan region. As residential tap water demand is projected to increase substantially during the period of 2018-2038, the risk of water shortage rises. To avoid such shortage, policy makers and planners will need to implement appropriate measure to balance the demand and supply of residential tap water. Demand side measures include financial tools that rely on precise metering and water tariffs that encourage water saving, technological tools such as the installation of water efficient household appliances and garden irrigation systems, educational tools such as consumer awareness campaigns, operations and maintenance tools such as the reduction of leakage in water networks, and regulatory measures such as the introduction of labels for water efficient goods (Inman & Jeffrey, 2006). Such measures have been found to be effective in reducing household water demand in different parts of the world. For instance, a program to promote the adoption of water efficient household appliances, through monetary rebates, led to considerable water savings in Miami-Dade County, FL, USA (Lee et al., 2011). In Victoria, Australia, household water use was reduced by rainwater use and greywater reuse for gardening and toilets, and the use of water efficient appliances (Muthukumaran et al., 2011). Stickers attached to water bills that carry customized messages to encourage water savings contributed to a decline in water consumption among households in Belen, Costa Rica (Datta et al., 2015). In addition to demand side measures, possible supply side interventions include, for example, the acquisition of new water resources, the protection of existing water resources and generally the more efficient use of water resources (Buafua, 2015; Peng & Zhang, 2012; Srinivasan et al., 2010).

References

- Adamowski, J., Fung Chan, H., Prasher, S. O., Ozga-Zielinski, B., & Sliusarieva, A. (2012). Comparison of multiple linear and nonlinear regression, autoregressive integrated moving average, artificial neural network, and wavelet artificial neural network methods for urban water demand forecasting in Montreal, Canada. *Water Resources Research*, 48(1). DOI: 10.1029/2010WR009945
- Arbués, F., Garcia-Valiñas, M. García-Valiñas M., & Martínez-Espiñeira, R. (2003). Estimation of residential water demand: a state-of-the-art review. *The Journal of Socio-Economics*, 32(1), 81-102. DOI: 10.1016/S1053-5357(03)00005-2
- Arsiso, B. K., Tsidu, G. M., Stoffberg, G. H., & Tadesse, T. (2017). Climate change and population growth impacts on surface water supply and demand of Addis Ababa, Ethiopia. *Climate Risk Management*, 18, 21-33. DOI: 10.1016/j.crm.2017.08.004
- Ashoori, N., Dzombak, D. A., & Small, M. J. (2017). Identifying water price and population criteria for meeting future urban water demand targets. *Journal of Hydrology*, 555, 547-556. DOI: 10.1016/j.jhydrol.2017.10.047
- Ashoori, N., Dzombak, D. A., & Small, M. J. (2016). Modeling the effects of conservation, demographics, price, and climate on urban water demand in Los Angeles, California. *Water Resources Management*, 30(14), 5247-5262. DOI: 10.1007/s11269-016-1483-7
- Bongaarts, J. (2002). The end of the fertility transition in the developed world. *Population and Development Review*, 28(3), 419-443. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2002.00419.x
- Bradbury, M., Peterson, M. N., & Liu, J. (2014). Long-term dynamics of household size and their environmental implications. *Population and Environment*, 36(1), 73-84. DOI: 10.1007/s11111-014-0203-6
- Buafua, P. M. (2015). Efficiency of urban water supply in Sub-Saharan Africa: Do organization and regulation matter? *Utilities Policy*, 37, 13-22. DOI: 10.1016/j.jup.2015.06.010
- Datta, S., Miranda, J. J., Zoratto, L., Calvo-Gonzalez, O., Darling, M., & Lorenzana, K. (2015). A behavioral approach to water conservation: evidence from Costa Rica. *World Bank Policy Research Working Paper 7283*. Washington, DC: The World Bank. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/22156>
- Dawadi, S., & Ahmad, S. (2013). Evaluating the impact of demand-side management on water resources under changing climatic conditions and increasing population. *Journal of Environmental Management*, 114, 261-275. DOI: 10.1016/j.jenvman.2012.10.015
- Dharmaratna, D., & Harris, E. (2012). Estimating residential water demand using the Stone-Geary functional form: the case of Sri Lanka. *Water Resources Management*, 26(8), 2283-2299. DOI: 10.1007/s11269-012-0017-1
- Draphor, S., Obando, J. A., Obiero, K., & Gabiri, G. (2014). Demographic characteristics of households and house ownership status influence on water demand in Ruiru municipality, Kiambu county, Kenya. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 19(6), 858-868. DOI: 10.5829/idosi.mejsr.2014.19.6.11592
- Ehrlich, P. R., & Holdren, J. P. (1971). Impact of population growth. *Science*, 171, 1212-1217. DOI: 10.1126/science.171.3977.1212

- Ghavidelfar, S., Shamseldin, A. Y., & Melville, B. W. (2017). A multi-scale analysis of single-unit housing water demand through integration of water consumption, land use and demographic data. *Water Resources Management*, 31(7), 2173-2186. DOI: 10.1007/s11269-017-1635-4
- Ghavidelfar, S., Shamseldin, A. Y., & Melville, B. W. (2016). A multi-scale analysis of low-rise apartment water demand through integration of water consumption, land use, and demographic data. *Journal of the American Water Resources Association*, 52(5), 1056-1067. DOI: 10.1111/1752-1688.12430
- Goode, W. J. (1963). *World revolution and family patterns*. New York, NY: Free Press.
- Höglund, L. (1999). Household demand for water in Sweden with implications of a potential tax on water use. *Water Resources Research*, 35(12), 3853-3863. DOI: 10.1029/1999WR900219
- Inman, D., & Jeffrey, P. (2006). A review of residential water conservation tool performance and influences on implementation effectiveness. *Urban Water Journal*, 3(3), 127-143. DOI: 10.1080/15730620600961288
- Kinsella, K. & Velkoff, V. A. (2001). *An aging world: 2001*. Washington, DC: Government Printing Office.
- Klinenberg, E. (2013). *Going solo: The extraordinary rise and surprising appeal of living alone*. London: Penguin Books.
- Lee, M., Tansel, B., & Balbin, M. (2011). Influence of residential water use efficiency measures on household water demand: A four-year longitudinal study. *Resources, Conservation and Recycling*, 56(1), 1-6. DOI: 10.1016/j.resconrec.2011.08.006
- Michael, R. T., Fuchs, V. R., & Scott, S. R. (1980). Changes in the propensity to live alone: 1950-1976. *Demography*, 17(1), 39-56. DOI: 10.2307/2060962
- Muthukumaran, S., Baskaran, K., & Sexton, N. (2011). Quantification of potable water savings by residential water conservation and reuse-A case study. *Resources, Conservation and Recycling*, 55(11), 945-952. DOI: 10.1016/j.resconrec.2011.04.013
- Neale, T., Carmichael, J., & Cohen, S. (2007). Urban water futures: A multivariate analysis of population growth and climate change impacts on urban water demand in the Okanagan basin, BC. *Canadian Water Resources Journal*, 32(4), 315-330. DOI: 10.4296/cwrj3204315
- Owolabi, A. (2017). Increasing population, urbanization and climatic factors in Lagos State, Nigeria: The nexus and implications on water demand and supply. *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*, 11(2), 69-87. Retrieved from <https://digitalcommons.kennesaw.edu/jgi/vol11/iss2/6>
- Öztürk, Y., & Kılınç, H. Ç. (2016). Future water demand of Gaziantep province using population forecasting method. *International Journal of Engineering Research and Applications*, 6(11), 13-17. Retrieved from http://www.ijera.com/papers/Vol6_issue11/Part-5/D0611051317.pdf
- Peng, C. Y., & Zhang, J. (2012). Addressing urban water resource scarcity in China from water resource planning experiences of Singapore. *Advanced Materials Research*, 433-440, 1213-1218. DOI: 10.4028/www.scientific.net/AMR.433-440.1213
- Poland, S. (2010). Population growth and its effects on water demand in Arvada, Colorado. *Cantaurus*, 18, 37-41. Retrieved from <http://www.mcpherson.edu/wp-content/uploads/2014/08/Vol-18-Cantaurus.pdf#page=38>
- Reher, D., & Requena, M. (2018). Living alone in later life: A global perspective. *Population and Development Review*, 44(3), 427-454. DOI: 10.1111/padr.12149

- Savills World Research (2017). Spotlight Tokyo residential: A new demographic wave. Tokyo, Japan: Savills Japan. Retrieved from: <http://pdf.savills.asia/asia-pacific-research/japan-research/japan-residential/tokyo-demographic-wave-06-2017.pdf> (8.12.2018)
- Schleich, J., & Hillenbrand, T. (2009). Determinants of residential water demand in Germany. *Ecological Economics*, 68(6), 1756 - 1769. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2008.11.012
- Schutte, C. F., & Pretorius, W. A. (1997). Water demand and population growth. *Water SA*, 23, 127 - 134. Retrieved from http://www.wrc.org.za/wp-content/uploads/mdocs/WaterSA_1997_02_1006.PDF
- Sharygin, E. J. (2013). The carbon cost of an educated future: A consumer lifestyle approach. *Vienna Institute of Demography Working Paper*. Vienna: Vienna Institute of Demography. Retrieved from: <https://www.econstor.eu/handle/10419/97016>
- Srinivasan, V., Gorelick, S. M., & Goulder, L. (2010). Sustainable urban water supply in south India: Desalination, efficiency improvement, or rainwater harvesting? *Water Resources Research*, 46(10). DOI: 10.1029/2009WR008698
- Underwood, A., & Zahran, S. (2015). The carbon implications of declining household scale economies. *Ecological Economics*, 116, 182 - 190. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2015.04.028
- UNFPA (2015). The state of Thailand's population 2015: Features of Thai families in the era of low fertility and longevity. Retrieved from https://thailand.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/State%20of%20Thailand%20Population%20report%202015-Thai%20Family_en.pdf
- United Nations (2017). Household size and composition around the world 2017. Retrieved from http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/household_size_and_composition_around_the_world_2017_data_booklet.pdf
- Wang, X. J., Zhang, J. Y., Shahid, S., Xie, W., Du, C. Y., Shang, X. C., & Zhang, X. (2018). Modeling domestic water demand in Huaihe river basin of China under climate change and population dynamics. *Environment, Development and Sustainability*, 20(2), 911 - 924. DOI: 10.1007/s10668-017-9919-7

ส่วนที่ 2

ครอบครัวไทย...รุ่งหรือล่ม?

สายสัมพันธ์ครอบครัวไทยในสื่อสังคมออนไลน์

ภูเบศร์ สมุทรจักร¹ และ กุลทิพย์ ศาสตรระรุจิ²

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาระดับคุณภาพเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมออนไลน์ระหว่างสมาชิกครอบครัว โดยมุ่งประเด็นไปที่พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ของสมาชิกครอบครัวสามกลุ่มได้แก่ กลุ่มปู่ย่าตายาย กลุ่มพ่อแม่ และกลุ่มลูก ทั้งในแง่พฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ทั่วไป และการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการมีปฏิสัมพันธ์ในระหว่างสมาชิกครอบครัว ทั้งนี้เพื่อสะท้อนบทบาทของสื่อสังคมในการสื่อสารภายในครอบครัวทั้งในด้านการส่งเสริมและการบั่นทอน เก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม 12 กลุ่ม แบ่งเป็นกลุ่มปู่ย่าตายาย 6 กลุ่ม กลุ่มพ่อแม่ 3 กลุ่ม และกลุ่มลูก 3 กลุ่ม ซึ่งพบว่า สื่อสังคมออนไลน์มีบทบาทในการสร้าง และรักษาสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว ในสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวแยกอยู่ห่างไกลกัน รวมทั้งบทบาทการช่วยจัดการกิจกรรมต่างๆ ที่ทำร่วมกันภายในครอบครัว เป็นเครื่องมือช่วยการติดตามความเคลื่อนไหวของสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งเครือข่าย และยังพบว่าสื่อสังคมออนไลน์แต่ละประเภทมีบทบาทที่แตกต่างกันในบริบทครอบครัว ในขณะที่เฟซบุ๊กใช้เพื่อการติดตามความเคลื่อนไหว แต่การสนทนาจะเกิดขึ้นในไลน์ นอกจากนี้ยังพบการเกิดห้องสนทนาของสมาชิกครอบครัวในระดับต่างๆ อาทิ ห้องสนทนาครอบครัวขยายซึ่งมีสมาชิกทั้งรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูกสนทนาร่วมกัน ห้องสนทนาครอบครัวเดี่ยวซึ่งมีเฉพาะรุ่นพ่อแม่และลูกสนทนาร่วมกัน โดยในพื้นที่เสมือนนี้ ครอบครัวขยายและครอบครัวเดี่ยวเกิดขึ้นพร้อมกันได้ในเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ยังพบว่า สมาชิกครอบครัวต่างรุ่นกัน มีพฤติกรรมการสนทนาและความคาดหวังจากการสนทนาที่แตกต่างกัน รวมทั้งพฤติกรรมการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่ไม่เหมือนกัน ซึ่งอาจบั่นทอนเวลาที่ใช้ร่วมกัน และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว

คำสำคัญ: ครอบครัว สื่อสังคม การเปลี่ยนแปลงประชากร

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² รองศาสตราจารย์ คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทความนี้ ใช้ข้อมูลบางส่วนจากงานวิจัยเรื่อง “การใช้สื่อสังคมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวในสภาวะความเปราะบางของครอบครัวไทยยุคดิจิทัล” สนับสนุนทุนวิจัยโดย กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์

Thai family bonding in the online social media

Bhubate Samutachak¹ and Kullatip Satararujj²

Abstract

This paper presents findings from qualitative research on family communication through social media among three generations of the Thai family including grandparents, parents, and children. The purpose of the research was to determine the pros and cons of family communication through social media. Data was collected from focus group discussions including 12 groups of grandparents, 3 of parents, and 3 of children from the participating families. It was found that social media played an important role in building and maintaining bonds among family members, especially in contexts that kept them apart. It also facilitated household management activities and kept everyone in touch. Families used Facebook for distant follow-up. Personal comments by family members were not regularly communicated through Facebook. Intimate conversations took place in chatrooms such as LINE because it was seen as more private. The members created a 'family room' to be a common virtual space where they could interact. Extended family chatrooms included members of all generations, while single family chatrooms had only parents and children. Both types of family chatrooms could function simultaneously within families. The study also revealed differences in communicative behaviours and expectations that could undermine quality family time and bonding.

Keywords: family, social media, demographic changes

---

¹ Assistant Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

² Associate Professor, School of Communication Arts and Management Innovation, National Institute of Development Administration

This paper reported partial findings from the study 'The role of social media in strengthening family relations amid the vulnerability of the Thai family in the digital age'. It was funded by the Thai Media Fund

บทนำ

การสื่อสารของมนุษย์มีพัฒนาการที่ก้าวหน้าและซับซ้อนอย่างล่ำลึก แม้จะไม่มีหลักฐานยืนยันได้แน่ชัดว่า สิ่งมีชีวิตอื่น ๆ สามารถพัฒนาสาร (message) ได้ซับซ้อนมากน้อยกว่ามนุษย์เพียงใด แต่เราสามารถเห็นได้ว่า สารที่มนุษย์พัฒนาขึ้นเพื่อส่งผ่านระหว่างกันนั้นมีความซับซ้อนอย่างมาก เพราะมนุษย์ไม่เพียงแต่จะสามารถส่งข้อมูลดิบว่าเกิดอะไรขึ้น ที่ไหน เท่าไร แต่ยังสามารถดัดแปลง ปรับเปลี่ยน ปรับปรุง รวมทั้งสร้างเป็นจินตนาการ ให้ผู้รับสารสามารถรับรู้ และเข้าใจไปในทิศทางต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นทางดี หรือทางร้าย Harari (2011) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจในหนังสือเรื่อง “*Sapiens: A brief history of humankind*” ว่า ผึ้งสามารถใช้การเดินวนไปมาในลักษณะต่างๆ เพื่อบอกข้อมูลกับผึ้งตัวอื่นเกี่ยวกับแหล่งน้ำหวาน และลิงชิมแปนซีสามารถใช้สัญญาณเสียงเฉพาะอย่างหนึ่งเพื่อบอกว่ามีอันตรายกำลังมาและให้หลบขึ้นต้นไม้ เป็นการส่งข้อมูลดิบแบบตรงไปตรงมา แต่มนุษย์สามารถพัฒนาการสื่อสารที่ซับซ้อนขึ้นด้วยการส่งข้อมูลอย่างหนึ่งด้วยคำพูดหรือสัญลักษณ์ที่หลากหลาย จะให้ไพเราะหรือขุ่นเคืองอย่างไรก็สามารถทำได้ ทั้งยังสามารถพัฒนาไปถึงขั้นการสร้างข้อมูลที่ไม่มีอยู่จริง ไม่ว่าจะเป็นเรียกว่าจินตนาการ หรือคำโกหกก็ตาม

ความซับซ้อนของสารนี้เอง ทำให้การสื่อสารไม่ได้เป็นแต่เพียงการส่งผ่านข้อมูล แต่ยังเป็นการส่งผ่านความรู้สึก ความคิดเห็น ความช่วยเหลือ ความเห็นอกเห็นใจ ความเกลียดชัง ความรัก ความขัดแย้ง ความเห็นชอบ รวมไปถึงจนถึงทรัพยากรต่างๆ ทั้งที่สามารถจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ การถ่ายทอดสารเหล่านี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเชื่อมโยง หรือการโดดเดี่ยวจากผู้อื่น และในหลายครั้งที่การอยู่ร่วมกันซึ่ง ๆ หน้า แต่ปราศจากซึ่งการสื่อสารระหว่างกัน ก็ไม่มีความเชื่อมโยงใด ๆ ที่พอจะทำให้คนกลุ่มนี้มีความสัมพันธ์กัน กลายเป็นแต่เพียงกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกันเท่านั้น

การสื่อสารภายในครอบครัวมีความสำคัญต่อการยึดโยงสมาชิกในครอบครัว ซึ่งเป็นกลุ่มทางสังคมพื้นฐานของมนุษย์เพราะเป็นกลุ่มทางสังคมกลุ่มแรกที่มนุษย์แต่ละคนได้พบและอยู่ร่วมด้วย การที่สมาชิกภายในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันอย่างอบอุ่นแน่นแฟ้น สามารถสร้างความมั่นคงทางอารมณ์ ความรู้สึกปลอดภัย รวมถึงพลังในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่อาจบั่นทอนกำลังกายกำลังใจ มีผลต่อประสิทธิภาพในการดำเนินชีวิตประจำวันต่างๆ รวมทั้งความอยู่ดีมีสุข (well-being) ของมนุษย์

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนาการที่ขาดสมดุลเชิงพื้นที่ (Kharas, 2010) อันหมายถึงการที่ความเจริญและความค้ำคั่งทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ที่แห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะ ทำให้โอกาสทางการศึกษา การทำงาน และการลงทุนในแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกันส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัย (living arrangement) แม้จะพบว่าครัวเรือนขยาย (extended household) ซึ่งเป็นการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือน 2 เจเนอเรชันขึ้นไป จะยังมีสัดส่วนมากกว่ารูปแบบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นครัวเรือนเดี่ยว (nuclear household) ครัวเรือนข้ามรุ่น (skipped generation household) หรือครัวเรือนคนเดียว (one-person household) (United Nations Population Fund, 2016) แต่ก็เห็นได้ชัดเจนว่าสัดส่วนครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนคนเดียวมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้น สะท้อนให้เห็นว่าสมาชิกในครอบครัวไทยอยู่ไกลกันในเมืองพื้นที่มากขึ้น และยังเมื่อสภาวะทางเศรษฐกิจและสังคมบีบคั้นให้การใช้ชีวิตเร่งรีบและมีเวลาส่วนตัวน้อยลง เนื่องจากการทำงานมากขึ้น หรือใช้เวลา

ในการเดินทางมากขึ้น ล้วนทำให้สมาชิกครอบครัวมีเวลาพบปะกันน้อยลง ในสถานะเช่นนี้การสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัวจึงลดลงไปด้วย โดยเฉพาะการสื่อสารแบบเผชิญหน้า (face to face) รวมไปถึงจนถึงการสัมผัสทางกาย การฟังพาดูคำ และ การช่วยเหลือเกื้อกูลแบบปัจจุบันทันที ซึ่งส่งผลต่อการดูแลซึ่งกันและกัน ความอบอุ่น และความแน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกในครอบครัว

อย่างไรก็ตาม พัฒนาการของสื่อสารมวลชนในยุคสื่อสังคมออนไลน์ (online social media) ซึ่งเป็นการสื่อสารบนพื้นที่เสมือน (virtual space) หรือพื้นที่ออนไลน์ (online space) ไม่ว่าจะผ่านเครื่องมือสื่อสารที่เป็นคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล โทรศัพท์เคลื่อนที่แบบสมาร์ทโฟน (smartphone) หรือแท็บเล็ต (tablet) ช่วยให้คนในสังคมสื่อสารกันได้อย่างเข้มข้นทั้งในระดับสาธารณะ ระดับกลุ่มเฉพาะ และระดับปัจเจก ในทุกที่ทุกเวลา และทวีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนทุกกลุ่ม ทุกวัย ทุกระดับชั้น ทั้งยังมีบทบาทเข้ามาเติมเต็ม เชื่อมโยงสมาชิกในครอบครัวที่เริ่มมีวิถีชีวิตกระจัดกระจาย แยกย้ายถิ่นฐานที่อยู่ทำให้เกิดการแยกตัวทางภูมิศาสตร์สามารถมาพบและรวมตัวกันได้ในโลกออนไลน์ เกิดความใกล้ชิดในมิติของความรู้สึก แม้จะไม่สามารถขดเขย การห่างไกลในมิติทางกายภาพและภูมิศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ แต่ก็สามารถบรรเทาความห่างเหินและสร้างความอบอุ่นได้ในระดับหนึ่ง

แม้กระนั้น ในบางแง่มุมสื่อสังคมก็ยังมีผลกระทบเชิงลบหากผู้ใช้ขาดความระวัง รอบคอบ และทักษะในการใช้ ซึ่งในประเด็นนี้รวมความถึงการใช้สื่อสังคมเพื่อการสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัว การขาดวุฒิภาวะในการกลั่นกรองเนื้อหา ซึ่งไม่จำกัดแต่กลุ่มเด็กเท่านั้น แม้แต่พ่อแม่ และปู่ย่าตายายก็อาจขาดความรอบคอบในการรับรู้ การขาดความเข้าใจถึงธรรมชาติในการรับสื่อสังคมของคนแต่ละวัย อาจนำไปสู่ความเข้าใจผิด ความขัดแย้ง แม้กระทั่งการวิวาทกันของสมาชิกครอบครัวในพื้นที่ออนไลน์ ที่สามารถลุกลามมาถึงพื้นที่ออฟไลน์ได้ คำถามสำคัญที่เกิดขึ้นคือ สมาชิกในครอบครัวไทยมีรูปแบบการใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการสื่อสารระหว่างกันอย่างไร ลักษณะการแลกเปลี่ยนทางด้านเนื้อหาเป็นอย่างไร และมีผลกระทบอย่างไร ซึ่งจะมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ต่อการสร้างข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่จะช่วยพัฒนาการใช้สื่อสังคมเพื่อการสร้างเสริมปฏิสัมพันธ์ และความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอย่างสร้างสรรค์

นิยามศัพท์

ออนไลน์ (online) เป็นคำที่ยืมมาจากคำภาษาอังกฤษ ที่ใช้เป็นคำขยายในภาษาอังกฤษ แต่ภาษาไทยใช้เป็นคำขยายหรือคำกริยาก็ได้ เมื่อใช้เป็นคำกริยา หมายถึง เชื่อมคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์อื่นกับเครือข่ายอินเทอร์เน็ต (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2553)

สื่อสังคม หมายถึง โปรแกรมกลุ่มหนึ่งทำงานโดยใช้พื้นฐานและเทคโนโลยีของเว็บตั้งแต่รุ่น 2.0 เช่น บีโอบ มายสเปซ เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ วิกีพีเดีย ไฮไฟฟ์ และบล็อกต่าง ๆ ในทางธุรกิจเรียกสื่อสังคมว่า สื่อที่ผู้บริโภคสร้างขึ้น (consumer-generated media หรือ CGM) สำหรับกลุ่มบุคคลผู้ติดต่อสื่อสารกัน โดยผ่านสื่อสังคม ซึ่งนอกจากจะส่งข่าวสารข้อมูลแลกเปลี่ยนกันแล้ว ยังอาจทำกิจกรรมที่สนใจร่วมกันด้วย (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556)

ครัวเรือน แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (1) ครัวเรือนเดี่ยว ประกอบด้วยสามีและภรรยา หรือ พ่อแม่และลูก และครัวเรือนเลี้ยงเดี่ยว คือมีพ่อหรือแม่คนเดียวคนใดคนหนึ่งอยู่กับลูก (2) ครัวเรือนขยาย ประกอบด้วยคนอย่างน้อย 3 รุ่น ได้แก่ รุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูกอยู่ร่วมกัน และ (3) ครัวเรือนข้ามรุ่น ประกอบด้วยรุ่นปู่ย่าตายาย อาศัยอยู่กับรุ่นหลาน โดยไม่มีพ่อและแม่อาศัยอยู่ด้วย

การสื่อสาร การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และความสัมพันธ์ในครอบครัว

การสร้างสัมพันธภาพที่ดีให้เกิดขึ้นภายในครอบครัวนั้นได้มาจากการสร้างความรัก ความผูกพัน และความใกล้ชิดกันระหว่างสมาชิกภายในครอบครัว ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีประสิทธิภาพ (Eswara, 1974) คนส่วนใหญ่มักต้องการที่จะมีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน มีความรักความเข้าใจกัน การช่วยเหลือแบ่งปันกันในเรื่องต่างๆ แต่บางครั้งสัมพันธภาพที่เกิดขึ้นอาจไม่ได้ราบรื่นอย่างที่คาดหวัง เกิดการขัดแย้งกระทบกระทั่งกัน เนื่องจากความไม่เข้าใจกันหรือการสื่อสารที่ไม่ตรงกัน ทำให้ได้รับข้อมูลคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้ ซึ่งปัจจัยที่ส่งเสริมให้เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกันมี 3 ปัจจัย คือ 1) การชมเชยหรือชื่นชมที่เหมาะสม เมื่อลูกทำความดีพ่อแม่ควรชื่นชมลูกบ้าง โดยใช้การสื่อสารเป็นคำพูด คำชมเชย หรือการใช้ภาษากายยิ้มแสดงความพอใจหรือการโอบกอดเพื่อให้ลูกรู้สึกมีกำลังใจที่จะทำความดีต่อไป 2) การตีเฟือกอแม้ว่าคนส่วนใหญ่ไม่ชอบฟังคำติเตียนจากผู้อื่น แต่ถ้าหากเป็นการติเตียนที่ไม่เหมาะสมมักจะทำให้เกิดผลเสียหายตามมา เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันในภายหลังได้ ดังนั้น ควรใช้วาทศิลป์การตีในเชิงสร้างสรรค์ด้วยเพื่อจะได้ไม่ก่อให้เกิดความผิดใจต่อกัน และ 3) การแก้ไขความขัดแย้งในเชิงสร้างสรรค์ ควรแสดงความปรารถนาอย่างแน่วแน่ที่จะร่วมกันรักษาความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันไว้ การเป็นที่ปรึกษาให้แก่กัน ให้ความสำคัญ และตั้งใจฟังความคิดเห็นของอีกฝ่ายหนึ่ง มีการแสดงความคิดเห็นของตนเองให้ชัดเจนและสามารถสื่อสารให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับทราบ ไม่ถือว่าการยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นเป็นเรื่องที่เสียหายและการยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันโดยหลีกเลี่ยงการใช้อารมณ์รุนแรงต่อกัน (วนัญญา แก้วแก้วปาน, 2560) การติดต่อสื่อสารอย่างสร้างสรรค์กันภายในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความเข้มแข็งและนำไปสู่สัมพันธภาพอันดีให้เกิดขึ้นในครอบครัว ส่วนความล้มเหลวจากการสื่อความหมายที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง และนำไปสู่การใช้ความรุนแรงในครอบครัว เกิดความแตกแยกและปัญหาอื่นๆ ตามมา จนกลายเป็นปัญหาใหญ่ลุกลามเป็นปัญหาระดับสังคมและประเทศชาติในที่สุด (ยงยุทธ วงศภิรมย์ศานติ์, ม.ป.ป.)

ในปัจจุบันการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ไม่ว่าจะเป็น LINE, Whats App, Facebook, Instagram, Twitter ฯลฯ เข้ามามีอิทธิพลต่อการสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัวมากขึ้นเนื่องจากมีความสะดวกในแง่ที่สามารถติดต่อได้ตลอดเวลา และสามารถสื่อสารผ่านข้อความ ภาพ เสียง หรือทั้งภาพและเสียงพร้อมกันในรูปวิดีโอได้อย่างรวดเร็ว แต่ด้วยลักษณะเฉพาะต่างๆ ของสื่อสังคมออนไลน์ (Leonardi, Huysman, & Steinfield, 2013) ทำให้การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ มีทั้งข้อดี และข้อเสียต่อการสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัว โดยมีข้อดี ได้แก่ การเพิ่มความสะดวกสบายในด้านการสื่อสารให้เกิดความคล่องตัวมากขึ้น กระจายข้อมูลอย่างรวดเร็ว ลดต้นทุนการสื่อสาร ติดตามการเคลื่อนไหวได้ตลอดเวลา ลดเวลาการรอคอยข้อมูล สามารถเอาชนะอุปสรรคของความสัมพันธ์อันเกิดจากระยะทาง เวลา และสถานที่ได้

อย่างไรก็ตาม มีการรายงานเกี่ยวกับผลกระทบเชิงลบที่เกิดจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ต่อสัมพันธ์ภาพในครอบครัว อาทิ การที่สมาชิกครอบครัวโดยเฉพาะที่เป็นกลุ่มวัยรุ่นมักใช้เวลาค่อนข้างมากในพื้นที่สื่อสังคมออนไลน์จนไม่สามารถควบคุมเวลาการใช้ที่เหมาะสมได้ เมื่อใดที่มีบุคคลอื่นเข้ามาขัดจังหวะของการทำงานสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งส่วนมากจะเป็นผู้ใหญ่ในครอบครัวเนื่องจากเริ่มเห็นว่าการใช้สื่อสังคมออนไลน์เริ่มส่งผลกระทบต่อการใช้ซึ่งกันและกันในครอบครัว ก็จะแสดงอาการไม่พอใจ ฉุนเฉียว เกิดการทะเลาะกันภายในครอบครัว (ชาญวิทย์ พรนภดล และ เอกธรา วสุพันธ์จิต, 2558) นอกจากนี้ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในปริมาณที่มากอาจส่งผลกระทบต่อศักยภาพในด้านการเรียน ผู้ติดสื่อสังคมออนไลน์มักให้ความสำคัญต่อความสัมพันธ์กับผู้คนในโลกออนไลน์มากกว่าความสัมพันธ์กับผู้คนในชีวิตจริง จนส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ในการสื่อสารของคนในครอบครัวตนเองด้วย วัยรุ่นจำนวนมากพบว่ามีปัญหาทางด้านอารมณ์และปัญหาสุขภาพจิตอันเกิดจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์มากเกินไป (Yen, Yen, Chen, Chen, & Ko, 2007) นอกจากนี้ การเสพติดสื่อสังคมออนไลน์ยังอาจเกิดจากการที่สมาชิกในครอบครัวขาดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ขาดความใกล้ชิดกัน ทำให้สมาชิกในครอบครัวใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการสนทนา และเชื่อมความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ นอกครอบครัว (ไชยรัตน์ บุตรพรหม, 2545)

ในแง่ของทฤษฎีความเป็นปึกแผ่นของประชากรต่างรุ่น (theory of intergenerational solidarity) (Bengtson, 1982) อาจมองได้ว่า สื่อสังคมออนไลน์เป็นปัจจัยที่ลดทอนความเป็นปึกแผ่นเชิงการทำกิจกรรมร่วมกัน (association solidarity) เนื่องจากสามารถดึงดูดความสนใจของสมาชิกครอบครัวออกไปจากพื้นที่กิจกรรมร่วมกัน ซึ่งที่สุดสามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นปึกแผ่นเชิงความรู้สึกผูกพันทางอารมณ์ (affection solidarity) ได้

นอกจากนี้ การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ยังได้เปิดโอกาสให้สมาชิกครอบครัวหลายรุ่น ทั้งรุ่นปู่ย่า ตายาย รุ่นพ่อแม่ รุ่นลูกและหลาน ได้เข้ามาพบปะและสนทนากัน อย่างไรก็ตามการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์มีบริบทเฉพาะหลายประการอันเป็นข้อจำกัดของการสื่อสารประเภทนี้ (Best, Manktelow, & Taylor, 2014) ผวนกับความไม่เข้าใจกันในการตีความเชิงสัญลักษณ์ โดยเฉพาะที่เกิดจากความคุ้นชินกับการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่แตกต่างกัน (Strom & Strom, 2015) การตีความเชิงสัญลักษณ์ที่แตกต่างกัน (Mead, 1934) สามารถทำให้เกิดความเข้าใจไม่ตรงกัน อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้

ระเบียบวิธีวิจัย และข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลบางส่วนจากโครงการวิจัย “การใช้สื่อสังคมเพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกครอบครัวในสภาวะความเปราะบางของครอบครัวไทยยุคดิจิทัล” ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ ในปี 2561 ใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม (focus group discussion) ทั้งสิ้น 12 กลุ่ม แบ่งตามเจเนเรชันของผู้ให้ข้อมูลได้แก่ กลุ่มปู่ย่าตายาย 6 กลุ่ม พ่อแม่ 3 กลุ่ม และลูก 3 กลุ่ม เพื่อศึกษาความแตกต่างของการสื่อสารในพื้นที่สื่อสังคมระหว่างรุ่นประชากร ทั้งนี้ผู้เขียนได้พัฒนาเครื่องมือในการเก็บข้อมูลเป็นแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม (moderator’s guideline) ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคล พฤติกรรมส่วนตัวในการใช้สื่อสังคมในชีวิตประจำวัน การสื่อสารระหว่างสมาชิกครอบครัวผ่านสื่อสังคม ความแตกต่างระหว่างการสื่อสารระหว่างสมาชิกครอบครัวในพื้นที่ออนไลน์

และออนไลน์ ผลกระทบจากการสื่อสารระหว่างสมาชิกในครอบครัวผ่านสื่อสังคม ทั้งนี้แนวคำถามดังกล่าวผ่านการอนุมัติของคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เลขที่ COA. No. 2018/10-287 เก็บข้อมูลระหว่างเดือน มกราคม-เมษายน 2561 ข้อมูลบันทึกเสียงจากการสนทนากลุ่มถูกนำมาถอดเทปเพื่อวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) เพื่อค้นหาประเด็นย่อยสำคัญๆ (sub-themes) ที่มีถูกกล่าวถึงบ่อยครั้ง เพื่อนำมาจัดกลุ่ม (category) เป็นประเด็นหลักที่ค้นพบจากการวิจัย

ผลการศึกษา

กลุ่มสนทนาของปู่ย่าตายาย 6 กลุ่ม มีอายุ 60-67 ปี เป็นย่า/ยาย 17 คน เป็นปู่/ตา 13 คน กลุ่มสนทนาที่เป็นพ่อแม่ 3 กลุ่ม เป็นพ่อ 6 คน เป็นแม่ 9 คน มีอายุ 32-52 ปี ส่วนกลุ่มสนทนาที่เป็นลูก 3 กลุ่ม เป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 7 คน อายุ 12-14 ปี ทุกคนที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มเป็นผู้ที่รายงานว่าตนเองใช้ช่องทางสื่อสังคมในการสนทนากับสมาชิกในครอบครัว และเมื่อจำแนกตามลักษณะครัวเรือน จัดเป็นครัวเรือนขยาย 4 กลุ่ม เป็นครัวเรือนเดี่ยว 4 กลุ่ม และเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น 4 กลุ่ม

การใช้สื่อสังคมของกลุ่มปู่ย่าตายาย

1. พฤติกรรมการใช้สื่อสังคม

กลุ่มตัวอย่างมีความคล่องแคล่วในการใช้สื่อดิจิทัลแตกต่างกันไปตามระยะเวลาการใช้งาน ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการใช้สื่อสังคมมาแล้ว 2-5 ปี ซึ่งกลุ่มลูกจะเป็นผู้สนับสนุนให้ใช้เพื่อการพัฒนาทางสมองและอารมณ์ รวมทั้งเป็นผู้ดาวน์โหลดแอปพลิเคชัน สติกเกอร์ และสอนวิธีการใช้งาน ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการติดต่อสื่อสารระหว่างปู่ย่าตายายและสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว รวมทั้งกลุ่มเพื่อนในกลุ่มที่อายุรุ่นราวคราวเดียวกัน

โซเชียลมีเดียที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารเป็นหลักคือไลน์ (LINE) กลุ่มย่าตายายให้ความสำคัญกับไลน์กลุ่มมากกว่ากลุ่มปู่และตา โดยจะมีไลน์กลุ่มครอบครัว มีการแบ่งเป็นทั้งกลุ่มใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มของสมาชิกครอบครัวขยาย และกลุ่มย่อยซึ่งมักเป็นกลุ่มพี่น้องของตัวเอง กลุ่มปู่ย่าตายายมีความเข้าใจในเรื่องการรับส่งข้อมูลทางไลน์ การส่งเป็นข้อความด้วยการพิมพ์ การส่งสติ๊กเกอร์แสดงอารมณ์แทนการพิมพ์ การส่งต่อรูปภาพ และคลิปวิดีโอ

จุดประสงค์ของการรวมกลุ่มไลน์เพื่อต้องการพูดคุยสานความสัมพันธ์โดยมีกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนสมัยเรียน กลุ่มเพื่อนสมัยทำงาน กลุ่มจิตอาสา และกลุ่มที่มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน เช่น เรื่องธรรมะ เรื่องห่วยออนไลน์ เรื่องการรับงาน ทำงานตามอาชีพของตน

ส่วน ยูทูบ (Youtube) จะใช้เพื่อหาความบันเทิง โดยให้เหตุผลว่า มีเนื้อหาที่หลากหลายตามความสนใจ เช่น ในเพลงที่ชื่นชอบ การเมือง การบันเทิง การดูละครย้อนหลัง การทำอาหาร และการใช้เฟซบุ๊ก (Facebook) จะใช้งานตามความสนใจของแต่ละท่าน เช่น เพื่อติดตามความเคลื่อนไหวของคนที่ยังรัก หรือรวมกลุ่มตามความสนใจ พบว่ากลุ่มปู่ย่าตายายยังไม่ค่อยสะดวกใจในการโพสต์แสดงความรู้สึกมากนัก และรู้สึกว่า เป็นเรื่องส่วนตัว และการโพสต์จะไม่แสดงอารมณ์มากเกินไป

กลุ่มปู่ย่าตายายมีการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์เกือบตลอดทั้งวัน ตั้งแต่ตื่นนอนตอนเช้า โดยจะให้เวลากับการใช้ไลน์เป็นหลัก มีการส่งภาพ เช่น ภาพวิว ภาพดอกไม้ ภาพธรรมชาติ วันพระ สวัสดิ์ประจำวันต่าง ๆ และมีการจัดอัลบั้มเก็บภาพดังกล่าว ภาพเหล่านี้ได้มาจากการส่งต่อ ๆ กันมา ซึ่งเมื่อได้รับก็จะบันทึกเพื่อเก็บไว้ส่งต่อในครั้งต่อไป และมีการตรวจเช็คข้อความในโทรศัพท์ทุกชั่วโมง แต่ก็มีคุณย่าคุณยายบางท่านใช้เวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมงต่อวัน ในบางวันก็ไม่เปิดดูโทรศัพท์เลยเนื่องจากมีภารกิจอื่น ๆ เช่น ไปรับหลาน ทำกับข้าว ดูแลสามี

กลุ่มคุณย่าคุณยาย จะใช้วิธีการโทรศัพท์ผ่านแอปพลิเคชันไลน์ ทั้งแบบเห็นหน้าและไม่เห็นหน้า ในการพูดคุยกับลูกหลาน และกลุ่มเพื่อน นอกจากนี้ยังมีการสื่อสารเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน เช่น การแจ้งข่าวสารต่าง ๆ การชักชวนทำบุญ คำแนะนำเกี่ยวกับสุขภาพ การกดแชร์คลิปเพลงยุคเก่า คลิปตลก คำคมต่าง ๆ การทักทายถามสารทุกข์สุกดิบในชีวิต การนัดหมายไปตามสถานที่ต่าง ๆ ทำบุญ ไปเที่ยว เมื่อทราบว่าเพื่อนคนไหนป่วยเป็นอะไรก็จะเข้าไปค้นหาข้อมูลสาเหตุอาการ ข้อมูลเกี่ยวกับการรักษา และสมุนไพรต่าง ๆ จากยูทูปมาแชร์ให้กลุ่มเพื่อนได้รับทราบ และมีการติดตามความเป็นไปของบุคคลที่รู้จักผ่านเฟซบุ๊ก โดยเฉพาะกลุ่มเพื่อนที่รู้จัก และให้ความเห็นเมื่อเห็นเพื่อนโพสต์รูปสวย ๆ จะรู้สึกสดชื่นมีความสุข

ปัญหาที่กลุ่มคุณย่าคุณยายพบในการสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์คือสัญญาณไวไฟ (wifi) รู้สึกหงุดหงิดเวลาส่งภาพไม่ได้ หรือดูวิดีโอออนไลน์หรือยูทูปไม่ได้ ปัญหาทางเทคนิคเกี่ยวกับการใช้แท็บเล็ตหรือสมาร์ทโฟน วิธีแก้ปัญหาเบื้องต้นคือการปิดเครื่องแล้วเปิดใหม่ และหากมีปัญหาที่ซับซ้อนมากจะขอความช่วยเหลือจากลูกหรือหลาน ส่วนใหญ่ให้ข้อมูลว่าเทคโนโลยีมีความซับซ้อนและยุ่งยากเกินกว่าจะเข้าใจได้

กลุ่มปู่ย่าตายายสามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ได้อย่างอิสระ ส่วนใหญ่ไม่มีข้อจำกัดด้านเวลา โดยลูกจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าจ่ายและสนับสนุนให้เล่น เพื่อต้องการให้อารมณ์ดี ลดความเครียด โดยมีค่าใช้จ่ายต่อเดือนตั้งแต่ 300 - 1,000 บาท

2. สื่อสังคมกับการสื่อสาร

กลุ่มคุณย่าคุณยาย ใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการสื่อสารกับสมาชิกในครอบครัว ผ่านแอปพลิเคชันไลน์ ซึ่งประกอบไปด้วย ลูกสาว ลูกเขย หลาน ลูกชาย ลูกสะใภ้ ซึ่งบางครอบครัวอาศัยอยู่ร่วมกัน แต่ก็ยังมีไลน์เพื่อใช้ในการสื่อสารเนื่องจากสมาชิกครอบครัวแต่ละคนต่างมีภารกิจประจำวันที่แตกต่างกันออกไป การมีกลุ่มไลน์ครอบครัวทำให้ทราบความเป็นไปของแต่ละคน

สำหรับสมาชิกที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน เช่น อยู่ต่างประเทศ หรืออยู่คนละบ้าน จะใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการบอกเล่าเรื่องราวในชีวิตประจำวันเพื่อรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว และเพื่อคลายความกังวลใจของแต่ละฝ่าย เช่น การส่งภาพกิจกรรมในบ้าน การเลี้ยงฉลองของสมาชิกคนใดคนหนึ่งในครอบครัว เช่น วันเกิด การฉลองเลื่อนตำแหน่ง เป็นต้น

คุณย่าคุณยายบางคนจะอ่านอย่างเดียว บางคนมีการพิมพ์สนทนาโต้ตอบ มีการส่งภาพ ส่งสติ๊กเกอร์ แสดงอารมณ์ ขึ้นอยู่กับความคล่องทางดิจิทัลของแต่ละคน ทั้งนี้ส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญกับช่วงเทศกาล เช่น สงกรานต์จะมีการนัดหมายเพื่อมาพบปะกัน นอกจากนี้ยังใช้ไลน์เพื่อการนัดหมายกับหลานในการไปรับไปส่งที่โรงเรียน รวมถึงเรื่องการดูแลอาหารการกินของคนในบ้าน

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในการสื่อสารผ่านสื่อสังคม มักเป็นเรื่องของอารมณ์ เช่น เมื่อลูกส่งภาพทานข้าว นอกบ้านมาให้ ก็เกิดอารมณ์น้อยใจ เพราะได้เตรียมทำอาหารไว้เพื่อทานร่วมกันแล้ว หรือมีการนัดพบกัน นอกบ้านแล้วตนเองไม่ทราบ หรือไม่ได้ไปร่วมด้วย

หากมีปัญหาในครอบครัวกลุ่มปู่ย่าตายายให้ความเห็นว่า ชอบการพูดคุยแบบพบกันต่อหน้ามากกว่า การพูดคุยผ่านสื่อสังคมไม่ใช่ทางออกที่ดี นอกจากนี้กลุ่มปู่ย่าตายายยังมีความเข้าใจในการใช้ห้องไลน์แยกคุย เฉพาะราย หากไม่ต้องการให้สมาชิกในครอบครัวในกลุ่มรู้เห็นในบางเรื่อง เช่น การไม่ลงรอยกับลูกเขย หรือ เป็นตัวกลางไกล่เกลี่ยระหว่างลูกสะใภ้สองคน ทำให้ต้องคุยลับ ๆ กับบางคน โดยในไลน์จะแบ่งกลุ่มใหญ่กลุ่มย่อย มีแบบที่มีสมาชิกครบหมดกับกลุ่มไลน์ที่ไม่รวมลูกเขยและลูกสะใภ้

3. ผลกระทบของการใช้สื่อสังคมกับครอบครัว

กลุ่มปู่ย่าตายาย ให้ความเห็นว่าผลกระทบของการใช้สื่อสังคมออนไลน์มีทั้งด้านบวกและลบ

ด้านบวก กลุ่มปู่ย่าตายายให้ความเห็นว่า การใช้สื่อสังคมออนไลน์ทำให้มีเพื่อน มีสังคม ในครอบครัว ทำให้ติดต่อสื่อสารกันง่าย ทำให้ครอบครัวไม่ห่างเหินกัน ทั้งที่อยู่ห่างไกลกัน นอกจากนี้ยังทำให้สามารถรักษาความสัมพันธ์กับญาติที่ห่างหายไปหรืออยู่คนละที่

การใช้สื่อสังคมยังช่วยลดความโดดเดี่ยว ไม่รู้สึกว่ายู่คนเดียว และมีความอุ่นใจ คลายความกังวลได้ เห็นความเป็นไปของลูกหลาน ไม่ต้องนั่งคิดเป็นห่วงไปเอง

สำหรับกลุ่มเพื่อน การใช้สื่อสังคมช่วยให้กำลังใจ เห็นใจกันและกัน และมีการรักษาน้ำใจกัน ทำให้ไม่อยู่ในภาวะซึมเศร้า เนื่องจากได้ระบายและแชร์อารมณ์ร่วมกับกลุ่มเพื่อนในไลน์

ด้านลบ กลุ่มปู่ย่าตายายกังวลว่าสมาชิกในครอบครัวจะห่างเหินกันไป เนื่องจากต่างคนต่างใช้แต่โทรศัพท์สื่อสาร ขณะที่คุณย่าคุณยายบางท่านให้ความเห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์เป็นแค่เครื่องมือ และเป็นเรื่องปลายเหตุ หรือเป็นแค่ตัวช่วยมากกว่า ถ้าพื้นฐานครอบครัวดีรักใคร่ปรองดองกันก็จะสามารถใช้สื่อสังคมสร้างความอบอุ่น และยิ่งกระชับความสัมพันธ์ได้มากขึ้น แต่ถ้าครอบครัวแตกแยกทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่หันหน้าคุยกัน ถึงมีสื่อสังคมออนไลน์ที่ดีเพียงใดก็ไม่สามารถช่วยได้

นอกจากนี้ กลุ่มปู่ย่าตายายยังมีความกังวลเรื่องหลานติดเกม ติดสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งบางคนบอกว่า จะต้องสอนหลานเรื่องการใช้โทรศัพท์แต่พอควร ให้มีเวลาไปทำอย่างอื่นบ้างไม่ให้ติดอยู่กับโทรศัพท์ การใช้งานมาก จะเสียเวลา เสียสายตา และไม่สนใจครอบครัว

การใช้สื่อสังคมของกลุ่มพ่อแม่

1. พฤติกรรมการใช้สื่อสังคม

กลุ่มพ่อแม่มีการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่หลากหลายกว่ากลุ่มปู่ย่าตายาย นอกจากไลน์และเฟซบุ๊กแล้วยังมีการใช้อินสตาแกรม และแอปพลิเคชันอื่น ๆ เพื่อการถ่ายรูป ปรับแต่งรูป ดำเนินธุรกรรมธนาคาร ซื้อของออนไลน์

แผนที่เดินทาง กลุ่มพ่อแม่ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ใช้ไลน์มาแล้วประมาณ 5 ปี ส่วนเฟซบุ๊ก ประมาณ 8-10 ปี ลักษณะการสื่อสารของกลุ่มไลน์ ส่วนใหญ่เป็นการใช้เพื่อการทำงานเป็นหลัก เช่น แบ่งปันข้อมูลเกี่ยวกับการทำงาน ติดตามงานโดยใช้วิธีการพิมพ์ข้อความทั้งผ่านคอมพิวเตอร์พีซี และโทรศัพท์มือถือ ในกลุ่มไลน์ของกลุ่มพ่อแม่ส่วนใหญ่มีสมาชิกตั้งแต่ 10 คน ถึงมากกว่า 100 คน กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายออนไลน์ มีสมาชิกประมาณ 90 คน และกลุ่มที่มีไว้เพื่อรับส่งข้อมูลด้านสุขภาพจะมีสมาชิกค่อนข้างมากประมาณ 200 คนที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ การมีกลุ่มที่ตั้งขึ้นเพื่อพูดคุยปรึกษาเรื่องการเรียนของลูก เช่น กลุ่มผู้ปกครองในห้องเรียน หรือกลุ่มของทีวีเตอร์ต่างๆ ของลูก เพื่อปรึกษาในเรื่องการเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนลูก นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มพ่อแม่ยังมีการถ่ายภาพ ตบแต่งภาพ และทำคลิปเอง เพื่อส่งต่ออีกด้วย

กลุ่มพ่อแม่รายงานว่า มีการใช้งานสื่อสังคมค่อนข้างนานโดยเฉพาะเมื่อเวลาอยู่ที่บ้าน โดยใช้ครั้งละประมาณ 1 ชั่วโมง การใช้งานช่วงกลางคืนมักจะเป็นเวลาที่ลูกเข้านอนแล้ว ครั้งละประมาณ 2 ชั่วโมง (ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงเวลา 3 ทุ่มถึง 5 ทุ่ม) บางคนถือว่าการ “เล่นมือถือ” ซึ่งหมายถึงการใช้โทรศัพท์มือถือเพื่ออ่าน พิมพ์ และส่งข้อมูลผ่านไลน์ และเฟซบุ๊กหลังจากลูกเข้านอนเป็นการผ่อนคลายส่วนตัว และใช้ไลน์ทีวีเพื่อดูภาพยนตร์หรือดูละคร หากอยู่ที่ทำงานหรือในช่วงลูกสอบจะไม่ค่อยมีเวลาใช้สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการพักผ่อนแบบนี้ คุณแม่บางรายให้ข้อมูลว่ากลางวันไม่ได้ใช้ เพราะต้องทำงานบ้าน และมีภารกิจอื่น ๆ

การใช้เฟซบุ๊กส่วนใหญ่ใช้เพื่อติดตามเรื่องทั่วไป โดยเฉพาะของเพื่อนที่รู้จัก และแอบติดตามความเคลื่อนไหวของลูกในเฟซบุ๊กบ้าง แต่จะไม่ค่อยคุยหรือถามลูกเกี่ยวกับความเป็นไปของลูกบนเฟซบุ๊กเพื่อไม่ให้ลูกรู้สึกว่าคุณแอบติดตาม บางคนมีไว้เพื่อดูอย่างเดียว ไม่มีปฏิสัมพันธ์ใด ๆ กลุ่มเฟซบุ๊กส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเพื่อน ๆ มากกว่ากลุ่มสมาชิกครอบครัว

2. สื่อสังคมกับสื่อสารภายในครอบครัว

บทบาทของพ่อแม่ในสื่อสังคมโดยเฉพาะในไลน์แตกต่างกันไปตามประเภทของกลุ่มไลน์ครอบครัว ซึ่งมีทั้งกลุ่มครอบครัวใหญ่ซึ่งมีสมาชิกของครอบครัวขยายอยู่ครบ ทั้งรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่เอง และรุ่นลูก หรือห้องครอบครัวเล็ก ได้แก่ ครอบครัวเดี่ยวที่มีเฉพาะพ่อแม่ลูก หรือกลุ่มไลน์ที่มีเฉพาะพี่น้อง หากเป็นกลุ่มไลน์ที่มีสมาชิกครอบครัวขยายอยู่ครบ ก็จะพูดคุยสัพเพเหระทั่ว ๆ ไป ไม่เฉพาะเจาะจง ใช้เพื่อการทักทายประจำวัน อวยพรในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเกิด ส่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต การส่งข้อมูลเตือนภัย ข้อคิดดี ๆ ปรัชญา คำคม ข้อความขำขัน และเรื่องห่วย ซึ่งประเด็นที่พูดถึงในเชิงการสร้างบรรยากาศสนุกสนาน สะท้อนให้เห็นบทบาทของห่วยในกลุ่มครอบครัว

สำหรับไลน์กลุ่มเล็กซึ่งเป็นกลุ่มเฉพาะของพ่อแม่ลูก หรือกลุ่มพี่น้อง จะใช้สื่อสารเรื่องส่วนตัว การติดตามว่าลูกอยู่ที่ไหน ทำอะไร เมื่อนูอาหารที่อยากรับประทาน ร้านอาหารที่อยากไป การนัดหมาย การเจ็บป่วย การตกเดือนสั่งสอน แต่การตำหนิว่ากล่าวมักเป็นการใช้ไลน์ส่วนตัวระหว่างบุคคล และดีที่สุดคือการพูดคุยต่อหน้า ไม่พูดผ่านการพิมพ์ในไลน์เพราะอาจสื่อสารได้ไม่ตรงใจ เข้าใจไม่ถูกต้องและยังทะเลาะกันมากขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าแม่จะแสดงบทบาทเป็นตัวกลางที่เชื่อมทั้งครอบครัวกลุ่มเล็ก และกลุ่มใหญ่ เป็นคนที่มีความเคลื่อนไหวในการส่งข้อความ หรือสติ๊กเกอร์ รูปภาพ ลิงค์เรื่องราวที่เป็นประโยชน์และคลิปวิดีโอต่าง ๆ มากกว่าพ่อ และคนอื่น ๆ

3. ผลกระทบของการใช้สื่อสังคม

กลุ่มพ่อแม่ให้ความเห็นว่า การใช้สื่อสังคมมีทั้งบวกและลบเช่นกัน และเห็นว่าสื่อสังคมมีประโยชน์มากกว่าโทษหากใช้เป็น โดยด้านบวกนั้น สื่อสังคมช่วยให้เห็นว่าใครทำอะไรกันอยู่บ้าง และคนที่รักและห่วงใยกำลังทำอะไรอยู่ช่วงนั้น ทำให้รู้สึกใกล้ชิดมากขึ้น การติดต่อโดยใช้โทรศัพท์ไลน์แบบเห็นหน้าทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายเยี่ยวยาความห่างไกล การส่งไลน์พูดคุยกันทุกวัน สามารถเข้าหา แห่ สร้างความสนุกสนานระหว่างสมาชิกในครอบครัว ทำให้สนิทสนมกัน และหากสามารถหาข้อมูล รูปภาพ หรือคลิปวิดีโอที่อีกฝ่ายหนึ่งชอบส่งไปให้ได้ ก็ยิ่งทำให้มีเรื่องคุยและแลกเปลี่ยนระหว่างสมาชิกในครอบครัวได้มากขึ้น

ผลกระทบด้านลบที่กลุ่มพ่อแม่เป็นห่วงเกี่ยวกับการใช้สื่อสังคมของคนในครอบครัวคือการที่ลูกใช้โทรศัพท์มือถือมากเกินไป มีพฤติกรรมติดเกม ติดยูทูป ติดคุยกับเพื่อน แต่กลับมีปฏิสัมพันธ์ในห้องครัวน้อยหรือแทบไม่มีเลย

กลุ่มลูก

1. พฤติกรรมการใช้สื่อสังคม

กลุ่มลูกในการศึกษาคั้งนี้มีอายุเฉลี่ย 12-14 ปี กำลังศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ถึงมัธยมศึกษาปีที่ 2 เป็นกลุ่มที่รายงานการใช้สื่อสังคมออนไลน์ที่ค่อนข้างชำนาญกว่าทั้งกลุ่มพ่อแม่ และกลุ่มปู่ย่าตายาย กลุ่มลูกหลายคนให้ข้อมูลว่า เป็นผู้ให้คำแนะนำแก่กลุ่มปู่ย่าตายายเวลามีปัญหาทางด้านเทคนิคเกี่ยวกับสมาร์ตโฟน หรือสื่อสังคมออนไลน์ต่างๆ และรู้จักแอปพลิเคชันที่หลากหลายกว่ากลุ่มพ่อแม่และกลุ่มปู่ย่าตายาย สื่อสังคมออนไลน์เพื่อการสนทนาที่ใช้มากที่สุดคือไลน์ รองลงมาคืออินสตาแกรม ส่วนสื่อสังคมเพื่อการติดตามความเคลื่อนไหวและความคิดเห็นของเพื่อนๆ และคนที่รู้จักคือเฟซบุ๊ก โดยเฉพาะการติดตามเน็ตไอดอล (net idol) ซึ่งหมายถึงคนที่มีชื่อเสียงและมีอิทธิพลทางความคิด มีพฤติกรรมและลักษณะส่วนตัว หรือ “คาแร็กเตอร์” (characters) ที่พิเศษและโดดเด่น กลุ่มผู้ชื่นชอบ หรือ “เอฟซี” (FC-fan club) และยังใช้ติดตามข่าวสารของกลุ่มเฉพาะ เช่น กลุ่มทำอาหาร กลุ่มรักการ์ตูน ส่วนยูทูปเป็นแหล่งความบันเทิง ติดตามรายการย้อนหลังที่ชื่นชอบ รวมทั้งใช้เพื่อการค้นหาข้อมูลต่างๆ เพื่อศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบวิดีโอที่มีข้อดีคือไม่ต้องอ่านเป็นตัวหนังสือ เข้าใจได้เร็วและง่าย และยังรายงานว่าการดูโทรทัศน์เพื่อความบันเทิงลดน้อยลงหรือแทบจะไม่มีเลยเพราะยูทูปสามารถค้นหารายการที่ชื่นชอบได้มากกว่า กำหนดเนื้อหาที่ต้องการดูได้มากกว่าโทรทัศน์ นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มลูกใช้แอปพลิเคชันทวิตเตอร์ ซึ่งไม่พบในกลุ่มพ่อแม่และกลุ่มปู่ย่าตายาย ซึ่งทวิตเตอร์นี้ใช้เพื่อการติดตามความเคลื่อนไหว ความคิดเห็น และแสดงความคิดเห็นในประเด็นเฉพาะ เช่น ดาราเกาหลี ซึ่งกลุ่มลูกเรียกคนที่ติดตามคลังไคล้ดาราเกาหลีเหล่านี้ว่า “ดิ่ง” ซึ่งอาจใช้ร่วมกับการชื่นชอบอะไรมาๆ เป็นพิเศษโดยเฉพาะที่กำลังเป็นกระแสได้เช่นเดียวกัน นอกจากการใช้ทวิตเตอร์เพื่อติดตามดาราเกาหลีแล้วยังใช้ติดตามดาราไทยและต่างประเทศ การแข่งขันฟุตบอล และกีฬาประเภทอื่นๆ พร้อมกับการแสดงความคิดเห็นของตนเองในประเด็นต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงการแสดงออกทางความคิดอย่างเป็นตัวของตัวเองที่มีความอิสระในช่องทางทวิตเตอร์นี้

กลุ่มลูกที่ชอบใช้ทวิตเตอร์รายงานว่า เมื่อพฤติกรรมการใช้เฟซบุ๊กซึ่งไม่ค่อยมีสาระ ส่วนใหญ่ใช้เพื่ออ้อวดเรื่องกิน เรื่องเที่ยว และเรื่องซี้ของ และเป็นพื้นที่สาธารณะ มีความเป็นส่วนตัวน้อย ทวิตเตอร์จะมีกลไกการรักษาความเป็นส่วนตัวได้ดีกว่า มีอิสระในการแสดงความคิดเห็นและศึกษาประเด็นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการอ่านความคิดเห็นเหล่านี้ และยังบอกด้วยว่าการ “ซุด” หาข้อมูลเกี่ยวกับความเห็นต่อประเด็นต่าง ๆ จากแง่มุมต่าง ๆ ทำได้คล่องและง่ายในทวิตเตอร์

นอกจากทวิตเตอร์แล้ว อินสตาแกรมเป็นอีกแอปพลิเคชันที่เป็นที่นิยมค่อนข้างมากในกลุ่มลูก แอปพลิเคชันนี้เน้นหนักไปที่การโพสต์รูปภาพ เล่าเรื่องราว และความรู้สึกผ่านรูปภาพ มากกว่าการเขียนข้อความยาว ๆ อย่างในเฟซบุ๊ก และบางคนก็เรียนภาษาจีนเป็นภาษาที่สามมีการใช้แอปพลิเคชัน วีแชท (WeChat) และเว่ยป้อ (Weibo) ซึ่งเป็นแอปพลิเคชันที่นิยมในกลุ่มคนจีนอีกด้วย

2. สื่อสังคมกับการสื่อสารภายในครอบครัว

เป็นที่น่าแปลกที่กลุ่มลูกไม่ค่อยแสดงตัวในห้องครอบครัว โดยเฉพาะห้องครอบครัวใหญ่ที่มีสมาชิกหลายรุ่นจำนวนมากอยู่ร่วมกัน ส่วนใหญ่จะมีกลุ่มไลน์เฉพาะครอบครัวเดี่ยวของตัวเองที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูก และพี่น้อง ในจำนวนผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่มทั้งหมด พบว่ามีเพียงคนเดียวที่มีกลุ่มไลน์ครอบครัวใหญ่ แต่ก็ยอมรับว่าไม่ได้มีส่วนร่วมในการพูดคุยในกลุ่มไลน์นั้นมากนัก กลุ่มลูกจะสนทนาผ่านไลน์กับกลุ่มเพื่อน ๆ มากกว่า เพราะมีเรื่องที่ชอบเหมือนกัน หรือเข้าใจตรงกันมากกว่า ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกม วงการบันเทิง การเรียน การติว การนัดหมายเพื่อเที่ยวเล่น ฯลฯ

เสียงสะท้อนจากกลุ่มลูกถึงสาเหตุที่ไม่ค่อยมีปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มไลน์ครอบครัวคือ ความรู้สึกที่ตกเป็นฝ่ายถูกติดตามว่าทำอะไร อยู่ที่ไหน โดยเฉพาะจากแม่ และไม่มีเรื่องอะไรที่จะบอกในไลน์กลุ่มครอบครัวมากนัก เพราะเรื่องที่สนใจแตกต่างกัน รวมทั้งมีหลายเรื่องที่ปิดบังไม่อยากให้ผู้ใหญ่รับทราบ เช่น การซื้อสินค้าออนไลน์ ส่วนการสนทนากับกลุ่มปู่ย่าตายายน่าเบื่อเพราะมักพูดเรื่องเดิม ๆ และการส่งข่าวลูกเฝ้าที่มักไม่ได้รับการกลั่นกรองก่อนส่ง

นอกจากนี้ยังมีเสียงสะท้อนจากกลุ่มลูกเกี่ยวกับพฤติกรรมการติดสื่อสังคมของพ่อแม่ด้วยเช่นกัน “แม่ก็ติดไลน์ พ่อก็ติดเกม” หรือต่างคนต่างสนใจการเล่นโทรศัพท์มือถือของตัวเอง “เวลาถามอะไรแม่ไม่ค่อยฟัง” “แม่ติดซีรีส์ หนูก็ติดซีรีส์”

กลุ่มลูกรายงานเกี่ยวกับการแสดงอารมณ์และการทะเลาะระหว่างตนเองกับกลุ่มพ่อแม่ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ส่วนหนึ่งเพราะการสื่อสารผ่านตัวหนังสือที่ไม่ได้ยินน้ำเสียง ทำให้เดาใจผิด และเข้าใจผิดบ่อยครั้ง และแม้จะยอมรับว่าการไกล่เกลี่ยความเข้าใจและความขัดแย้งต่าง ๆ จะทำได้ดีกว่าเมื่อมีการพูดคุยกันต่อหน้า แต่การส่งสัญญาณเพื่อเริ่มพูดคุยและปรับความเข้าใจกันมักจะเริ่มต้นในไลน์ก่อน

ส่วนเฟซบุ๊กนั้น แม้จะเป็นสื่อสังคมที่แทบทุกคน ทุกกลุ่มใช้ โดยเฉพาะกลุ่มลูกที่มีปริมาณการใช้และจำนวนเพื่อนค่อนข้างมาก เอาไว้ติดตามดูความเคลื่อนไหวของคนรู้จักซึ่งรวมทั้งคนในครอบครัว แต่ไม่ได้ใช้เป็นพื้นที่พูดคุยกับคนในครอบครัว

3. ผลกระทบของการใช้สื่อสังคม

กลุ่มลูกให้ความเห็นว่า สื่อสังคมมีทั้งด้านบวกและด้านลบเช่นเดียวกับกลุ่มอื่น ๆ โดยในด้านบวกนั้น กลุ่มลูกเห็นว่าทำให้ติดต่อกันได้ง่ายขึ้น แม้ไม่ได้อยู่ใกล้กันตลอดเวลาก็ยังได้คุยกัน ทำให้สามารถรับข่าวสารรวดเร็วกว่าในโทรทัศน์ ถ้าแหล่งที่มาไม่ชัดเจนหรือไม่มั่นใจก็สามารถค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อประกอบการตัดสินใจ ก่อนการแสดงความคิดเห็นหรือทำที่ต่าง ๆ ได้ จึงเป็นช่องทางในการแสดงตัวตน

สำหรับด้านลบนั้น กลุ่มลูกเห็นว่าสื่อสังคมออนไลน์ทำให้คนมีนิสัยเรียกร้องความสนใจ ใ้อวดทำให้เกิดความอิจฉาริษยา โดยเฉพาะเฟซบุ๊ก การสร้างข่าวหลอกทำให้เกิดความตกใจ หรือทำให้คนหลงเชื่อได้อย่างง่ายดาย และเป็นเครื่องมือของ “พวกโรครจิต” ซึ่งมีทั้งในเฟซบุ๊กและทวิตเตอร์ ที่ใช้สื่อสังคมสร้างความเสียหายต่อความรู้สึกและทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังเห็นว่าการพูดคุยผ่านข้อความทำให้เข้าใจผิดได้ง่ายเพราะไม่ได้ยินน้ำเสียง หรือไม่เห็นสีหน้าท่าทาง นอกจากนี้ การลวงหลอกในสื่อสังคมทั้งเพื่อความสนุกอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือเพื่อผลประโยชน์ เช่น การซื้อขายออนไลน์ เพศสัมพันธ์ ไม่ว่าจะอยู่ในเฟซบุ๊กหรือผ่านไลน์ รวมทั้งแอปพลิเคชันหาเพื่อนต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่กลุ่มลูกตระหนักและกังวล

อภิปราย และสรุปผล

การกลับมาของห้องนั่งเล่น (living room) ในพื้นที่เสมือน

บ้านของครอบครัวไทยเคยเป็นที่อยู่อาศัยของคน 4-5 คน มีหลายเจเนอเรชัน ที่คอยให้การสนับสนุน ส่งต่อความช่วยเหลือรับช่วงกันอย่างลงตัว เช่น ปู่ย่าตายายช่วยดูแลหลานระหว่างที่พ่อแม่ออกไปทำงาน นอกบ้าน และต่อมาหลานโตขึ้นช่วยดูแลปู่ย่าตายายที่ล่วงเข้าสู่ความชรารวยปลาย (เกินกว่า 80 ปีขึ้นไป) เป็นบ้านที่มีขนาดใหญ่ มีพื้นที่ของแต่ละคน ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ตามฐานะของแต่ละครอบครัว แต่ไม่ว่าจะมีขนาดใด แต่ละบ้านจะมีพื้นที่ส่วนกลาง ที่เป็นพื้นที่สำหรับการพบปะ พูดคุย ทำกิจกรรมร่วมกัน หากเป็นในสมัยก่อน ก็อาจเป็นพื้นที่รับประทานอาหารร่วมกัน นั่งเอนกนภอนคลายอิริยาบถ หากเป็นสมัยปัจจุบันก็อาจเป็นที่นั่งดูทีวี พูดคุยสัพเพเหระ หยอกล้อ เล่านิทาน สอนการบ้าน ปรับความเข้าใจ ปรับทุกข์ ให้กำลังใจ สอบถามความเห็น อบรมสั่งสอน แสดงความยินดี ซึ่งพื้นที่ส่วนกลางนี้อาจเรียกอย่างทั่วไปว่าห้องนั่งเล่น (living room)

คุณประโยชน์ของห้องนั่งเล่นนี้มีอยู่เป็นอันมากในการสร้างความอบอุ่นให้แก่ครอบครัว โดยเฉพาะในสมัยที่กิจกรรมบันเทิงส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นการสังสรรค์นอกบ้าน หรือแม้แต่คอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล และโทรศัพท์มือถือยังมีไม่มากเหมือนในปัจจุบัน และไม่มีโอกาสที่จะตั้งสมาชิกของบ้านไปอยู่ในพื้นที่ของตัวเองโดยลำพัง พื้นที่ส่วนกลางนี้จึงเป็นที่รวมตัวของสมาชิกในบ้าน มีบรรยากาศที่คึกคัก อบอุ่น ก่อนที่แต่ละคนจะแยกย้ายไปนอน หรือปฏิบัติภารกิจส่วนตัว

ในช่วงที่สภาพครอบครัวไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ครอบครัวไทยแยกย้ายกันอยู่ หรือแม้จะอยู่รวมกันแต่ความเร่งรีบในการดำเนินชีวิตที่ทำให้สมาชิกพบปะและอยู่ร่วมกันน้อยลง ทำให้สิ่งที่เกิดขึ้นตามมากับบ้านไทยคือการหายไปของพื้นที่ส่วนกลางนี้ และแม้ลักษณะของบ้านมาตรฐานทั่วไปจะมีพื้นที่ส่วนกลางให้ใช้สอย มีอุปกรณ์และเฟอร์นิเจอร์ครบครันตามการดำรงชีวิตสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะกินข้าว ชุดรับแขก โซฟาทันสมัย

เข้าชุดครบครัน โทรศัพท์ที่มีเทคโนโลยีรับภาพคมชัดรุ่นล่าสุด และอื่น ๆ แต่สภาพความเป็นอยู่ที่กระจัดกระจายอย่างเช่นในปัจจุบันทำให้โอกาสที่สมาชิกในบ้านจะมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันเหลือน้อยลงทุกที ในบ้านเหลือคนอยู่ไม่กี่คน ในบางบ้านมีอยู่เพียงคนเดียว และแม้ในบางบ้านรายงานว่ามีลักษณะเป็นครัวเรือนขยายตามนิยามของสำนักงานสถิติแห่งชาติที่มีสมาชิกหลายเจเนอเรชันอยู่ร่วมกัน แต่ก็ยังเป็นครัวเรือนขยายเพียงเฉพาะในทางสถิติ เพราะจริง ๆ แล้วสมาชิกในบ้านหาเวลาที่อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันน้อยลงไป ช่วงกลางวันผู้สูงอายุอาจถูกทิ้งให้อยู่เพียงลำพังเพราะคนอื่น ๆ ออกบ้านไปทำงาน หรือไปเรียน กว่าที่จะอยู่กันพร้อมหน้าอย่างครัวเรือนขยายจริง ๆ ก็อาจล่วงเข้าในเวลาดึก ซึ่งต่างคนต่างกินข้าวมาแล้วจากข้างนอกเนื่องด้วยสภาพการจราจรที่เลวร้าย หรือเพราะที่ทำงานและที่เรียนห่างจากบ้านมาก ส่วนวันหยุดสุดสัปดาห์ก็อาจเป็นช่วงเวลาที่ได้พบปะกันในพื้นที่ส่วนกลางนี้บ้าง หากเด็กวัยเรียนในบ้านไม่ติดที่จะต้องไปเรียนเสริมหลักสูตรตามที่ต่าง ๆ ซึ่งอาจทำให้พ่อแม่ต้องตระเวนไปรับไปส่งอีกทั้งวัน ส่วนครัวเรือนเดียวที่มีเฉพาะสามีภรรยาและลูกนั้น สามารถนับได้เลยว่าปู่ย่าตายายหายไปจากพื้นที่ส่วนกลางนี้เกือบตลอดเวลา และสำหรับครัวเรือนคนเดียว พื้นที่ส่วนกลางแทบจะหมดความจำเป็น ในบางบ้านพื้นที่ส่วนกลางนี้หายไป หรือถูกยุบรวมกับห้องนอนหรือห้องทานอาหารเรียกบ้านประเภทกะทัดรัดนี้อย่างทันสมัยว่า “ห้องสตูดิโอ”

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยพบว่า พื้นที่ส่วนกลาง หรือห้องนั่งเล่นนี้ กลับมาสู่ครอบครัวไทยอีกครั้ง ในพื้นที่เสมือนของสื่อสังคมออนไลน์ เรียกกันเป็นการทั่วไปว่า “ห้องครอบครัว” ที่แทบทุกครอบครัวจะมีพื้นที่นี้ และยิ่งพบอีกว่า ห้องครอบครัวนี้ มีเฉพาะในสื่อสังคม “ไลน์” เท่านั้น ไม่พบในเฟซบุ๊ก หรือสื่อสังคมออนไลน์อื่น ๆ

สิ่งที่น่าสนใจของห้องครอบครัวนี้คือ “ทุกคนอยู่ที่นั่น และตลอดเวลา” แม้แต่เจเนอเรชันปู่ย่าตายายที่รับเทคโนโลยีค่อนข้างช้ากว่าใครเพื่อน ก็สามารถพบได้ในห้องนี้ และอาจเป็นคนที่รอคอยอ่านและติดตามความเคลื่อนไหวในห้องครอบครัวนี้มากกว่าคนอื่น ๆ เพราะมีเวลาว่างมากกว่า บางคนมีส่วนร่วมในห้องครอบครัวนี้อย่างเข้มข้น มีการส่งทั้งข้อความที่เขียนเอง ข้อความที่คัดลอกมาจากที่อื่น สติกเกอร์ ภาพ และอื่น ๆ เป็นผู้ทำให้ห้องครอบครัวนี้คึกคัก และมีชีวิตชีวา ทั้งยังเป็นผู้บริหารบรรยากาศให้ห้องครอบครัวพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน

การปฏิสัมพันธ์ในห้องครอบครัวมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งในแง่ของการบอกให้สมาชิกทุกคนในบ้านรู้ว่า “ยังอยู่เป็นปกติ” ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเดือดร้อน แม้สมาชิกในบ้านจะไม่ได้พบกันซึ่งหน้าจริง ๆ ไม่ได้มีการสวมกอด สัมผัส มองเห็นแววตา ได้ยินน้ำเสียง แต่บรรยากาศการพูดคุยในห้องครอบครัวสื่อจินตนาการที่มีอารมณ์ รอยยิ้ม เสียงหัวเราะ เสียงปลอบโยน แสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ ให้คำแนะนำ ได้อย่างไม่น่าเชื่อ ผ่านรูปแบบการสื่อสารใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นสติกเกอร์ ภาพประกอบการบรรยายหลากหลายอารมณ์ คลิปสั้น ฯลฯ แม้สิ่งที่เห็นอยู่เบื้องหน้าในโทรศัพท์มือถือ หรือแท็บเล็ต เป็นเพียงแค่ภาพและตัวอักษรเป็นส่วนใหญ่ สิ่งทั้งหลายที่ถ่ายทอด และรับรู้ ไม่ต่างไปจากสิ่งที่เกิดขึ้นในห้องนั่งเล่นกลางบ้านในอดีต ผิดกันแต่ความเป็นพื้นที่จริงกับพื้นที่เสมือนเท่านั้น

การพูดคุยของห้องครอบครัวเริ่มตั้งแต่สมาชิกของห้องที่ตื่นเช้าที่สุดซึ่งมักเป็นผู้สูงอายุ ทักทายด้วยสติกเกอร์ตามสีประจำวัน ภาพสิ่งที่เป็นสิริมงคล คำเตือนแสดงความห่วงใย และสาระต่าง ๆ ที่มักส่งต่อ ๆ กันมา เพราะผู้สูงอายุมีข้อจำกัดในการพิมพ์ และสร้างข้อความในรูปแบบอื่น ๆ การส่งข้อความตอบของสมาชิกคนอื่น ๆ ไม่ว่าจะด้วยข้อความ หรือสติกเกอร์ตัวที่ใช้เป็นประจำ เป็นการบอกทุกคนว่าตื่นแล้ว เหมือนการลงมาจาก

ห้องนอนของตัวเองและพักผ่อนยามเช้า การไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบด้วยเรื่องทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่ลมฟ้าอากาศ อาหารการกิน กิจกรรมสำคัญประจำวัน สภาพการจราจร และอื่น ๆ ตั้งแต่เช้า จรดเย็นเวลาเข้านอน

การสื่อสารของห้องครอบครัว มีมิติสำคัญของการรับรู้และสัมผัสความเป็นอยู่ของสมาชิกว่าใครสุขเรื่องอะไร ใครทุกข์เรื่องอะไร ใครมีปัญหาอะไร ใครต้องการความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนเรื่องอะไร ซึ่งจากการเก็บข้อมูลพบว่า การสนทนาในห้อง โดยเฉพาะในครอบครัวฐานะค่อนข้างดีและมีการศึกษา จะไม่ค่อยโดดเด่น แต่จะเป็นการสนทนาที่ระมัดระวังความรู้สึก เรียบง่าย เพราะมีผู้ใหญ่ที่ต้องให้ความเคารพ มีเด็กที่ต้องระวัง กิริยามารยาท มีความสัมพันธ์ฉันท์พ่อแม่พี่น้องที่ละเมิดไม่ได้และต้องคำนึงถึงความอ่อนไหวอย่างสูง แต่ทุกคนพยายามแสดงความเคลื่อนไหวให้สม่ำเสมอเพื่อแสดงความเป็นครอบครัว ไม่แยกตัว และสำหรับครอบครัวที่มีสมาชิกอยู่ไกลกัน เช่นต่างประเทศ ห้องครอบครัวนี้มีความสำคัญต่อการเยียวยาความคิดถึงที่ถูกคั่นด้วยระยะทางแสนไกล มีส่วนช่วยเป็นอย่างมากในการรักษาความสัมพันธ์ภายในครอบครัวให้ยังคงแน่นแฟ้นอยู่ได้

สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งเมื่อติดตามการสนทนาปะทะสังสรรค์ภายในห้องครอบครัวนี้คือ ห้องครอบครัวในพื้นที่เสมือนนี้ จำนวนครัวเรือนขยายไม่ได้ลดลงแต่อย่างใด แตกต่างจากจำนวนครัวเรือนในพื้นที่จริงซึ่งอาจมีจำนวนลดลง สมาชิกในครัวเรือนขยายสามารถพบปะ พูดคุยตามอัธยาศัยได้ตลอดเวลา ทุกคนทุกเจนเอเรชันอยู่ในห้องนั้นด้วยกัน ชอบกันบ้างไม่ชอบกันบ้างก็สามารถสนทนาตอบโต้ หลบเลี่ยง ถ้อยทีถ้อยอาศัยรวมกันอยู่ในห้องนั้น อาจกล่าวได้ว่า ห้องนั่งเล่นเสมือนได้รวบรวมสมาชิกทุกคนมาอยู่ในพื้นที่เดียวกันหลังจากพื้นที่รวมกันนี้เริ่มจะเลือนรางและหายไปในช่วงยุคก่อนดิจิทัล (pre-digital era)

และสิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับครัวเรือนในพื้นที่เสมือนคือ ครัวเรือนขยาย ครัวเรือนเดี่ยว และครัวเรือนข้ามรุ่น ปรากฏไปพร้อม ๆ กันได้ในขณะเดียวกัน เพราะสมาชิกแต่ละคนอยู่ในห้องต่าง ๆ ได้ไม่จำกัด และที่สำคัญมากคือ ห้องครอบครัวนี้เป็นที่เยียวยาความเจ็บเหงาของผู้สูงอายุ ที่นับวันจะถูกทอดทิ้งให้ห่างไกลทางกายภาพจากลูกหลานได้ แม้จะทดแทนการพบปะสัมผัสทางกายไม่ได้เต็มที่ แต่ก็นับว่าเป็นตัวช่วยที่สำคัญในสังคมยุคครอบครัวกระจายกระจายเช่นปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ความคึกคักของการสื่อสารภายในห้องครอบครัวก็ยังขึ้นอยู่กับคุณภาพของความสัมพันธ์ ความอบอุ่นแน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกในครอบครัว การรักษาน้ำใจซึ่งกันและกัน การเอื้อเฟื้อและความอาทรที่มีให้ต่อกัน

ต่างเจน ต่างใจ สื่อกันไปคนละแนว

การศึกษาครั้งนี้พบประเด็นทักษะการใช้สื่อสังคมของสมาชิกครอบครัวไทยแต่ละรุ่นมีความแตกต่างกันตามประสบการณ์การใช้สื่อสังคม สมาชิกรุ่นปู่ย่าตายายเกิดมาในยุคที่ไม่มีอินเทอร์เน็ตจึงเป็นกลุ่มที่ไม่มีประสบการณ์ในการใช้สื่อสังคมหรือมีน้อยที่สุด ส่วนกลุ่มพ่อแม่เป็นรุ่นที่ได้สัมผัสสื่ออินเทอร์เน็ตมาตั้งแต่สมัยที่ยังเรียนหนังสือ ทั้งยังมีประสบการณ์ในการประยุกต์ใช้กับการทำงาน ในขณะที่กลุ่มลูกหลานเติบโตมาในยุคอินเทอร์เน็ต และเป็นประชากรชาวเน็ต (netizen) อย่างแท้จริง

ไลน์ กลายเป็นแอปพลิเคชันสื่อสังคมหลักของครอบครัวไทย เป็นสื่อสังคมที่ใช้งานง่าย สามารถใช้การสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ เช่น สามารถใช้พูดคุยเหมือนโทรศัพท์โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย การส่งรูปภาพ ไอคอน

สติ๊กเกอร์ แสดงอารมณ์ได้หลากหลาย จากงานวิจัยนี้พบว่าสมาชิกครอบครัวรุ่นปู่ย่าตายายนี้ใช้ไลน์ ในการโทรศัพท์ทั้งแบบเห็นหน้า และไม่เห็นหน้าในการพูดคุยกับลูกหลาน สิ่งที่น่าสนใจคือ กลุ่มปู่ย่าตายายเป็นกลุ่ม ที่มีเวลาว่างมากที่สุด เมื่อเทียบกับกลุ่มพ่อแม่และรุ่นลูกหลานเพราะไม่ได้ทำงานประจำแล้ว จึงมีเวลาที่อยู่ใน ห้องครอบครัวและแวะเวียนมาเข้ามาสอบถาม พูดคุยกับสมาชิกทุกคนที่อยู่ในห้อง แม้จะไม่ได้มีการตอบรับเท่าใดนัก ส่วนใหญ่จะส่งภาพวีว ภาพทักทาย หมั่นเข้ามาตรวจตราและประสานสัมพันธ์ให้ความช่วยเหลือสมาชิกครอบครัว ทุกคนหากมีการขอความช่วยเหลือ เช่น การรับ-ส่ง การเดินทาง รวมไปถึงการเตรียมอาหารเย็น เวลากลับบ้าน ของลูกหลาน แต่การส่งข้อความพูดคุยไต่ถามมากเกินไป หรือด้วยข้อความซ้ำๆ หรือด้วยข้อมูล รูปภาพ เรื่องราวที่รุ่นหลานไม่รู้สึกรู้สึกหรือตื่นเต้นไปด้วย อาจทำให้เด็ก ๆ ในห้องครอบครัวเบื่อกับการสนทนาและ ไม่อยากจะมีปฏิสัมพันธ์ในห้องครอบครัว รุ่นหลานจะ “ส่อง” ซึ่งหมายถึงการเข้าไปดูแต่ไม่แสดงปฏิกิริยา ตอบโต้ใด ๆ อ่านผ่าน ๆ หรือส่งสติ๊กเกอร์ก็เพื่อให้ได้มีการรับรู้เท่านั้น เป็นการมีส่วนร่วมแบบเงียบ ๆ ด้าน กลุ่มปู่ย่าตายายอาจรู้สึกน้อยใจและเสียใจกับลูกหลานที่ไม่สื่อสาร “อ่านแต่ไม่ตอบ บอกให้รู้บ้างไม่ได้” รวมทั้ง การใช้ข้อความที่สั้น ห้วน โลกโตนของรุ่นลูกหลานที่ทำให้กลุ่มปู่ย่าตายายไม่รู้สึกรู้สึกพอใจนัก

สำหรับกลุ่มพ่อแม่ ซึ่งเป็นยุคอินเทอร์เน็ตได้เริ่มแพร่กระจายในสังคมไทย รูปแบบการสื่อสารที่รุ่นพ่อแม่ ค้นขึ้นและใช้มากคือ อีเมล และการส่งข้อความสั้น (SMS) การเข้าถึงเว็บไซต์ เว็บไซต์ต่าง ๆ ทำให้รุ่นพ่อแม่ มีความเข้าใจและมีทักษะการศึกษาดิจิทัลที่ดีในระดับหนึ่งแต่อาจไม่เท่ารุ่นลูก กลุ่มพ่อแม่ซึ่งเป็นวัยทำงาน นอกจากจะมีกิจกรรมการสื่อสารของครอบครัวผ่านกลุ่มไลน์ครอบครัวแล้ว ยังมีกลุ่มไลน์ของที่ทำงาน กลุ่มไลน์ เพื่อนฝูง มีความหลากหลายในการใช้สื่อสังคมที่สะท้อนผ่านรูปแบบการบริโภคสื่อสังคมของกลุ่มผู้บริโภคออนไลน์ ของคนทำงานในปัจจุบัน ได้แก่ เฟซบุ๊ก ยูทูบ อินสตาแกรม รวมไปถึงการเล่นเกมออนไลน์ ซึ่งพบว่าพ่อแม่บาง ครอบครัวมีการเล่นเกมกับลูกด้วย

กลุ่มพ่อแม่จัดเป็นกลุ่มมีความเข้มข้นในการใช้งานสื่อสังคมหลายรูปแบบ มีกิจกรรมผ่านสื่อสังคม ได้แก่ การติดตามข่าวสารในสื่อสังคมหลายช่องทางทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อใหม่ ฟังเพลงและชมละครย้อนหลังจากยูทูบ กลุ่มพ่อแม่ใช้ไลน์ อินสตาแกรมและเฟซบุ๊กในการจองห้องพัก ซื้อขายสินค้าผ่านสื่อสังคม และจะใช้สื่อสังคมใน กิจกรรมและบริหารจัดการงานบ้านเป็นหลัก แต่กลุ่มนี้จะมีเวลาอยู่ในห้องไลน์ครอบครัวน้อย ใช้เฉพาะเวลาที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน เช่น เวลาไปทำงาน อย่างไรก็ตามกลุ่มนี้จะเข้ามาร่วมการสนทนาเฉพาะช่วงเย็นหลังเลิกงาน เนื่องจากต้องใช้เวลาในที่ทำงานและวัตถุประสงค์การใช้เพื่อสอบถามกิจวัตรประจำวันของสมาชิกที่เป็นกลุ่ม ผู้สูงอายุและกลุ่มลูกหลาน เช่น การรับประทานอาหารเช้า การเรียน การติวของลูก การไปรับ-ส่งลูก รวมไปถึง การปรึกษาหารือเพื่อต้องการข้อสรุปกับสมาชิกคนอื่น ๆ เช่น ทานข้าวที่ไหน จะซื้ออะไร

กลุ่มพ่อแม่ (โดยเฉพาะแม่) นี้มักเป็นตัวกลางที่เชื่อมร้อยสัมพันธ์ภาพของสมาชิกระหว่างรุ่นปู่ย่าตายาย และรุ่นลูกหลานได้เป็นอย่างดี เพราะนอกจากจะมีอำนาจทางเศรษฐกิจเพราะเป็นกลุ่มที่มีรายได้แล้ว ยังมีทักษะ ด้านสื่อสังคมไม่ต่างจากรุ่นลูกมากนัก ยังพอที่จะติดตามการเคลื่อนไหวของลูกในสื่อสังคมได้ในระดับหนึ่ง

สำหรับรุ่นลูกนั้นมีทักษะการใช้สื่อสังคมมากที่สุด มีการใช้สื่อสังคมแทบทุกรูปแบบและสามารถใช้สื่อ สังคมทำหลาย ๆ กิจกรรมได้พร้อม ๆ กัน (multitasking) เป็นกลุ่มที่เรียกว่าเป็นดิจิทัล เนทีฟส์ (digital natives) รุ่นลูกนี้คุ้นเคยกับโลกสังคมออนไลน์ มองทุกคนแบบโลกแบนคือ ไม่มีชั้นชั้น มีความเท่าเทียม

ทางสังคม มีการสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับทุกคนในโลกออนไลน์อย่างเสรี กลุ่มนี้ใช้สื่อสังคมตลอดเวลา ไม่เคยเห็นโลกที่ไม่มีอินเทอร์เน็ต และโทรศัพท์มือถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของรุ่นนี้ และโลกในสื่อสังคมมีความรวดเร็วมากขึ้นในทุกขณะ เป็นรุ่นที่ไม่ชอบเขียน ไม่ชอบอ่านมาก ไม่ชอบการสื่อสารที่ใช้ภาษาเขียน (text) ที่ยาว ๆ สนใจดูคลิปสั้น ๆ ใช้คำพูดที่สื่อสารตรง ๆ ที่เรียกว่า “แคปชัน” (caption) ไม่ค่อยใส่ใจเรื่องมารยาทในสื่อสังคม ความห้วนของภาษามักทำให้รุ่นปู่ย่าตายายและรุ่นพ่อแม่รู้สึกไม่ค่อยดี

กลุ่มสมาชิกรุ่นลูกหลานนี้จึงรู้สึกแปลกแยกกับสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ เนื่องจากมีความต่างในรูปแบบการใช้และความชำนาญที่ต่างกับอีก 2 รุ่นมาก กลุ่มรุ่นลูกหลานจะรู้สึกเบื่อและรำคาญกับกลุ่มรุ่นปู่ย่าที่ส่งข้อความซ้ำ ๆ ผ่านไลน์กลุ่มโดยไม่ตรวจสอบ เช่น ส่งข้อความลูกโซ่ ข่าวสารด้านศาสนา ความเชื่อ ดวง ข่าวด้านสุขภาพ ซึ่งมักเป็นเรื่องที่รุ่นลูกไม่สนใจ ทำให้รุ่นลูกหลานไม่มีส่วนร่วมในสื่อสังคมกับสมาชิกในครอบครัวรุ่นอื่น ๆ เท่าใดนัก

จะเห็นได้ว่าความแตกต่างทางทักษะและรูปแบบการใช้สื่อสังคมทำให้สมาชิกครอบครัวแต่ละรุ่นมีการสื่อสารแตกต่างกันส่งผลต่อการตีความสารที่ต่างกัน เนื่องจากธรรมชาติการใช้สื่อสังคมออนไลน์ชนิดเดียวกันของคนแต่ละรุ่นก็มีความแตกต่างกัน สิ่งที่น่าสังเกตจากความแตกต่างในทักษะการสื่อสารในสื่อสังคมนี้คือการที่กลุ่มสมาชิกครอบครัวรุ่นปู่ย่าตายายมีแนวโน้มที่ถูกโดดเดี่ยวในการใช้สื่อสังคมของครอบครัวมากกว่ากลุ่มพ่อแม่ และกลุ่มลูก

ครอบครัวไทยได้แปรเปลี่ยนตามสภาพภูมิสังคมจากยุคหนึ่งสู่ยุคหนึ่ง การเกิดขึ้นของสื่อสังคมในยุคดิจิทัลได้กลายเป็นตัวแปรสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อสัมพันธ์ภาพของสมาชิกครอบครัวไทยภายใต้ความเปราะบางของปัจจุบัน ข้อค้นพบจากงานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า สื่อสังคมได้เข้ามามีบทบาทและเชื่อมสัมพันธ์ภาพของครอบครัวไทยในทุกช่วงวัยได้ในระดับหนึ่ง แต่การใช้สื่อสังคมของครอบครัวก็ยังอยู่ในมิติที่ผิวเผินด้วยเพราะช่องว่างทางทักษะดิจิทัล ส่งผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว อย่างไรก็ตามยังพบว่าครอบครัวไทยใช้สื่อสังคมในการสื่อสารเนื้อหาเชิงบวกและสร้างสรรค์ อันสะท้อนมาจากตัวตนในโลกความเป็นจริงว่ายังมีความห่วงใยและมีความเอื้ออาทรต่อครอบครัวอันเป็นพื้นฐานสำคัญในการหล่อหลอมสมาชิกที่ดีแก่สังคม และแม้สื่อสังคมจะสามารถสร้างสัมพันธ์ภาพและเชื่อมโลกของครอบครัวที่อยู่ไกลกันให้มาได้สื่อสารกัน แต่อีกทางหนึ่งหากการใช้สื่อสังคมเป็นไปอย่างไม่ระมัดระวัง ก็สามารถทำลายเวลาคุณภาพของครอบครัวไทยไปอย่างน่าเป็นห่วง

เอกสารอ้างอิง

- ชาญวิทย์ พรนภดล และ เฉษรา วสุพันธ์จริต. (2558). *การเสพติดอินเทอร์เน็ต*. กรุงเทพฯ: ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์.
- ไชยรัตน์ บุตรพรหม. (2545). *ปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมการติดอินเทอร์เน็ตของวัยรุ่นในเขตกรุงเทพมหานคร* (วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยา มหาวิทยาลัย). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยงยุทธ วงศ์ภิรมย์ศานติ์. (ม.ป.ป.). การสื่อสารในครอบครัว. ใน *การพัฒนาครอบครัว*, หน้า 29-39. กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการด้านครอบครัว สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2553). *ออนไลน์*. สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2562, จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=ออนไลน์-๒๙-กรกฎาคม-๒๕๕๓>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2556). *สื่อสังคม*. สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2562, จาก <http://www.royin.go.th/?knowledges=สื่อสังคม-๔-ตุลาคม-๒๕๕๖>
- Bengtson, V. L., & Schrader, S. S., (1982). Parent-child relations. *Research instruments in social gerontology*, 2, 115-186.
- Best, P., Manktelow, R., & Taylor, B. (2014). Online communication, social media and adolescent wellbeing: A systematic narrative review. *Children and Youth Services Review*, 41, 27-36. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740914000693>. doi: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.03.001>
- Eswara, H. S. (1974). *Family communication patterns and attitude change: An introduction approach to the study of social influence*. Mysore: University Printing Press.
- Harari, Y. N. (2011). *Sapiens: A brief history of human kind*. London: Vintage.
- Kharas, H. (2010). The emerging middle class in developing countries.
- Leonardi, P. M., Huysman, M., & Steinfield, C. (2013). Enterprise social media: Definition, history, and prospects for the study of social technologies in organizations. 19(1), 1-19. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/jcc4.12029>. doi:10.1111/jcc4.12029
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society* (Vol. 111). Chicago: University of Chicago Press.
- Strom, R. D., & Strom, P. S. (2015). Assessment of intergenerational communication and relationships. *Educational Gerontology*, 41(1), 41-52. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/03601277.2014.912454>. doi:10.1080/03601277.2014.912454
- United Nations of Population Fund. (2016). *The state of Thailand's population 2015*. Bangkok: United Nations of Population Fund.
- Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. C., Chen, S. H., & Ko, C. H. (2007). Family factors of internet addiction and substance use experience in Taiwanese adolescents. *Cyberpsychol Behav*, 10(3), 323-329. doi: 310.1089/cpb.2006.9948.

วิตามิน F13: คู่มือสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว

จรัมพร ไหล่ายอง¹ อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รงค์² วาทีนี บุญชะลิกษ์³
กัญญา อภิพรชัยสกุล⁴ อรทัย หรุเจริญพรพานิช⁵
พงษ์ศักดิ์ หมื่นศักดิ์⁶ ปัทมา แยมเพกา⁷ และ พอตตา บุญยศิริณะ⁸

บทคัดย่อ

สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวเป็นปัจจัยป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ของวัยรุ่น การสื่อสารและใช้เวลาว่างในครอบครัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน เปิดโอกาสให้ผู้ปกครองสร้างข้อตกลงในครอบครัวและสร้างความเข้าใจระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลานวัยรุ่น บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ และรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวที่มีบุตรหลานวัยรุ่น พบว่า การพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเพศ การมีเพศสัมพันธ์ การมีแฟน และการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และใช้ยาเสพติด เป็นเรื่องยากในการสื่อสารของครอบครัว มีครอบครัวจำนวนไม่มากนักที่นำประเด็นเหล่านี้มาพูดคุยทำความเข้าใจกับบุตรหลานวัยรุ่น ในขณะที่บุตรหลานวัยรุ่นมักจะได้พูดคุยกับผู้ปกครองเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงินที่ถูกต้องบ่อยครั้งหรือเป็นประจำในสัดส่วนสูงที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นอื่น ๆ ทั้งนี้ในส่วนท้ายของบทความได้นำเสนอแนวทางในการสนับสนุนพ่อแม่ผู้ปกครองให้มีบทบาทสำคัญและทำหน้าที่ในการหล่อหลอมบุตรหลานให้เติบโตอย่างมีคุณภาพผ่านคู่มือครอบครัวสำคัญที่เปรียบเสมือน “วิตามิน F13 ที่ใช้เป็นยาบำรุงครอบครัว ลดพฤติกรรมเสี่ยงของบุตรหลานวัยรุ่น” ซึ่งจะช่วยให้พ่อแม่ผู้ปกครองใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว และใช้เวลาว่างในครอบครัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะการสื่อสารกับลูกวัยรุ่นเพื่อลดพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ

คำสำคัญ: สัมพันธภาพในครอบครัว การสื่อสารของครอบครัว พฤติกรรมเสี่ยง วัยรุ่น วิตามินครอบครัว

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

³ รองศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

⁴ นักปฏิบัติการวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

⁵ นักวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

⁶ นักปฏิบัติการวิจัย วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล (ผู้รับผิดชอบบทความ)

⁷ นักวิจัยโครงการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

⁸ เจ้าหน้าที่งานเทคโนโลยีสารสนเทศ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Vitamin F13: An innovative immunization tool for Thai families

Charamporn Holumyong¹, Aphichat Chamrathirong², Wathinee Boonchalaksi³,
Kanya Apipornchaisakul⁴, Orratai Rhucharoenpornpanich⁵,
Pongsak Murnsakda⁶, Patama Yampeka⁷ and Porta Boonyatearana⁸

Abstract

Positive relationships in the family can prevent adolescent risk behaviors. Family communication and spending time together allows parents to develop family agreements and to create understanding between parents and their adolescents. The first part of this project studied the characteristics of family relationships and communication patterns within families with teenage children. The findings showed that family communications related to 1) sex, sexual intercourse, and having a girlfriend / boyfriend, as well as 2) alcohol consumption, smoking and using drugs are considered difficult communications. Only a small number of parents can talk with their teenagers about these issues. On the other hand, many parents often talk to their children about wise spending, saving and financial discipline.

In the second part of this project, strategies to support parents employing the “Thai Family Matters” manuals were introduced. The manuals help parents to strengthen family relationships, to spend more time together, and to develop family communication to reduce adolescents’ risk behaviors. The manuals support parents’ important role to instill good values in their children. The manuals are Innovative Immunization Tools for Thai Families, “Vitamin F13”, that may reduce the risk behaviors of adolescents.

Keywords: family relationships, family communication, risk behaviors, adolescents, vitamin for family

---

¹ Assistant Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

² Emeritus Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

³ Associate Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

⁴ Research Operator, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

⁵ Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

⁶ Researcher, College of Religious Studies, Mahidol University (Corresponding Author)

⁷ Project Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

⁸ Information Technology Staff, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

บทนำ

ครอบครัวเป็นสถาบันหน่วยพื้นฐานหลักของสังคม ซึ่งเป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่หล่อหลอม คุ้มครอง และช่วยเหลือดูแลบุคคลให้เป็นที่พึ่งประสงค์และยอมรับของสังคม โดยการให้ความรักความอบอุ่นแก่เด็ก สอนอบรมให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพของสังคม และคุ้มครองดูแลให้ปลอดภัยทั้งกายและใจ รวมถึงการสร้างภูมิคุ้มกันให้เด็กและเยาวชนสามารถปกป้องตนเองจากภัยอันตรายจากสิ่งแวดล้อมในสังคมรอบข้างได้อย่างเหมาะสม

ครอบครัวซึ่งเป็นนิเวศสังคมที่ใกล้ชิดเด็กและเยาวชนมากที่สุด จึงถูกคาดหวังว่ามีบทบาทที่สำคัญที่สุดในการบ่มเพาะสร้างเสริมอัตลักษณ์ที่ดีให้แก่เด็กและเยาวชนไทย ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เติบโตเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าในสังคมสืบไป โดยเฉพาะในช่วงวัยรุ่น ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญของการค้นหาอัตลักษณ์ที่แท้จริงของตนเอง ซึ่งอัตลักษณ์ของเด็กและเยาวชนในช่วงวัยรุ่นนี้สร้างขึ้นจากพลังผลักดันภายในตนเอง ความสามารถ ความเชื่อ และประวัติพื้นเพที่มีมาอยู่เดิมของบุคคล (Marcia, 1980) ดังนั้นในการบ่มเพาะดูแลเด็ก ครอบครัวจึงถูกคาดหวังว่ามีบทบาทหน้าที่ในหลากหลายมิติ ได้แก่ (1) บทบาทในการเลี้ยงดู ส่งเสริมการเจริญเติบโตทั้งกาย ใจ และสังคม เช่น อาหาร การพักผ่อน เสื้อผ้า ยารักษาโรค การยอมรับทางจิตใจ การปรับตัวเข้ากับสังคม และการให้ความรัก (2) บทบาทในการส่งเสริมพัฒนาการ โดยการให้ความรักความอบอุ่น การยอมรับเด็ก และตอบสนองเด็กด้วยกำลังใจ รับรู้ รับฟังและเข้าใจเด็ก (3) บทบาทในการให้การศึกษา รวมถึงการเป็นผู้ถ่ายทอดวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม มีมารยาทสังคม (4) บทบาทในด้านการขัดเกลาทางสังคม ถ่ายทอดความรู้ระเบียบแบบแผนทางสังคม สร้างความเข้าใจในค่านิยม และบรรทัดฐานของพฤติกรรม รวมถึงจริยธรรมและหลักปฏิบัติทางศาสนา (5) บทบาทในการให้ความปลอดภัย (นัสนวล ฐานะสิทธิ์, 2558)

สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เป็นปัจจัยป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ของวัยรุ่น (Howe, et. al., 1999) การพูดคุยในครอบครัว ทำกิจกรรมร่วมกัน ทานอาหารพร้อมหน้าในครอบครัว การให้คำปรึกษา การถามทุกข์สุขในชีวิตประจำวัน หรือการแสดงความรัก เห็นใจในยามทุกข์ เปรียบเสมือนเกราะป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี แม้ว่าธรรมชาติของความสัมพันธ์ในครอบครัวจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อบุตรหลานก้าวเข้าสู่ช่วงวัยรุ่น ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ต้องการอิสระมากขึ้นและให้ความสำคัญกับสังคมรอบข้างมากขึ้น แต่สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัวควรดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อการสร้างเสริมพฤติกรรมเชิงบวกของหนุ่มสาววัยรุ่น

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งความเจริญในด้านวัตถุ การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมและวัฒนธรรม และสภาพเศรษฐกิจที่เข้าสู่ระบบทุนนิยมมากขึ้น ผลักดันให้ทั้งพ่อและแม่ต้องทำงานนอกบ้าน มีเวลาให้กับครอบครัวน้อย และมีความจำกัดในการเลี้ยงดูเด็กและเยาวชนทั้งในมิติของการสร้างความสัมพันธ์ และการทำหน้าที่อบรมดูแล สัมพันธภาพที่ดีของครอบครัวไทยเผชิญกับความอ่อนแอขึ้นทุกวัน ภาพพ่อแม่ลูกที่ทานอาหารร่วมกันในบ้านกลายเป็นภาพที่หาได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ โอกาสที่พ่อแม่ลูกจะได้พูดคุยกันมีน้อยลง ส่งผลให้สัมพันธภาพในครอบครัวลดน้อยถอยลง เป็นเหตุให้สมาชิกครอบครัว โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนหันไปแสวงหาสัมพันธภาพและความสุขนอกบ้าน จึงมีความเสี่ยงที่จะเกิดพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ตามมา อาทิเช่น มั่วสุม ดื่มเหล้า สูบบุหรี่ ใช้สารเสพติด ทะเลาะวิวาท ก้าวร้าวเกร และ มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร รายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยกรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวง

การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2561) ซึ่งชี้ให้เห็นถึงเด็กวัยรุ่นกำลังเผชิญปัญหาในรูปแบบใหม่เพิ่มเติม จากความท้าทายเดิม ๆ ที่เคยมี โดยเด็กและเยาวชนช่วงอายุ 10-19 ปี มีความเสี่ยงเป็นโรคซึมเศร้าเพิ่มขึ้น และวัยรุ่นไทยอายุ 13-15 ปี เผชิญปัญหาการฆ่าตัวตาย ซึ่งปัญหาเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากการใช้อินเทอร์เน็ตและสื่อออนไลน์ที่ไม่เหมาะสมจนเกิดปัญหาการติดเกมและพนันออนไลน์

ในขณะที่พ่อแม่เองก็ไม่ได้ใช้เวลาที่เหลือจากการทำงานเชิงเศรษฐกิจ มาทำบทบาทหน้าที่ในครอบครัว ให้สมบูรณ์ พ่อแม่จำนวนไม่น้อยที่ขาดความตระหนักถึงพฤติกรรมเสี่ยงของลูกหลาน ขาดความรู้และทักษะที่ใช้สื่อสารกับลูกวัยรุ่นในเรื่องสำคัญ ๆ และจำเป็นเพื่อป้องกันวัยรุ่นจากพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ อีกทั้งไม่แน่ใจว่าควรจะต้องทำตัวอย่างไร หรือจะเริ่มพูดอย่างไรเมื่อลูกหลานเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น

บทความนี้ต้องการศึกษาลักษณะความสัมพันธ์และรูปแบบการสื่อสารในครอบครัวที่มีบุตรหลานวัยรุ่น โดยศึกษามุมมองของเด็กวัยรุ่นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในครอบครัว เพื่อชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของครอบครัว ที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่นเป็นไปในทิศทางที่ดีหรือไม่ มีความเข้มแข็งและความจำกัดในประเด็นใด และนำเสนอแนวทางในการสนับสนุนพ่อแม่ผู้ปกครองให้มีบทบาทสำคัญและทำหน้าที่ในการหล่อหลอมบุตรหลานให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ผ่านเครื่องมือที่เปรียบเสมือน “วิตามิน F13 ที่ใช้บำรุงครอบครัวที่มีบุตรอายุ 13-14 ปี” สำหรับการทำกิจกรรมพิเศษในครอบครัว (family intervention) ที่จะช่วยให้พ่อแม่ผู้ปกครองใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว และใช้เวลาว่างในครอบครัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะการสื่อสารกับลูกวัยรุ่นเพื่อลดพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่น
2. ศึกษาช่องว่างของการสื่อสารในครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่น
3. แนะนำคู่มือ ครอบครัวสำคัญ ซึ่งช่วยสนับสนุนพ่อแม่ผู้ปกครองในการสร้างสัมพันธภาพและลดช่องว่างในการสื่อสารในครอบครัว

ระเบียบวิธีวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ และศึกษาช่องว่างของการสื่อสาร ในครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่น คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ผ่านข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัด หัวเลี้ยวหัวต่อของเยาวชนในครอบครัวเปราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFFamily ใน พ.ศ. 2562 ซึ่งดำเนินการสำรวจนักเรียนอายุ 12-14 ปี จำนวน 401 คน ในพื้นที่ 4 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดลำพูน จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสระบุรี และจังหวัดสตูล ดำเนินการสำรวจโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2562 ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

การแนะนำคู่มือ ครอบครัวสำคัญ ได้นำข้อมูลหลักการ แนวคิด พร้อมทั้งเครื่องมือ ของโครงการ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFFamily พ.ศ. 2562 ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม

มหาวิทยาลัยมหิดล ภายใต้การสนับสนุนของภายใต้การสนับสนุนของ สสส. มาเป็นแนวทางในการนำวิตามิน F13 เพื่อสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว

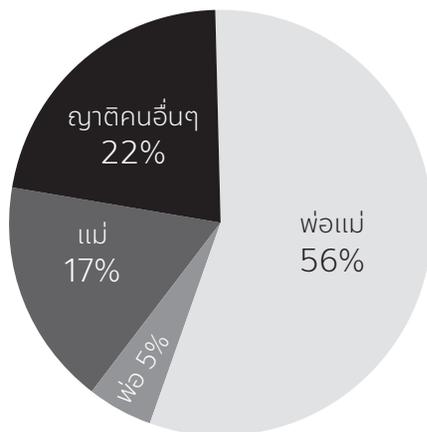
สัมพันธภาพในครอบครัว

สัมพันธภาพในครอบครัวส่งผลกระทบต่อจิตสังคมของเด็ก ซึ่งมีผลต่อการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะตัวของวัยรุ่น และการแสดงออกทางพฤติกรรม (Grotevant, & Cooper, 1985) โดยสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว และการติดตามดูแลลูกของพ่อแม่ ช่วยป้องกันบุตรหลานจากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ เช่น การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัย หรือ การตั้งครภภในวัยรุ่น เป็นต้น (Miller, 2002; Miller, Benson, & Galbraith, 2001) ความใกล้ชิดของผู้ปกครอง การควบคุมดูแล การตั้งกฎเกณฑ์ระหว่างกัน และทัศนคติต่อต้านปัจจัยเสี่ยงรอบตัวเด็ก สามารถลดโอกาสในการเลือกเดินทางผิดของเด็กวัยรุ่นได้เป็นอย่างดี (Miller, Benson, & Galbraith, 2001) ซึ่งสอดคล้องกับฐานคิดในบริบทของครอบครัวไทย ที่พ่อแม่มีบทบาทหน้าที่ในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน พร้อมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม ถ่ายทอดวัฒนธรรม และเสริมสร้างทัศนคติที่ดีให้แก่บุตร

ในปัจจุบันภาพครอบครัวไทยได้เปลี่ยนแปลงแตกต่างไปจากภาพจำครอบครัวไทยในยุคอดีตอย่างมาก (ชาย โพรธิสตา และ สุชาติ ทวีสิทธิ์, 2552) การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง ได้ผลักดันให้เกิดการเคลื่อนตัวของโครงสร้างครอบครัว รูปแบบการอยู่ร่วมกัน โครงสร้างครัวเรือน สมดุลชีวิตการทำงาน และการเลี้ยงดูเด็ก ภาพจำครอบครัวไทยในยุคอดีตที่แม่อยู่บ้านคอยเลี้ยงดูลูกร่วมกับญาติผู้ใหญ่ในครัวเรือน และรับประทานอาหารร่วมกันในบ้านยามเย็นเมื่อพอลกลับมาจากทำงาน ค่อย ๆ เลื่อนหายไป และก้าวสู่ในยุคปัจจุบันที่การสร้างครอบครัวไม่จำเป็นต้องเริ่มจากการแต่งงาน ทั้งพ่อและแม่ต้องทำงานเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว การใช้เวลาพูดคุยกันระหว่างพ่อแม่ลูกถูกลดทอนให้มีช่วงเวลาแคบลง ซึ่งภาพการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สร้างความท้าทายในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว ทั้งนี้ UNICEF (2561) ได้ชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารพูดคุยระหว่างเด็กกับพ่อแม่ เป็นความท้าทายหนึ่งของประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากเด็กจำนวนมากถูกเลี้ยงดูโดยญาติ ๆ ซึ่งมักจะเป็นปู่ย่าตายาย ในขณะที่เด็กอีกส่วนหนึ่ง มีแนวโน้มที่จะอาศัยอยู่กับแค่พ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่ง ซึ่งการไม่ได้อยู่กับพ่อแม่พร้อมหน้า ไม่ว่าจะด้วยสาเหตุของการย้ายถิ่น ความเจ็บป่วย หรือ การเสียชีวิตของพ่อแม่ ทำให้มีความจำกัดในทรัพยากรในการดูแลเด็ก ทั้งในมิติของจำนวนคนดูแล ทรัพยากร และเวลา ส่งผลให้แม้แต่การพูดคุยระหว่างพ่อแม่กับลูกกลายเป็นสิ่งที่ท้าทายยิ่งในการวางรากฐานสร้างความตระหนักรู้เพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพของเด็ก

การศึกษาสถานการณ์ความสัมพันธ์ในครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่นในส่วนนี้ มุ่งวิเคราะห์รูปแบบความสัมพันธ์ในครอบครัว ผ่านข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดหัวเลี้ยวหัวต่อของเยาวชนในครอบครัวเปราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFamily ใน พ.ศ.2562 ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า รูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่นมีความหลากหลาย (รูปที่ 1) โดยประมาณครึ่งหนึ่งของกลุ่มตัวอย่างวัยรุ่นอยู่อาศัยกับพ่อแม่ (ร้อยละ 56) ในขณะที่ประมาณหนึ่งในห้าของกลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว (ร้อยละ 22) และอีกประมาณหนึ่งในห้าไม่ได้อาศัยอยู่กับพ่อหรือแม่เลย ทั้งนี้การต้องไปทำงานในพื้นที่ห่างไกล และการหย่าร้างแยกทางของพ่อและแม่เป็นมูลเหตุหลักของการไม่ได้อยู่พร้อมหน้ากันพ่อแม่ลูกในครอบครัวของกลุ่มตัวอย่าง

รูป 1 ร้อยละรูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัวเด็กวัยรุ่น
จำแนกตามประเภทผู้ปกครองที่อยู่กับเด็ก (N = 401 คน)

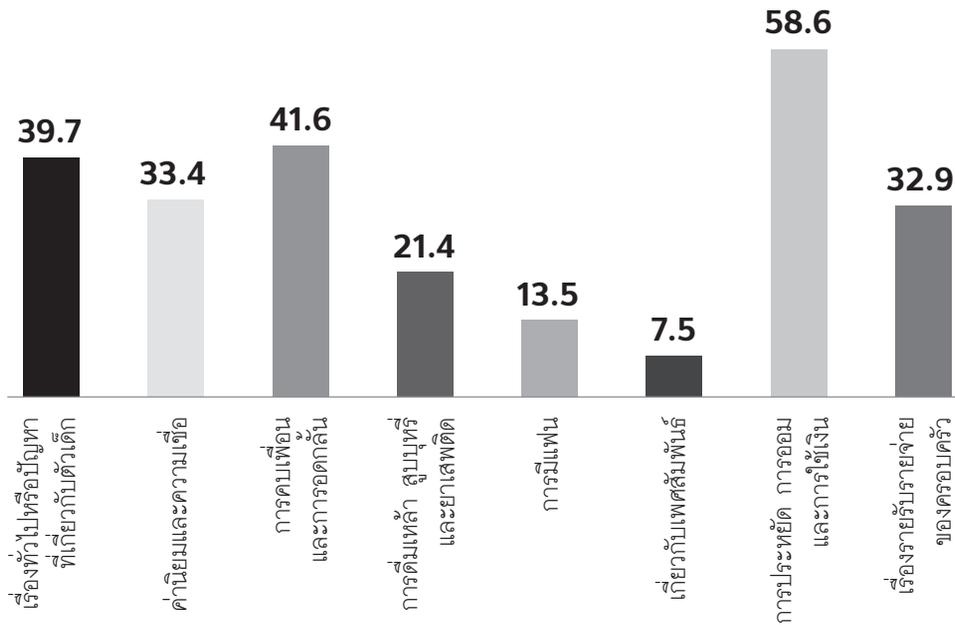

ที่มา: คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดหัวเลี้ยวหัวต่อของเยาวชนในครอบครัว
เปราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFFamily (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม,
2562)

การสื่อสารเป็นพื้นฐานสำคัญในการเลี้ยงดูบุตร พ่อแม่ที่เลี้ยงลูกแบบใช้เหตุและผล พุดคุยสื่อสาร
แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและทัศนคติกับลูกเป็นประจำ บอกให้ลูกรับรู้ถึงความคาดหวังของพ่อแม่เกี่ยวกับพฤติกรรม
ไม่พึงประสงค์ เช่น การใช้สารเสพติด การมีแฟน อาจมีผลต่อการลดหรือป้องกันพฤติกรรมเหล่านั้นได้ (Darling
& Steinberg, 1993) ในขณะที่การสื่อสารเรื่องเพศกับลูกมีผลต่อการเลื่อนระยะเวลาของการมีเพศสัมพันธ์
ครั้งแรกออกไป (Huebner & Howell, 2003)

จากการวิเคราะห์ประเด็นการสื่อสารในครอบครัว ผ่านข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัว
อบอุ่นในจังหวัดหัวเลี้ยวหัวต่อของเยาวชนในครอบครัวเปราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM)
และนวัตกรรม FFFamily พบว่า ครอบครัวที่มีเด็กวัยรุ่นส่วนใหญ่ได้พุดคุยสื่อสารกับเด็ก อย่างไรก็ตามมีเพียง
ครอบครัวเพียงส่วนหนึ่งที่พุดคุยสื่อสารกับเด็กบ่อยครั้งหรือเป็นประจำ (รูปที่ 2) และความถี่ของการพุดคุย
แตกต่างกันไปตามประเด็น

รูป 2 ร้อยละการพูดคุยในครอบครัวที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งหรือเป็นประจำ
จำแนกตามประเด็นการพูดคุย (N = 401 คน)

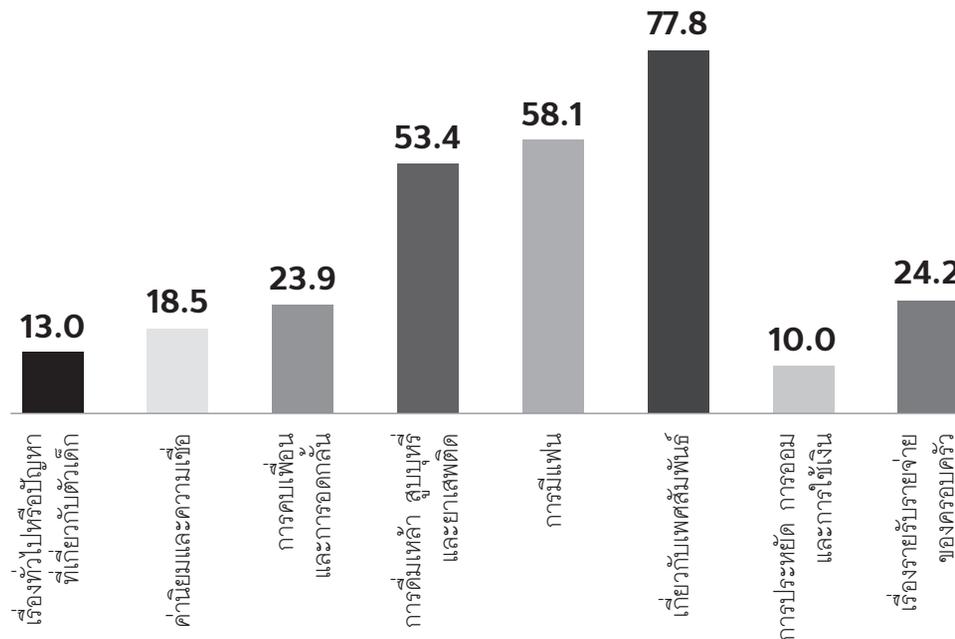

ที่มา: จำนวนจากฐานข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดหวะห์ต่อของเยาวชนในครอบครัวเปราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFFamily (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2562)

เด็กวัยรุ่นกลุ่มตัวอย่างได้พูดคุยกับพ่อแม่หรือผู้ปกครองเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงิน ที่ถูกต้องบ่อยครั้งหรือเป็นประจำ ในสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 58.6) เมื่อเปรียบเทียบกับประเด็นอื่น ๆ ประเด็นหนึ่งในสามของกลุ่มตัวอย่างได้พูดคุยกับพ่อแม่หรือผู้ปกครองในเรื่องการคบเพื่อนและการอดกลั้นจากแรงกดดันต่าง ๆ จากเพื่อน (ร้อยละ 41.6) เรื่องทั่วไปหรือปัญหาเกี่ยวกับตัวเด็ก (ร้อยละ 39.7) เรื่องเกี่ยวกับค่านิยมและความเชื่อที่ครอบครัวยึดถืออยู่ (ร้อยละ 33.4) และเรื่องรายรับรายจ่ายของครอบครัวและการเข้าถึงแหล่งทุนในระบบ (ร้อยละ 32.9)

การพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเพศ การมีเพศสัมพันธ์ การมีแฟน และการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และยาเสพติดเป็นเรื่องยากในการสื่อสารของครอบครัว มีครอบครัวในสัดส่วนน้อยที่นำประเด็นเหล่านี้มาพูดคุยทำความเข้าใจกับบุตรหลานวัยรุ่นเป็นประจำ ในทางกลับกัน ผู้ปกครองมากกว่าสามในสี่ของกลุ่มตัวอย่างไม่เคยคุยกับเด็กวัยรุ่นเลยในเรื่องเพศ และการมีเพศสัมพันธ์ (ร้อยละ 77.8) (รูปที่ 3) และมากกว่าครึ่งของกลุ่มตัวอย่างไม่เคยคุยกับเด็กวัยรุ่นเลยในเรื่องการมีแฟน (ร้อยละ 58.1) และการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และยาเสพติด (ร้อยละ 53.4)

รูป 3 ร้อยละของครอบครัวที่ผู้ปกครองไม่เคยคุยกับเด็กวัยรุ่นเลย
จำแนกตามประเด็นการพูดคุย (N = 401 คน)

ที่มา: คำนวนจากฐานข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดหัวเลี้ยวหัวต่อของเยาวชนในครอบครัว เพราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFFamily (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2562)

ช่องว่างของการสื่อสารในประเด็นเรื่องเพศสัมพันธ์ การมีแฟน และยาเสพติดนี้ เป็นสิ่งที่น่ากังวล เนื่องจากอาจทำให้เด็กวัยรุ่นมีความรู้ความเข้าใจที่ผิดพลาด ขาดความตระหนักคิด จากการได้รับข้อมูลจากแหล่งอื่น เช่น จากเพื่อน สื่ออินเทอร์เน็ต ในทางกลับกันการไม่ได้พูดคุยทำให้ผู้ปกครองไม่ทราบถึงความคิดเห็นของบุตรหลาน ไม่ทราบสถานการณ์ความเสี่ยง และไม่ได้ให้คำปรึกษาที่เหมาะสมกับเด็กในสถานการณ์ปัญหาเหล่านั้นได้ นอกจากนี้การไม่ได้สื่อสารในเรื่องดังกล่าวของครอบครัว เป็นการปิดโอกาสในการถ่ายทอดความคาดหวัง ความคิดเห็น และทัศนคติของผู้ปกครองไปยังบุตรหลาน ผ่านการสื่อสารเชิงบวก และไม่มีโอกาสวางกฎเกณฑ์หรือสร้างข้อตกลงในครอบครัวได้

การพูดคุยสื่อสารในครอบครัวเปรียบเสมือนประตูบานใหญ่ในการถ่ายทอดความรัก ความห่วงใยไปยังบุตรหลาน ทั้งนี้การทดสอบโคสแควร์ระหว่างการพูดคุยกับพ่อแม่ หรือผู้ปกครองเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงินที่ถูกต้อง ซึ่งเป็นประเด็นการสื่อสารที่นิยมมากที่สุดของกลุ่มตัวอย่าง กับความรู้สึกว่าผู้ปกครองมีความห่วงใยของเด็ก (ตารางที่ 1) พบว่าการสื่อสารในเรื่องดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับการรับรู้ของเด็กว่าผู้ปกครองมีความห่วงใย

ตาราง 1 ความสัมพันธ์ระหว่างการพูดคุยกับพ่อแม่ หรือผู้ปกครองเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงินที่ถูกต้อง กับความรู้สึกว่าผู้ปกครองมีความห่วงใย (n = 362)

ความสัมพันธ์ในการพูดคุย		เด็กวัยรุ่นรู้สึกว่าคุณปกครองมีความห่วงใยมากน้อยเพียงใด (ร้อยละ)				ไคสแควร์
		ไม่เลย	เล็กน้อย	พอประมาณ/ ปานกลาง	มาก	
พูดคุยกับพ่อแม่ หรือผู้ปกครองเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงินที่ถูกต้อง	ไม่เคย	20.0	38.5	13.3	8.1	21.120*
	นาน ๆ ครั้ง (เคย 1-2 ครั้ง)	40.0	30.8	33.3	30.6	
	บ่อย (ประมาณ สัปดาห์ละ 1 ครั้ง) โดยส่วนใหญ่ (เกือบทุกวัน)	40.0	15.4	36.7	29.2	
รวม		100.0	100.0	100.0	100.0	

หมายเหตุ: * P-value < 0.05

ที่มา: คำนวณจากฐานข้อมูลการสำรวจของโครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดหัวเลี้ยวหัวต่อของเยาวชนในครอบครัวเปราะบางผ่านการใช้คู่มือ Thai Family Matters (TFM) และนวัตกรรม FFFamily (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2562)

วิตามิน F13: ยาบำรุงสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว

วิตามินที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวไทยในปัจจุบัน คือวิตามินที่ช่วยบำรุงสัมพันธ์ภาพของครอบครัว กระตุ้นให้เกิดการสื่อสารระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลานวัยรุ่น โดยเฉพาะประเด็นการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องเพศ การมีเพศสัมพันธ์ การมีแฟน และการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และใช้ยาเสพติด ซึ่งเป็นเรื่องยากในการสื่อสารเชิงบวกของผู้ปกครองที่มีบุตรหลานวัยรุ่น สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ได้สร้าง *คู่มือครอบครัวสำคัญ* ขึ้นมา ที่เปรียบเสมือนวิตามินบำรุงสัมพันธ์ภาพ สร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัว

ลักษณะ: คู่มือครอบครัวสำคัญ เป็นหนังสือขนาดบาง 5 เล่ม ที่จะช่วยกระตุ้นให้เกิดการพูดคุยกันระหว่างผู้ปกครองและเด็ก สร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันในประเด็นปัญหาที่ยากจะพูดคุยกัน เช่น เรื่องแฟน เพศสัมพันธ์ เรื่องเหล้าบุหรี่ เรื่องเพื่อน เรื่องสื่อ และเรื่องการใช้เงิน

รูป 4 คู่มือครอบครัวสำคัญ

ที่มา: <http://ครอบครัวสำคัญ.com> (2562)

คู่มือครอบครัวสำคัญ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการทำกิจกรรมแทรกแซงในครอบครัว (family based-intervention program) เพื่อให้พ่อแม่ผู้ปกครองใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างสัมพันธภาพในครอบครัว และใช้เวลาว่างในครอบครัวเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะการสื่อสารกับลูกวัยรุ่นเพื่อลดพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ และจะช่วยสนับสนุนให้พ่อแม่/ผู้ปกครองได้พัฒนาทักษะการสื่อสารกับลูก/หลานหรือสมาชิกในครอบครัว และสร้างความคาดหวังที่ชัดเจนเกี่ยวกับการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของเด็กและเยาวชนในเรื่องการใช้แอลกอฮอล์ สารเสพติด และพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ ประกอบด้วยคู่มือ 5 เล่ม คือ คู่มือเล่มที่หนึ่ง เสนอภาพรวมของโปรแกรมและแบบทดสอบเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ปกครองสะท้อนประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่มีผลต่อวัยรุ่นด้วยตนเอง คู่มือเล่มที่สอง เน้นการทำความเข้าใจถึงความคิดและพฤติกรรมวัยรุ่น และการสื่อสารภายในครอบครัว คู่มือเล่มที่สาม ช่วยให้ผู้ปกครองสามารถจัดการกับปัญหาการใช้แอลกอฮอล์และสารเสพติดของวัยรุ่น คู่มือเล่มที่สี่ เน้นพฤติกรรมทางเพศและแนวทางการสื่อสารในเรื่องเพศกับลูก และ คู่มือเล่มที่ห้า ช่วยให้ผู้ปกครองสามารถจัดการกับปัญหาแรงกดดันจากเพื่อน (peer pressure) อิทธิพลของสื่อที่มีผลต่อพฤติกรรมวัยรุ่น

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ภายใต้การสนับสนุนของภายใต้การสนับสนุนของ สสส. ได้จัดทำโครงการนำร่องที่จะส่งคู่มือครอบครัวสำคัญไปยังครอบครัวที่มีบุตรหลานวัยรุ่น ในพื้นที่ 4 จังหวัด คือ จังหวัดลำพูน จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดสระบุรี และจังหวัดสตูล ในช่วง พ.ศ. 2562-2563 เพื่อการสนับสนุนพ่อแม่ผู้ปกครองให้มีบทบาทสำคัญและทำหน้าที่ในการหล่อหลอมบุตรหลานให้เติบโตอย่างมีคุณภาพ ให้การดูแลและปกป้องลูกหลานจากพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ

F13 สื่อถึงอะไร:

“F” หมายถึง family ซึ่งสะท้อนความสำคัญของครอบครัว ที่จะเป็นส่วนผสมหลักสำคัญในการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงของบุตรหลานวัยรุ่น

“13” สื่อถึงอายุของบุตรหลานในช่วง 13-14 ปี ที่ผู้ปกครองควรให้ความสำคัญในการสื่อสารเพื่อป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง โดยวิธีการสื่อสารเชิงบวกที่สร้างความรู้ให้แก่เด็ก และสร้างเสริมความเข้าใจระหว่างผู้ปกครองและเด็ก ทั้งนี้ ช่วงอายุ 13-14 ปี ของบุตรหลาน เป็นช่วงวัยที่เหมาะสมที่จะทำ family intervention เนื่องจากเด็กช่วงวัยนี้ยังมีความผูกพันใกล้ชิดกับพ่อแม่อยู่ เป็นช่วงวัยหัวเลี้ยวหัวต่อและยังไม่สายเกินไปที่จะป้องกันพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ ได้

สรรพคุณ: การใช้คู่มือครอบครัวสำคัญนี้ ช่วยเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เปิดโอกาสให้พ่อแม่ได้วางกฎเกณฑ์ของครอบครัวโดยไม่ขัดความรู้สึกลูก ช่วยให้เด็กวัยรุ่นได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นความต้องการให้ผู้ปกครองได้รับรู้ การประเมินผลการใช้เครื่องมือครอบครัวสำคัญในช่วงหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า พ่อแม่ที่อ่านและทำกิจกรรมตามคู่มือ มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดูแลลูก ใช้เวลาว่างในการทำกิจกรรมร่วมกันในครอบครัวมากขึ้น มีการสื่อสารพูดคุยในเรื่องเหล่านี้ บุหรี่ สารเสพติด และเรื่องเพศ เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ พ่อแม่รู้สึกสบายใจและสะดวกใจที่จะสื่อสารเรื่องเพศกับลูก ในขณะที่ลูกเองก็รับรู้ได้ถึงเปลี่ยนแปลงเชิงบวกของพ่อแม่

การบริโภค: คู่มือครอบครัวสำคัญ เป็นเครื่องมือที่ใช้ง่าย เพียงแค่นำคู่มือมาเปิดอ่านพร้อมกันระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลานวัยรุ่น โดยอ่านคู่มือเดือนละ 2 เล่ม เรียงตามลำดับก่อนหลังให้ครบทั้ง 5 เล่ม ก็สามารถช่วยให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ คู่มือนี้จะใช้ได้ดีเยี่ยมในครอบครัวที่มีเด็กอายุ 13-14 ปี หรือสามารถขยายขอบเขตอายุของบุตรหลานได้ ขึ้นอยู่กับพัฒนาการของเด็กและความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและบุตรหลาน โดยสามารถเริ่มใช้คู่มือเพื่อสร้างความเข้าใจกับเด็กอายุประมาณ 10 ปี ถึง 15 ปี ซึ่งเป็นวัยที่กำลังค้นหาความเป็นตัวตนของตนเองและยังเชื่อฟังผู้ปกครองอยู่บ้าง

สรุปและอภิปรายผล

การสื่อสารในครอบครัวยังคงเป็นช่องว่างระหว่างผู้ปกครองและเด็กวัยรุ่นไทย แม้แต่การพูดคุย ซึ่งเป็น การสื่อสารพื้นฐานของครอบครัว ที่จะสามารถช่วยสร้างความตระหนักรู้ของเด็ก สร้างภูมิคุ้มกัน และลด ความเสี่ยงในภัยร้ายรอบตัวเด็กวัยรุ่น เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ทำหายของครอบครัวไทย และก่อให้เกิด ความจำกัดในการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่ารูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัวที่มีเด็กและเยาวชนวัยรุ่นมีความหลากหลาย มีเพียงประมาณครึ่งหนึ่งของวัยรุ่นที่ได้อยู่อาศัยกับพ่อแม่พร้อมหน้ากัน ในขณะที่อีกครึ่งหนึ่งมีรูปแบบ การอยู่อาศัยของครอบครัวแตกต่างกันไป บางก็อยู่กับพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว บางก็ปู่ย่าตายาย หรือญาติคนอื่น ๆ ทั้งนี้การพูดคุยเรื่องเกี่ยวกับการประหยัด การออม และการใช้เงินที่ถูกต้อง เป็นประเด็นที่พ่อแม่หรือผู้ปกครอง สื่อสารกับวัยรุ่นบ่อยครั้ง ในทางกลับกัน การพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องเพศ การมีเพศสัมพันธ์ การมีแฟน และการดื่มเหล้า สูบบุหรี่ และใช้ยาเสพติด เป็นเรื่องยากในการสื่อสารของครอบครัว

การพูดคุยสื่อสารในประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นภัยเสี่ยงคุกคามวัยรุ่น แม้ว่าจะมีเป้าหมายหลักสำคัญในการสั่งสอน อบรม สร้างความเข้าใจ และส่งเสริมให้เกิดการตระหนักรู้ในเด็กนั้น พบว่าการพูดคุยสื่อสารนั้นยังมีความสัมพันธ์ กับการรับรู้ของเด็กว่าผู้ปกครองมีความห่วงใย ซึ่งสอดคล้องกับการวิเคราะห์ของ Dubowitz (2013) ที่อธิบายว่า การพูดคุยเป็นการสื่อสารพื้นฐานในครอบครัว และได้จำแนกการละเลยต่อเด็กออกเป็น 4 รูปแบบ¹ โดยการเพิกเฉย ไม่แสดงความรัก ไม่พูดคุย และไม่แสดงความเห็นใจกัน เป็นการละเลยด้านความรู้สึก และเป็นรูปแบบหนึ่งของการทารุณกรรมในเด็ก

จากข้อค้นพบที่ชี้ถึงช่องว่างในการสื่อสารและการคงไว้ซึ่งสัมพันธภาพในครัวเรือน สะท้อนความต้องการ ยานำร่องครอบครัว ที่จะช่วยสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้ครอบครัวไทยได้ ในช่วงท้ายของบทความจึงได้แนะนำเครื่องมือ ครอบครัวยุคใหม่ที่สำคัญ ซึ่งเปรียบเสมือนวิตามินบำรุงครอบครัว ที่จะช่วยเสริมสร้างสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว เปิดโอกาสให้พ่อแม่ได้วางกฎเกณฑ์ของครอบครัวโดยไม่ขัดความรู้สึกลูก และช่วยให้เด็กวัยรุ่นได้แลกเปลี่ยน ความคิดความต้องการให้ผู้ปกครองได้รับรู้

¹ การละเลยจำแนกได้ 4 ประเภท ประกอบด้วย การละเลยทางกายภาพ (physical neglect) การละเลยทางการแพทย์ (medical neglect) การละเลยทางการศึกษา (educational neglect) และการละเลยทางอารมณ์ (emotional neglect) (Dubowitz et. al., 1993)

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการเด็กและเยาวชน กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2561). รายงานการพัฒนาเด็กและเยาวชน ประจำปี 2560. สืบค้นจาก https://www.dcy.go.th/webnew/upload/download/file_th_20181211144021_1.pdf
- ชาย โพธิ์ลีตา และ สุชาดา ทวีสิทธิ์. (2552). *ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร*. ใน ชาย โพธิ์ลีตา และ สุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ). *ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร*. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม.
- นภัสนล ฐานะสิทธิ์. (2558). *การส่งเสริมดูแลเด็กแบบองค์รวมโดยครอบครัว*. ในเอกสารการสอนชุดวิชาสุขภาพเด็กปฐมวัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม. (2562). *ฐานข้อมูลโครงการการสำรวจครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดทั่วไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological bulletin*, 113(3), 487.
- Dubowitz, (2013). Neglect in children. *Pediatric Annals*. 2013;42(4):e72-e76 Retrieved from <https://doi.org/10.3928/00904481-20130326-11>.
- Dubowitz, H., Black, M., Starr Jr, R. H., & Zuravin, S. (1993). A conceptual definition of child neglect. *Criminal Justice and Behavior*, 20(1), 8-26.
- Grotevant, H. D., & Cooper, C. R. (1985). Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child development*, 56(2), 415-428.
- Howe, D., Brandon, M., Hinings, D. and Schofield (1999). *Attachment theory, child maltreatment and family support. A practice and assessment model*. Palgrave: Houndmills, Basingstoke, Hampshire and New York.
- Huebner, A. J., & Howell, L. W. (2003). Examining the relationship between adolescent sexual risk-taking and perceptions of monitoring, communication, and parenting styles. *Journal of adolescent health*, 33(2), 71-78.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology*, 9(11), 159-187.
- Miller, B. C. (2002). Family influences on adolescent sexual and contraceptive behavior. *Journal of sex research*, 39(1), 22-26.
- Miller, B. C., Benson, B., & Galbraith, K. A. (2001). Family relationships and adolescent pregnancy risk: A research synthesis. *Developmental review*, 21(1), 1-38.
- UNICEF (2561, 7 มกราคม). ความท้าทายต่อบทบาทของพ่อแม่ในยุคดิจิทัล: มุมมองในระดับนานาชาติ. สืบค้นจาก <https://thailandunicef.blogspot.com/2018/01/challenges-of-parental-responsibility-in-the-digital-age.html>

ครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม

สุนีย์ กัลยะจิตร¹ ศุภกร ปุณฺณฤทธิ² และ ทิตติจिता ธิตติธรรมพฤษ³

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเภทของอาชญากรรมที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวภัยจากสมาชิกในครอบครัวไทย และระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทย เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) โดยมีแบบสอบถามเป็นเครื่องมือ (questionnaires) ทำการศึกษากับประชาชนที่พักอาศัยในชุมชนเมืองและนอกเมืองทั่วประเทศ ภายในพื้นที่กองบัญชาการตำรวจนครบาล ตำรวจภูธรภาค 1-9 รวม 10 พื้นที่ คัดเลือกพื้นที่เป้าหมายผ่านสถานีตำรวจในพื้นที่จำนวน 9 สถานีตำรวจ (รวมทั้งสิ้น 90 สถานีตำรวจ) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ประชาชนทั่วไปอายุมากกว่า 18 ปี ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (quota sampling) โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสถานีตำรวจละ 65 ราย รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น จำนวน 5,850 ราย การวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ใช้สถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษา พบว่า ประเภทของอาชญากรรมที่เกิดความหวาดกลัวภัยมากที่สุด คือปัญหาอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ในบ้าน รองลงมาคือ ความหวาดกลัวภัยกับปัญหาอาชญากรรมประเภทลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์ และปัญหาอาชญากรรมประเภทข่มขืน - อนาจาร ตามลำดับ ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทยพบว่า ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิก คือ เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัยเพียงคนเดียว ท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพในเวลากลางคืน รองลงมา เมื่อบ้าน/ที่พักอาศัยของท่านไม่มีคนอยู่บ้าน ท่านหวาดกลัวว่าจะถูกขโมยทรัพย์สินของท่านในเวลากลางวัน ส่วนระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมที่น้อยที่สุด คือ ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมสมัยใหม่ เช่น อาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (แก๊งคอลเซ็นเตอร์ การพนันออนไลน์ การปลอมแปลงบัตรเครดิตและบัตร ATM) และอาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต แฮร์ลู๊กไซ์)

คำสำคัญ: ครอบครัวไทย อาชญากรรม ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม

¹ รองศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

^{2,3} อาจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

The Thai family and fear of crime

Sunee Kanyajit¹ Suppakorn Poonyarit² and Dittita Tititampru³

Abstract

This research about the Thai family and fear of crime aims to explore the types of crime that cause members of Thai families to be fearful as well as to investigate opinions about the fear of crime. The study used quantitative methods including the use of individual questionnaires. Residents of urban and rural communities across the country were interviewed. The sample included ten Metropolitan Police Bureau areas (Police Region 1-9 (total 10 areas)). Nine police stations were selected in each area (a total of 90 police stations). The respondents were over 18 years of age and were selected by quota sampling. Sixty-five persons in each police station were included. The total number of persons interviewed was 5,850. Descriptive data analysis included frequencies, percentages, means and standard deviations.

The study found three types of crimes that most members of Thai families feared: (1) burglary of their house, followed by 2) theft of a car or motorcycle and 3) rape. Regarding opinions about the fear of crime from Thai family members, their deepest fear was being a victim when they were alone in their residence at night. This fear was followed by a fear that when they left their house during the day that their property would be stolen. Residents had less fear of modern crime including electronic crime (call center gang, online gambling, credit card and ATM card counterfeiting) and computer crime (internet fraud and ponzi schemes).

Keywords: Thai family, crime, fear of crime

---

¹ Associate Professor, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University.

^{2,3} Lecturer, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University.

ที่มาและความสำคัญ

ปัญหาอาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่พบเห็นได้ทั่วไปในทุกสังคมทุกประเทศ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความเจริญก้าวหน้าทางนวัตกรรมและเทคโนโลยีที่เติบโตอย่างก้าวกระโดด ยิ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมที่ยากต่อการควบคุม ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมที่น้อยที่สุด คือ ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมสมัยใหม่ เช่น อาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (แก๊งคอลเซ็นเตอร์ การพนันออนไลน์ การปลอมแปลงบัตรเครดิตและบัตร ATM) อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต แชร่ลูกโซ่) เนื่องจากเป็นอาชญากรรมที่มีความพิเศษ กล่าวคือ ผู้กระทำผิดมักมีความรู้ความสามารถเฉพาะทาง ผู้ตกเป็นเหยื่อจะเป็นผู้ไปใช้ระบบธุรกรรมซึ่งไม่ใช่ประชาชนทั่วไป เช่น เลือกใช้ชีวิตอย่างอิสระ ความเป็นตัวของตัวเองสูงโดยไม่ต้องยึดติดกับใครหรือกลุ่มใด ปัญหาหรือความเปราะบางมีลักษณะที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ซึ่งต่างจากในอดีต ปัญหาความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม (fear of crime) เป็นหนึ่งในปัญหาที่ส่งผลกระทบต่ออย่างยิ่งกับคุณภาพชีวิต (quality of life) ของประชาชน (Cordner G., 2010; Skogan W., 2006) ซึ่งเป็นความรู้สึกที่ไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตน อันเป็นผลจากความวิตกกังวลเกี่ยวกับภัยอาชญากรรมส่วนบุคคล เนื่องจากเคยมีประสบการณ์การตกเป็นเหยื่อ มีความรู้สึกร่วมกับผู้อื่นในการกลัวอาชญากรรม ตลอดจนการรับรู้ความเสี่ยงทางสภาพแวดล้อมที่กระตุ้นให้บุคคลเกิดความกลัว ดังนั้น ในมุมมองของครอบครัวไทยกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม จึงเป็นข้อเท็จจริงที่สะท้อนถึงความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมที่เกิดขึ้นภายในครอบครัว ชุมชน ซึ่งเป็นเรื่องของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนที่รัฐบาลควรให้ความเข้าใจและร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประเภทของอาชญากรรมที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวภัยจากสมาชิกในครอบครัวไทย
2. เพื่อศึกษาระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทย

ครอบครัวไทยในปัจจุบัน (ศิริพร ณ ถลาง และ ทรรศनिया กัลยาณมิตร, 2553) มีระบบครอบครัวและเครือญาติ ที่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกันโดยทางสายเลือด หรือการแต่งงาน การนับว่าใครเป็นญาติจะขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ในแต่ละวัฒนธรรม การจัดระบบเครือญาติเป็นเรื่องทาง "วัฒนธรรม" ไม่ใช่เรื่อง "ธรรมชาติ"

แม้ว่าปรากฏการณ์ พ่อ แม่ ลูก จะเป็นเรื่องธรรมชาติ และมีปรากฏในทุกสังคม โดยแต่ละสังคมจะมีการจัดระบบเครือญาติในการกำหนดบทบาทแนวปฏิบัติ และหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวที่ต่างกัน ทั้งนี้ระบบครอบครัว และเครือญาติเป็นระบบความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐานของสังคม สะท้อนเห็นถึงความสำคัญอย่างมากในการเข้าใจสังคมไทย หากพิจารณาในระดับสังคมหมู่บ้านในชนบทไทย ครอบครัว และเครือญาติจะเข้ามา มีบทบาทอย่างมากในวิถีชีวิตชุมชนหมู่บ้าน ทั้งการอยู่รวมกัน การวางกฎกติกา ความเชื่อ ค่านิยมต่างๆ รวมทั้งการรวมพลังเพื่อป้องกันไม่ให้ชุมชนหมู่บ้านเกิดปัญหา เน้นสร้างความสงบสุข สร้างเศรษฐกิจ การหารายได้เข้าครอบครัว แต่สังคมไทยในปัจจุบันเกิดความเปลี่ยนแปลงทั้งในทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือเมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนวิธีการผลิตจากเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ มาเป็นเกษตรกรรมเพื่อการค้าส่งผลให้ชาวนา

ต้องผลิตข้าวเป็นจำนวนมากเพื่อขายและส่งออกการที่จะทำให้ผลิตผลข้าวมากขึ้น ชาวนาต้องลงทุนในกระบวนการผลิตที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง หากผลผลิตได้ไม่คุ้มกับที่ลงทุน สิ่งที่มาคือ การมีหนี้สินมีรายได้ไม่พอต่อการยังชีพลูกหลานครอบครัวเกษตรกร เมื่อว่างเว้นจากฤดูกาลทำนาจะมุ่งเข้าสู่เมืองส่งผลให้สังคมในชนบท มีแต่คนสูงอายุกับเด็ก หนุ่มสาวออกจากหมู่บ้านไปทำงานในเมือง ปล่อยลูกไว้ให้ตายายเลี้ยง เมื่อคนหนุ่มสาวไม่ได้อยู่ในหมู่บ้าน การขยายของครอบครัวจึงเกิดการเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงจำนวนมากเข้ามาทำงานในเมือง เป็นกรรมกรในโรงงาน เด็กรับใช้ทำงานตามบ้าน พนักงานในภัตตาคาร ร้านอาหาร ตลอดจนถูกล่อลวงมาขายบริการและการค้ามนุษย์ ดังนั้น ชีวิตทางเศรษฐกิจ และสังคม ในปัจจุบัน จึงมีผลกระทบโดยตรงต่อลักษณะครอบครัวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความผันผวนของเศรษฐกิจโลกในปี 2562 และการส่งออกที่ยังมีความไม่แน่นอนจากกรณีสงครามการค้าระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีน อาจส่งผลกระทบต่อส่งออกของประเทศและการจ้างงานในภาคการผลิตและภาคบริการ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2562)

โดยสรุป ครอบครัวไทยในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงระดับโครงสร้าง จำนวนสมาชิก การครองตัว อยู่เป็นโสด ครอบครัวขยายที่อยู่ในสังคมชนบทค่อยลดบทบาทลง เหลือเพียงโครงสร้างของครอบครัวเดี่ยวในสังคมเมือง ประกอบกับสังคมชนบทเหลือสมาชิกครอบครัวเพียงผู้สูงอายุและเด็ก ๆ เท่านั้น หากแต่ครอบครัวยังมีความต้องการความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน ครอบครัวในเมืองหรือชนบทยังต้องการพื้นที่เพื่อไม่ให้ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม ต้องการการป้องกันอาชญากรรมที่มีประสิทธิภาพ และไม่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม

ปัญหาอาชญากรรม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เป็นการกระทำผิด โดยทำให้เกิดความเดือดร้อน เสียหาย ต่อทรัพย์สิน หรือบุคคล เป็นการเรียกการกระทำทางคดีอาญาแบบทั่วไป”

โสภา ขปิลมันน์ (2537) ได้ให้ความหมาย อาชญากรรมเป็นคำสมาสระหว่างคำว่า “อาชญา” กับ “กรรม” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต อาชญา หมายถึง อำนาจ หรือโทษ คำนี้มักใช้กับพระเจ้าแผ่นดินหรือเจ้านาย เช่น พระราช-อาชญา คดีที่เกี่ยวข้องกับโทษหลวงเรียกว่า คดีอาชญา หรือคดีความอาญา เป็นต้น ส่วนกรรม หมายถึง การกระทำที่สนองผลร้ายที่ได้ทำไว้แต่ปางก่อน บาป ความตาย คำว่า อาชญากรรมนี้ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า “crime” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า “crimen” คำว่าอาชญากรรมทั้งในภาษาไทยและในภาษาอังกฤษ มีความหมายคล้ายคลึงกันคือ การกระทำที่ทางกฎหมายระบุไว้ว่าเป็นความผิดและมีการกำหนดโทษไว้ จากความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้อธิบายความหมายของคำว่า อาชญากรรมไว้ว่า การกระทำใด ๆ ที่ทำให้เกิดความเดือดร้อน เสียหาย ต่อทรัพย์สินหรือบุคคล เป็นการกระทำผิดทางคดีอาญา

สุดสงวน สุธีธร (2547) ให้ความหมายไว้ว่า อาชญากรรมโดยทั่วไป หมายถึง การกระทำที่ผิดกฎหมาย ก่อให้เกิดความสูญเสียชีวิตและทรัพย์สิน เป็นเรื่องที่น่ากลัวและร้ายแรง เป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ต้องการเข้าไปเกี่ยวข้อง

ปรกรณ์ มณีปรกรณ์ (2553) ได้ให้ความหมายไว้ กล่าวคือ การกระทำผิดทางอาญาโดยทั่วไป ซึ่งกฎหมายได้บัญญัติว่าเป็นความผิดและกำหนดโทษไว้ชัดเจน เช่น ความผิดฐานลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ เป็นต้น การพิจารณา

ว่าการกระทำใดเป็นความผิด หรือเรียกว่าเป็นอาชญากรรมนั้น ก็ต้องแล้วแต่การพิจารณาของสังคมนั้น ๆ จะกำหนดและให้ความหมายว่า อาชญากรรมคืออะไร เป็นความผิดอย่างไร และมีโทษเช่นไร

อันณพ ชูบำรุง และอุนิษา เลิศโตมรสกุล (2555) กล่าวว่า อาชญากรรม คือ พฤติกรรมที่เป็นอันตราย ต่อบุคคลและสังคม จะต้องได้รับโทษตามที่กฎหมายบัญญัติ ทั้งนี้ คำสำคัญที่ควรแก่การทำความเข้าใจก็คือ คำว่า อันตราย ได้รับโทษและกฎหมายบัญญัติ กล่าวคือ การกระทำใดเป็นอันตราย การกระทำนั้นคือ อาชญากรรม, การกระทำใดสมควรได้รับโทษ การกระทำนั้นเป็นอาชญากรรม และการกระทำใดมีกฎหมายบัญญัติไว้ การกระทำนั้น เป็นอาชญากรรม กฎหมายที่บัญญัติความเป็นอาชญากรรม เรียกว่า กฎหมายอาญา (criminal law) จึงมี คำกล่าวที่ว่า อาชญากรรม คือ การละเมิดกฎหมายอาญา (Crime is a violation of criminal law.)

ฮิวจ์ ดี บาร์โลว์ (Hugh D. Barlow อ้างถึงในมนตรี ยิ้มแย้ม, 2557) อธิบายอาชญากรรมว่า อาชญากรรม คือ การกระทำของบุคคลซึ่งละเมิดต่อกฎหมายอาญา

โดยสรุป ความหมายของอาชญากรรม คือ พฤติกรรม หรือการกระทำใด ๆ อันเป็นอันตราย รวมทั้ง พฤติกรรมเบี่ยงเบน และการกระทำผิดของเด็กและเยาวชนที่ส่งผลเสียให้กับสังคมโดยส่วนรวม โดยพฤติกรรม อาชญากรรมนี้จะต้องได้รับการลงโทษตามที่กฎหมายบัญญัติ ต้องดำเนินการควบคุมแก้ไขพฤติกรรมอาชญากรรม โดยมีการจำแนกประเภทของอาชญากรรม เพื่อให้ นักวิชาการ บุคลากรกระบวนการยุติธรรม หรือผู้มีหน้าที่กำกับ ออกกฎหมาย ได้ทำการศึกษาเจาะลึกในปรากฏการณ์อาชญากรรมที่เกิดขึ้น เพื่อการป้องกัน และแก้ไขปัญหา อาชญากรรมอย่างเป็นรูปธรรม

สำนักงานสอบสวนกลางแห่งสหรัฐอเมริกา หรือเอฟบีไอ (Federal Bureau of Investigation; FBI) เป็นส่วนราชการประเภทกองในประเทศสหรัฐอเมริกา มีขอบเขตในการทำงานโดยเน้นการทำงานเพื่อแก้ไข สถานการณ์ตามการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ เช่น สมัยสงครามโลกเน้นคดีจารกรรม ยุคถัดมาเน้นคดีอันธพาล ครอบเมือง ยุคสงครามโลกครั้งที่ 2 เน้นคดีเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์และฟาสซิสต์ ต่อมาเน้นคดีอาชญากรรม ด้านการเงิน และปัจจุบันเน้นอาชญากรรมระหว่างประเทศ การก่อการร้าย คดียาเสพติด และการฟอกเงิน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วจะแบ่งอาชญากรรมได้ 4 ประเภท (Federal Bureau of Investigation, 2004) คือ

1. อาชญากรรมรุนแรง (felony) หมายถึง ความผิดประเภทร้ายแรงที่เกี่ยวกับชีวิตร่างกาย ทรัพย์สินและ สิ้นค้า เช่น การทำร้ายร่างกาย การวางเพลิงเผาทรัพย์ การชิงทรัพย์ การฉ้อโกง การฆ่าคนตาย การข่มขืน กระทำข่าเรา การยกยอกทรัพย์ เป็นต้น ดังนั้น ความผิดประเภท felony จึงอาจจะเกี่ยวกับทั้งการใช้ความรุนแรง และไม่ใช้ความรุนแรงก็ได้ สำหรับผู้กระทำความผิดจะเรียกว่า felony โดยโทษที่จะได้รับสำหรับการกระทำผิด felony เดิมจะจำกัดเฉพาะการประหารชีวิตกับการริบทรัพย์สินเท่านั้น แต่ภายหลังได้มีการแก้ไขตั้งแต่การคุม ประพฤติ (probation) การจำคุก ไปจนถึงการประหารชีวิต

2. อาชญากรรมไม่รุนแรง (misdemeanor) หมายถึง ความผิดอื่นที่ไม่เข้าข่ายความผิด treason และ felony โดยมากจะเป็นความผิดที่ไม่อุกฉกรรจ์ ไม่ร้ายแรง เช่น การลักทรัพย์เล็กน้อย การค้าประเวณี การบุกรุก การดูหมิ่น เป็นต้น ทั้งนี้ผู้กระทำความผิดจะเรียกว่า misdemeanant ซึ่งการโทษโดยมากได้แก่ โทษ ทางการเงิน (monetary punishment) มากกว่าโทษการจำคุก เว้นแต่เป็นการกระทำความผิดซ้ำที่ต้อง รับโทษจำคุกในระยะเวลาสั้น

3. อาชญากรรมที่มีอัตราโทษอยู่ระหว่างรุนแรง - ไม่รุนแรง (felony - misdemeanor) หมายถึง อาชญากรรมที่รัฐสามารถลงโทษได้ทั้งในอัตราโทษรุนแรงและไม่รุนแรง ขึ้นอยู่กับพฤติการณ์ของอาชญากรรมที่เกิดขึ้น ซึ่งอำนาจการพิจารณาจะอยู่ในดุลยพินิจของศาล เป็นต้น

4. อาชญากรรมที่มีลักษณะฝ่าฝืนหรือละเมิด (infractions) หมายถึง อาชญากรรมที่มีความรุนแรงและอัตราโทษเบาที่สุด เช่น การไม่ปฏิบัติตามกฎหมายจราจร การแข่งรถในทางสาธารณะ ซึ่งอัตราโทษส่วนใหญ่ คือ การปรับเงิน เป็นต้น

การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม คำว่า เหยื่อ (victim) โดยทั่วไปมีความหมายกว้างและมีรูปแบบของเหยื่อหลายรูปแบบด้วยกัน เช่น ความทุกข์ทรมานจากการเป็นคนพิการ การเจ็บป่วยด้วยโรคภัยต่างไข้เจ็บภัยธรรมชาติ การเกิดอุบัติเหตุ ความอดคิด และอาชญากรรมเหล่านี้ เป็นต้น แต่ทางด้านอาชญาวิทยา ในเรื่องของเหยื่อหรือศาสตร์ที่ว่าด้วยเหยื่ออาชญากรรมนั้น จะมุ่งเน้นไปที่เหยื่อที่ได้รับผลกระทบจากอาชญากรรมหรือสถานการณ์ของการก่ออาชญากรรมทุกชนิด ความหมายของคำว่า “เหยื่อ” “ผู้เสียหาย” หรือ “เหยื่ออาชญากรรม” มีความหมายโดยรวม กล่าวคือ เหยื่อวิทยาแปลมาจากคำว่า victimology ซึ่งเป็นการผสมของสองคำคือ victim และ logy หมายถึง ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับเหยื่อ แต่เดิมคำว่าเหยื่อ รากศัพท์มาจากภาษาละติน victima แปลว่า สัตว์ป่าสำหรับบูชาอยู่ในพิธีกรรมทางศาสนา Hana Von Hentig บิดาแห่งวิชาเหยื่อวิทยาได้กำหนดขอบเขตความหมายคำว่าเหยื่อวิทยาให้แคบลง โดยจำกัดความหมายเฉพาะเหยื่ออาชญากรรมสำหรับประเทศไทยมีนักวิชาการได้ให้ความหมายและแนวคิดเกี่ยวกับเหยื่อวิทยาไว้ดังนี้ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) อธิบายความหมาย “เหยื่อ” หมายถึง “อาหารของสัตว์เครื่องล่อ ตัวรับเคราะห์” จะเห็นว่า เป็นความหมายที่ได้ให้ไว้ในพจนานุกรมนั้น เป็นเพียงนิยามของเหยื่อธรรมดา มิได้รวมถึงเหยื่อที่มีความหมายในลักษณะที่เกี่ยวกับอาชญากรรม มิใช่เหยื่อที่เป็นตัวบุคคลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ความผิด ความเสียหาย หรือความรุนแรงอันเนื่องมาจากการก่ออาชญากรรม

สุดสงวน สุธีสร (2543) ได้ให้ความหมายของ “เหยื่อ” หมายถึง บุคคลที่ได้รับความเสียหายความสูญเสีย ความลำบากเดือดร้อนจากการกระทำต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเกิดจากคนหรือธรรมชาติก็ได้เช่นเหยื่อจากอุบัติเหตุ เหยื่อจากอุบัติเหตุภัยธรรมชาติ เหยื่อจากโรคภัยไข้เจ็บ เหยื่อจากภัยสงครามจากการเมืองการปกครอง เป็นต้น

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย (2551) เหยื่ออาชญากรรมหมายถึง บุคคลหรือคณะบุคคลที่ได้รับอันตรายแก่ร่างกายและจิตใจ หรือได้รับความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือได้รับผลกระทบใด ๆ จากการประกอบอาชญากรรมหรือเสื่อมเสียสิทธิจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำอันเป็นความผิดกฎหมายอาญา เช่น ถูกทำร้ายร่างกาย ถูกฆ่า ถูกข่มขืน ถูกชิงทรัพย์ หรือปล้นทรัพย์ เป็นต้น

โดยสรุป การตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม หมายถึง ผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการประกอบอาชญากรรมของผู้กระทำผิด โดยได้รับผลกระทบทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ รวมถึงทรัพย์สินต่าง ๆ

ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม ที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล ครอบครัว และชุมชน พบว่า ความรู้สึกกลัวนี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับคนเพียงคนเดียวเท่านั้น แต่แทนที่ด้วยทัศนคติและความรู้สึกของกลุ่มบุคคล (Dammert & Malone, 2003) คำว่า “fear of crime” เป็นความรู้สึกปั่นป่วนจิตใจ (agitation) หรือความวิตกกังวล (anxiety) ของมนุษย์ที่มีต่อความไม่ปลอดภัยในชีวิตหรือทรัพย์สินที่ตนเป็นเจ้าของ ซึ่งจะเกี่ยวกับทางจิตวิทยา

โดยที่ความรู้สึกเช่นนี้ไม่ได้เกิดเฉพาะเมื่อบุคคลเผชิญกับเหตุการณ์ที่สร้างความหวาดกลัวเท่านั้น แต่ยังส่งผล ภายหลังจากที่เคยมีประสบการณ์ตกอยู่ในสถานการณ์ที่เกี่ยวกับอาชญากรรมมาก่อนด้วย Amerio & Roccato (2005) และ Warr (2000, อ้างถึงใน Cordner, 2010) กล่าวไว้ว่า การทำความเข้าใจ fear of crime ส่วนใหญ่จะให้ความหมายว่า “ความรู้สึกของมนุษย์ที่มีต่อภัยอาชญากรรม” เป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกกลัว หรือหวาดระแวง ซึ่งมักจะส่งผลให้ผู้คนตื่นตระหนกและสร้างพฤติกรรมตอบสนองต่อภัยอันตรายที่เกิดขึ้นอย่างไม่ คัดคิด

Skogan (2006, อ้างถึงใน Cordner, 2010) ให้คำนิยามไว้ว่า ความกลัวภัยอาชญากรรม เป็นเรื่องความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตในเมืองขนาดใหญ่ ความกลัวมีผลต่อทั้งบุคคลและกลุ่มของพวกเขา ความกลัวสามารถกักผู้คนไว้ภายในบ้านของพวกเขาเอง และการทำลายความไว้วางใจระหว่างเพื่อนบ้านข้างเคียง ความกลัวถือเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดคุณภาพชีวิต (quality of life) ของประชาชนที่รัฐต้องเอาใจใส่ดูแล นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึก หวาดกลัวอาชญากรรม (Zener 1997) อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เอ็นอำนาจ, 2551) พบว่า ความรู้สึกหวาดกลัว อาชญากรรมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางด้านสังคมที่น่าสนใจ ดังนี้

1. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับความรู้สึกปลอดภัยในชีวิต ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรม เป็นประเด็นคุกคามต่อความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตของประชาชนมากกว่าคุกคามต่อความรู้สึกปลอดภัยในทรัพย์สิน หรือความปลอดภัยทั่ว ๆ ไป
2. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับการขัดเกลาทางสังคม การขัดเกลาทางสังคมทำให้ผู้ชายรู้สึก หวาดกลัวอาชญากรรมน้อยกว่าผู้หญิง
3. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับสถานการณ์แวดล้อม โดยทั่วไปคำถามในการสำรวจการตกเป็น เหยื่ออาชญากรรมมักจะถามว่า “คุณรู้สึกปลอดภัยแค่ไหนเมื่อต้องเดินผ่านบริเวณบ้านพักของตนในเวลากลางคืน” โดยจะต้องกระจายองค์ประกอบรายละเอียดของสถานการณ์แวดล้อมออกมาเป็นประเด็นย่อย ๆ ได้แก่ ประเด็น เกี่ยวกับเพื่อนบ้าน ลักษณะแวดล้อมต่าง ๆ ความรู้สึกหวาดกลัวความมืด การรับรู้ต่อความรู้สึกอ่อนแอในใจ ความรู้สึกในสถานการณ์ที่แตกต่างกัน เช่น ไม่ปรากฏว่ามีอาชญากรรมเกิดขึ้นในสถานที่นั้นมาก่อน หรือเมื่อ เดินถนน บนรถโดยสารสาธารณะ และเมื่ออยู่บ้าน ฯลฯ
4. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับความรู้สึกอ่อนแอ Hale (1996) พบว่า การสร้างความรู้สึก หวาดกลัวอาชญากรรมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความอ่อนแอหรือความรู้สึกไม่มั่นคง โดยคำนวณจากการรับรู้ อัตราความเสี่ยงที่เกิดขึ้น
5. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับความเสี่ยง ผลจากการสำรวจเหยื่ออาชญากรรมพบตัวแปร 2 ตัว มีความสัมพันธ์ในทางตรงกันข้ามระหว่างกันคือ “ความรู้สึกหวาดกลัว” กับ “ความเสี่ยง” กล่าวคือ ชายหนุ่มวัยทำงานที่ใช้ชีวิตเสเพลนอกบ้าน โดยเฉพาะผู้ที่ชอบเที่ยวตามสถานเริงรมย์ซึ่งจัดว่าเป็นกลุ่มที่มี “อัตรา ความเสี่ยง” สูงสุดต่อการประสบอาชญากรรม แต่กลับเป็นกลุ่มที่มี “ความรู้สึกหวาดกลัว” ต่ำสุด ขณะที่หญิง ชราแสดง “ความรู้สึกหวาดกลัว” สูงสุด แต่ในทางตรงกันข้ามกลับมี “อัตราความเสี่ยง” ต่ำสุด (Hough, 1995 อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เอ็นอำนาจ, 2551)

6. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับเพศ การสำรวจอาชญากรรมของประเทศสหราชอาณาจักร (British Crime Survey หรือ BCS) ค.ศ. 1996 พบว่า ในสถานการณ์เดียวกันเพศหญิงกับเพศชายมีความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมแตกต่างกัน โดยผู้หญิงร้อยละ 58 รู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมอย่างยิ่งเมื่อต้องเดินตามลำพังในเวลากลางคืน ขณะที่ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นกับผู้ชายเพียงร้อยละ 12 เท่านั้น

7. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับลักษณะทางกายภาพแวดล้อม ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผูกติดกับสภาพความเป็นสังคมเมือง ขณะเดียวกันก็มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมแคบๆ ทరుตโทรมที่มีไฟสลัวๆ ตึกรามบ้านช่องที่มีการขีดเขียนภาพและคำตามผนังตึก อาคารที่ฟักสูงๆ ที่ทรุตโทรม มุมถนนที่วัยรุ่นชอบมั่วสุม มีคนเมาสุราเดินไปมา และสภาพแวดล้อมอื่นๆ ที่เป็นสัญลักษณ์ของความไม่เป็นมิตร

8. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับการใช้ชีวิตของหนุ่มสาว ผลจากการสำรวจข้อมูลอาชญากรรมทั้งของ British Crime Survey (BCS) และ Islington Crime Survey (ICS) พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในเรื่อง “ความรู้สึกหวาดกลัว” กับ “วิธีการใช้ชีวิตของหนุ่มสาว” โดยจาก ICS ที่ทำการสำรวจครั้งแรกพบว่า ผู้หญิงร้อยละ 36 ไม่เคยออกไปนอกบ้านในเวลาค่ำมืดเพราะรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรม ขณะที่ผู้ชายเพียงร้อยละ 7 เท่านั้นที่รู้สึกเช่นเดียวกันนี้ แสดงให้เห็นว่าความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมทำให้ผู้คนเหล่านี้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนด้วยการแสดงพฤติกรรมหลบเลี่ยง หลีกหนีจากการใช้ชีวิตสังคมในยามค่ำคืน ในลักษณะของการสร้างเคอร์ฟิวให้กับตนเอง เช่นเดียวกับผลจากการสำรวจข้อมูลอาชญากรรมของ BCS ใน ค.ศ. 1996 พบว่า ผู้หญิงร้อยละ 11 และผู้ชายเพียงร้อยละ 5 ไม่เคยออกไปนอกบ้านในเวลาค่ำมืด โดยในจำนวนผู้ตอบดังกล่าว ผู้หญิงร้อยละ 35 และผู้ชายเพียงร้อยละ 15 ให้เหตุผลว่า ที่ไม่เคยออกไปนอกบ้านในยามค่ำคืนเพราะรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรม

9. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมกับกลุ่มชาติพันธุ์ ผลกระทบของอาชญากรรมกับการก่อความเดือดร้อนรำคาญแก่เหยื่ออาชญากรรมที่มีสีผิว เชื้อชาติ ศาสนา หรือชาติพันธุ์แตกต่างออกไปนั้นเป็นสิ่งที่พบเห็นได้บ่อยครั้ง ข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลอาชญากรรมของ BCS ระบุว่า คนเอเชียมีความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมสูงเมื่อเดินตามลำพังในยามค่ำคืน ขณะที่ชาวแอฟริกัน - แคริเบียนรู้สึกปลอดภัยกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เมื่อเดินตามลำพังในยามค่ำคืน และเช่นเดียวกับที่หน่วยสนับสนุนเหยื่ออาชญากรรมเปิดเผยว่า กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เคยตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมมาแล้ว มักจะต้องใช้ชีวิตภายหลังจากเกิดเหตุราวกับเป็นนักโทษด้วยการขังตนเองอยู่แต่ในบ้าน หรือไม่ก็ต้องจำกัดตนเองให้ห่างไกลจากสิ่งแวดล้อมคุ้นเคย หากเกิดขึ้นในวัยเด็กจะส่งผลกระทบต่อเมื่อจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งจะส่งผลกระทบต่อการทำงานประจำวันของเด็กๆ จะทำให้รู้สึกไม่คุ้นเคย รู้สึกไม่เข้าที่เข้าทางและมีความทุกข์ทรมานกับชีวิตทางสังคมของพวกเขา ส่วนผู้หญิงจะมีความหวาดกลัวที่จะดำเนินชีวิตประจำวันของตน รวมทั้งรู้สึกไม่ปลอดภัยแม้จะอยู่ในบ้านของตนเองก็ตาม

10. ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมในมุมมองเชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันของเหยื่ออาชญากรรม Stanko (2004) สนใจศึกษาความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมในมุมมองอาชญาวิทยาสตรีนิยม (feminist criminology) โดยพยายามอธิบายให้เห็นว่า ผู้หญิงมีความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมเพิ่มมากขึ้น เมื่อผลการวิจัยหลายชิ้นระบุตรงกันว่า อาชญากรรมที่เกิดแก่ผู้หญิง โดยเฉพาะอาชญากรรมทางเพศนั้น เกิดขึ้นภายในบ้านมากกว่าเกิดขึ้น

นอกบ้าน ซึ่งทำให้ผู้หญิงมีโอกาสตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้นกว่าเดิม และความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมนี้เป็นความรู้สึกหวาดกลัวที่ไม่มีเหตุผล ขณะที่ผู้หญิงกับคนชรามีโอกาสตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมที่ไม่เท่าเทียมกันด้วยเหตุผลทางร่างกายและจิตใจ หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ชั้นชั้นล่างต้องเผชิญหน้ากับอาชญากรรมสูงกว่า เช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์หรือชนกลุ่มน้อยกลุ่มต่าง ๆ ต้องประสบกับความหวาดกลัวอาชญากรรมอย่างมากเมื่อใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางคนกลุ่มใหญ่ในสังคมที่แตกต่างออกไป (Zedner, 1997 อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551)

โดยสรุป ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรม เป็นความรู้สึกกังวลไม่สบายใจของสมาชิกในครอบครัวต่อความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของตนเองและครอบครัว นอกจากนี้ยังหมายถึงความรู้สึกหวาดกลัวต่อการตกเป็นเหยื่อจากอาชญากรรมประเภทต่าง ๆ เช่น ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์หรือปล้นทรัพย์ ทำร้ายร่างกาย ข่มขืนกระทำชำเรา ลักพาตัวเรียกค่าไถ่ และวางเพลิง เป็นต้น ทั้งนี้เหตุอาชญากรรมอาจเกิดขึ้นได้ทั้งเวลากลางวันและกลางคืน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ณัฐวิทย์ ใจชมชื่น (2556) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้สึกหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินของประชาชนในพื้นที่สถานีตำรวจนครบาลประชาชื่น พบว่า ระดับความรู้สึกหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินของประชาชนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และระดับความรู้สึกหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินเมื่อจำแนกตามเพศ อายุ ที่พักอาศัย และรายได้ พบว่า ลักษณะที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันมีระดับความรู้สึกหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินไม่แตกต่างกัน ส่วนระดับการศึกษาและบ้านพัก อาคาร ร้านค้าหรือที่พักใช้อุปกรณ์พิเศษสำหรับป้องกันภัยเกี่ยวกับทรัพย์สินที่แตกต่างกันมีระดับความรู้สึกหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินแตกต่างกัน

กิตติศักดิ์ เจริญศิริ และคณะ (2557) ศึกษาเรื่อง ความหวาดกลัวต่ออาชญากรรมของประชาชนในหมู่บ้านเมืองเอก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า ภาพรวมระดับความหวาดกลัวต่ออาชญากรรมในหมู่บ้านเมืองเอกอยู่ในระดับมาก โดยมีความคิดเห็นว่าเป็นอนาคตจะถูกข่มขืนหรือกระทำชำเราในหมู่บ้านเมืองเอกจะมากที่สุด โดยเฉพาะเพศหญิงที่มีความรู้สึกหวาดกลัวภัยการข่มขืน จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบ ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีความเห็นว่า การลักทรัพย์ เป็นปัญหาอาชญากรรมที่มีความรุนแรงมากที่สุดในหมู่บ้านเมืองเอก

Snedker (2010) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยแวดล้อมในบริเวณที่พักอาศัยและความหวาดกลัวอาชญากรรมกรณีศึกษาใหม่ในแง่ของเพศที่แตกต่าง โดยศึกษาระดับความหวาดกลัวอาชญากรรม ระดับการเปลี่ยนแปลงของความหวาดกลัวอาชญากรรม และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเกิดอาชญากรรมร้ายแรงในบริเวณที่พักอาศัย ได้แก่ ความผิดปกติทางความผิดปกติทางกายภาพ และความไร้ระเบียบของสังคม โดยศึกษากลุ่มตัวอย่างเพศหญิงและเพศชายจากข้อมูลของ The Bureau of Justice Statistics Criminal Victimization and Perception of Community Safety และใช้สถิติการวิเคราะห์แบบถดถอยพหุโลจิสติกส์อเนกนาม ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างเพศชายและเพศหญิงจะแสดงออกถึงความหวาดกลัวอาชญากรรมในระดับที่ต่างกัน โดยเพศหญิง

จะตระหนักถึงภัยอันตรายจากความผิดทางกายภาพและความไร้ระเบียบของสังคมได้มากกว่าเพศชาย ดังนั้น เพศหญิงจึงมีความหวาดกลัวอาชญากรรมในระดับที่สูงกว่าเพศชาย

Stacy และ Nicole (2015) ศึกษาเรื่อง ความกังวลเกี่ยวกับอาชญากรรมสำหรับตนเองและผู้อื่น โดยศึกษาปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยเชิงเนื้อหาที่ส่งผลกระทบต่อความกลัวอาชญากรรม ซึ่งทำการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์จากบุคคลวัยผู้ใหญ่ที่อาศัยอยู่ในประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน 1,207 ราย และเก็บข้อมูลในระดับชีวิตในส่วนหนึ่งของเนื้อหาจากการสำรวจสำมะโนประชากรสหรัฐอเมริกา (The U.S. Census) การสำรวจชุมชนชาวอเมริกัน (The American Community Survey) และข้อมูลจาก The Uniform Crime Report ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลสถิติการเกิดอาชญากรรมจากสำนักงานสอบสวนกลางของประเทศสหรัฐอเมริกา (FBI) ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความกังวลเกี่ยวกับอาชญากรรมที่จะเกิดขึ้นกับบุคคลอื่นมากกว่าตัวเอง และจากการสำรวจการใช้แบบจำลองโลจิตต์ ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับความกังวลเกี่ยวกับอาชญากรรมต่อตนเองและผู้อื่น พบว่า ผู้ที่มีความกังวลเกี่ยวกับอาชญากรรมในระดับมากจะจำกัดพฤติกรรมการใช้ชีวิตของตนเองมากกว่า ผู้ที่มีความกังวลอาชญากรรมในระดับน้อย นอกจากนี้พบว่า กลุ่มตัวอย่างเพศหญิงจะมีความกังวลเกี่ยวกับอาชญากรรมสำหรับตนเองและผู้อื่นซึ่งเป็นคู่สมรสหรือคนที่มีความสำคัญกับชีวิตของตนเองมากกว่าเพศชาย ส่วนปัจจัยเชิงเนื้อหาเกี่ยวกับเพศ พบว่า พฤติกรรมการใช้อาวุธจะมีผลต่อความกลัวอาชญากรรมในเพศหญิงเท่านั้น ในขณะที่ปัจจัยทางด้านคุณภาพชีวิตจะมีความสำคัญกับเพศชายเท่านั้น

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ดำเนินการโดยการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นรูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) โดยมีแบบสอบถามเป็นเครื่องมือ (questionnaires) ทำการศึกษากับประชาชนที่พักอาศัยในชุมชนเมืองและนอกเมือง ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ ผ่านพื้นที่การควบคุมและป้องกันอาชญากรรมของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ภายในพื้นที่กองบัญชาการตำรวจนครบาล ตำรวจภูธรภาค 1-9 รวม 10 พื้นที่ คัดเลือกพื้นที่เป้าหมายผ่านสถานีตำรวจในพื้นที่จำนวน 9 สถานีตำรวจ (รวมทั้งสิ้น 90 สถานีตำรวจ) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ประชาชนทั่วไปอายุมากกว่า 18 ปี ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบโควตา (quota sampling) ซึ่งคำนึงถึงการเลือกกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมพื้นที่โดยใช้ประชากรเป็นเกณฑ์กำหนด คัดเลือกจำนวน 3 เขตพื้นที่ๆ มีจำนวนคดีมาก ปานกลาง และน้อย ตามเกณฑ์กำหนดจากสำนักงานตำรวจแห่งชาติ โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างสถานีตำรวจละ 65 ราย (65 ราย คูณ 9 สถานีตำรวจในพื้นที่ คูณ 10 พื้นที่ครอบคลุมทั่วประเทศ) รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น จำนวน 5,850 ราย การวิเคราะห์ข้อมูลครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์แบบสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการศึกษา

ตาราง 1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง

ข้อมูล	จำนวน (n=5,850)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	2,675	45.73
หญิง	3,175	54.27
อายุเฉลี่ย 33.59 ปี ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 7.27 ปี		
สถานภาพการทำงาน		
ไม่มีงานทำ	6	0.10
มีงานทำ	5,844	99.90
อาชีพ		
เกษตรกรรม	309	5.28
รับราชการ/รัฐวิสาหกิจ	3,492	59.69
ค้าขาย/ประกอบธุรกิจส่วนตัว	1,405	24.02
รับจ้าง	644	11.01
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	66	1.13
มัธยมศึกษาตอนต้น	165	2.82
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	319	5.45
อนุปริญญา/ปวส.	852	14.56
ปริญญาตรี	4,182	71.49
สูงกว่าปริญญาตรี	266	4.55
รายได้ต่อเดือน		
5,000 บาทหรือน้อยกว่า	24	0.41
5,001 - 15,000 บาท	1,140	19.49
15,001 - 25,000 บาท	3,607	61.66
25,001 บาทขึ้นไป	1,079	18.44
ศาสนา		
พุทธ	5,117	87.47
คริสต์	318	5.44
อิสลาม	415	7.09

ข้อมูล	จำนวน (n=5,850)	ร้อยละ
สถานภาพการสมรส		
โสด	2,430	41.54
แต่งงานแล้ว	3,319	56.74
หย่าร้างหรือแยกกันอยู่	95	1.62
คู่สมรสเสียชีวิต	6	0.10
จำนวนรวมทั้งหมดของสมาชิกในครอบครัว		
อยู่คนเดียว	3,902	66.70
2-5 คน	1,915	32.73
6-9 คน	27	0.47
มากกว่า 10 คน	6	0.10
ลักษณะพื้นที่อยู่อาศัย		
ชุมชนเมือง/เขตเทศบาล	3,102	53.03
นอกชุมชนเมือง/นอกเขตเทศบาล	2,748	46.97
ประสบการณ์ตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม		
เคย	760	12.99
ไม่เคย	5,090	87.01
ประเภทอาชญากรรมที่หวาดกลัว		
ลักทรัพย์ในบ้าน	2,727	43.10
ลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์	1,107	17.50
ข่มขืน - อนาจาร	719	11.40
แก๊งล้วงกระเป๋า	675	10.70
จี้ชิงทรัพย์	575	9.10
ทำร้ายร่างกาย	306	4.80
ตกทอง	205	3.20

จากตารางที่ 1 แสดงข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 5,850 คน แบ่งเป็นเพศหญิง จำนวน 3,175 คน คิดเป็นร้อยละ 54.27 และเพศชาย จำนวน 2,675 คน คิดเป็นร้อยละ 45.73 อายุโดยเฉลี่ย 33.59 ปี ส่วนใหญ่มีงานทำแล้ว จำนวน 5,844 คน คิดเป็นร้อยละ 99.90 ส่วนใหญ่มีอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน 3,492 คน คิดเป็นร้อยละ 59.69 รองลงมาคือ ค้าขาย/ประกอบธุรกิจส่วนตัว จำนวน 1,405 คน คิดเป็นร้อยละ 24.02 การศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับปริญญาตรี จำนวน 4,182 คน คิดเป็นร้อยละ 71.49 รองลงมาคือ อนุปริญญา/ปวส. จำนวน 852 คน คิดเป็นร้อยละ 14.56 ส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือน 15,001-25,000 บาท จำนวน 3,607 คน คิดเป็นร้อยละ 61.66 รองลงมาคือ 5,001-15,000 บาท จำนวน 1,140 คน คิดเป็นร้อยละ 19.49 ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 5,117 คน คิดเป็นร้อยละ 87.47 รองลงมาคือ อิสลาม

จำนวน 415 คน คิดเป็นร้อยละ 7.09 สถานภาพการสมรสส่วนใหญ่แต่งงานแล้ว จำนวน 3,319 คน คิดเป็นร้อยละ 56.74 รองลงมาคือ สถานภาพโสด จำนวน 2,430 คน คิดเป็นร้อยละ 41.54 ส่วนใหญ่ในครอบครัวจะอยู่คนเดียว จำนวน 3,902 คน คิดเป็นร้อยละ 66.70 รองลงมาคือ มีสมาชิก 2-5 คน จำนวน 1,915 คน คิดเป็นร้อยละ 32.73 โดยส่วนใหญ่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง/เขตเทศบาล จำนวน 3,102 คน คิดเป็นร้อยละ 53.03 ส่วนใหญ่ไม่เคยตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม จำนวน 5,090 คน คิดเป็นร้อยละ 87.01 และส่วนมากมีความหวาดกลัวกับปัญหาอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ในบ้านมากที่สุด จำนวน 2,727 คน คิดเป็นร้อยละ 43.10 รองลงมาคือ ความหวาดกลัวกับปัญหาอาชญากรรมประเภทลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์ จำนวน 1,107 คน คิดเป็นร้อยละ 17.50

ข้อคำถามปลายเปิด จำแนกตามสถานภาพสมาชิกในครอบครัว บิดาหวาดกลัวอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ในบ้าน และลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์ มารดาหวาดกลัวอาชญากรรมประเภทข่มขืน - อนาคตและทำร้ายร่างกาย ปู่/ตาหวาดกลัวอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ในบ้านและลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์ ย่า/ยายหวาดกลัวอาชญากรรมประเภทตกทอง และจี้ชิงทรัพย์ ลุง/หลานหวาดกลัวอาชญากรรมประเภทจี้ชิงทรัพย์ และแก๊งล้วงกระเป๋า เครือญาติเพศชายหวาดกลัวอาชญากรรมประเภท ลักทรัพย์ในบ้าน และทำร้ายร่างกาย เครือญาติเพศหญิงหวาดกลัวอาชญากรรมประเภทข่มขืน - อนาคต และลักทรัพย์ในบ้าน

ตาราง 2 ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมของประชาชน

ข้อความ	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ร้อยละ
ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมของประชาชน	3.88	1.85	38.88
1. เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัย เพียงคนเดียวท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพในเวลากลางวัน	3.92	1.95	39.22
2. เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัย กับสมาชิกในครอบครัวท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพในเวลากลางวัน	3.82	1.85	38.21
3. เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัย เพียงคนเดียวท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพในเวลากลางคืน	4.92	1.79	49.25
4. เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัย กับสมาชิกในครอบครัวท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาชีพในเวลากลางคืน	4.11	2.06	41.07
5. เมื่อท่านออกนอกบ้านตามลำพัง ท่านหวาดกลัวว่าจะถูกวิ่งราวทรัพย์ ชิงทรัพย์และทำร้ายร่างกายในเวลากลางวัน	4.06	1.77	40.57
6. เมื่อท่านออกนอก บ้านตามลำพัง ท่านหวาดกลัวว่าจะถูกวิ่งราวทรัพย์ ชิงทรัพย์และทำร้ายร่างกายในเวลากลางคืน	4.65	1.87	46.53
7. เมื่อบ้าน/ที่พักอาศัยของท่านไม่มีคนอยู่บ้านท่านหวาดกลัวว่าจะถูกขโมยทรัพย์สินของท่านในเวลากลางวัน	4.85	1.75	48.49

ข้อความ	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ร้อยละ
8. เมื่อบ้าน/ที่พักอาศัยของท่านไม่มีคนอยู่บ้านท่านหวาดกลัวว่าจะถูกขโมยทรัพย์สินของท่านในเวลากลางคืน	4.71	1.90	37.08
9. ท่านมีความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมสมัยใหม่ เช่น อาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (แก๊งคอลเซ็นเตอร์ การพนันออนไลน์ การปลอมแปลงบัตรเครดิตและบัตร ATM) อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต แฮร์ลูกโซ่)	3.84	1.63	38.35

ตารางที่ 2 แสดงระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมของประชาชน พบว่า ภาพรวมความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมของประชาชนได้ค่าคะแนน 3.88 คิดเป็นร้อยละ 38.88 โดยประเด็นที่ได้ค่าคะแนนความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมมากที่สุด คือ เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัยเพียงคนเดียว ท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาซีพีในเวลากลางคืน โดยได้ค่าคะแนน 4.92 คิดเป็นร้อยละ 49.22

อภิปรายและสรุปผล

จากข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 5,850 คน ซึ่งเป็นเพศหญิงอายุโดยเฉลี่ย 33.59 ปี มีอาชีพรับราชการ/รัฐวิสาหกิจ รองลงมาคือ ค้าขาย/ประกอบธุรกิจส่วนตัว การศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี รองลงมาคือ ระดับอนุปริญญา/ปวส. ซึ่งมีรายได้ต่อเดือน 15,001-25,000 บาท รองลงมาคือ 5,001-15,000 บาท นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือ อิสลาม สถานภาพการสมรสแต่งงานแล้วมีสัดส่วนมากกว่าโสด และในครอบครัวจะอยู่เพียงลำพังคนเดียว ซึ่งอยู่อาศัยอยู่ในชุมชนเมือง/เขตเทศบาล และไม่เคยตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม

ประเภทของอาชญากรรมที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวภัยจากสมาชิกในครอบครัวไทย พบว่า ปัญหาอาชญากรรมประเภทลักทรัพย์ในบ้านมากที่สุด รองลงมาคือ ความหวาดกลัวภัยกับปัญหาอาชญากรรมประเภทลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์ และข่มขืน-อนาจาร ตามลำดับ

ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทยพบว่า ระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิก คือ เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัยเพียงคนเดียว ท่านหวาดกลัวว่าจะตกเป็นเหยื่อของมิจฉาซีพีในเวลากลางคืน รองลงมาคือ เมื่อบ้าน/ที่พักอาศัยของท่านไม่มีคนอยู่บ้านท่านหวาดกลัวว่าจะถูกขโมยทรัพย์สินของท่านในเวลากลางวัน ส่วนระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมที่น้อยที่สุด คือ ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมสมัยใหม่ เช่น อาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (แก๊งคอลเซ็นเตอร์ การพนันออนไลน์ การปลอมแปลงบัตรเครดิตและบัตร ATM) อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต แฮร์ลูกโซ่)

หากพิจารณาจากข้อมูลพื้นฐานในข้างต้นเห็นได้ว่า สถานภาพการสมรส แต่งงานแล้ว ร้อยละ 56.74 และโสด ร้อยละ 41.54 ส่วนใหญ่ในครอบครัวจะอยู่คนเดียว ร้อยละ 66.70 แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า รูปแบบครอบครัวในสังคมไทยนั้นมีความเปลี่ยนแปลงไป สัดส่วนของคนสมรสและคนโสดแตกต่างกันเพียงร้อยละ 15.20

และเพศหญิงมีสัดส่วนสูงกว่าเพศชาย ร้อยละ 8.54 แนวโน้มของสถานภาพสมรสจะลดลง การอยู่ตามลำพังเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นช่องโหว่โอกาสที่ก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมได้ แม้ไม่เคยตกเป็นเหยื่ออาชญากรรมก็ตาม ประกอบกับประเภทของอาชญากรรมที่ก่อให้เกิดความหวาดกลัวภัยจากสมาชิกในครอบครัวไทย คือ การลักทรัพย์ในบ้าน และการลักรถยนต์/รถจักรยานยนต์ และเมื่อมีผู้หญิงจำนวนมากขึ้น ปัญหาการข่มขืน-อนาจารจะเพิ่มตามมา สอดคล้องกับข้อคำถามปลายเปิด เพศหญิงที่เป็นสมาชิกในครอบครัวไทย ได้แก่ มารดา ย่า/ยาย และเครือญาติเพศหญิง หวาดกลัวอาชญากรรมประเภทข่มขืน-อนาจาร ทำร้ายร่างกาย ตกทอง และลักทรัพย์ในบ้าน ร่วมกับระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมจากสมาชิกในครอบครัวไทย คือ เมื่ออยู่ในบ้าน/ที่พักอาศัยเพียงคนเดียวท่านหวาดกลัวว่า จะตกเป็นเหยื่อของมิชฉาชีพในเวลากลางคืน ทั้งนี้เป็นไปตามการศึกษาของ Zedner (1997 อ้างถึงใน จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, 2551) กล่าวคือ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรม พบว่า ความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยทางด้านสังคม รองลงมาคือ เมื่อบ้าน/ที่พักอาศัยของท่านไม่มีคนอยู่บ้านท่านหวาดกลัวว่า จะถูกขโมยทรัพย์สินของท่านในเวลากลางวัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักการป้องกันอาชญากรรมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ และงานวิจัยของ ญัฐวิทย์ ใจมขื่น (2556), Snedker (2010) และ Stacy และ Nicole (2015) ส่วนความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมที่น้อยที่สุด ได้แก่ ความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมสมัยใหม่ เช่น อาชญากรรมทางอิเล็กทรอนิกส์ (แก๊งคอลเซ็นเตอร์ การพนันออนไลน์ การปลอมแปลงบัตรเครดิตและบัตร ATM) อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ (การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต แฮร์ลูกโซ่) เนื่องจากเป็นอาชญากรรมที่มีความพิเศษ กล่าวคือ ผู้กระทำผิดมักมีความรู้ความสามารถเฉพาะทาง ผู้ตกเป็นเหยื่อจะเป็นผู้ไปใช้ระบบธุรกรรมซึ่งไม่ใช่ประชาชนทั่ว ๆ ไป

ข้อเสนอแนะ

การสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเพื่อลดหวาดกลัวภัยกับปัญหาอาชญากรรม และการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม ดังนี้

- ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การลดหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเป็นการบูรณาการร่วมของภาครัฐและเอกชน ที่ควรพิจารณาอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานหลัก ได้แก่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมความรู้ สร้างความเข้าใจในการป้องกันอาชญากรรมในระดับครอบครัว โดยการสร้างความเข้าใจเรื่องการป้องกันการตกเป็นเหยื่ออาชญากรรม อันก่อให้เกิดการป้องกันตนเองในระดับบุคคล และครอบครัว เน้นการสร้างสภาพแวดล้อมชุมชนที่ปลอดภัย การใช้เทคโนโลยีในการป้องกันปัญหาอาชญากรรม เป็นการป้องกันอาชญากรรมในชุมชน

- ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ในส่วนของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่มีหน้าที่หลักในการป้องกันและปราบปรามอาชญากรรมต้องดำเนินการอย่างเต็มกำลัง ร่วมกับเจ้าหน้าที่ปกครอง และองค์กรส่วนท้องถิ่น ในการปฏิบัติการที่มุ่งเน้น ใจเขาใจเรา การรณรงค์ การประชาสัมพันธ์ การจัดแคมเปญเพื่อป้องกันปัญหาอาชญากรรม ช่วยให้การหวาดกลัวภัยอาชญากรรมอัตราเป็นศูนย์ โดยการรณรงค์ ป้องกันอาชญากรรมทุกรูปแบบของสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เจ้าหน้าที่ตำรวจต้องให้ความสำคัญในด้านความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน การสร้างเครือข่าย การรับรู้ปัญหา การมีส่วนร่วมและแนวทางแก้ไขปัญหาอาชญากรรมในชุมชน การให้ความรู้

กับประชาชนในการป้องกันตนเองจากภัยอาชญากรรม การติดตั้งกล้องวงจรปิด (CCTV) ช่วยในการป้องกันและปราบปรามเหตุอาชญากรรม มุ่งเน้นปรับสภาพสิ่งแวดล้อมปลอดภัยลดความรู้สึกหวาดกลัวอาชญากรรม ประกอบกับการเพิ่มตำรวจสายตรวจให้มีการออกตรวจในชุมชนที่ขึ้นกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลากลางคืน และควรประชาสัมพันธ์เรื่องความสำคัญของการตั้งด่านตรวจ จุดตรวจ และจุดสกัดของตำรวจให้กับประชาชนทราบเพื่อสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

อย่างไรก็ตาม มิติความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเป็นความรู้สึกที่มาจากตัวบุคคลในแต่ละคน การลดความหวาดกลัวภัยอาชญากรรมได้นั้นต้องเน้นการร่วมรณรงค์ช่วยกันทำให้สังคมปลอดภัยจากปัญหาอาชญากรรมทั้งปวง และร่วมสร้างสังคมปลอดภัยมีกลไกการตรวจสอบที่มีมาตรการที่ชัดเจนและเป็นแนวทางอย่างรูปธรรมสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กิตติศักดิ์ เจมิสิทธิประเสริฐ จอมเดช ตริเมฆ และ อารณีย์ วิวัฒน์ภรณ์. (2557). ความหวาดกลัวต่ออาชญากรรมของประชาชน ในหมู่บ้านเมืองเอก ตำบลหลักหก อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี. *วารสารการบริหารปกครอง*, 3(1), 1-30.
- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. (2551). สังคมวิทยาอาชญากรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณัฐวิทย์ ใจมชื่น. (2557). ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้สึกหวาดกลัวภัยอาชญากรรมเกี่ยวกับทรัพย์สินของประชาชนในเขตพื้นที่สถานี ตำรวจนครบาลราชสีน. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาอาชญาวิทยาและการบริหารงานยุติธรรม), มหาวิทยาลัยรังสิต, ปทุมธานี.
- ปกรณ์ มณีปกรณ์. (2553). *อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา*. กรุงเทพฯ: เอ็ม.ที.เพรส.
- มนตรี ยิ้มแย้ม. (2557). รูปแบบและแนวทางการร่วมมือในการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยเฉพาะการบังคับค้าประเวณี. (วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต), มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- _____. (2546). *พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- ศิริพร ณ ถลาง และทรงศनिया กัลยานมิตร. (2553). "ครอบครัวไทย" โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (Vol. 22). กรุงเทพฯ: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน.
- สุดสงวน สุธีสร. (2543). *เหยื่ออาชญากรรม*. กรุงเทพฯ: คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2547). *อาชญาวิทยา* (ครั้งที่ 2 ed.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- โสภณ ไขปล่มันน์. (2537). *อาชญากรรม: ปัญหาที่ควรแก้ไขในสังคมปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). ภาวะสังคมไทยไตรมาสสี่และภาพรวม ปี 2561. *Social Situation and Outlook*, 17(1).
- อัณฑนพ ชูบำรุง และอุนิษา เลิศโตมรสกุล. (2555). *อาชญากรรมและอาชญาวิทยา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Amerio, P., & Roccatto, M. (2005). A predictive model for psychological reactions to crime in Italy: An analysis of fear of crime and concern about crime as a social problem. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15(1), 17-28. doi:10.1002/casp.806
- Cordner G. (2010). Reducing fear of crime: Strategies for police: Office of Community Oriented Policing Services, U.S. Department of Justice.
- Dammert, L., & Malone, M. F. T. (2003). Fear of crime or fear of life? Public insecurities in Chile. *Bulletin of Latin American Research*, 22(1), 79-101. doi:10.1111/1470-9856.00065
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*, 4(2), 79-150. doi:10.1177/026975809600400201
- Haynes, S. H., & Rader, N. E. (2015). Concerns about crime for self and others: An analysis of individual and contextual effects. *Criminal Justice Review*, 40(3), 303-321. doi:10.1177/0734016814568011
- Skogan W. (2006). *The promise of community policing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snedker, K. A. (2010). Neighborhood conditions and fear of crime: A reconsideration of sex differences. *Crime & Delinquency*, 61(1), 45-70. doi:10.1177/001128710389587
- Stanko, D. (2004). *Social security in theory and practice: An essay*. Osaka: Osaka University.

ความรุนแรงในครอบครัว: “โรคติดต่อ” ที่มากับ “ภาวะแทรกซ้อน”

ตะวันชัย จิระประมุขพิทักษ์*

บทคัดย่อ

ความรุนแรงในครอบครัวมีหลายรูปแบบ มีความสัมพันธ์กัน และมีผลกระทบในหลายมิติที่ต่อเนื่องเป็นทอด ๆ ความรุนแรงในครอบครัวมักไม่ได้เกิดในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดด ๆ หรือเกิดกับสมาชิกในครอบครัวเพียงคนใดคนหนึ่ง รูปแบบเช่น การทำร้ายร่างกายระหว่างสามีภรรยาหรือคู่รัก การพบเห็นการทำร้ายร่างกายระหว่างสมาชิกในครอบครัว การทารุณกรรมเด็ก ความรุนแรงรูปแบบเหล่านี้เกิดขึ้นร่วมกันได้บ่อยกับคน ๆ เดียวกันหรือกับสมาชิกหลายคนในครอบครัวเดียวกัน การศึกษาต่าง ๆ สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันว่า ผู้ที่รายงานว่ามีประสบการณ์พบเห็นการทำร้ายร่างกายระหว่างพ่อกับแม่ในวัยเด็กมักประสบกับการถูกทารุณกรรมทางร่างกายในวัยเด็กด้วย และผู้ที่มีประสบการณ์เหล่านี้มีแนวโน้มที่จะรายงานว่าตนเองถูกทำร้ายจากคู่รักในวัยผู้ใหญ่ และการประสบกับเหตุการณ์ความรุนแรงหลาย ๆ รูปแบบในวัยเด็กจะมีความเสี่ยงสูงขึ้นไปอีกกับการเผชิญความรุนแรงในวัยผู้ใหญ่ทั้งในฐานะผู้กระทำและถูกกระทำ จึงเป็นปรากฏการณ์ความรุนแรงที่ “ติดต่อกันเป็นทอด ๆ จากเด็กไปสู่ผู้ใหญ่ จากผู้ใหญ่ไปสู่เด็ก หรือจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ประสบการณ์เหล่านี้ยังทำให้เกิด “ภาวะแทรกซ้อน” ต่าง ๆ อีกหลายอย่างในระยะยาว เช่น พฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพต่าง ๆ การใช้สารเสพติด พฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ ปัญหาสุขภาพจิต การทำร้ายตนเองและผู้อื่น โรคทางกาย เป็นต้น ต้นทุนหรือภาระทางเศรษฐศาสตร์ของความรุนแรงในครอบครัวและผลกระทบต่าง ๆ นั้น จึงพบว่า มีมูลค่ามหาศาล

การจัดการกับปัญหาความรุนแรงที่เกิดขึ้นในครอบครัวมีหลายระดับ ในระดับผู้ปฏิบัติการนั้นมีผู้เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้ได้รับผลกระทบในหลายวงการ ทั้งผู้ให้บริการด้านสุขภาพ ผู้ให้บริการด้านสังคมสงเคราะห์และสวัสดิภาพ ผู้ทำงานในระบบยุติธรรม หรือแม้แต่บุคคลทั่วไป ดังนั้น การประเมินปัญหาเพื่อให้ความช่วยเหลือใด ๆ ก็ตาม ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องควรนึกถึงความรุนแรงในครอบครัวที่อาจแฝงตัวอยู่ด้วยเสมอ ทั้งที่อาจเกิดขึ้นกับผู้มารับบริการเองและสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัวของผู้มารับบริการ การตระหนักถึงปัญหาและการช่วยเหลือแต่เนิ่น ๆ นอกจากจะมีผลดีต่อผู้มารับบริการโดยตรงแล้ว ยังอาจช่วยลดความรุนแรงที่เกิดกับสมาชิกคนอื่น ป้องกันความรุนแรงในอนาคต และผลกระทบอื่น ๆ

* รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้ที่เกี่ยวข้องในระดับที่สูงขึ้นอย่างเช่นผู้วางนโยบายนั้น ที่ผ่านมามาตรการส่วนใหญ่ยังเน้นไปที่การออกกฎหมายและระเบียบต่าง ๆ แต่มีความยุ่งยากในการบังคับใช้และการนำไปปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่มีความยุ่งยาก ซับซ้อน และต้องอาศัยการช่วยเหลือสนับสนุนจากหลายหน่วยงาน รัฐควรสนับสนุนให้มีการศึกษาพัฒนารูปแบบใหม่ๆ ที่เอื้อต่อการทำงานที่ง่ายขึ้น โดยเฉพาะการทำงานแบบสหวิชาชีพ การจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องนี้โดยตรง หรือการการออกแบบระบบการประสานงานระหว่างหน่วยงาน (intersectoral approach) และกลไกการสนับสนุนด้านงบประมาณ (financing mechanism) ที่เอื้อในการปฏิบัติงาน ซึ่งมีหลักฐานสนับสนุนในเรื่องต้นทุน ประสิทธิภาพ (cost-effective) จะช่วยให้การแก้ไขปัญหาที่มีความก้าวหน้าต่อไปได้

คำสำคัญ: ครอบครัว ความรุนแรง ภาวะแทรกซ้อน

Family violence: A “contagious” condition with “complications”

Tawanchai Jirapramukpitak*

Abstract

Family violence has several forms and many of these forms are related. Because of this, they can adversely impact family members in a cascade-like fashion. Violent events do not tend to occur in isolation nor to just one member of the family. Certain forms of domestic violence such as intimate partner violence, exposure to domestic violence and child abuse can co-occur to a single family member or to many members of the same family. Studies show that those reporting exposure to violence between parents in childhood are also likely to report being physically abused at an early age. Persons who have encountered any of those childhood experiences also tend to report intimate partner violence in adulthood. Moreover, those who have experienced multiple forms of traumatic experience in childhood have an even higher risk of being a victim or a perpetrator of violence. Family violence is therefore a condition which can be “transmitted” from childhood to adulthood, from adults to children, and from one generation to the next. These traumatic events may also result in longer-term “complications” including health risk behaviors, substance abuse, mental health problems, self-harm and harm to others, and physical problems. The economic cost or burden of family violence is therefore potentially enormous.

Tackling the problem of family violence effectively needs attention at all fronts. Workers at the operational level range from health care providers, social workers, criminal justice personnel and even members of the general public. Those who are involved in the assessment and management of an affected individual should always bear in mind the hidden occurrence of any other types of violence that may have been experienced by the client personally and by other family members. Early identification of abusive experiences will not only be beneficial to the client but also to other affected relatives and it may prevent further violent acts as well as long-term complications of violence.

---

* Associate Professor M.D., Institute for Population and Social Research, Mahidol University

Policy makers certainly have a role to play. Measures to address this challenge so far have largely been focused on passing laws and regulations that are often difficult to enforce or implement. It is widely known that family violence is a complex issue that needs support and cooperation from various sectors. The government should support efforts to develop models facilitating inter-sectoral cooperation using innovative financing mechanisms based on evidence of the cost-effectiveness of interventions. This should help us to find a way forward.

Keywords: family, violence, complications

ความสำคัญของปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

ความรุนแรงในครอบครัวเป็นปัญหาที่มีหลายมิติ เป็นปัญหาด้านการละเมิดสิทธิมนุษยชน สาธารณสุข และสังคม (Krug, Dahlberg, Mercy, Zwi, & Lozano, 2002; Pinheiro, 2006) ความรุนแรงในครอบครัวมีหลายรูปแบบ ที่เป็นประสบการณ์ตรงอย่างเช่น ความรุนแรงระหว่างคู่รักหรือคู่สมรส ความรุนแรงต่อเด็กหรือประสบการณ์ทางอ้อม เช่น การพบเห็นความรุนแรงในครอบครัว งานวิจัยส่วนใหญ่มักศึกษาความรุนแรงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง กับสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งหรือในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง ถึงแม้มีรายงานว่าความรุนแรงหลายรูปแบบอาจพบร่วมกันและมีผลกระทบที่แตกต่างกัน การจัดการปัญหาความรุนแรงในครอบครัวอาจไม่มีประสิทธิภาพ หากมุ่งไปที่ความรุนแรงเพียงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง และอาจมองข้ามความรุนแรงประเภทอื่น ๆ ที่มักพบร่วมด้วย

การศึกษาเกี่ยวกับความรุนแรงในครอบครัว เช่น ปัญหาการทารุณกรรมเด็ก ความรุนแรงระหว่างคู่รักส่วนใหญ่มาจากการศึกษาในประเทศทางตะวันตก (Ellsberg, Jansen, Heise, Watts, & Garcia-Moreno, 2008; Gilbert et al., 2009; Oram, Khalifeh, & Howard, 2017) หลักฐานที่มีอยู่จากประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลางบ่งชี้ว่า ความชุกของการทารุณเด็กที่รุนแรงจนทำให้เสียชีวิตในประเทศรายได้ต่ำถึงปานกลางนั้นสูงกว่าประเทศที่มีรายได้สูง 2-3 เท่า และประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีความชุกสูงที่สุดแห่งหนึ่งในโลก (Krug et al., 2002) ในทำนองเดียวกัน หลักฐานบ่งชี้ว่า ความชุกของความรุนแรงระหว่างคู่รักหรือคู่สมรสนั้นสูงกว่ามากเช่นเดียวกันในประเทศกำลังพัฒนา (Garcia-Moreno, Jansen, Ellsberg, Heise, & Watts, 2006) การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับการทำทารุณเด็กและการทำร้ายร่างกายระหว่างคู่รักในประเทศไทยยังมีค่อนข้างน้อย การสำรวจในประเทศไทยพบว่า ร้อยละ 20 ของชายที่สมรสยอมรับว่าเคยใช้ความรุนแรงกับคู่สมรส (Heise, Ellsberg, & Gottemoeller, 1999)

ความสัมพันธ์และความคาบเกี่ยวของความรุนแรงประเภทต่าง ๆ

การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า มีความคาบเกี่ยวกันอย่างสูงระหว่างความรุนแรงระหว่างผู้ปกครองและการทารุณกรรมเด็ก เช่น มีความคาบเกี่ยวระหว่างร้อยละ 30 ถึง 60 (Edleson, 1999) และยังพบว่าเด็กที่มีประวัติถูกทารุณกรรมมีแนวโน้มที่จะถูกทำร้ายจากคู่รักเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ (Coid et al., 2001)

การสำรวจในประเทศไทยเมื่อไม่นานมานี้ (Jirapramukpitak, Harpham, & Prince, 2011) ในกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนประชากรในกรุงเทพฯและปริมณฑลอายุระหว่าง 16-25 ปี จำนวน 1,052 คน พบว่าประสบการณ์เคยเห็นการทำร้ายร่างกายระหว่างผู้ปกครองและถูกทารุณกรรมทางร่างกายในวัยเด็กนั้นมีแนวโน้มพบร่วมกัน ประสบการณ์ความรุนแรงในวัยเด็กแต่ละรูปแบบยังเพิ่มความเสี่ยงต่อความรุนแรงระหว่างคู่รักในเวลาต่อมา และผู้มีประสบการณ์ในวัยเด็กทั้ง 2 รูปแบบจะมีความเสี่ยงต่อประสบการณ์การถูกทำร้ายร่างกายจากคู่รักสูงขึ้นไปอีก (สูงกว่าผู้ที่ไม่มียุติประวัติดังกล่าวราว 9 เท่า) การศึกษาที่ผ่านมาจำนวนมากให้ผลไปในทิศทางเดียวกันในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ความรุนแรงในวัยเด็กกับความเสี่ยงต่อความรุนแรงในครอบครัวในวัยผู้ใหญ่ โดยอาจแบ่งวิธีการศึกษาได้เป็น 3 รูปแบบ แบบแรกเป็นการสำรวจผู้ปกครองที่รายงานเหตุการณ์ความรุนแรงระหว่างตนเองกับคู่สมรสและการใช้ความรุนแรงกับบุตรของตนเอง (Hunter, Jain, Sadowski, &

Sanhuesa, 2000; Margolin, Gordis, Medina, & Oliver, 2003) แบบที่สองคือ การสำรวจเด็กที่รายงานเหตุการณ์การถูกทารุณกรรมของตนเองและการพบเห็นความรุนแรงระหว่างผู้ปกครอง (Klevens, Bayon, & Sierra, 2000) อีกรูปแบบหนึ่งคือ การสำรวจผู้ใหญ่ที่รายงานประสบการณ์พบเห็นความรุนแรงระหว่างผู้ปกครองและการถูกทารุณกรรมของตนเองในช่วงวัยเด็ก (Dube, Anda, Felitti, Edwards, & Williamson, 2002)

ความคาบเกี่ยวของความรุนแรงระหว่างผู้ปกครองและการทารุณเด็กอาจอธิบายได้จากทฤษฎีระบบครอบครัว (Family System Theory) (Larson & Almeida, 1999) ที่กล่าวว่า ความสัมพันธ์ในเชิงลบจากสมาชิกคู่หนึ่งในครอบครัวสามารถแพร่กระจายไปสู่ความสัมพันธ์ของสมาชิกคู่อื่นในครอบครัวเดียวกัน ความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างคู่สามีภรรยาจึงเป็นการสร้างบรรยากาศเชิงลบที่แพร่ไปสู่สมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว ส่วนความเครียดที่สูงขึ้นต่อการประสบกับความรุนแรงระหว่างคู่รักในเวลาต่อมา นั้น อาจอธิบายได้จากแนวคิดเรื่องความรุนแรงที่ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง (intergenerational transmission of violence) ซึ่งกล่าวว่า ประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัวในวัยเด็กจะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงหรือการอดทนต่อความรุนแรงในวัยผู้ใหญ่ (Widom, 1989) ความรุนแรงระหว่างผู้ปกครองอาจสอนให้เด็กเชื่อว่า ความรุนแรงเป็นสิ่งที่ยอมรับได้หรือเป็นวิธีการที่ใช้ในการจัดการกับความขัดแย้งระหว่างคู่รัก ทฤษฎีความผูกพัน (attachment theory) กล่าวว่า บุคคลที่ประสบกับความรุนแรงหรือความยุ่งยากในการสร้างความผูกพันในวัยเด็กมีแนวโน้มที่จะประสบปัญหาเกี่ยวกับการสร้างความไว้วางใจและความใกล้ชิดในความสัมพันธ์ต่อ ๆ มากับผู้อื่น และมีแนวโน้มที่จะแสดงความก้าวร้าวต่อผู้อื่นในหลายรูปแบบ (Zuravin, McMillen, DePanfilis, & Riskey-Curtiss, 1996)

ผลกระทบต่อสุขภาพจิตและพฤติกรรมเสี่ยง

รายงานจากทั่วโลกพบว่า ความรุนแรงในครอบครัวมีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในหลายด้าน เช่น อารมณ์วิตกกังวล ซึมเศร้า การฆ่าตัวตาย การใช้สารเสพติด การดื่มสุราที่เป็นปัญหา (Krug et al., 2002; Morgan & Gayer-Anderson, 2016; Trevillion, Oram, Feder, & Howard, 2012; UNODC, 2008) และยังมีผลกระทบต่อมาในระยะยาวเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ (Anda et al., 2002)

ส่วนการสำรวจในประเทศไทย (Jirapramukpitak, Harpham, et al., 2011) ในเยาวชนอายุระหว่าง 16-25 ปี จำนวน 1,052 คน อาศัยในกรุงเทพและปริมณฑล พบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญระหว่าง ประสบการณ์ความรุนแรงในครอบครัวรูปแบบต่าง ๆ (เช่น การพบเห็นการทำร้ายร่างกายระหว่างผู้ปกครอง การถูกทารุณกรรมทางกายในวัยเด็ก และการถูกทำร้ายจากคู่รัก) กับปัญหาสุขภาพจิตในปัจจุบัน โดยผู้มีประสบการณ์ความรุนแรงดังกล่าวในรูปแบบใด ๆ ก็ตามมีความเสี่ยงสูงกว่าผู้ที่ไม่มีประสบการณ์ดังกล่าวราว 2 ถึง 6 เท่า และผู้ที่รายงานถึงประสบการณ์ความรุนแรงมากกว่า 1 รูปแบบ มีความเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพจิตมากกว่าผู้ที่รายงานความรุนแรงอย่างใดอย่างหนึ่งเพียง 1 รูปแบบ ส่วนผู้ที่รายงานว่าเคยมีประสบการณ์กับความรุนแรงทั้ง 3 รูปแบบ มีความเสี่ยงสูงสุดต่อปัญหาสุขภาพจิตต่าง ๆ มากที่สุดเมื่อเทียบกับผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ความรุนแรงในรูปแบบใดเลย (สูงกว่า 4 ถึง 17 เท่า) (ตารางที่ 1) ซึ่งหมายถึงแนวโน้มที่จะมีปัญหาด้านสุขภาพจิตแย่ลงเรื่อย ๆ ในผู้ที่ประสบกับกับความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ จำนวนมากขึ้น ซึ่งบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ที่เป็น

แบบขึ้นบันได หรือ dose response relationship สอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมาที่รายงานถึงผลกระทบต่อสุขภาพจิตที่สูงกว่าในเด็กที่ประวัติประสบกับความรุนแรงหลาย ๆ รูปแบบร่วมกันเมื่อเปรียบเทียบกับเด็กที่มีประสบการณ์ความรุนแรงเพียงรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง (Affifi et al., 2008; Jirapramukpitak, Prince, & Harpham, 2005)

การศึกษาในเยาวชนอีกการศึกษาหนึ่ง (Chaopricha & Jirapramukpitak, 2010) พบเพิ่มเติมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประวัติการถูกทารุณกรรมในวัยเด็กกับพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพอื่น ๆ เช่น การสูบบุหรี่และพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ และในบรรดาความรุนแรงในวัยเด็กรูปแบบต่างๆ (ทางวาจา ทางกาย ทางเพศ) การถูกล่วงละเมิดทางเพศมีแนวโน้มที่จะมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตสูงสุด (Jirapramukpitak et al., 2005)

นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ความรุนแรงในวัยเด็ก ความรุนแรงจากคู่อริกันมีความสัมพันธ์ที่สูงกว่ากับความคิดอยากตาย การใช้สารเสพติดผิดกฎหมาย และปัญหาการดื่มสุราในปัจจุบัน โดยผู้ที่ประสบความรุนแรงจากคู่อริมีความเสี่ยงมากกว่าผู้ไม่มีประสบการณ์ดังกล่าวราว 3-6 เท่า (ตาราง 1) ซึ่งอาจอธิบายได้จากผลกระทบจากความรุนแรงในความสัมพันธ์ที่กำลังเกิดขึ้นหรือเพิ่งเกิดขึ้นมีมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับความรุนแรงที่เกิดขึ้นมาแล้วในช่วงวัยเด็ก

ข้อเสนอแนะต่อระบบบริการและนโยบาย

ความรุนแรงในวัยเด็กไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ทางอ้อมหรือประสบการณ์ตรงนั้นอาจเป็นปัจจัยให้เกิดวงจรการใช้ความรุนแรงกับผู้อื่น การเป็นเหยื่อความรุนแรง ปัญหาสุขภาพจิตและความยุ่งยากอื่น ๆ ในชีวิตอีกสารพัด Rossman (Rossman, 2000) ใช้คำว่า “adversity package” หรือความทุกข์ยากต่าง ๆ ที่มากขึ้นเป็นชุดในการบรรยายถึงความยุ่งยากต่าง ๆ ในชีวิตที่สะสมมาเรื่อย ๆ ในชีวิตของเยาวชนที่ประสบกับความรุนแรงดังกล่าว ดังนั้น การค้นหาและการดูแลเยาวชนที่ประสบกับความรุนแรงในครอบครัวอย่างทันทั่วถึงที่มีบทบาทสำคัญในการป้องกันการเกิดความรุนแรงซ้ำและปัญหาสุขภาพจิตต่าง ๆ ที่เกิดกับกับผู้ปกครองและกับเด็ก มาตรการเชิงป้องกันที่มุ่งไปที่พ่อแม่ผู้ปกครองที่ประสบกับความรุนแรงจากคู่สมรสและเด็กที่ได้รับการดูแลควรจะถูกผนวกเข้ากับมาตรการการป้องกันในระดับสาธารณสุขและการดูแลผู้ป่วยในระดับปฐมภูมิ ตัวอย่างเช่น ผู้ป่วยที่ได้รับการค้นพบว่าเป็นเหยื่อของความรุนแรงจากคู่สมรส ควรมีการสืบค้นต่อเช่นเดียวกันว่ามีเด็กกำลังถูกทารุณกรรมในครอบครัวเดียวกันหรือไม่ ตรงกันข้ามหากพบว่า มีเด็กกำลังถูกทารุณกรรมก็ควรสืบค้นต่อเช่นเดียวกันว่า แม่ของเด็กกำลังถูกทำร้ายด้วยหรือไม่ ในทำนองเดียวกันปัญหาสุขภาพจิตที่พบในเด็กควรกระตุ้นให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายตระหนักถึงโอกาสที่จะมีเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัวเกิดขึ้น การสอบถามประวัติการใช้ความรุนแรงต่าง ๆ ในครอบครัวในผู้ที่มีปัญหาสุขภาพจิตและพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ จึงควรเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินและดูแลช่วยเหลือ การตรวจพบปัญหาความรุนแรงในครอบครัวและส่งต่อให้ทีมสหวิชาชีพเพื่อช่วยเหลือเด็กและครอบครัวอย่างรวดเร็วที่สุดนั้นมีความสำคัญอย่างมาก ปัญหานี้สามารถถูกปิดอย่างยาวนานโดยไม่มีใครทราบ และอาจได้รับการค้นพบโดยบังเอิญเมื่อเด็กมีเหตุที่จะต้องไปรับการตรวจรักษาในสถานพยาบาล ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง (ตะวันชัย จิรประมุขพิทักษ์, วัลภา วงศ์สารศรี, ปรีทศน์ วาทิกทินกร และ เปาอินทร์, 2543)

แม้ว่าประเทศไทยได้มีการออกกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองเด็กและความรุนแรงในครอบครัวมากกว่า 10 ปี แต่ในทางปฏิบัติแล้วปรากฏว่า การบังคับใช้กฎหมายกับกลไกการช่วยเหลือยังไม่สอดคล้องกัน มีผลทำให้การคุ้มครองสวัสดิภาพของผู้ประสบกับความรุนแรงในครอบครัวไม่ได้เกิดผลอย่างที่ควรจะเป็น อุปสรรคต่างๆ ยังมีอยู่หลายด้าน เช่น การไม่ตระหนักในความสำคัญของปัญหาเท่าที่ควรในบุคลากรทางการแพทย์ที่ปฏิบัติงานในระดับปฐมภูมิ แผนกฉุกเฉิน หรือแผนกอื่น ๆ ที่เป็นด่านหน้าในการคัดกรองหรือตรวจพบปัญหา การขาดแคลนทีมสหวิชาชีพในสถานพยาบาลต่างๆ ระบบการดูแลแบบสหวิชาชีพที่ขาดงบประมาณสนับสนุน ระบบการประกันสุขภาพที่ยังไม่ให้สิทธิหรือไม่เอื้ออำนวยให้ครอบครัวเร่ร่อน ครอบครัวที่เป็นแรงงานย้ายถิ่น ซึ่งเป็นกลุ่มเสี่ยงต่อการถูกล่วงละเมิด (Jirapramukpitak, Abas, Harpham, & Prince, 2011) เข้ารับการดูแลต่อเนื่องในระยะยาวในสถานพยาบาลที่มีความพร้อม เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ทำให้การจัดการปัญหาความรุนแรง (ที่โดยธรรมชาติแล้วมีความซับซ้อน) ไม่ได้ผล และทำให้มีความเสี่ยงที่ผู้ประสบเหตุจะถูกความรุนแรงซ้ำอีก (ตะวันชัย จิรประมุขพิทักษ์, 2552)

การส่งเสริมให้มีการศึกษาพัฒนารูปแบบใหม่ ๆ ที่เอื้อต่อการทำงานแบบสหวิชาชีพที่ง่ายขึ้นนั้นมีความจำเป็น โดยเฉพาะระบบปัจจุบันที่ไม่เอื้อให้เกิดความสะดวกในการทำงานประสานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การศึกษาเรื่องการจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบการทำงานลักษณะนี้โดยตรง หรือการออกแบบระบบการประสานงานระหว่างหน่วยงาน (intersectoral approach) และกลไกการสนับสนุนด้านงบประมาณ (financing mechanism) ที่เอื้อในการปฏิบัติงาน ซึ่งมีหลักฐานสนับสนุนในเรื่องต้นทุน ประสิทธิภาพ (cost-effective) น่าจะช่วยให้การระบบการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่มีความก้าวหน้าต่อไปได้

ตาราง 1 ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและจำนวนของประสบการณ์ความรุนแรงกับปัญหาสุขภาพจิต (Jirapramukpitak, Harpham, et al., 2011)

รูปแบบของความรุนแรง	ปัญหาสุขภาพจิต		ความคิดอยากตาย		การใช้สารเสพติดผิดกฎหมาย		ดื่มสุราจนเป็นอันตราย	
	ความชุก	OR	ความชุก	OR	ความชุก	OR	ความชุก	OR
EDV	10.4		0.8		9		22.5	
	19.2	2.0 (1.2-3.5)	1.7	2.1 (0.4-11.2)	25	3.4 (1.7-6.6)	37.8	2.1 (1.2-3.5)
PA	10.0		0.6		9.3		22.4	
	18.5	2.0 (1.2-3.3)	2.2	3.8 (0.9-15.4)	18.8	2.3 (1.3-3.9)	33.6	1.8 (1.2-2.6)
IPV	10.9		0.65		9.6		22.6	
	18.8	1.9 (0.9-3.8)	3.96	6.3 (1.2-31.6)	30.7	4.2 (2.2-8.1)	49.5	3.4 (1.9-5.9)
จำนวนรูปแบบ								
0	9.3	1	0.5	1	7.0	1	20.1	1
1 รูปแบบ	15.9	1.8 (1.1-3.1)	1.6	3.1 (0.6-15.3)	21.5	3.6 (2.0-6.6)	34.0	2.0 (1.3-3.1)
2 รูปแบบ	18.3	2.2 (1.0-4.5)	1.2	2.5 (0.3-23.1)	14.6	2.3 (0.9-6.1)	39.0	2.5 (1.4-4.7)
3 รูปแบบ	32.0	4.6 (1.4-14.5)	8.0	17.3 (1.8-170.3)	48.0	12.3 (4.1-37.0)	52.0	4.3 (1.5-12.7)

หมายเหตุ: EDV (Exposure to Domestic Violence) คือ ประสบการณ์พบเห็นความรุนแรงระหว่างผู้ปกครอง

PA (Physical Abuse) คือ ประสบการณ์ถูกทารุณกรรมทางกายในวัยเด็ก

IPV (Intimate Partner Violence) คือ ประสบการณ์ถูกทำร้ายจากคู่อภิ

เอกสารอ้างอิง

- ตะวันชัย จิรประมุขพิทักษ์. (2552). การทำงานแบบสหวิชาชีพนั้นดีจริงหรือไม่? *Thai Journal of Child Protection*, 3(3), 2552.
- ตะวันชัย จิรประมุขพิทักษ์, วัลภา วงศ์สารศรี, ปรีทัศน์ วาทิกทินกร, และ วนิดา เปาอินทร์. (2543). การประเมินผลการช่วยเหลือเด็กถูกทารุณกรรมแบบสหวิชาชีพในโรงพยาบาลธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ. *วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย*, 45(2), 179-188.
- Affifi, T. O., Enns, M. W., Cox, B. J., Asmundson, G. J., Stein, M. B., & Sareen, J. (2008). Population attributable fractions of psychiatric disorders and suicide ideation and attempts associated with adverse childhood experiences. *American Journal of Public Health*, 98(5), 946-952.
- Anda, R., Whitfield, C., Felitti, V., Chapman, D., Edwards, V., Dube, S., & Williamson, D. (2002). Adverse childhood experiences, alcoholic parents, and later risk of alcoholism and depression. *Psychiatry Services*, 53(8), 1001-1009.
- Chaopricha, S., & Jirapramukpitak, T. (2010). Child abuse and risky behaviors among youths. *Journal of the Medical Association of Thailand*, 93 Suppl 7, S160-165.
- Coid, J., Petruckevitch, A., Feder, G., Chung, W., Richardson, J., & Moorey, S. (2001). Relation between childhood sexual and physical abuse and risk of revictimisation in women: A cross-sectional survey. *Lancet*, 358(9280), 450-454.
- Dube, S. R., Anda, R. F., Felitti, V. J., Edwards, V. J., & Williamson, D. F. (2002). Exposure to abuse, neglect, and household dysfunction among adults who witnessed intimate partner violence as children: implications for health and social services. *Violence and Victims*, 17(1), 3-17.
- Edleson, J. L. (1999). Children's witnessing of adult domestic violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 14(8), 839-870.
- Ellsberg, M., Jansen, H. A., Heise, L., Watts, C. H., & Garcia-Moreno, C. (2008). Intimate partner violence and women's physical and mental health in the WHO multi-country study on women's health and domestic violence: An observational study. *Lancet*, 371(9619), 1165-1172.
- Garcia-Moreno, C., Jansen, H. A., Ellsberg, M., Heise, L., & Watts, C. H. (2006). Prevalence of intimate partner violence: Findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. *Lancet*, 368(9543), 1260-1269.
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet*, 373(9657), 68-81.
- Heise, L., Ellsberg, M., & Gottemoeller, M. (1999). *Ending violence against women*. Baltimore, MD: John Hopkins University School of Public Health, Center for Communications Programs.
- Hunter, W. M., Jain, D., Sadowski, L. S., & Sanhueza, A. I. (2000). Risk factors for severe child discipline practices in rural India. *Journal of Pediatric Psychology*, 25(6), 435-447.
- Jirapramukpitak, T., Abas, M., Harpham, T., & Prince, M. (2011). Rural-urban migration and experience of childhood abuse in the young Thai population. *Journal of Family Violence*, 26(8), 607-615. doi: 10.1007/s10896-011-9397-x
- Jirapramukpitak, T., Harpham, T., & Prince, M. (2011). Family violence and its 'adversity package': A community survey of family violence and adverse mental outcomes among young people. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 46(9), 825-831. doi: 10.1007/s00127-010-0252-9

- Jirapramukpitak, T., Prince, M., & Harpham, T. (2005). The experience of abuse and mental health in the young Thai population A preliminary survey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 40(12), 955-963. doi: 10.1007/s00127-005-0983-1
- Klevens, J., Bayon, M. C., & Sierra, M. (2000). Risk factors and context of men who physically abuse in Bogota, Colombia. *Child Abuse and Neglect*, 24(3), 323-332.
- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (Eds.). (2002). *World report on violence and health*. Geneva, Switzerland: World Health Organization.
- Larson, R. W., & Almeida, D. M. (1999). Emotional transmission in the daily lives of families: A new paradigm for studying family process. *Journal of Marriage and the family*, 61, 5-20.
- Margolin, G., Gordis, E. B., Medina, A. M., & Oliver, P. H. (2003). The co-occurrence of husband-to-wife aggression, family-of-origin aggression, and child abuse potential in a community sample. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(4), 413-440.
- Morgan, C., & Gayer-Anderson, C. (2016). Childhood adversities and psychosis: Evidence, challenges, implications. *World Psychiatry*, 15(2), 93-102. doi: 10.1002/wps.20330
- Oram, S., Khalifeh, H., & Howard, L. M. (2017). Violence against women and mental health. *Lancet Psychiatry*, 4(2), 159-170. doi: 10.1016/S2215-0366(16)30261-9
- Pinheiro, P. (2006). Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children. Geneva: United Nations.
- Rossmann, B. B. R. (2000). Time heals all: How much and for whom? *Journal of Emotional Abuse*, 2, 31-50.
- Trevillion, K., Oram, S., Feder, G., & Howard, L. M. (2012). Experiences of domestic violence and mental disorders: A systematic review and meta-analysis. *PLoS One*, 7(12), e51740. doi: 10.1371/journal.pone.0051740
- UNODC. (2008). World drug report Geneva: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Widom, C. S. (1989). Does violence beget violence? A critical examination of the literature. *Psychological Bulletin*, 106(1), 3-28.
- Zuravin, S., McMillen, C., DePanfilis, D., & Risley-Curtiss, C. (1996). The intergenerational cycle of child maltreatment: Continuity versus discontinuity. *Journal of Interpersonal Violence*, 11, 315-334.

ส่วนที่ 3

ครอบครัวไทย:
การปรับตัวกับยุคสมัยใหม่

ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยใน 5 ภูมิภาค: เหมือนหรือแตกต่างกันอย่างไร

รุจา ภูไพบูลย์¹ ระพีพรรณ คำหอม² ดารุณี จงอุดมการณ์³
ถวัลย์ เนียมทรัพย์⁴ จินตนา วัชรสินธุ์⁵ และ สาวิตรี ทยานศิลป์⁶

บทคัดย่อ

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่อบรมเลี้ยงดูสมาชิกและเป็นแกนหลักของสังคม จากข้อมูลสภาวะปัญหาครอบครัวในช่วงสิบปีที่ผ่านมาพบว่า ครอบครัวไทยมีปัญหาเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการดำเนินชีวิตครอบครัวที่ต่างไปจากเดิม ที่อาจมีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยในภูมิภาคต่างๆ การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทยใน 5 ภูมิภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร โดยสำรวจกลุ่มตัวอย่าง 6,158 ราย ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ใช้แบบสอบถามครอบครัวอยู่ดีมีสุขที่มีองค์ประกอบ 9 ด้าน ที่พัฒนาโดยนักวิจัย ผลการศึกษาพบว่าครอบครัวไทยมีระดับความอยู่ดีมีสุขในระดับปานกลาง-มาก (ค่าเฉลี่ย 3.74 จากคะแนน 1-5 คะแนน ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.54) โดยภาคใต้มีคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขสูงสุด ค่าเฉลี่ย 3.84 รองลงมาได้แก่ พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง ตามลำดับ ทั้งนี้พบว่าพื้นที่กรุงเทพมหานครมีค่าคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขต่ำสุด ค่าเฉลี่ย 3.59 และจากการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว พบว่ามีคะแนนแตกต่างกันระหว่าง 5 พื้นที่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($F = 28.22, df = 4, p < 0.05$) ผลการศึกษาเพิ่มเติมโดยทดสอบความแตกต่างรายพื้นที่ (post hoc) เป็นรายคู่ ตามวิธีการของ Scheffe test เฉพาะคะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขรวม พบว่ามีความแตกต่างของรายพื้นที่ โดยเฉพาะพื้นที่กรุงเทพมหานครมีความแตกต่างกับภาคอื่น ๆ ทุกภาคอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value} < 0.05$) และมีความแตกต่างระหว่าง 5 ภูมิภาค ดังนั้นในการพิจารณาประเด็นปัญหาความอยู่ดีมีสุขของประเทศไทย ควรพิจารณาตามปัญหาที่พบในแต่ละพื้นที่และตามองค์ประกอบ 9 ด้าน ทั้งนี้พื้นที่กรุงเทพมหานครมีคะแนนต่ำสุดจากการมีข้อจำกัดในการดำเนินชีวิตและบริบทชีวิตคนเมือง ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมและให้การส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขอย่างเป็นระบบในอนาคต

คำสำคัญ: ครอบครัว อยู่ดีมีสุข เปรียบเทียบ ภูมิภาค

¹ ศาสตราจารย์ โรงเรียนพยาบาล คณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล

² ศาสตราจารย์ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

³ ศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

⁴ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

⁵ รองศาสตราจารย์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

⁶ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล

Family well - being of Thai family in five regions: Similarity or differences ?

Rutja Phuphaibul¹, Rapeepan Kumhom², Darunee Jongudomkarn³,
Thawan Nieamsub⁴, Chintana Watcharasin⁵ and Sawitri Thayansin⁶

Abstract

The family is a core unit of society, providing child-rearing and socialization for its members. During the past decade, reports of family problems related to family structure and life pattern changes have been observed among Thai families in different regions. These family problems may cause changes in family well-being (FWB). This study aims to examine FWB among five regions of Thailand: the north, the northeast, the central, the south, and the Bangkok metropolitan area. The survey used stratified random sampling and included 6,158 families. The FWB questionnaires employed in the study were developed by the research team. The questionnaires included nine components of FWB. The results of the study showed that Thai families' FWB were at moderate to high levels (mean for total sample = 3.74, range = 1-5, SD = 0.54). The FWB among those in the southern region had the highest FWB scores (Mean = 3.84). Other regions with lower FWB were: the northeast, the north, and the central. Those from the Bangkok area showed the lowest level of FWB (Mean = 3.59). In addition, a one way ANOVA (post hoc) (Scheffe's test) showed significant differences among the 5 regions ($F= 28.217$, $df. = 4$, $p < 0.05$). In summary, the nine components of FWB can be used to measure Thai family well-being. Because of the Bangkok metropolitan area's low FWB score, further study in this area of urbanized families is recommended. In addition, future study to promote FWB in all areas is essential.

Keywords: family, well-being, compare, region

---

¹ Professor, Ramathibodi School of Nursing, Faculty of Medicine Ramathibodi Hospital, Mahidol University

² Professor, Faculty of Social Work Science, Thammasart University

³ Professor, Faculty of Nursing, Khon Kaen University.

⁴ Assistant Professor, Faculty of Social Science, Kasetsart University

⁵ Associate Professor, Faculty of Nursing, Burapha University

⁶ Assistant Professor, National Institute of Child and Family Development, Mahidol University.

บทนำ

จากปรัชญาและทิศทางแผนพัฒนาของประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 กล่าวถึง “ความอยู่ดีมีสุข” ของชาติไม่มุ่งด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่ให้ความหมายความอยู่ดีมีสุขในแง่ของความสามารถนำไปสู่ความสำเร็จ เป็นการที่บุคคลมีความเป็นอิสระ พอใจในการเลือกแนวทางวิถีการดำเนินชีวิตหรือแสวงหาความสำเร็จในชีวิต (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) ทั้งนี้ความสำเร็จด้าน “ชีวิตครอบครัว” เป็นองค์ประกอบ 1 ใน 7 ของความอยู่ดีมีสุขของบุคคล โดยระบุนความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งขนาดโครงสร้างครอบครัวเป็นตัวกำหนดระดับความเป็นอยู่ดีมีสุขของสมาชิกแต่ละคน (นานัด คัควานี, 2561; จรยพร สุภาพ, 2556) ในอดีตมีการพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวว่ามีองค์ประกอบ 5 ด้านสำคัญคือ 1) องค์ประกอบและรูปแบบครอบครัว 2) บทบาทหน้าที่ 3) สัมพันธภาพ 4) การพึ่งตนเอง และ 5) การเกื้อกูลสังคม (นิตยา ศรภักดิ์ และคณะ, 2545) และจากการศึกษาต่อมาพบว่าปัจจัยด้านความยืดหยุ่นกันในครอบครัว สิ่งแวดล้อม เพื่อนบ้านและชุมชน การปรับตัวของคู่สมรส มีอิทธิพลทางบวกต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวโดยตรง และพบว่าสถานะทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของคู่สมรสมีอิทธิพลทางอ้อมต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว (เกษรภรณ์ คลังแสง, ดารุณี จงอุดมการณ์, และ บั้วพันธ์พรหมพักพิง, 2552; ยุพา จิวพัฒนะกุล, 2556) นอกจากนี้ การปรับตัวกับชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัวของคนไทยรุ่นใหม่ที่มีความอยู่ดีมีสุขเป็นผลจากการที่บุคคลมีสมดุลการทำงานและการใช้ชีวิต (ภูเบศร์ สมุทรจักร, ชีรนุช ก้อนแก้ว, และ วิภาวัน อุเต็น, 2559) ทั้งนี้กล่าวได้ว่าครอบครัวที่มีความสุข มีองค์ประกอบของความอยู่ดีมีสุขทั้งภายในและภายนอกครอบครัว ดังนั้นครอบครัวที่มีความสุขจึงควรมีความสามารถในการหาเงินมาเลี้ยงสมาชิกได้ และมีความรักใคร่กลมเกลียว รับผิดชอบหน้าที่ตนในครอบครัว และมีส่วนร่วมในการดูแลสังคมภายนอก

จากรายงานเบื้องต้นผลการสำรวจความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย ที่มีองค์ประกอบ 9 ด้านใน พ.ศ. 2562 พบว่าครอบครัวไทยมีความอยู่ดีมีสุขอยู่ในระดับปานกลางถึงมาก (รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ, 2562) ทั้งนี้ประเทศไทยมีประชากรกว่า 66 ล้านคน ที่อยู่ร่วมในกว่า 20 ล้านครอบครัว ครอบครัวเหล่านี้ที่มีความแตกต่างด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมแต่ละภูมิภาคของประเทศ ดังนั้นการศึกษานี้มุ่งการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างครอบครัวในแต่ละภูมิภาคเพื่อให้สามารถอธิบายความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวในบริบทของภูมิภาคที่แตกต่างกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของระดับครอบครัวอยู่ดีมีสุขในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาครอบครัวแบบบูรณาการตามวงจรชีวิตครอบครัว สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และมหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งแบ่งการศึกษาเป็น 3 ระยะ โดยระยะที่ 1

เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพเพื่อระบุความหมายของคำว่า “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” ตามการรับรู้ของครอบครัวไทย และพัฒนาแบบสอบถามครอบครัวอยู่ดีมีสุข โดยมีองค์ประกอบ 9 ด้าน คือ 1) ด้านสัมพันธภาพ เน้นความรัก ความผูกพัน และการเอาใจใส่ 2) ด้านบทบาทหน้าที่ เน้นการทำหน้าที่และแบ่งเบาภาระ 3) ด้านเศรษฐกิจ เน้นรายได้และการออม 4) ด้านพึ่งตนเอง เน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของสมาชิกในครอบครัว 5) ด้านการร่วมใจชุมชน เน้นการที่สมาชิกร่วมกิจกรรมชุมชน 6) ด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ เน้นว่าสมาชิก ครอบครัวมีที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ 7) ด้านการศึกษา เน้นโอกาสในการเรียนรู้ทุกช่วงวัย 8) ด้านการดูแลสุขภาพ เน้นการดูแลส่งเสริมสุขภาพและการรักษาพยาบาลเมื่อสมาชิกเจ็บป่วย และ 9) ด้านการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง เน้นการดำรงหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในครอบครัว

ส่วนการศึกษาระยะที่ 2 เป็นวิจัยเชิงสำรวจเพื่อศึกษาระดับความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวทั่วประเทศ และระยะที่ 3 เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพของครอบครัวลักษณะเฉพาะต่าง ๆ เอกสารนี้เน้นเฉพาะผลการศึกษาระยะที่ 2 ซึ่งเป็นการสำรวจความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย จากการเก็บข้อมูลในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ใน 4 ภาค ภาคๆ ละ 4 จังหวัด และในกรุงเทพมหานคร รวมทั้งสิ้น 17 จังหวัด ดังมีรายละเอียดของระเบียบวิธีวิจัย ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

กลุ่มตัวอย่าง

การคำนวณขนาดตัวอย่าง

จากข้อมูลสัดส่วนจำนวนครัวเรือนของแต่ละประเภทใน พ.ศ. 2556 ที่รายงานโดยสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีเฉลี่ยค่าสัดส่วนเท่ากับ 0.1668 ($p_0 = 0.1668$) โดยมีข้อผิดพลาดประมาณร้อยละ 9.25 หรือคิดเป็นสัดส่วนเท่ากับ 0.1514 ($p_1 = 0.1514$) เมื่อกำหนดให้การเก็บข้อมูลมีข้อผิดพลาดร้อยละ 5 ($\alpha = 0.05$) และกำลังการทดสอบ (power of the test) เท่ากับร้อยละ 90 ($1 - \beta = 0.90$) เมื่อนำมาคำนวณขนาดตัวอย่างในสูตรของ Rosner (2006) ได้จำนวนขนาดตัวอย่างอย่างน้อย 5,972 ครัวเรือน เพื่อให้มีความเหมาะสมในการเก็บข้อมูลจึงกำหนดขนาดตัวอย่างในการศึกษานี้เท่ากับ 6,000 ครัวเรือน

$$n \geq \frac{p_0 q_0 \left(Z_{\alpha/2} + Z_{1-\beta} \sqrt{\frac{p_1 q_1}{p_0 q_0}} \right)^2}{(p_1 - p_0)^2}$$

การเก็บข้อมูล ใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลกับสมาชิกในครอบครัวที่เป็นหัวหน้าครอบครัว การสุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีแบบหลายขั้นตอน (multistage random sampling) ดังรายละเอียดของแต่ละขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 แบ่งพื้นที่ตามเขตภูมิศาสตร์เป็น 4 ภาค ๆ ละ 4 จังหวัด และกรุงเทพมหานคร รวม 17 จังหวัด การเลือกจังหวัดครอบคลุมการกระจายรายได้ และกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่างตามขนาดสัดส่วนประชากรของพื้นที่นั้น

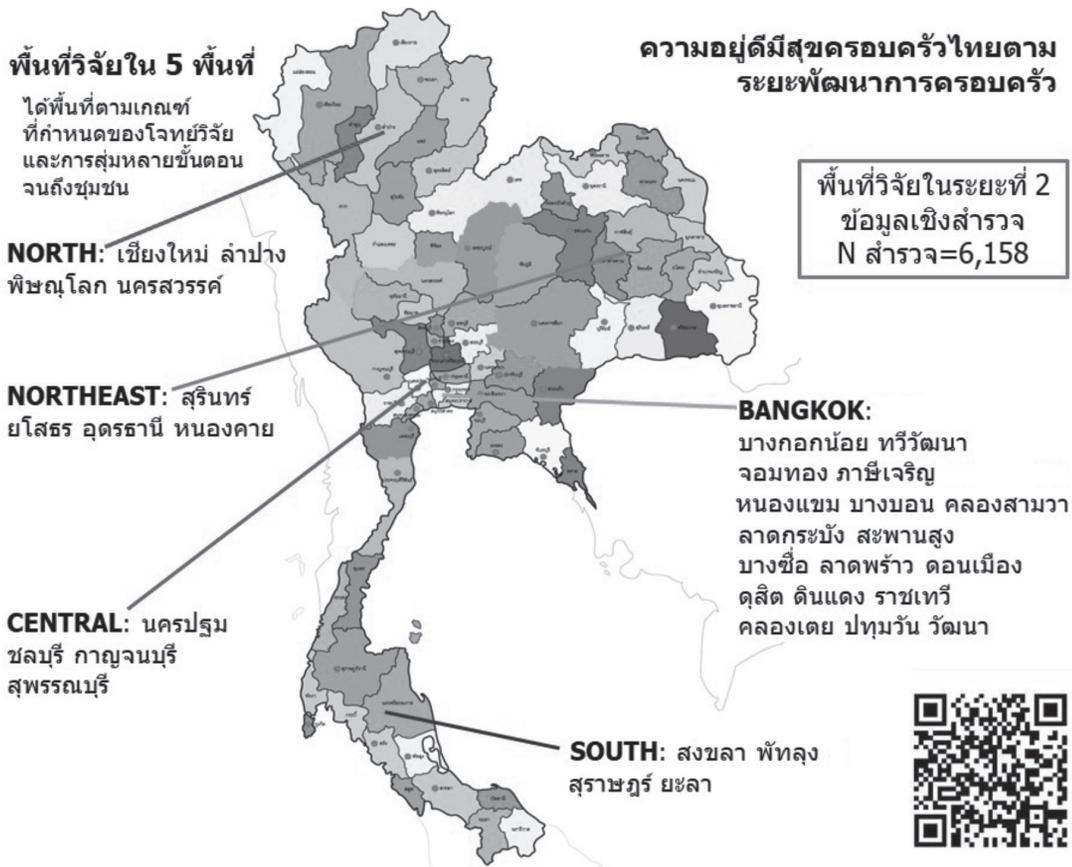
ขั้นที่ 2 สุ่มอำเภอ ในแต่ละจังหวัด ๆ ละ 2 อำเภอ รวมได้ 32 อำเภอ และกรุงเทพมหานคร
 อย่างไรก็ตาม เนื่องจากอำเภอที่อยู่ในจังหวัดเดียวกันอาจมีความแตกต่างกันในแง่ของระดับการพัฒนา
 ดังนั้นในขั้นนี้ใช้วิธีสุ่มแบ่งแบบแบ่งชั้น (stratified random sampling) ร่วมด้วย โดยแบ่งอำเภอออกเป็น
 2 กลุ่ม โดยให้มีจำนวนของทั้ง 2 กลุ่มเวลาสุ่มเลือกเท่ากัน

- (1) กลุ่มอำเภอที่เจริญ (โดยการจัดอันดับของกรมการปกครองให้เป็นอำเภอขั้นที่ 1 และ 2)
- (2) กลุ่มอำเภอที่ล้าหลัง (โดยการจัดอันดับของกรมการปกครองให้เป็นอำเภอขั้นที่ 3 และ 4)

ขั้นที่ 3 สุ่มตำบล โดยการจัดทำบัญชีรายชื่อตำบล และทำการสุ่มตัวอย่างตำบลแบบง่าย (random
 sampling) กลุ่มอำเภอละ 1 ตำบล รวมเป็น 2 ตำบลต่อหนึ่งอำเภอ

ขั้นที่ 4 สุ่มหมู่บ้าน โดยการจัดทำบัญชีรายชื่อหมู่บ้าน และทำการสุ่มตัวอย่างหมู่บ้านแบบง่าย กำหนด
 ตำบลละ 1 หมู่บ้าน และสุ่ม 2 ชุมชนในพื้นที่เขตที่เลือก ส่วนในกรุงเทพมหานครสุ่มเลือกมา 17 เขต
 จากทั้งหมด 50 เขต หลังจากนั้นสุ่มครัวเรือนโดยวิธีการสุ่มแบบมีระบบ (systematic random sampling)
 จำแนกตามเลขที่บ้าน เดินสำรวจวันจำนวนตามสัดส่วนที่กำหนด รวมทั้งสิ้น 6,158 ครัวเรือน

รูป 1 พื้นที่ในการเก็บตัวอย่าง

นอกจากการสุ่มเลือกครอบครัวดังที่กล่าวมาข้างต้น ตัวแทนครอบครัวที่ถูกสัมภาษณ์ต้องมีลักษณะตามเกณฑ์ต่างๆ ได้แก่ มีเชื้อชาติไทย การได้ยื่นปกติ สามารถสื่อสารภาษาไทยและให้ข้อมูลได้ ได้รับทราบรายละเอียดของการวิจัย และยินยอมเข้าร่วมวิจัยในฐานะตัวแทนครอบครัว

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยระยะที่ 2 นี้เป็นการศึกษาเชิงปริมาณ โดยมีเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น แบบสอบถามดังกล่าวแบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ ระดับการศึกษา เป็นต้น

ตอนที่ 2 สถานภาพเศรษฐกิจและสังคม โครงสร้างของครอบครัว ได้แก่ รายได้บุคคล รายได้ครอบครัว การอยู่ร่วมในครัวเรือนเดียวกัน เป็นต้น

ตอนที่ 3 ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว แบบสอบถามประกอบด้วยคำถาม 36 ข้อ มีองค์ประกอบย่อย 9 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสัมพันธภาพ 2) ด้านบทบาทหน้าที่ 3) ด้านเศรษฐกิจ 4) ด้านการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง 5) ด้านการดูแลสุขภาพ 6) ด้านการศึกษา 7) ด้านชุมชนร่วมใจ 8) ด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ และ 9) ด้านการพึ่งพาตนเอง แต่ละด้านมี 4 คำถาม ให้คะแนนคำตอบเป็นคะแนนแบบลิเคิร์ต คะแนน 1-5 (คะแนน 1 เท่ากับ ไม่จริงมากที่สุด และคะแนน 5 เท่ากับ จริงมากที่สุด) คะแนนสูงหมายถึงมีระดับความอยู่ดีมีสุขสูง

ระดับความอยู่ดีมีสุขแบ่งเป็น 5 ระดับ ดังนี้ ระดับที่ 1 มีคะแนนเฉลี่ยต่ำกว่า 1.50 หมายถึงความอยู่ดีมีสุขน้อยที่สุด ระดับที่ 2 มีคะแนนเฉลี่ย 1.51 - 2.50 หมายถึงความอยู่ดีมีสุขสูงน้อย ระดับที่ 3 มีคะแนนเฉลี่ย 2.51 - 3.50 หมายถึงความอยู่ดีมีสุขสูงปานกลาง ระดับที่ 4 มีคะแนนเฉลี่ย 3.51 - 4.50 หมายถึงความอยู่ดีมีสุขสูงมาก และระดับที่ 5 มีคะแนนเฉลี่ย 4.51 - 5.00 หมายถึงความอยู่ดีมีสุขมากที่สุด จากการทดสอบความเที่ยงแบบสอดคล้องภายในของแบบสอบถามนี้ พบว่าค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค เท่ากับ 0.952 (รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ, 2562)

การเก็บรวบรวมข้อมูล

โครงการวิจัยได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามาธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล ในการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้แจกเอกสารชี้แจงข้อมูลเกี่ยวกับโครงการวิจัยแต่ละกลุ่มตัวอย่าง และให้ผู้ร่วมวิจัยแสดงความยินยอมร่วมวิจัยโดยการลงนามก่อนดำเนินการตอบแบบสอบถาม

ก่อนเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ติดต่อกับผู้ประสานงานและผู้ช่วยวิจัยในพื้นที่ตัวอย่าง มีการอบรมชี้แจงทำความเข้าใจรายละเอียดของโครงการวิจัย ให้แจกแบบสอบถามร่วมกับนักวิจัยตามบ้านต่างๆ ที่สุ่มตัวอย่างได้ เมื่อได้รับกลับคืนผู้ประสานงานตรวจสอบความถูกต้องและส่งคืนให้นักวิจัย ในกรณีแบบสอบถามมีข้อผิดพลาดไม่สามารถนำมาใช้วิเคราะห์ได้ต้องมีการเก็บข้อมูลซ่อมอีกครั้งหนึ่ง (ในกรณีที่ผู้ตอบไม่สามารถอ่านหนังสือได้ ผู้ช่วยวิจัยอ่านข้อคำถามให้ทีละข้อ และเติมคำตอบให้)

ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล รวมทั้งสิ้น 12 เดือน ระหว่าง มกราคม-ธันวาคม พ.ศ. 2560

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสถิติ SPSS โดยใช้สถิติในการวิเคราะห์ ดังนี้ สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบทางสถิติ เพื่อเปรียบเทียบระดับความอยู่ดีมีสุขระหว่างครอบครัวแต่ละภูมิภาค โดยการวิเคราะห์ ความแปรปรวนทางเดียว (one-way ANOVA)

ผลการวิจัย

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนครอบครัวที่ตอบแบบสอบถามมีจำนวน 6,158 คน เป็นเพศหญิงร้อยละ 79.6 และเพศชายร้อยละ 20.4 อายุเฉลี่ยเท่ากับ 53.38 ปี ส่วนใหญ่มีอายุ 40-70 ปี และส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับ ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า พบได้ร้อยละ 57.6 มีรายได้เฉลี่ย 6,678 บาท/เดือน และรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 17,108 บาท/เดือน อายุเมื่อแต่งงานหรือมีคู่เฉลี่ยเท่ากับ 22.93 ปี และมีบุตรเฉลี่ย จำนวน 2.38 คน

พิจารณาข้อมูลรายภูมิภาค พบว่ากลุ่มตัวอย่างในภาคเหนือ (จำนวน 1,112 ครอบครัว) มีอายุเฉลี่ยสูงสุด คือ 58.54 ปี รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จำนวน 1,604 ครอบครัว) มีอายุเฉลี่ย 53.95 ปี กรุงเทพมหานคร (จำนวน 794 ครอบครัว) มีอายุเฉลี่ย 52.97 ปี ภาคกลาง (จำนวน 1,864 ครอบครัว) มีอายุเฉลี่ย 51.17 ปี และภาคใต้ (จำนวน 784 ครอบครัว) มีอายุเฉลี่ย 50.53 ปี กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีระดับ การศึกษา (ค่าฐานนิยม) อยู่ในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ยกเว้นภาคใต้และกรุงเทพมหานครที่กลุ่มตัวอย่าง มีระดับการศึกษาส่วนใหญ่ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือต่ำกว่า สำหรับรายได้ครอบครัวนั้น พบว่าพื้นที่ กรุงเทพมหานครมีรายได้ครอบครัวเฉลี่ยสูงสุดคือ 29,325 บาทต่อเดือน รองลงมาคือครอบครัวในภาคใต้ 20,209 บาทต่อเดือน ภาคกลาง 17,616 บาทต่อเดือน ภาคเหนือ 14,349 บาทต่อเดือน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 10,861 บาทต่อเดือน โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีรายได้น้อยกว่าครอบครัวพื้นที่กรุงเทพมหานครเกือบ 3 เท่า ดังรายละเอียดในตาราง 1

ตาราง 1 ลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง (N = 6,158)

ตัวแปร	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าต่ำสุด - สูงสุด
1. อายุ				
ภาคเหนือ	1,112	58.54	13.18	15 - 94
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,604	53.95	13.22	15 - 96
ภาคกลาง	1,864	51.17	13.60	16 - 87
ภาคใต้	784	50.53	13.97	17 - 93
กรุงเทพมหานคร	794	52.97	13.47	15 - 91
รวม	6,158	53.38	13.73	15 - 96
2. รายได้ของกลุ่มตัวอย่าง/เดือน				
ภาคเหนือ	1,036	5,084.72	8,626.11	100 - 100,000
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,485	3,772.28	5,586.03	100 - 100,000
ภาคกลาง	1,707	7,263.01	10,942.32	0 - 280,000
ภาคใต้	750	8,826.80	7,646.82	500 - 10,000
กรุงเทพมหานคร	701	11,468.30	11,758.81	0 - 110,000
รวม	5679*	6,678.45	9,416.53	0 - 280,000
3. รายได้ของครอบครัว รวมกัน/เดือน				
ภาคเหนือ	1,091	14,349.64	24,052.70	600 - 500,000
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	1,548	10,861.56	14,649.01	300 - 200,000
ภาคกลาง	1,774	17,616.43	22,500.93	290 - 300,000
ภาคใต้	769	20,209.39	27,192.44	1500 - 650,000
กรุงเทพมหานคร	769	29,325.51	34,413.36	700 - 500,000
รวม	5951*	17,108.56	24,353.78	290 - 650,000

หมายเหตุ: *บางรายไม่ตอบข้อคำถาม

คะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขโดยรวมและรายภาค

คะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขทั้งโดยภาพรวมและในแต่ละด้าน จากค่าคะแนน 1-5 มีระดับปานกลางถึงมากเฉลี่ย 3.74 คะแนน และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.54 มีสถิติเชิงพรรณาดังนี้ ภาคใต้มีคะแนนค่าเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขรวมสูงกว่าภาคอื่น ๆ เท่ากับ 3.84 สำหรับคะแนนเฉลี่ยรายด้านที่มีค่าสูงกว่าภาคอื่น ๆ มี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านสัมพันธภาพ ด้านบทบาทหน้าที่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง และด้านการพึ่งพาตนเอง ภาคที่ได้คะแนนค่าเฉลี่ยรวมรองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่ากับ 3.80 และมีคะแนนรายด้าน สูงสุด 4 ด้าน ได้แก่ ด้านชุมชนร่วมใจ ด้านจิตวิญญาณ ด้านการดูแลสุขภาพ และด้านการศึกษา สำหรับพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีคะแนนเฉลี่ยรายด้านต่ำที่สุดเกือบทุกด้าน ยกเว้นด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ที่พื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีคะแนนต่ำที่สุด รายละเอียดดังแสดงในตาราง 2

ตาราง 2 คะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขใน 5 พื้นที่ แบ่งตามรายด้าน 9 ด้าน และคะแนนเฉลี่ยโดยรวม (N = 6,158)

ครอบครัวอยู่ดีมีสุข	พื้นที่	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ค่าเฉลี่ยต่ำสุด	ค่าเฉลี่ยสูงสุด
1. สัมพันธภาพ	ภาคเหนือ	1,112	3.77	0.77	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.86	0.75	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.79	0.81	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.91	0.74	1.00	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.62	0.75	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.80	0.77	1.00
2. บทบาท	ภาคเหนือ	1,112	3.78	0.85	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.97	0.75	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.86	0.82	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.99	0.74	1.50	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.69	0.79	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.87	0.80	1.00
3. เศรษฐกิจ	ภาคเหนือ	1,112	3.25	0.86	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.17	0.81	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.22	0.88	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.46	0.82	1.00	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.25	0.88	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.25	0.85	1.00
4. การดูแลสุขภาพ	ภาคเหนือ	1,112	3.56	0.57	1.25	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.56	0.51	1.50	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.52	0.57	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.54	0.49	1.50	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.38	0.30	1.50	4.75
	รวม		6,158	3.52	0.54	1.00
5. การดำเนินชีวิตแบบพอเพียง	ภาคเหนือ	1,112	3.80	0.73	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.85	0.69	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.83	0.72	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.99	0.66	1.00	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.69	0.71	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.83	0.71	1.00

ครอบครัวอยู่ดีมีสุข	พื้นที่	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน	ค่าเฉลี่ย ต่ำสุด	ค่าเฉลี่ยสูงสุด
6. ชุมชนร่วมมือใจ	ภาคเหนือ	1,112	3.71	0.75	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.80	0.69	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.57	0.79	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.68	0.76	1.25	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.39	0.78	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.65	0.76	1.00
7. จิตวิญญาณ	ภาคเหนือ	1,112	4.10	0.72	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	4.20	0.64	1.25	5.00
	ภาคกลาง	1,864	4.09	0.69	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	4.16	0.62	2.00	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.93	0.70	1.00	5.00
	รวม		6,158	4.11	0.68	1.00
8. การศึกษา	ภาคเหนือ	1,112	3.87	0.77	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.98	0.68	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.89	0.76	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.97	0.71	1.25	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.76	0.69	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.90	0.73	1.00
9. การพึ่งตนเอง	ภาคเหนือ	1,112	3.78	0.79	1.00	5.00
	ภาคอีสาน	1,604	3.82	0.74	1.00	5.00
	ภาคกลาง	1,864	3.75	0.79	1.00	5.00
	ภาคใต้	784	3.86	0.76	1.25	5.00
	กรุงเทพมหานคร	794	3.60	0.79	1.00	5.00
	รวม		6,158	3.77	0.78	1.00
10. เฉลี่ย 9 ด้าน	ภาคเหนือ	1,112	3.73	0.56	1.42	4.97
	ภาคอีสาน	1,604	3.80	0.49	1.47	4.89
	ภาคกลาง	1,864	3.72	0.55	1.11	4.92
	ภาคใต้	784	3.84	0.51	2.06	4.89
	กรุงเทพมหานคร	794	3.59	0.55	1.17	4.92
	รวม		6,158	3.74	0.54	1.11

เปรียบเทียบคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขระหว่างภาค

เมื่อเปรียบเทียบคะแนนรายด้านระหว่าง 5 พื้นที่ โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (one way ANOVA) พบว่าระดับคะแนนความอยู่ดีมีสุขในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($F= 28.22, df = 4, p\text{-value}<0.05$) โดยพื้นที่กรุงเทพมหานครมีคะแนนน้อยกว่าและแตกต่างกับพื้นที่อื่นๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p\text{-value}<0.05$) ดังแสดงในตาราง 3

ตาราง 3 เปรียบเทียบคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขระหว่าง 5 พื้นที่ แบ่งตามรายด้าน 9 ด้าน และคะแนนเฉลี่ยโดยรวม (ANOVA)

ความอยู่ดีมีสุข	การเปรียบเทียบ	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P - value
1. สัมพันธภาพ	ระหว่างกลุ่ม	43.40	4	10.85	18.33	<0.001
	ภายในกลุ่ม	3,642.26	6,153	0.59		
	รวม	3,685.66	6,157			
2. บทบาท	ระหว่างกลุ่ม	65.21	4	16.30	25.83	<0.001
	ภายในกลุ่ม	3,882.50	6,153	0.63		
	รวม	3,947.71	6,157			
3. เศรษฐกิจ	ระหว่างกลุ่ม	45.23	4	11.31	15.67	<0.001
	ภายในกลุ่ม	4,438.41	6,153	0.72		
	รวม	4,483.64	6,157			
4. การดูแลสุขภาพ	ระหว่างกลุ่ม	19.98	4	4.99	17.09	<0.001
	ภายในกลุ่ม	1,798.14	6,153	0.29		
	รวม	1,818.12	6,157			
5. การดำเนินชีวิตอย่างพอเพียง	ระหว่างกลุ่ม	38.20	4	9.55	19.14	<0.001
	ภายในกลุ่ม	3,070.74	6,153	0.49		
	รวม	3,108.95	6,157			
6. ชุมชนร่วมมือ	ระหว่างกลุ่ม	107.74	4	26.94	47.23	<0.001
	ภายในกลุ่ม	3,509.43	6,153	0.57		
	รวม	3,617.18	6,157			
7. จิตวิญญาณ	ระหว่างกลุ่ม	40.82	4	10.21	22.04	<0.001
	ภายในกลุ่ม	2,849.01	6,153	0.46		
	รวม	2,889.83	6,157			
8. การศึกษา	ระหว่างกลุ่ม	31.36	4	7.84	14.88	<0.001
	ภายในกลุ่ม	3,239.99	6,153	0.53		
	รวม	3,271.34	6,157			

ความอยู่ดีมีสุข	การเปรียบเทียบ	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P - value
9. การพึ่งตนเอง	ระหว่างกลุ่ม	34.09	4	8.52	14.18	<0.001
	ภายในกลุ่ม	3,698.65	6,153	0.60		
	รวม	3,732.74	6,157			
10. เฉลี่ย 9 ด้าน	ระหว่างกลุ่ม	32.46	4	8.12	28.22	<0.001
	ภายในกลุ่ม	1,769.79	6,153	0.29		
	รวม	1,802.26	6,157			

นอกจากนี้เมื่อทดสอบความแตกต่างรายพื้นที่ (post hoc) เป็นรายคู่ ตามวิธีการของ Scheffe test เฉพาะคะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขรวม พบว่ามีความแตกต่างของรายพื้นที่ โดยภาคใต้มีคะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขรวมสูงสุดและมีความแตกต่างรายคู่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับภาคเหนือและภาคกลาง (p - value<0.05) ส่วนภาคเหนือมีความแตกต่างกับทุกภาคยกเว้นภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความแตกต่างกับทุกภาคยกเว้นภาคใต้ ส่วนพื้นที่กรุงเทพมหานครมีความแตกต่างกับพื้นที่อื่นทุกพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p - value<0.05) ดังรายละเอียดแสดงในตาราง 4 และ 5

ตาราง 4 การทดสอบความแตกต่างรายพื้นที่ (post hoc) เป็นรายคู่ ตามวิธีการของ Scheffe

พื้นที่ (I)	พื้นที่ (J)	ความแตกต่างค่าเฉลี่ย (I - J)	Std. Error (Scheffe's test)	P - value	95% Confidence interval	
					ต่ำสุด	สูงสุด
ภาคเหนือ	ภาคอีสาน	-0.066	0.0209	0.01	-0.123	-0.008
	ภาคกลาง	0.013	0.0203	0.97	-0.043	0.068
	ภาคใต้	-0.105	0.0250	<0.001	-0.173	-0.036
	กรุงเทพมหานคร	0.146	0.0249	<0.001	0.078	0.214
ภาคอีสาน	ภาคเหนือ	0.066	0.0209	0.01	0.008	0.123
	ภาคกลาง	0.078	0.0183	<0.001	0.028	0.128
	ภาคใต้	-0.039	0.0234	0.45	-0.103	0.025
	กรุงเทพมหานคร	0.212	0.0233	<0.001	0.148	0.276
ภาคกลาง	ภาคเหนือ	-0.012	0.0203	0.97	-0.068	0.043
	ภาคอีสาน	-0.078	0.0183	<0.001	-0.128	-0.028
	ภาคใต้	-0.117	0.0228	<0.001	-0.179	-0.055
	กรุงเทพมหานคร	0.134	0.0227	<0.001	0.072	0.196

พื้นที่ (I)	พื้นที่ (J)	ความแตกต่าง ค่าเฉลี่ย (I - J)	Std. Error (Scheffe's test)	P-value	95% Confidence interval	
					ต่ำสุด	สูงสุด
ภาคใต้	ภาคเหนือ	0.105	0.0250	<0.001	0.036	0.173
	ภาคอีสาน	0.039	0.0234	0.45	-0.025	0.103
	ภาคกลาง	0.117	0.0228	<0.001	0.055	0.179
	กรุงเทพมหานคร	0.251	0.0270	<0.001	0.177	0.325
กรุงเทพมหานคร	ภาคเหนือ	-0.146	0.0249	<0.001	-0.214	-0.078
	ภาคอีสาน	-0.212	0.0233	<0.001	-0.276	-0.148
	ภาคกลาง	-0.134	0.0227	<0.001	-0.196	-0.072
	ภาคใต้	-0.251	0.0270	<0.001	-0.0325	-0.0177

ตาราง 5 ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุขรวม จับคู่เทียบระหว่าง 5 พื้นที่ ตามวิธีการของ Scheffe

คะแนนเฉลี่ยครอบครัวอยู่ดีมีสุข รวม 9 ด้าน	เหนือ	ตะวันออกเฉียงเหนือ	กลาง	ใต้
ภาคเหนือ (ค่าเฉลี่ย = 3.73)				
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ค่าเฉลี่ย = 3.80)	-0.066*			
ภาคกลาง (ค่าเฉลี่ย = 3.72)	0.0126	0.078*		
ภาคใต้ (ค่าเฉลี่ย = 3.83)	-0.105*	-0.039	-0.117*	
กรุงเทพมหานคร (ค่าเฉลี่ย = 3.59)	0.146*	0.212*	0.134*	0.251*

หมายเหตุ: * p-value<0.05

อภิปรายผล

ผลการศึกษาพบว่าครอบครัวต่างภูมิภาคมีความรับรู้ความอยู่ดีมีสุขแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value<0.05) โดยภาคใต้มีการรับรู้ครอบครัวอยู่ดีมีสุขสูงสุดเมื่อเปรียบเทียบในระหว่าง 5 ภูมิภาค และกลุ่มตัวอย่างครอบครัวภาคใต้มีรายได้สูงเป็นอันดับสองรองจากกรุงเทพมหานครทั้งที่มีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจค่อนข้างต่ำ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2560) ส่วนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง มีคะแนนระดับความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวรองลงมา ตามลำดับ ครอบครัวในกรุงเทพมหานคร มีคะแนนครอบครัวอยู่ดีมีสุขโดยรวมต่ำสุดเมื่อเทียบกับอีก 4 ภูมิภาค โดยพบว่าครอบครัวในกรุงเทพมหานคร มีรายได้สูงสุด แต่มีระดับความอยู่ดีมีสุขต่ำกว่าพื้นที่อื่น ทั้งนี้จากการศึกษาของรุจา ภูไพบูลย์ และคณะ (2562) ถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระดับความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวโดยสถิติการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณ (multiple regression analysis) พบว่าปัจจัยที่สามารถทำนายระดับความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p-value<0.05) ได้แก่ สมดุลเวลาการทำงานและครอบครัว รายได้ครอบครัว ระดับการศึกษา

จำนวนบุตร เพศ (หญิง) และจำนวนผู้พิการในครอบครัว โดยปัจจัยเหล่านี้ส่งผลเชิงบวก ยกเว้นปัจจัยจำนวนผู้พิการที่มีผลเชิงลบต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ปัจจัยสมดุลเวลาการทำงานและครอบครัวมีอิทธิพลต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวสูงสุดมากกว่าปัจจัยอื่น การใช้ปัจจัยเหล่านี้สามารถทำนายความแปรปรวนของความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวได้ร้อยละ 17.51

ทั้งนี้วิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างในภาคใต้ที่อาจผลต่อการดำเนินชีวิตครอบครัว มีรายงานการศึกษาที่ผลสอดคล้องกันของเอกชัย ไชยดา และคณะ (2560) ที่เปรียบเทียบความสุขของประชาชนภาคใต้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ประชาชนภาคใต้มีความสุขโดยรวมสูงกว่าประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยมีความแตกต่างในองค์ประกอบย่อยของสมรรถนะของจิตใจ คุณภาพของจิตใจ และปัจจัยสนับสนุนที่เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันในชุมชนและสังคมภาคใต้ดีกว่า ซึ่งสังคมภาคใต้มีวิถีชาวบ้านเรียกว่า “สากาแพ” ที่เป็นกลุ่มชาวบ้าน ร่วมมือภายใต้ความเข้าใจที่มีพื้นฐานจากบรรทัดฐานทางสังคม และนำสู่การร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์และด้านอื่น ๆ (ดุสิต หวันเหลี่ยม, แอบ ชามทอง, และ อุดม ทิพย์รักษ์, 2551) ในขณะที่ครอบครัวที่อาศัยในพื้นที่เขตกรุงเทพมหานครถึงแม้มีรายได้ครอบครัวสูงสุดเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น แต่การเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูง (urbanization) ทำให้ส่งผลกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว ลักษณะความเป็นเมืองที่มีความแออัด และความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจสังคม มีผลต่อคุณภาพชีวิต (อริสา จันทรบุญทา และ จิรัฐ เจนพิงพอ, 2018) ดังนั้นควรมีการศึกษาประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าใจปัจจัยที่เกิดจากการขยายเขตเมืองในภูมิภาคอื่น

สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีระดับรายได้ต่ำสุด แต่มีระดับความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวเป็นอันดับสองรองจากภาคใต้ เป็นภาคที่มีความเข้มแข็งของวัฒนธรรม มีความมั่นคงทางสังคม (ทรงคุณ จันทรจร, สิปปีย์ สยานุสาสนี จันทรดอน, และ ชมนาด แผลงมาลย์, 2561) ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดความอยู่เย็นเป็นสุขของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2549) ที่ระบุว่าความอยู่เย็นเป็นสุขไม่ได้ขึ้นกับเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ขึ้นกับสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และจากการศึกษานี้พบว่าครอบครัวภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีคะแนนย่อยด้านการพัฒนาทางจิตวิญญาณสูงสุดเมื่อเทียบกับภาคอื่น

สรุปผลการศึกษาได้ว่ามีความแตกต่างระหว่าง 5 ภูมิภาค ดังนั้นในการพิจารณาประเด็นปัญหาความอยู่ดีมีสุขรายพื้นที่ในเชิงลึก ควรพิจารณาตามปัญหาที่พบในแต่ละพื้นที่และตามองค์ประกอบ 9 ด้าน ทั้งนี้การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความอยู่ดีมีสุขของครอบครัว จะช่วยให้ตระหนักถึงปัจจัยที่ควรมีการศึกษาเพิ่มเติม ปัจจุบันมีการนำแบบวัดครอบครัวอยู่ดีมีสุข 9 ด้าน เผยแพร่ในเว็บไซต์ที่ผู้สนใจสามารถขอรายละเอียดจากนักวิจัยได้ เพื่อนำผลการประเมินครอบครัวไปเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนครอบครัวตนเอง และส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขอย่างเป็นระบบในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- เกษราภรณ์ คลังแสง, ดารุณี จงอุดมการณ์, และ บัณฑิต พรหมพักพิง. (2552). การศึกษาเปรียบเทียบผลการประเมินคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวยากจน และครอบครัวทั่วไป ด้วยแบบประเมินตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตและความอยู่ดีมีสุข มหาวิทยาลัยขอนแก่น (KKU QoL Well) สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. สืบค้นจาก <https://dric.nrcr.go.th/index.php?/Search/SearchDetail/239332>
- จรรยาพร สุภาพ. (2556). *ครอบครัวไทย ความสุข ความเข้มแข็ง*. กรุงเทพฯ: คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ดารุณี จงอุดมการณ์ และคณะ. (2560). การรับรู้ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย: การวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารพยาบาลศาสตร์และสุขภาพ*, 40 (1), 14-29.
- ดุสิต หวันเหลี่ยม, แอบ ชามทอง, และ อุดม ทิพย์รักษ์. (2551). วัฒนธรรมสุขภาพแพลังคมพหุวัฒนธรรม: การพัฒนาประชาธิปไตยภาคพลเมืองสู่ความเป็นสังคมสมานฉันท์ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช. สืบค้นจาก http://www.conference.phuket.psu.ac.th/proceedings/PSU_OPEN_WEEK_2008/data/Social/3_12.pdf
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2560). *โครงสร้างเศรษฐกิจภาคใต้*. สืบค้นจาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/Southern/EconomicReport/DocLib_Structure/EconomicStructure_south.pdf
- ทรงคุณ จันทจร, สิบปีย์ สยานุสาสนี จันทรดอน, และ ชมนาด แปลงมาลัย. (2561). บุญกุ่มหัวใหญ่: ความสัมพันธ์ของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชน. *วารสารช่อพะยอม*, 29(1): 221-430.
- นิตยา คชภักดี และคณะ. (2545). *รายงานโครงการพัฒนาตัวชี้วัด "ครอบครัวอยู่ดีมีสุข"*. นครปฐม: สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว.
- นายนัด คัควานี. (2561). กรอบแนวคิดความอยู่ดีมีสุข. สืบค้นจาก https://www.nesdb.go.th/article_attach/05dataEdit01.pdf
- ภูเบศร์ สมุทรจักร, อธิษฐ ก้อนแก้ว, และ ริฎวัน อุเต็น. (2559). *ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ยุพา จิวพัฒนะกุล. (2556). *การพยาบาลครอบครัว*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ. (2562). รายงานการวิจัย ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย: จากครอบครัวระยะเริ่มต้นจนถึงระยะสูงวัย (มาก). เอกสารประกอบการประชุม กุมภาพันธ์ 2562 ณ โรงแรมบางกอกพาเลส กรุงเทพมหานคร.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด (พ.ศ. 2540-2544)*. สืบค้นจาก https://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3783
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *กรอบแนวคิดการพัฒนาตัวชี้วัดความอยู่เย็นเป็นสุขของสังคมไทย*. นนทบุรี: สามดี พรินติ้ง.
- อริสา จันทรบุญญา และ จิรัฐ เจนพิงพอ. (2018). ความเป็นเมือง (Urbanization) และนโยบายของไทย. *Focus and Quick*, 124: 1-16. สืบค้นจาก https://www.bot.or.th/Thai/MonetaryPolicy/ArticleAndResearch/FAQ/FAQ_128.pdf
- เอกชัย ไชยดา, แวมมยุรา คำสุข, และ กาญจนา ทวีพันธ์. (2560). การเปรียบเทียบความสุขของประชาชนในภาคใต้และภาคตะวันออกของประเทศไทย. *วารสารธุรกิจปริทัศน์*, 9(2): 93-110.

เกิดอะไรขึ้นกับเด็กไทย ในครอบครัวที่มีพ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่น

อารี จำปากลายเป็น¹ และ อักษราภักดิ์ หลักทอง²

บทคัดย่อ

บทความนี้สะท้อนองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นของพ่อแม่กับผลกระทบต่อลูกในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา และนำเสนอข้อว่างการวิจัยที่ยังคงรอคำตอบ การย้ายถิ่นของวัยแรงงานเป็นยุทธวิธีการดำรงชีวิตที่อยู่กับสังคมไทยมายาวนานและมีแนวโน้มจะคงอยู่ต่อไป แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับกับสิ่งที่ต้องสูญเสียเป็นประเด็นที่ครอบครัวย้ายถิ่นทุกครั้งเรื้อนควรพิจารณา เพื่อประเมินผลทางบวกกับความเสี่ยงในทางลบที่อาจเกิดขึ้นกับสมาชิกในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสี่ยงที่กระทบต่อลูกหลานที่กำลังเติบโต ทั้งผลกระทบทางกายภาพและผลกระทบทางจิตใจ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศที่เกี่ยวกับการย้ายถิ่นกับผลกระทบต่อเด็กยังคงหาข้อสรุปที่เป็นแบบแผนเดียวกันไม่ได้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะบริบททางสังคมที่มีวัฒนธรรมและวิถีชีวิตแตกต่างกัน และผลลัพธ์ที่ต้องการวัด รวมทั้งพลวัตของเทคโนโลยีสารสนเทศและความเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก ยิ่งทำให้ประเด็นการย้ายถิ่นและผลกระทบต่อครอบครัวมีความซับซ้อนมากขึ้น

คำสำคัญ: การย้ายถิ่นของพ่อแม่ ผลกระทบ เด็กที่อยู่ต้นทาง

¹ รองศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² นักวิจัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

What happens to Thai children left behind if their parents migrated?

Aree Jampaklay¹ and Aksarapak Lucktong²

Abstract

This article reflects the current status of knowledge on parental migration and children left behind in the past decade and identifies potential research gaps inviting further research. Migration of labour-age people has been a common survival's strategy and will continue to be so. Migrants' family should weigh the benefits and the cost of parental migration, in particular, the impact on young children who are growing up, both on physical and psychological aspects. Existing studies on parental migration and children left-behind provide inconsistent results, depending on many issues, including the setting context as well as the outcomes which are measured. The dynamic of information technology and changing world also complicate the issue.

Keywords: parental migration, impact, children left behind

---

¹ Associate Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

² Researcher, School of Liberal Arts, King Mongkut's University of Technology Thonburi

บทนำ

การย้ายถิ่นเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการดำรงชีวิตของผู้คนในประเทศที่มีรายได้ปานกลาง (Adhikari et al., 2014) ในช่วงเวลากว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา อัตราการย้ายถิ่นทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างมากทั่วทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Hugo, 2016; Junge, 2015) รวมทั้งประเทศไทยที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจทำให้เกิดการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมสู่สังคมอุตสาหกรรม เกิดการไหลบ่าของแรงงานจากภาคเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมเมือง สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2555) รายงานว่า แรงงานภาคเกษตรลดลงจากร้อยละ 63 ใน พ.ศ. 2533 เหลือเพียงร้อยละ 41 ใน พ.ศ. 2543 และจากการสำรวจสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553 พบว่า ร้อยละ 22 ของประชากรที่มีถิ่นเกิดคนละจังหวัดกับที่อยู่อาศัยปัจจุบัน เป็นประชากรที่ย้ายถิ่นในช่วง 5 ปี (ระหว่าง 2548-2553) มีจำนวน 6.2 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 9 ของประชากรทั้งประเทศ และคาดการณ์ว่า จำนวนประชากรเมืองมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 34 ใน พ.ศ. 2553 เป็นร้อยละ 38 ใน พ.ศ. 2563 และจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 43 ในอีก 10 ปีข้างหน้า ขณะที่สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ระบุตัวเลขจำนวนประชากรในเขตเมือง ณ เดือนมกราคม พ.ศ. 2562 คิดเป็นสัดส่วนได้ถึงร้อยละ 56 (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม, 2562) การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยจากนโยบาย 1.0 จนถึง 4.0 ได้ดึงดูดคนวัยแรงงานในพื้นที่ชนบทให้เข้าไปทำมาหากินในเมืองอย่างต่อเนื่อง (อรรถิพย์ ราชวรนิยม, 2560) แม้จะต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมใหม่ ความแออัดของชุมชนเมือง รวมทั้งชีวิตที่ต้องอยู่ห่างไกลครอบครัว แต่การย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมืองเป็นโอกาสของการทำงานและรายได้ที่เพิ่มสูงขึ้น ผลประโยชน์จากการย้ายถิ่นไปทำงานในเขตเมืองยังคงเป็นแรงดึงดูดที่ผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวได้คิดคำนวณแล้วว่าได้รับประโยชน์ ทั้งรายได้ที่ส่งกลับไปจุนเจือช่วยเหลือครอบครัวที่อยู่ในถิ่นต้นทางและโอกาสในการยกระดับสถานะทางสังคม

แต่ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการย้ายถิ่นก็อาจมาพร้อมกับราคาที่ต้องจ่าย และผู้ที่ต้องจ่ายอาจไม่ใช่เฉพาะผู้ย้ายถิ่นเท่านั้น แต่รวมถึงครอบครัวของผู้ย้ายถิ่น ทั้งพ่อแม่ พี่น้อง คู่สมรส และลูก ทั้งนี้ เพราะการใช้ชีวิตในถิ่นปลายทางที่พ่อแม่ต้องทำงานประจำ ไม่มีเวลาเลี้ยงลูก และไม่สามารถแบกรับภาระค่าจ้างเลี้ยงลูกได้นั้น ไม่เอื้อให้ผู้ย้ายถิ่นที่มีลูกสามารถทำงานและใช้ชีวิตกับลูกในถิ่นปลายทางด้วยกันได้ จึงเป็นเรื่องปกติที่เราจะเห็นการอยู่แยกกันของครอบครัวผู้ย้ายถิ่น นั่นคือ พ่อแม่ผู้ย้ายถิ่นทำงานในเมือง ขณะที่ลูกอยู่บ้านในถิ่นต้นทางในความดูแลของครอบครัวคนอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาย ย่า ตา หรือปู่

เด็กที่เติบโตในครอบครัวที่พ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานที่อื่นมีจำนวนไม่น้อยเลยทีเดียว และยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอีกด้วย ข้อมูลจาก Multiple Indicators Cluster Survey (MICS) ใน พ.ศ. 2555 (NSO, 2013) ซึ่งเป็นการสำรวจระดับประเทศโดยองค์การ UNICEF ร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานว่า เด็กไทยอายุไม่เกิน 18 ปีที่อยู่แยกกันกับพ่อหรือแม่ หรือทั้งพ่อและแม่ โดยที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ มีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 42 ซึ่งเป็นตัวเลขที่สูงขึ้นจากการสำรวจใน พ.ศ. 2548/2549 และถ้าพิจารณาเฉพาะที่ไม่ได้อยู่กับทั้งพ่อและแม่ พบว่ามีเด็กประเภทนี้มากกว่าหนึ่งในห้าคน (ร้อยละ 21) และถ้าดูตัวเลขในเด็กเล็กที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดถึง 4 ปี พบว่าสัดส่วนที่ไม่ได้อยู่กับทั้งพ่อแม่และแม่ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก คือ ร้อยละ 40 ที่ไม่ได้อยู่กับพ่อหรือแม่คนใดคนหนึ่งหรือทั้งสองคน และร้อยละ 21 ที่ไม่ได้อยู่กับทั้งพ่อและแม่

สังคมไทยที่พ่อแม่วัยแรงงานออกจากบ้านไปทำงานที่อื่นเพื่อหาเงินเลี้ยงดูลูกและครอบครัวที่อยู่ในถิ่นต้นทางจึงถูกมองเป็นปรากฏการณ์สามัญ ผู้นำหนักของต่าซึ่งการตัดสินใจเรื่องการย้ายถิ่นมักจะเอนเอียงไปทางความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวที่หมายถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสถานะทางสังคม แม้เหตุผลของย้ายถิ่นเพื่อความอยู่ดีมีสุขของลูกมักถูกยกมาอ้างเสมอในงานวิจัยหลาย ๆ เรื่อง (เช่น Asis & Ruiz-Marave, 2013; Hoang & Yeoh, 2012) แต่ความอยู่ดีมีสุขของเด็กมีความสลับซับซ้อนมากกว่าการเจริญเติบโตทางร่างกาย เพราะยังมีเรื่องพัฒนาการทางอารมณ์ สติปัญญา และสังคม งานวิจัย (เช่น Hart et al., 2016) ชี้ว่า พัฒนาการที่เหมาะสมในแต่ละช่วงวัยจะช่วยหล่อหลอมให้เด็กมีจิตใจที่เข้มแข็งและทักษะชีวิตที่ดี เป็นภูมิคุ้มกันให้สามารถฟันฝ่าหรือก้าวข้ามปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิตไปได้อย่างลุล่วง หลีกเลี่ยงการเข้าสู่เส้นทางอบายมุขหรือพฤติกรรมเบี่ยงเบนที่เป็นความเสี่ยงต่าง ๆ และสามารถเปลี่ยนอุปสรรคให้เป็นแง่มุมเชิงบวกได้ ชีวิตและสิ่งแวดล้อมในวัยเด็กซึ่งจะเป็นรากฐานของการเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและมีความสุขต่อไปในสังคมจึงเป็นประเด็นที่ต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

ผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่มีต่อความอยู่ดีมีสุขของเด็กและครอบครัวของผู้ย้ายถิ่นในถิ่นต้นทางยังไม่เป็นองค์ความรู้ที่มีข้อสรุปแน่ชัด ผลการวิจัยขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของแต่ละวัฒนธรรมแต่ละประเทศ (Graham & Jordan, 2011) งานวิจัยในระยะหลัง ๆ เกี่ยวกับความยากจนในวัยเด็ก (เช่น Nguyen, 2016) และการย้ายถิ่นไปต่างประเทศของพ่อแม่ให้ความสำคัญกับบริบททางวัฒนธรรมมากขึ้น (Graham & Yeoh, 2013; Graham & Jordan, 2011; Cebotari & Mazzucato, 2016) ผลการวิจัยพบว่า ในบริบททางวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เด็ก ๆ ที่พ่อแม่ย้ายถิ่นมีความเสี่ยงด้านสุขภาพและจิตใจไม่เหมือนกัน ความยืดหยุ่นทางจิตใจ หรือความสามารถในการฟื้นตัวได้ (resilience) ของเด็กมีระดับแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับหลาย ๆ ปัจจัย โดยเฉพาะการเกื้อหนุนด้านการอบรมเลี้ยงดู สิ่งแวดล้อม และบรรทัดฐานสังคม เด็กที่ได้รับการรักความผูกพันจากผู้ดูแลอย่างเหมาะสม จะเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้เด็กมีความกล้าเผชิญหน้าเพื่อแสวงหาและเรียนรู้สังคม (Ainsworth & Bowlby, 1991) มีความสามารถที่จะจัดการกับปัญหาอุปสรรคในชีวิตเมื่อเติบโต และสามารถผ่านพ้นมันไปได้ในที่สุด

แม้ว่าโดยทั่วไปแล้ว การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการช่วยแบ่งเบาภาระและหน้าที่ดูแลหลานของผู้เป็นปู่ย่าตายาย ในขณะที่พ่อแม่ของเด็กต้องทำงานนอกบ้าน หรือไปทำงานที่อื่น น่าจะถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม การเลี้ยงดูเด็กในยุคปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีต ด้วยกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกเทคโนโลยีและความทันสมัยที่โอบล้อมทุกครอบครัวในสังคมอย่างรวดเร็วและรุนแรง บริบทและปัจจัยที่สลับซับซ้อนขึ้นทำให้ครอบครัวเผชิญกับความเสี่ยงที่อาจกระทบต่อพัฒนาการและความอยู่ดีมีสุขของเด็กในหลากหลายรูปแบบ ทั้งพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรง ความบกพร่องในการจัดการทางอารมณ์ ปัญหาพฤติกรรมสังคม และความเปราะบางทางจิตใจ คำถามที่ว่า แล้วเด็กที่เติบโตขึ้นในความดูแลของผู้ที่ไม่ใช่พ่อแม่ ในขณะที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ต้องจากไปอยู่อีกแห่งหนึ่ง จะได้รับผลกระทบอะไร อย่างไรหรือไม่ จะเหมือนหรือแตกต่างไปจากเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ หรืออย่างน้อยมีพ่อแม่อยู่ร่วมกันในบ้านหรือไม่ จึงเป็นคำถามที่สำคัญ และเป็นคำถามที่ยังต้องการคำตอบ โดยเฉพาะคำตอบที่อยู่บนหลักฐานการวิจัยที่น่าเชื่อถือ และตรวจสอบได้

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนองค์ความรู้จากงานวิจัยที่ผ่านมาว่า ในครอบครัวที่เด็กไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ด้วยเหตุผลที่พ่อแม่ย้ายถิ่นนั้นได้รับผลกระทบอย่างไรบ้าง และมีประเด็นใดบ้างในเรื่องนี้ที่ยังไม่ได้ข้อสรุปและจำเป็นต้องทำความเข้าใจ

บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาแบบสังเคราะห์องค์ความรู้จากผลงานวิจัยที่ผ่านมาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ การย้ายถิ่น การย้ายถิ่นของพ่อแม่ ผลกระทบต่อเด็กและ/หรือผู้ที่ยู่ถิ่นต้นทาง และผลกระทบต่อครอบครัว ซึ่งได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง 10 ที่ผ่านมา คือ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2551 ถึง พ.ศ. 2561 และสามารถสืบค้นได้จากฐานข้อมูลออนไลน์ (Sage Journal Online, Emerald, Springlink, Proquest, JSTOR, PsychInfo, EBSCO เป็นต้น) โดยข้อมูลหลักที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย บทความตีพิมพ์ที่อธิบายบริบทต่างประเทศ จำนวน 28 บทความ บทความตีพิมพ์ที่ครอบคลุมและ/หรือเกี่ยวข้องกับประเทศไทย จำนวน 12 บทความ รวมทั้งรายงานการวิจัย บทความภาษาไทย และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

สิ่งที่เรารู้: ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ผ่านมา

การย้ายถิ่นของพ่อแม่กับลูกและครอบครัวในถิ่นต้นทาง: ข้อค้นพบจากภูมิภาคอื่น

ผลกระทบต่อครอบครัวและผู้ดูแล: ห่วงโซ่ที่กระทบต่อไปยังเด็ก

แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวใหม่เรื่องการย้ายถิ่น (New Economics of Labour Migration: NELM) (Stark & Bloom, 1985; Robert & Stark, 1985; Graham & Jordan, 2011; Lu, 2015) ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า การย้ายถิ่นมิใช่เพียงการดิ้นรนให้หลุดพ้นจากความอับจนหนทางของครอบครัวเท่านั้น แต่การย้ายถิ่นของพ่อแม่เป็นยุทธวิธีอย่างหนึ่งที่ตอบสนองความต้องการในการดำรงชีวิต และเป็นการลงทุนระยะยาวเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์สำหรับคนรุ่นต่อไป แนวคิดนี้มองว่า การย้ายถิ่นของวัยแรงงานเป็นการตัดสินใจร่วมกันของครอบครัว เพราะฉะนั้นครอบครัวในถิ่นต้นทางจึงร่วมแบ่งปันทั้งประโยชน์ที่ได้รับและราคาที่ต้องจ่ายเมื่อตัดสินใจให้สมาชิกในครอบครัวย้ายถิ่น อย่างไรก็ตาม แนวคิดนี้ไม่ได้ลงลึกไปว่า ราคาที่ต้องจ่าย ซึ่งหมายรวมถึง ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับครอบครัวในถิ่นต้นทางนั้น เป็นผลกระทบในทิศทางใด

ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้ดูแลเป็นแง่มุมหนึ่งที่งานวิจัยประเด็นการย้ายถิ่นและผลกระทบต่อครอบครัวในถิ่นต้นทางที่ผ่านมาให้ความสำคัญ แม้จะดูเหมือนว่าผู้ดูแลลูกของผู้ย้ายถิ่นซึ่งส่วนใหญ่คือปู่ย่าตายายนั้นหลายคนถึงจะเป็นผู้สูงวัยแต่ยังมีความสามารถในการเลี้ยงหลานเล็ก ๆ ได้ ที่สำคัญคือ มีประสบการณ์ และมีความเต็มใจที่จะมีส่วนสนับสนุนและช่วยเหลือครอบครัวด้วยความรัก แต่การดูแลเด็กเล็กเป็นภาระที่หนักหน่วงต่อเนื่อง และทอดทิ้งระหว่างทางไม่ได้ ซึ่งงานวิจัยที่ผ่านมาตั้งข้อสังเกตว่า ปู่ย่าตายายที่ดูแลหลานนั้น แม้จะเต็มใจ แต่ตระหนักดีถึงภาระที่ต้องแบกรับ ซึ่งเงินส่งกลับจากลูกผู้ย้ายถิ่นก็ไม่สามารถทดแทนได้ (อารี จำปา กลาย, 2552) ยิ่งกว่านั้น สิ่งแวดล้อมในปัจจุบันทำให้เด็กมีความเปราะบางที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมเสี่ยง การเลี้ยงเด็กในยุคนี้แตกต่างจากการเลี้ยงเด็กในสมัยที่ปู่ย่าตายายเหล่านั้นเลี้ยงลูกของตนเอง งานวิจัยในต่างประเทศระบุว่า ผู้ดูแลเด็กหลายคนเผชิญกับปัญหาสุขภาพเรื้อรังที่เกิดจากความเครียด เช่น ความดันโลหิตสูงภาวะบิบบิ้นทางจิตใจที่นำไปสู่อาการซึมเศร้า (Lu, 2012; Graham, Jordan, & Yeoh, 2015) สิ่งที่เกิดขึ้น

กับผู้ดูแลยังส่งผลกระทบต่อเนื่องไปที่ความอยู่ดีมีสุขของเด็กด้วย เนื่องจากลักษณะของผู้ดูแลเป็นตัวบ่งชี้สำคัญของภาวะสุขภาพของเด็ก (Graham & Yeoh, 2013)

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจที่ผ่านมาให้ความสนใจคือ การย้ายถิ่นกับความสัมพันธ์ของคู่สมรสซึ่งอาจส่งผลต่อเนื่องไปถึงความอยู่ดีมีสุขของลูกได้ ความไกลห่างเนื่องจากการย้ายถิ่นอาจทำให้ความสัมพันธ์ของคู่สมรส ลั่นคลอนจากความหวาดระแวงและความไม่ไว้วางใจกัน การไม่ได้อยู่ด้วยกันยังทำให้การปรับความเข้าใจกันทำได้ยาก ลักษณะความสัมพันธ์ทางไกลเช่นนี้อาจส่งผลให้คู่สมรสเกิดความเครียดและกระทบต่อความอยู่ดีมีสุขของเด็กในระยะยาว งานวิจัยในต่างประเทศพบว่า เด็กที่พ่อแม่หย่าร้างหรือแยกกันอยู่ และย้ายถิ่นไปต่างประเทศของพ่อแม่มีแนวโน้มที่จะมีสุขภาพด้อยกว่าเด็กที่พ่อแม่ไม่ได้ย้ายถิ่น (Cebotari & Mazzucato, 2016)

ผลกระทบต่อลูก: สุขภาพและพฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพ

มีงานวิจัยจำนวนมากไม่น้อยที่ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการย้ายถิ่นของพ่อแม่กับสุขภาพในช่วงวัยเด็กของลูกที่อยู่ในถิ่นต้นทาง ทั้งสุขภาพกาย ภาวะโภชนาการ สุขภาพจิต ความสุข และพฤติกรรมเสี่ยง งานวิจัยจำนวนหนึ่งชี้ว่า การไปทำงานที่อื่นของพ่อแม่และมอบภาระการเลี้ยงดูเด็กที่กำลังเจริญเติบโตให้กับผู้ที่อยู่บ้านก่อให้เกิดผลลัพธ์ด้านสุขภาพที่ไม่พึงประสงค์สำหรับสมาชิกในครอบครัวที่อยู่ในถิ่นต้นทาง (Lu, 2012; 2015; Nguyen, 2016; Wickramage et al., 2015) งานวิจัยของ Lu (2015) พบว่า เด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นไปต่างประเทศมีสุขภาพทางกายด้อยกว่าเด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นภายในประเทศ ขณะที่งานวิจัยอีกหลายเรื่องชี้ให้เห็นถึงผลเสียของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ต่อสุขภาพจิตของลูก (Wickramage et al., 2015; Smeekens, Stroebe, & Abakoumkin, 2012; Graham & Jordan, 2011; Jordan & Graham, 2012; Adhikari et al., 2014) โดยเด็กผู้ชายมีปัญหาด้านสุขภาพจิตมากกว่าเด็กผู้หญิง (Wickramage et al., 2015; Graham & Jordan, 2011) ในขณะที่เด็กผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะรู้สึกเหงาและไม่มีความสุขมากกว่าเด็กผู้ชาย (Smeekens, Stroebe, & Abakoumkin, 2012; Graham & Jordan, 2011; Siriwardhana et al., 2015) ขณะที่การศึกษาบางเรื่องกลับพบว่า เด็กผู้หญิงมีความเสี่ยงในการมีสุขภาพจิตที่เปราะบางมากกว่าเด็กชาย (Graham, Jordan, & Yeoh, 2015)

นอกจากผลกระทบต่อสุขภาพแล้ว การที่เด็กเติบโตโดยไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วย อาจสุ่มเสี่ยงต่อการมีปัญหาด้านพฤติกรรมได้ เนื่องจากผู้ดูแลส่วนใหญ่เป็นปู่ย่าตายายที่มีอายุมากแล้ว หรือถ้าหากผู้ดูแลเป็นสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัว ก็ต้องมีภาระงานอื่น ๆ ทั้งในครัวเรือนและนอกครัวเรือน อาจทำให้การดูแล อบรม สอนสั่งเด็กที่กำลังเติบโตไม่เพียงพอ งานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า การย้ายถิ่นของพ่อแม่มีความสัมพันธ์กับการสูบบุหรี่และการดื่มแอลกอฮอล์ของลูกที่อยู่ในถิ่นต้นทาง (เช่น Yang et al., 2016; Jiang et al., 2015; Jordan, Graham, & Vinh, 2013) โดยพบว่า เด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นมีอัตราการสูบบุหรี่สูงกว่าเด็กที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ (Yang et al., 2016) เด็กผู้ชายมีความเสี่ยงต่อการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มากกว่าเด็กผู้หญิง (Jordan, Graham, & Vinh, 2013) และเด็กผู้ชายและเด็กที่อาศัยอยู่กับพ่อล้วนมีความเสี่ยงต่อการติดบุหรี่มากกว่าเด็กผู้หญิงและเด็กที่อยู่กับแม่ (Yang et al., 2016)

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในประเทศเรื่องผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ไม่ได้สอดคล้องกันเสมอไป (Graham & Jordan, 2011; Jordan & Graham, 2012) โดยเฉพาะในบริบทของสังคมตะวันออกที่มีวัฒนธรรมเกื้อกูล (collective culture) และความเข้มแข็งของชุมชนที่ช่วยเหลือเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นทุนทางสังคมที่อบอุ่นให้เด็กเจริญเติบโตอย่างสมวัย ภายใต้ความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยและมีความเข้มแข็งทางจิตใจ

ผลกระทบต่อลูก: เศรษฐกิจสังคมและโอกาสทางการศึกษา

แม้จะมีมุมมองว่าการย้ายถิ่นของพ่อแม่ทำให้ไม่ได้อยู่ด้วยกันกับลูกในครัวเรือน ทำให้เกิดผลเสียต่อลูกและครอบครัว แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การย้ายถิ่นของพ่อแม่สร้างรายได้ให้กับครอบครัวอย่างมีนัยสำคัญ ทำให้สมาชิกในครัวเรือนต้นทางได้รับประโยชน์จากการมีสุขภาพที่ดี (Amuedo-Dorantes & Pozo, 2011) ถ้าครัวเรือนต้นทางได้รับเงินส่งกลับจากผู้ย้ายถิ่นอย่างเพียงพอ สมาชิกครอบครัวมักเห็นว่าคุณภาพชีวิตของพวกเขาดีขึ้น ทั้งสภาพที่อยู่อาศัยและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ในครัวเรือนก็ดีขึ้นด้วย (Siriwardhana et al., 2015)

แรงจูงใจหลักในการย้ายถิ่นของพ่อแม่ คือ สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้ครอบครัวและสร้างอนาคตทางการศึกษาให้กับลูก (Asis & Ruiz-Marave, 2013; Hoang & Yeoh, 2012) พ่อแม่ส่วนใหญ่ที่ย้ายถิ่นไปทำงาน มักส่งเงินกลับให้ครอบครัวในถิ่นต้นทาง ทั้งการย้ายถิ่นระหว่างประเทศ (เช่น Alcaraz, Chiquiar, & Salcedo, 2012; Yang, 2008) และการย้ายถิ่นภายในประเทศ (เช่น Binci & Giannelli, 2018) ทำให้เด็ก ๆ ได้รับการศึกษาเพิ่มสูงขึ้น เป็นการเพิ่มโอกาสในการพัฒนาทุนมนุษย์และลดการใช้แรงงานเด็ก งานวิจัยหนึ่งในเม็กซิโกสำรวจผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ (ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ) ที่มีต่อผลลัพธ์ทางการศึกษาของเด็ก (Antman, 2012) พบว่า การย้ายถิ่นภายในประเทศของพ่อแม่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาของลูกที่อาศัยอยู่ในถิ่นต้นทางมากนัก แต่การย้ายถิ่นของพ่อแม่ไปทำงานในสหรัฐอเมริกามีความสัมพันธ์กับการได้รับการศึกษาที่ดีขึ้นของลูกสาวที่อยู่ในถิ่นต้นทางเมื่อเทียบกับเด็กผู้ชาย อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีหลักฐานแน่ชัดมากกว่า ประสพการณ์การย้ายถิ่นนำไปสู่การเคลื่อนย้ายทางเศรษฐกิจและสังคมของคนรุ่นต่อไปอย่างไร และกระบวนการนี้ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยอื่น ๆ อย่างไร รวมทั้งอะไรบ้างที่เป็นองค์ประกอบในครอบครัวและวิธีการจัดการเรื่องการดูแลเด็กโดยเฉพาะในวัยเด็กเล็ก

การย้ายถิ่นของพ่อแม่กับลูกและครอบครัวในถิ่นต้นทาง: สถานการณ์ในประเทศไทย

ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า การทำความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวผู้ย้ายถิ่นเป็นประเด็นที่ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่ชัดและไม่มีแบบแผนเดียวกัน ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของแต่ละวัฒนธรรมแต่ละประเทศ (Graham & Jordan, 2011) สำหรับประเทศไทย แม้จะมีงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับการย้ายถิ่นของพ่อแม่กับความอยู่ดีมีสุขของลูกในครัวเรือนต้นทาง แต่ถ้าเทียบกับภูมิภาคอื่น ถือได้ว่าจำนวนงานวิจัยยังมีน้อยมากที่ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่มีต่อลูก (เช่น Adhikari et al., 2014) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบในระยะยาว

ข้อมูลจากโครงการ CLAIM (Children Living Apart from Parents due to Internal Migration) ซึ่งเน้นที่การย้ายถิ่นภายในประเทศไทย (Jampaklay et al., 2016) รายงานว่า เด็ก ๆ ในชนบทส่วนใหญ่อยู่ในความดูแลของแม่ ส่วนพ่อแม่ที่ย้ายไปทำงานที่อื่นและมีลูกวัยเด็กเล็กเลือกที่จะให้ลูกอยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายายมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่า พ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานในถิ่นปลายทางเดียวกันเป็นเรื่องปกติ (คือประมาณเกือบครึ่งของกลุ่มตัวอย่าง) สำหรับการย้ายถิ่นระหว่างประเทศนั้น งานวิจัยพบว่า แม่เป็นผู้ย้ายถิ่นคนเดียวพบได้น้อยมาก เช่น โครงการ CHAMPSEA (Child Health and Migrant Parents in Southeast Asia: Thailand) ซึ่งเน้นการย้ายถิ่นไปต่างประเทศ พบว่า มีเพียงร้อยละ 3 ของกลุ่มตัวอย่างเท่านั้นที่ทั้งพ่อและแม่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ และเช่นเดียวกันกับการย้ายถิ่นภายในประเทศ ส่วนใหญ่พ่อและแม่ย้ายไปอยู่ที่เดียวกัน (Jampaklay & Vapattanawong, 2013; Jampaklay et al., 2012)

งานวิจัยในประเทศไทยที่ศึกษาผลกระทบจากการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่มีต่อความอยู่ดีมีสุขของลูกในช่วงผ่านมา ยังไม่สามารถให้ข้อสรุปได้อย่างชัดเจน และไม่สอดคล้องกันนัก มีงานวิจัยที่พบว่าเด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นไปต่างประเทศมีความเสี่ยงต่อสุขภาพกาย (Nanthamongkolchai, Munsawaengsub, & Nanthamongkolchai, 2011) และมีสุขภาพจิตที่เปราะบาง (Graham & Jordan, 2011; Adhikari et al., 2012) นอกจากนี้ ยังมีการศึกษาที่พบว่า เด็กที่จำได้ว่าพ่อแม่ไม่อยู่ในครัวเรือนในช่วง 5 ขวบปีแรกมีระดับความพึงพอใจในชีวิตเมื่อเติบโตเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นตอนต้นต่ำกว่า และมีแนวโน้มที่จะเกิดความเสี่ยงต่อปัญหาเชิงพฤติกรรมและการจัดการทางอารมณ์ในวัยรุ่นตอนต้นสูงกว่าเด็กที่รายงานว่าพ่อแม่อยู่ด้วย (Lucktong, 2016)

ที่สำคัญมากคือ ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่บ่งชี้ถึงผลกระทบในทางลบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่มีต่อวัยเด็กเล็กซึ่งเป็นช่วงวัยที่สำคัญยิ่ง โดยเฉพาะผลกระทบที่มีต่อพัฒนาการของเด็ก ซึ่งจะส่งผลต่อความอยู่ดีมีสุขเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีงานวิจัยที่พบว่าเด็กที่อยู่ภายใต้การดูแลของปู่ย่าตายายนั้นมีความเสี่ยงต่อปัญหาพัฒนาการมากกว่าเด็กที่อยู่ภายใต้การดูแลของพ่อแม่ โดยเด็กเล็กอายุระหว่าง 0-3 ปี ที่ไม่มีแม่เป็นผู้ดูแลจะมีแนวโน้มของการเกิดความล่าช้าของพัฒนาการ มากกว่าเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ (Nanthamongkolchai, Munsawaengsub, & Nanthamongkolchai, 2011) นอกจากนี้ งานวิจัยในเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนอายุสามขวบของ Jampaklay และคณะ (2018) ยืนยันข้อค้นพบข้างต้น และเพิ่มเติมว่า พัฒนาการที่ไม่เป็นไปตามวัยของลูกมีความสัมพันธ์กับการที่เด็กไม่ได้อาศัยอยู่ด้วยกันกับแม่ ผลการวิเคราะห์ยังบอกด้วยว่า การที่เด็กมีแม่อยู่ด้วยในบ้าน ถึงแม้ว่าแม่จะไม่ได้เป็นผู้ดูแลหลัก ก็เพียงพอที่จะเป็นปัจจัยปกป้องให้เด็กมีพัฒนาการปกติได้แล้ว

เป็นไปได้ว่า ความเสี่ยงในการมีพัฒนาการล่าช้าของเด็กเล็กที่ไม่อยู่กับพ่อแม่ โดยเฉพาะกับแม่นั้น เกี่ยวข้องกับการให้ความสำคัญและการให้เวลาในการทำกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ข้อมูลจากงานวิจัยที่ผ่านมาชี้ว่าผู้ดูแลเด็กในครอบครัวที่พ่อแม่ย้ายถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่ มักทำกิจกรรมเสริมพัฒนาการเด็กน้อยกว่าผู้ดูแลที่เป็นพ่อแม่ เช่น เล่นิทาน ร้องเพลงกล่อม หรืออ่านหนังสือให้ฟัง (Jampaklay et al., 2016)

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่ผ่านมาไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นผลกระทบในเชิงลบเท่านั้น ในบางแง่มุมสิ่งที่เกิดขึ้นในด้านบวกของการมีพ่อแม่เป็นผู้ย้ายถิ่นก็มีการพูดถึงไว้เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะการย้ายถิ่นไปต่างประเทศ

เช่น งานวิเคราะห์ข้อมูลเรื่องหนึ่งจากโครงการ CHAMPSEA ซึ่งเน้นการเปรียบเทียบสุขภาพและความอยู่ดีมีสุขระหว่างเด็กที่พ่อแม่ย้ายถิ่นไปทำงานต่างประเทศ กับเด็กที่อยู่กับพ่อแม่ พบว่า เด็กโตอายุระหว่าง 9-11 ปีที่มีพ่อแม่ทำงานต่างประเทศประเมินความสุขในภาพรวมและความสนุกสนานเมื่ออยู่ที่โรงเรียนของตนเองสูงกว่าเด็กที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ (Jampaklay & Vapattanawong, 2013) สะท้อนให้เห็นการใช้ประโยชน์จากเงินส่งกลับของพ่อแม่ที่แปรเปลี่ยนเป็นการได้รับการยอมรับจากผู้อื่น โดยเฉพาะในกลุ่มเพื่อนฝูง ผลกระทบในทางบวกนี้ยังสะท้อนถึงความสามารถในการฟื้นตัว (resilience) ของเด็กที่ต้องแยกกันอยู่กับพ่อแม่ และอิทธิพลของปัจจัยทางสังคมเข้ามาเกื้อหนุน เช่น เพื่อน โรงเรียน และชุมชน รวมทั้งเด็กโตที่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่นมักต้องการพื้นที่ส่วนตัวในสังคมมากขึ้น ต้องการความอิสระ และไม่ต้องการถูกกำกับควบคุมจากผู้ปกครองมากเกินไป การอยู่กับพ่อแม่แบบประจำทุกวันอาจเกิดความรำคาญใจมากกว่าความสุขใจ โดยเฉพาะเด็กที่มีแม่อยู่ในครัวเรือนเดียวกันจะรู้สึกพึงพอใจในชีวิตน้อยกว่าเมื่อเทียบกับเด็กที่ไม่มีแม่อยู่ด้วยกันในครัวเรือน (Lucktong & Jampaklay, 2013)

สิ่งที่เรายังไม่รู้และจำเป็นต้องรู้: งานวิจัยที่ควรดำเนินการ

สำหรับประเทศไทย การศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ต่อลูกที่อยู่ในถิ่นต้นทางเพิ่งเริ่มต้นอย่างจริงจังในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา และยังคงมีช่องว่างในงานวิจัยอยู่มาก เมื่อเทียบกับงานวิจัยในประเทศอื่น ๆ งานวิจัยในประเทศไทยมีเพียงไม่กี่เรื่องเท่านั้นที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยความเสี่ยงและปัจจัยป้องกันที่มีผลต่อเด็กในครัวเรือนที่มีพ่อแม่ย้ายถิ่น ผู้เขียนขอพูดถึงช่องว่างของงานวิจัยของประเทศไทยในประเด็นดังกล่าว ดังนี้

มีงานวิจัยจำนวนไม่มากนักที่ค้นหาความแตกต่างของลักษณะหรือรูปแบบที่หลากหลายของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ ที่อาจเป็นการย้ายภายในประเทศ หรือย้ายไปต่างประเทศ รวมทั้งความหลากหลายที่ค้ำึงถึงถึงลักษณะหรือรูปแบบของการย้ายถิ่นและผู้ที่ย้ายถิ่นในเวลาเดียวกัน เช่น พ่อย้ายไปทำงานต่างประเทศ แม่ย้ายไปทำงานต่างจังหวัด ทั้งพ่อและแม่ย้ายไปทำงานต่างประเทศ หรือทั้งพ่อและแม่ย้ายไปทำงานต่างจังหวัด นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างที่มีมิติของช่วงเวลาและระยะเวลาที่พ่อแม่มีการย้ายถิ่นเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้วย เช่น พ่อมีระยะเวลาของการไม่อยู่บ้านมากกว่าแม่ หรืออาจมีการย้ายกลับ ไป-มา ตามสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือการย้ายถิ่นตามฤดูกาล ซึ่งลักษณะของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่แตกต่างกันหลากหลายนี้ยังคงรอการค้นหาคำตอบว่า มีอิทธิพลต่อสุขภาวะและการพัฒนาทางการศึกษาหรือการเข้าสู่การทำงานของเด็กและเยาวชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างไรบ้าง

ข้อจำกัดอย่างหนึ่งของงานวิจัยที่ผ่านมาคือ ข้อค้นพบที่ได้ยังไม่สามารถอ้างได้อย่างชัดเจนว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับความอยู่ดีมีสุขของลูกนั้นเป็นเพราะการย้ายถิ่นของพ่อแม่ในเชิงเหตุและผล เนื่องจากงานวิจัยส่วนใหญ่ที่ผ่านมาศึกษาในลักษณะภาคตัดขวาง เป็นภาพที่ฉายให้เห็นในห้วงเวลาใดเวลาหนึ่ง การตีความผลการศึกษาในแง่ความเป็นเหตุและเป็นผลจึงไม่อาจทำได้อย่างแจ่มชัด นอกจากนี้ การย้ายถิ่นของพ่อแม่และผลกระทบต่อลูกในถิ่นต้นทางเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีแนวโน้มจะซับซ้อนมากขึ้น การวิจัยที่ออกแบบเป็นการศึกษาวิเคราะห์ในระยะยาว (longitudinal approach) จึงเป็นทางออกหนึ่งที่มีการนำเสนอ การวิจัยระยะยาวไม่ใช่เพียงเพื่อทำความเข้าใจเงื่อนไขเชิงสาเหตุอย่างแน่ชัดขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นความจำเป็นเพื่อทำความเข้าใจ และ

ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตเด็กและสิ่งแวดล้อมในทุก ๆ ด้านตลอดช่วงการเติบโตของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงวัยรุ่นผู้ใหญ่ ที่สำคัญ การวิจัยระยะยาวยังเป็นความจำเป็นในการทำความเข้าใจว่า ประสบการณ์ที่เด็กต้องพบเจอกับการแยกกันอยู่กับพ่อแม่เนื่องจากพ่อแม่ย้ายถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงวัยเด็กนั้น มีผลต่อเนื่องไปสู่ชีวิตในวันข้างหน้าของเด็กหรือไม่ อย่างไร อีกด้วย

อีกสิ่งหนึ่งที่ยังคลุมเครือจากงานวิจัยที่ผ่านมา คือ ยังไม่มีข้อสรุปว่าการที่พ่อแม่ย้ายถิ่นนั้นก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสียกับชีวิตของลูกกันแน่ หลาย ๆ งานวิจัยชี้ให้เห็นถึงผลในทางลบที่ควรระวัง ขณะเดียวกันก็มีหลาย ๆ การศึกษาที่ชี้ให้เห็นผลกระทบในทางบวก หรือไม่มีผลกระทบเลย เราเรียนรู้ว่า ในบางแง่มุม ลูก ๆ ได้ประโยชน์ ขณะที่เมื่อมองอีกด้านของผลลัพธ์ เราเห็นหลักฐานของความสูญเสียเป็นราคาที่ต้องจ่าย ไม่ว่าจะผ่านทางผู้ดูแลเด็กที่อาจมีปัญหาด้านสุขภาพและความเครียดที่ต้องแบกรับภาระเพิ่มขึ้นเมื่อพ่อแม่ย้ายถิ่น หรือผลกระทบโดยตรงต่อความอยู่ดีมีสุขของเด็กก็ตาม การทำความเข้าใจผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่มีต่อชีวิตของลูกนั้นจึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษาเชิงพหุสาขาวิชา (multi-disciplinary) เพื่อค้นหาคำตอบและอธิบายปรากฏการณ์ในมิติต่าง ๆ ให้เข้าใจอย่างรอบด้าน

ประเด็นหนึ่งที่เราควรให้ความสนใจมากขึ้น คือ การเป็นพ่อแม่ทางไกล วันนี้ โลกก้าวมาจนถึงจุดที่ความก้าวหน้าและการพัฒนาด้านคมนาคมและการสื่อสารไม่เพียงแต่ทำให้การย้ายถิ่นทำได้ง่ายมากขึ้น แต่ยังทำให้การแยกกันอยู่ของผู้ย้ายถิ่นกับครอบครัวต้นทางไม่ใช่เรื่องที่น่าลำบากลำบากอีกต่อไป เพราะแม้จะอยู่กันคนละที่แต่ยังสามารถสื่อสารพูดคุยแบบเห็นหน้าเห็นตากันได้อย่างสะดวก ง่าย และด้วยราคาที่สมารถจัดหาได้ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารอาจช่วยคลายความรู้สึกห่างไกล ทำให้ผู้ย้ายถิ่นรักษาความสัมพันธ์ความเป็นครอบครัวได้ แต่จะสามารถทดแทนสัมผัสและความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด (attachment) ระหว่างพ่อแม่ผู้ดูแล และลูก โดยเฉพาะลูกในวัยเด็กเล็ก หรือจะสามารถดูแลใส่ใจพัฒนาการของลูกได้มากน้อยแค่ไหน และจะสามารถทดแทนผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากการที่พ่อแม่ลูกไม่ได้อยู่ด้วยกันได้หรือไม่ มากน้อยเพียงใด ยังเป็นอีกประเด็นวิจัยหนึ่งที่เราควรให้ความสนใจอย่างจริงจังมากขึ้น

สุดท้ายคือเรายังไม่มียานวิจัยที่สามารถระบุได้ว่า ลูก ๆ ของพ่อแม่ผู้ย้ายถิ่นที่ต้องอยู่ในความดูแลของปู่ย่าตายาย หรือสมาชิกครอบครัวคนอื่นในถิ่นต้นทางนั้น มีระดับความอยู่ดีมีสุขในแง่มุมต่าง ๆ เป็นอย่างไรบ้างเมื่อเปรียบเทียบกับลูก ๆ ของผู้ย้ายถิ่นที่ติดตามพ่อแม่เข้ามาอยู่และใช้ชีวิตในถิ่นปลายทางด้วยกัน โดยผู้ย้ายถิ่นหลายคนเมื่อมีความพร้อมมากขึ้น ทั้งที่อยู่อาศัยและการทำงาน อาจให้ลูกที่เคยให้ปู่ย่าตายายเลี้ยงในครัวเรือนต้นทางได้มาอยู่ด้วยกันกับพ่อแม่ในถิ่นปลายทาง จะด้วยเหตุผลเพื่อโอกาสทางการศึกษาของลูกที่ดีกว่า หรือการให้ความสำคัญกับการอยู่ด้วยกันพร้อมหน้าของครอบครัว หรือเหตุผลอื่นใดก็แล้วแต่ รายงานจากการสำรวจการย้ายถิ่นของประชากรไทย พ.ศ. 2561 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ (2561) ระบุว่า ร้อยละ 12 ของเด็กอายุต่ำกว่า 15 ปี มีการย้ายถิ่นฐาน ซึ่งการศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่ยังไม่ครอบคลุมผู้ย้ายถิ่นที่มีอายุน้อยกว่า 15 ปีมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเหตุผลการย้ายถิ่นส่วนใหญ่คือการย้ายตามครอบครัว จึงทำให้ภาพความเข้าใจโดยทั่วไปมองว่า เด็กที่ย้ายถิ่นตามพ่อแม่ไม่น่าจะเป็นกลุ่มที่มีปัญหาอะไร เนื่องจากได้อยู่กับพ่อแม่หรืออย่างน้อยก็มีแม่อยู่ด้วย แต่เงื่อนไขของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมของสังคมเมือง หลาย ๆ ครอบครัวอาจต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างปากกัดตีนถีบ โดยเฉพาะกลุ่มคนระดับล่าง ทำให้อาจไม่มีเวลาดูแลและเอาใจใส่ลูกอย่างเพียงพอ ประเด็นคือ เรายังไม่มีความรู้ที่มีหลักฐานจากงานวิจัยที่ชัดเจนว่า ลูก ๆ ที่อยู่ร่วมกับพ่อแม่ผู้ย้ายถิ่นใน

สังคมเมื่อนั้นเป็นอย่างไรบ้างเมื่อเทียบกับลูก ๆ ของผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในครัวเรือนต้นทาง งานวิจัยในประเด็นนี้ จึงเป็นอีกช่องทางทางการวิจัยอย่างหนึ่งของหัวข้อการย้ายถิ่นของพ่อแม่กับผลกระทบที่มีต่อลูก ที่ยังรอให้นักวิจัย ด้านประชากรและสังคมช่วยสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง

การย้ายถิ่นเพื่อยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นหนทางที่ผู้คนเลือกมาอย่างยาวนาน สำหรับหลาย ๆ คน การย้ายถิ่นมิใช่เป็นเพียงคำตอบของการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น แต่เป็นการแสวงหาโอกาส เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของตนเองและครอบครัว การทำความเข้าใจผลกระทบของการย้ายถิ่นของพ่อแม่ที่มีต่อครอบครัว โดยเฉพาะลูก ไม่ได้หมายถึงการห้ามหรือยับยั้งไม่ให้คนย้ายถิ่นเพื่อโอกาสในชีวิตที่ดีกว่า แต่เป็นการให้ความรู้ กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการย้ายถิ่น โดยเฉพาะตัวผู้ย้ายถิ่นเองและครอบครัว ที่ควรมีการตัดสินใจย้ายถิ่นอยู่บน ฐานของความรู้และความเข้าใจถึงผลดีและผลเสียที่อาจเกิดขึ้นอย่างครอบคลุมและรอบด้าน นอกจากนี้เพื่อให้ สามารถรับมือกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้อย่างดีที่สุดแล้ว ก็เพื่อให้ผู้ย้ายถิ่นและครอบครัวได้รับประโยชน์จาก การย้ายถิ่นมากที่สุดด้วย

เอกสารอ้างอิง

- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. (2562). *ประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2562*. สืบค้นจาก <http://www.ipsr.mahidol.ac.th/ipsrbeta/th/Gazette.aspx>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2555). *การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร พ.ศ. 2533-2554*. สืบค้นจาก <http://service.nso.go.th/nso/web/survey/surpop2-2-1.html>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2553). *สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553*. สืบค้นจาก <http://www.nso.go.th/sites/2014/Pages/pop/สำมะโนประชากร.aspx>
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2561). *การสำรวจการย้ายถิ่นของประชากร พ.ศ. 2561*. สืบค้นจาก http://www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาประชากร/การย้ายถิ่น/2561/Report_2561.pdf
- อ้อทิพย์ ราชฎ์นิยม. (2560). การย้ายถิ่นบนเส้นทางของการพัฒนาอุตสาหกรรมไทย. *วารสารเศรษฐศาสตร์และนโยบายสาธารณะ*, 8(16): 67-83.
- อารี จำปากลาย. (2552). เมื่อต้องเติบโตห่างไกลพ่อแม่. ใน ชาย โพธิ์สิตา และสุชาดา ทวีสิทธิ์ (บรรณาธิการ) *ครอบครัวไทยในการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร*. เอกสารสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. 359.
- Adhikari, R., Jampaklay, A., Chamratrithirong, A., Richter, K., Pattaravanich, U., & Vapattanawong, P. (2014). The impact of parental migration on the mental health of children left behind. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 16(5), 781-789. doi:10.1007/s10903-013-9809-5.
- Ainsworth, M. D. S., & Bowlby, J. (1991). An ethological approach to personality development. *American Psychologist*, 46(4), 333-341.
- Alcaraz, C., Chiquiar, D., & Salcedo, A. (2012). Remittances, schooling, and child labor in Mexico. *Journal of Development Economics*, 97(1), 156-165. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.jdeveco.2010.11.004.
- Amuedo-Dorantes, C., & Pozo, S. (2011). New evidence on the role of remittances on healthcare expenditures by Mexican households. *Review of Economics of the Household*, 9(1), 69-98. doi:10.1007/s11150-009-9080-7.
- Antman, F. M. (2012). Gender, educational attainment, and the impact of parental migration on children left behind. *Journal of Population Economics*, 25(4), 1187-1214. doi:10.1007/s00148-012-0423-y.
- Asis, M.M.B., & Ruiz-Marave, C. (2013). Leaving a legacy: Parental migration and school outcomes among young children in the Philippines. *Asian and Pacific Migration Journal*, 22(3), 349-376.
- Binci, M., & Giannelli, G. C. (2018). Internal versus international migration: Impacts of remittances on child labor and schooling in Vietnam. *International Migration Review*, 52(1), 43-65. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1111/imre.12267>. doi:10.1111/imre.12267
- Cebotari, V., & Mazzucato, V. (2016). Educational performance of children of migrant parents in Ghana, Nigeria and Angola. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(5), 834-856. doi:10.1080/1369183X.2015.1125777.
- Graham, E., & Jordan, L. P. (2011). Migrant parents and the psychological well-being of left-behind children in Southeast Asia. *Journal of Marriage and Family*, 73(4), 763-787.
- Graham, E., & Jordan, L. P. (2013). Does having a migrant parent reduce the risk of undernutrition for children who stay behind in South-East Asia?. *Asian and Pacific Migration Journal*, 22(3), 315-347.
- Graham, E., Jordan, L. P., & Yeoh, B. S. A. (2015). Parental migration and the mental health of those who stay behind to care for children in South-East Asia. *Social Science & Medicine*, 132, 225-235.

- Graham, E., & Yeoh, B. S. A. (2013). Child health and migrant parents in South-East Asia: Risk and resilience among primary school-aged children. *Asian and Pacific Migration Journal*, 22(3), 297-314. doi:10.1177/011719681302200301.
- Hart, A., Gagnon, E., Eryigit-Madzwamuse, S., Cameron, J., Aranda, K., Rathbone, A., & Heaver, B. (2016). Uniting resilience research and practice with an inequalities approach. *SAGE Open* 6(4):2158244016682477. doi: 10.1177/2158244016682477.
- Hoang, L. A., & Yeoh, B. S. A. (2012). Sustaining families across transnational spaces: Vietnamese migrant parents and their left-behind children. *Asian Studies Review*, 36(3), 307-325. doi:10.1080/10357823.2012.711810.
- Hugo, G. (2016). Internal and international migration in East and Southeast Asia: Exploring the linkages. *Population, Space & Place*, 22, 651-668. doi:10.1002/psp.1930.
- Jampaklay, A., Richter, K., Tangchonlatip, K., & Nanthamongkolchai, S. (2018). The impact of parental absence on early childhood development in the context of Thailand. *The Asian and Pacific Migration Journal*. 27(2).
- Jampaklay, A., Tangchonlatip, K., Richter, K., Nanthamongkolchai, S., Lucktong, A., & Prasithima, C. (2016). *The impact of internal migration on early childhood development and well-being: Baseline results of quantitative and qualitative surveys*. ISBN 978-616-279-612-8.
- Jampaklay, A., & Vapattanawong, P. (2013). The subjective well-being of children in transnational and non-migrant households: Evidence from Thailand. *Asian and Pacific Migration Journal: APMJ*, 22(3), 377-400.
- Jampaklay, A., Vapattanawong, P., Tangchonlatip, K., Richter, K., Ponpai, N., & Hayeeteh, C. (2012). *Children living apart from parents due to internal migration (CLAIM)*. Nakhon Pathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Jiang, S., Chu, J., Li, C., Medina, A., Hu, Q., Liu, J., & Zhou, C. (2015). Alcohol consumption is higher among left-behind Chinese children whose parents leave rural areas to work. *Acta Paediatrica*, 104(12), 1298-1304. doi:10.1111/apa.13163.
- Jordan, L. P., & Graham, E. (2012). Resilience and well-being among children of migrant parents in South-East Asia. *Child Development*, 83(5), 1672-1688.
- Jordan, L. P., Graham, E., & Vinh, N. D. (2013). Alcohol use among very early adolescents in Vietnam: What difference does parental migration make?. *Asian and Pacific Migration Journal*, 22(3), 401-419.
- Junge, V., Revilla Diez, J., & Schützi, L. (2015). Determinants and consequences of internal return migration in Thailand and Vietnam. *World Development*, 71, 94-106. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.11.007.
- Lu, Y. (2012). Household migration, social support, and psychosocial health: The perspective from migrant-sending areas. *Social Science & Medicine*, 74(2), 135-142. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.10.020.
- Lu, Y. (2015). Internal migration, international migration, and physical growth of left-behind children: A study of two settings. *Health & Place*, 36, 118-126. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.healthplace.2015.09.008.

- Lucktong, A., & Jampaklay, A. (2013). Familial factors and life satisfaction impact on risk of psychological difficulties among children. Poster presented at the XXVII IUSSP International Population Conference, Busan, Korea, August 26-31, 2013.
- Lucktong, A. (2016). *The impact of parental, peer, and school attachment on the psychological well-being of early adolescents in Thailand*. (Doctoral degree dissertation), Mahidol University, Thailand.
- Nanthamongkolchai, S., Munsawaengsub, C., & Nanthamongkolchai, C. (2011). Comparison of the health status of children aged between 6 and 12 years reared by grandparents and parents. *Asia-Pacific Journal of Public Health, 23*(5), 766-773. doi:10.1177/1010539511424535.
- Nguyen, C. V. (2016). Does parental migration really benefit left-behind children? Comparative evidence from Ethiopia, India, Peru and Vietnam. *Social Science & Medicine, 153*, 230-239. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2016.02.021.
- National Statistical Office (NSO) of Thailand (2013). *Multiple Indicator Cluster Survey*. Retrieved from http://www.unicef.org/thailand/resources_356.html
- Robert E. B. Lucas, & Stark, O. (1985). Motivations to remit: Evidence from Botswana. *Journal of Political Economy, 93*(5), 901-918. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1833062>
- Siriwardhana, C., Wickramage, K., Jayaweera, K., Adikari, A., Weerawarna, S., Van Bortel, T., & Sumathipala, A. (2015). Impact of economic labour migration: A qualitative exploration of left-behind family member perspectives in Sri Lanka. *Journal of Immigrant and Minority Health, 17*(3), 885-894. doi:10.1007/s10903-013-9951-0.
- Smeekens, C., Stroebe, M. S., & Abakoumkin, G. (2012). The impact of migratory separation from parents on the health of adolescents in the Philippines. *Social Science & Medicine, 75*(12), 2250-2257. doi:http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2012.08.025.
- Stark, O., & Bloom, D. E. (1985). The new economics of labor migration. *The American Economic Review, 75*(2), 173-178.
- Wickramage, K., Siriwardhana, C., Vidanapathirana, P., Weerawarna, S., Jayasekara, B., Pannala, G., & Sumathipala, A. (2015). Risk of mental health and nutritional problems for left-behind children of international labor migrants. *BMC Psychiatry, 15*(1), 1-12. doi:10.1186/s12888-015-0412-2.
- Yang, D. (2008). International migration, remittances and household investment: Evidence from Philippine migrants' exchange rate shocks. *The Economic Journal, 118*, 591-630. doi:10.1111/j.1468-0297.2008.02134.x.
- Yang, T., Li, C., Zhou, C., Jiang, S., Chu, J., Medina, A., & Rozelle, S. (2016). Parental migration and smoking behavior of left-behind children: Evidence from a survey in rural Anhui, China. *International Journal for Equity in Health, 15*, 127. doi:10.1186/s12939-016-0416-7.

ครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานมิลเลนเนียล

วรรณิ หุตะแพทย์¹ และ วิภาพร จารุเรืองไพศาล²

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาครอบครัวอบอุ่นใน 3 องค์ประกอบคือ ความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข ของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล (millennial generation) ที่ทำงานในองค์กร เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ย่อมส่งผลต่อความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุขของครอบครัวคนทำงานในองค์กร หากครอบครัวไม่พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตต่างๆ ที่กระทบกับครอบครัวคนทำงานอาจทำให้องค์กรเกิดความเสียหาย และผลผลิตตกต่ำ เพราะคนทำงานกลุ่มนี้ถือเป็นกำลังหลักที่มีความสำคัญยิ่ง การศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลเชิงปริมาณส่วนหนึ่งของโครงการการสร้างเสริมครอบครัวอบอุ่นไปสู่ครอบครัวสุขภาพของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย (นำร่อง) กลุ่มตัวอย่างคือ คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลอายุระหว่าง 18-38 ปี (ณ ปี 2561) จำนวน 2,926 คน

ผลการศึกษา พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลอยู่ในระดับปานกลาง (71.3 คะแนน) โดยมีความอบอุ่นอยู่ในระดับมาก (75.1 คะแนน) ความเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลาง (60.8 คะแนน) และความสงบสุขอยู่ในระดับมาก (77.8 คะแนน) จากค่าคะแนนแสดงให้เห็นว่าคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลมีความสงบสุขและความอบอุ่นอยู่ในระดับมาก (75.0-100.0 คะแนน) แต่มีความเข้มแข็งอยู่ในระดับปานกลาง (50.0-74.9 คะแนน) ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การมีบุตรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อดัชนีความอบอุ่นของคนทำงานที่เกิดระหว่าง พ.ศ. 2523-2543 ซึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะงานและสิ่งแวดล้อมไม่เอื้อต่อการเลี้ยงดูบุตร

คำสำคัญ: คนทำงาน มิลเลนเนียล ครอบครัวอบอุ่น

^{1,2} นักวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Working millennials' family harmony

Wanee Hutaphaed¹ and Wipaporn Jaruruengpaisan²

Abstract

This paper aims to study three components of happy families including warmth, strength, and harmony among millennial corporate workers. Rapid economic and social changes may affect the warmth, strength and harmony of families among millennial workers. If workers' families are not prepared for such changes, a sudden change could cause a crisis for them. This may cause risks for organizations and may result in declining productivity among these workers who are key members of the labor force in many organizations. This study uses quantitative data from the study "From Family Harmony Development to a Healthy Family among Employed Workers in Thailand". The sample includes millennial workers age 18-38 years (as of 2018). The sample size is 2,926 people.

The results of the study showed that the average happy family index score among millennial workers was moderate (71.3 points), with the warmth and harmony scores at a higher level (75.1 points and 77.8 points respectively) and strength at moderate level (60.8 points). Based on the scores, it is apparent that the millennial workers score at a high level for harmony and warmth (75.0-100.0 points) and a moderate level for the strength (50.0-74.9 points). The results of the study reflect that childbearing is an important factor that affects the warmth index of workers born during the year 1980-2000 as the nature of work and the environment may not be conducive to child caring.

Keywords: workers, millennial, happy families

---

^{1,2} Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

บทนำ

บทความเรื่อง “ครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานมิลเลนเนียล” ใช้ข้อมูลส่วนหนึ่งจากโครงการการสร้างเสริมครอบครัวอบอุ่นไปสู่ครอบครัวสุขภาพของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย (Family harmony development to healthy family among employed workers in Thailand) ปี 2561 มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอสถานการณ์ดัชนีครอบครัวอบอุ่นของครอบครัวคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลใน 3 องค์ประกอบคือ ความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล (millennial) หมายถึง กลุ่มคนที่เติบโตในช่วงเปลี่ยนผ่านสหัสวรรษ เป็นกลุ่มคนที่เกิดในช่วงทศวรรษที่ 1980 ถึงต้นทศวรรษที่ 2000 (Dimock, 2019) ที่มีอายุระหว่าง 18-38 ปี (ณ ปี 2561) ปัจจุบันหนึ่งในสี่ของประชากรไทยเป็นประชากรกลุ่มมิลเลนเนียล มีจำนวน 19,548,987 คน คิดเป็นร้อยละ 29.6 ของประชากรไทยทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2558) และเป็นกลุ่มคนทำงานส่วนใหญ่ในหลาย ๆ องค์กร ที่มีอิทธิพลต่อการเพิ่มผลผลิต (productivity) ลดต้นทุนการผลิต ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และลดการสูญเสียทรัพยากร (Myers & Sadaghiani, 2010)

ประชากรกลุ่มมิลเลนเนียล เป็นกลุ่มประชากรวัยทำงานที่เป็นอัตรากำลังหรือทรัพยากรบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนองค์กรทั้งในปัจจุบันและอนาคต (เจตน์ รัตนจินะ, ธนะภูมิ รัจธนพงศ์, และ พรชัย สิทธิศรีธัญกุล, 2016) มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากคนรุ่นก่อน (เจนเนอเรชั่นเอ็กซ์) อย่างชัดเจนทั้งทัศนคติ ความคิด ความเชื่อ และการดำเนินชีวิต คือ มีความทะเยอทะยาน ความมุ่งมั่นต่อความสำเร็จและความก้าวหน้าในอาชีพ ต้องการรูปแบบชีวิตที่มีความยืดหยุ่นสูง ต้องการชีวิตที่ท้าทาย รวมถึงมีความเป็นปัจเจกสูง ยอมรับการอยู่ร่วมกันโดยไม่แต่งงาน (เดชา เดชะวัฒน์ไพศาล และคณะ, 2557) ซึ่งอาจมีผลต่อการสร้างครอบครัวที่แข็งแกร่งสามารถสร้างบุคลากรของประเทศที่มีคุณภาพ เป็นครอบครัวที่สมบูรณ์ที่ประกอบด้วยพ่อ แม่ ลูก โดยพ่อมีหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัวและรับผิดชอบเรื่องค่าใช้จ่ายในครอบครัว แม่มีหน้าที่อบรมสั่งสอนลูกและดูแลเรื่องงานบ้าน ลูกมีหน้าที่เชื่อฟังพ่อแม่ (Parsons, 2007) การสร้างครอบครัวในปัจจุบันมีความหลากหลายของความสัมพันธ์ ครอบครัวไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากแนวคิดดั้งเดิมที่เป็นบรรทัดฐาน เช่น การแต่งงานของชายหญิงและการจดทะเบียนสมรสที่ถูกต้องตามกฎหมาย การสร้างครอบครัวอาจเป็นเพียงแค่คนสองคนตกลงที่จะใช้ชีวิตผูกพันกัน อยู่เคียงข้างกันไม่ว่าจะในช่วงเวลาที่มีทุกข์หรือสุข หากสมาชิกในครอบครัวสามารถปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะส่งเสริมให้ครอบครัวเข้มแข็ง ช่วยให้สามารถเผชิญกับวิกฤตและผ่านพ้นปัญหาไปได้ (ภูเบศร์ สมุทรจักร , ธีรนุช ก้อนแก้ว, และ ธิวัฒน์ อุเด็ง, 2560) หากครอบครัวไม่มีความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุขมากเพียงพอ สังคมไทยก็จะอ่อนแอลงไปด้วย

บททวนวรรณกรรม

เจนเนอเรชั่นมิลเลนเนียล

เจนเนอเรชั่นมิลเลนเนียล (millennial generation) คือ กลุ่มประชากรที่เติบโตในช่วงเปลี่ยนผ่านสหัสวรรษ (millennium) เป็นกลุ่มประชากรที่เกิดในช่วงทศวรรษที่ 1980 ถึงต้นทศวรรษที่ 2000 (Dimock, 2019) อายุระหว่าง 18-38 ปี (ณ ปี 2561) มีการเรียกกันหลายชื่อ ได้แก่ generation Y, Dot Com, net generation และ millennial generation (Martin, 2005) ประชากรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่มีมองโลกในแง่ดี

ชอบทำงานเป็นทีม ไม่ชอบทำตามกฎระเบียบ จลลาด ยอมรับการเปลี่ยนแปลง และใช้เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตลอดเวลา (เดชา เดชะวิวัฒน์ไพศาล และคณะ, 2557) ให้ความสำคัญกับคุณภาพชีวิตในการทำงาน ความพึงพอใจในการทำงาน และมีความสุขในการทำงาน มากกว่าจำนวนเงินที่ได้รับจากการทำงาน (ดาลัย จันทรเสนา, 2550)

ครอบครัวพึงประสงค์

ครอบครัวที่มีความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข เป็นครอบครัวพึงประสงค์ของทุกคน นิตยา คชภักดี (2546) ได้ประเมินครอบครัวอยู่ดีมีสุขและจำแนกองค์ประกอบของครอบครัวอยู่ดีมีสุข ซึ่งพบว่า ครอบครัวอยู่ดีมีสุข มีองค์ประกอบ 2 ด้าน ได้แก่ 1) สัมพันธภาพในครอบครัว โดยพิจารณาจากการที่สมาชิกมีโอกาสอยู่พร้อมหน้า มีการปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาครอบครัว เด็กในครอบครัวไม่เคยหนีออกจากบ้าน ปัญหาครอบครัวแตกแยก (การจดทะเบียนสมรสและทะเบียนหย่า) และ 2) ความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองของครอบครัว โดยพิจารณาจากสัดส่วนครัวเรือนที่มีรายได้ประจำสูงกว่ารายจ่าย ในอัตราร้อยละ 10 ต่อครัวเรือนทั้งหมด เช่นเดียวกันกับการศึกษาเกี่ยวกับครอบครัวพึงประสงค์ด้านครอบครัวเข้มแข็งของยุทธนา ไชยจุล และคณะ (2552) ที่พบว่า หัวใจสำคัญความเข้มแข็งของครอบครัว ได้แก่ ความรัก ความผูกพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว และปัจจัยอื่นๆ เช่น การที่สมาชิกในครอบครัวไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน ดูแลเอาใจใส่กัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยเอาใจเขามาใส่ใจเรา ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ทอดทิ้งกันเมื่อเกิดปัญหา ไม่พูดโกหกหลอกลวงกัน เช่นเดียวกับการศึกษาของบังอร เทพเทียน และคณะ (2551) ที่พบว่า ครอบครัวพึงประสงค์คือครอบครัวที่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ มีความสมดุลทางรายได้กับรายจ่าย และครอบครัวมีขนาดเล็กลงจากเดิมโดยเฉลี่ยประมาณ 4 คนต่อครอบครัว และมีแนวโน้มในอนาคตที่จะเป็นครอบครัวอยู่เดี่ยว ๆ มากขึ้น

หากครอบครัวใดมีลักษณะดังกล่าวคือเป็นครอบครัวอยู่ดีมีสุขหรือครอบครัวที่มีความสุข ถือเป็นครอบครัวพึงประสงค์ ครอบครัวนั้นก็จะเปี่ยมไปด้วยความอบอุ่นและเข้มแข็ง สิ่งเหล่านี้จะหล่อหลอมสมาชิกให้สมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ พร้อมส่งต่อบุคลากรที่มีคุณภาพให้กับองค์กร

อิทธิพลของครอบครัวต่อการทำงาน

ครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานที่ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มีความรัก ความผูกพัน ความเข้าใจกัน ให้กำลังใจสนับสนุนซึ่งกันและกัน ครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของทุกคนอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ มีงานวิจัยด้านผลกระทบจากครอบครัวต่อคุณภาพชีวิตคนทำงานซึ่งเป็นได้ทั้งผลกระทบทางลบที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งหรืออาจทำให้เกิดผลกระทบทางบวกที่ก่อให้เกิดการสนับสนุนซึ่งกันและกัน อาทิเช่น การศึกษาของพัทน์ย แก้วแพง, ธัญลักษณ์ ขวัญสุข และ ณัฐนิชา ไชยเอียด (2549) ที่ศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของพยาบาลวิชาชีพโรงพยาบาลสงขลานครินทร์ ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านสังคมและชีวิตครอบครัวมีอิทธิพลทางบวก (** $p < 0.05$) ต่อคุณภาพชีวิตของพยาบาลวิชาชีพโรงพยาบาลสงขลานครินทร์อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ยังพบว่าอิทธิพลของปัจจัย อายุ สถานภาพสมรส การมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการเมือง ระยะเวลาการปฏิบัติงาน สุขภาพกายและจิต ชีวิตการทำงานและรายได้(เงินเดือน) และสวัสดิการ มีผลกระทบต่อ

คุณภาพชีวิตอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยคู่สมรสที่มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน จะมีความรักความเข้าใจและความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และจะแสวงหาความก้าวหน้าในงานมากกว่าคนโสด ส่งผลให้ผลลัพธ์ของการทำงานเป็นไปตามเป้าหมาย และการศึกษาของสนธยา พงษ์ทยานนท์ และ นิตยา เงินประเสริฐศรี (2559) เรื่องความเครียดในงานของข้าราชการตำรวจไทย ผลการศึกษาพบว่า ข้าราชการตำรวจมีความเครียดด้านร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ สังคม และด้านปัญหาส่วนตัว แสดงให้เห็นว่าความขัดแย้งในครอบครัว และการไม่มีเวลาทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ขาดสมาธิ อาจเกิดอันตรายขณะปฏิบัติหน้าที่ได้ เช่นเดียวกับการศึกษาของรักพงศ์ พัดชมาคม และ อาณัติ ต๊ะปินดา (2558) ที่พบว่า ปัจจัยด้านอายุ อายุงาน รายได้และสวัสดิการ จำนวนสมาชิกในครอบครัว มีผลต่อความเครียดและประสิทธิภาพในการทำงานและความพอใจในงานของคนงานเก็บขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี เนื่องจากความเพียงพอระหว่างรายได้กับรายจ่ายขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญ สะท้อนถึงความสามารถในการพึ่งพาตนเองของครอบครัวด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อโดยตรงต่อความสุขในการทำงานของคนในครอบครัว

ระเบียบวิธีวิจัย

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษานี้ มาจากโครงการ “การสร้างเสริมครอบครัวอบอุ่นไปสู่ครอบครัวสุขภาพของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย ปี 2561” (Family harmony development to healthy family among employed workers in Thailand) จากองค์กรที่เป็นภาคีเครือข่ายโครงการ “การพัฒนาสร้างเสริมความสุขคนทำงานเพื่อความยั่งยืนโดยการดำเนินงานในรูปแบบศูนย์วิจัยความสุขคนทำงานแห่งประเทศไทย” จำนวน 100 องค์กร ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมวิธี (mixed methods research) ได้แก่ การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative approach) และการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative approach)

1) การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) จำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- 1.1) การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) เพื่อนำผลการวิเคราะห์เนื้อหาที่เป็นบริบทคนทำงานทุกภาคส่วนในสังคมไทยมาสกัดเป็นตัวชี้วัดแบบสอบถามสำหรับการสำรวจ
- 1.2) การจัดประชุมเพื่อค้นหาอนาคต (future search conference) เป็นเทคนิคในการพัฒนาแบบสอบถามที่ใช้การมีส่วนร่วมของคนในองค์กรเพื่อค้นหาอนาคตในการสร้างเสริม “ครอบครัวอบอุ่น” ด้วยการหาเป้าหมายร่วมกัน

2) การศึกษาวิจัยเชิงปริมาณ (quantitative research) เป็นการประเมิน “ครอบครัวอบอุ่น” ของคนทำงานใน 100 องค์กร กลุ่มตัวอย่างคือ คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลจำนวน 2,926 คน อายุระหว่าง 18-38 ปี (ณ ปี 2561) โดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

- 2.1) เป็นองค์กรภาคีเครือข่ายที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยในมิติครอบครัวดี อยู่ในระดับ 65 คะแนนขึ้นไป
- 2.2) เป็นองค์กรที่กระจายอยู่ใน 5 ภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ 18 องค์กรภาคีรัฐวิสาหกิจ จำนวน 2 องค์กร ภาคเอกชนจำนวน 60 องค์กร ภาควิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจำนวน 18 องค์กร และภาควิสาหกิจชุมชนจำนวน 2 องค์กร

เครื่องมือประเมิน

เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจครั้งนี้พัฒนาจากเครื่องมือประเมิน “ครอบครัวอบอุ่น” จำนวน 15 ข้อ ของสำนักสนับสนุนสุขภาวะเด็กเยาวชนและครอบครัวที่มีองค์ประกอบสำคัญ 3 องค์ประกอบ ได้แก่ สัมพันธภาพในครอบครัว บทบาทหน้าที่ของครอบครัว และการพึ่งพาตนเองของครอบครัว โดยมีการปรับข้อคำถามบางข้อ รวมถึงการเพิ่มข้อคำถามที่สกัดจากการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพทำให้แบบประเมินครอบครัวอบอุ่น มีความสมบูรณ์และเหมาะสมกับบริบทครอบครัวอบอุ่นของหน่วยงานองค์กรในประเทศไทย ซึ่งประกอบด้วย 3 ตัวชี้วัด ได้แก่

- 1) ความอบอุ่น มี 2 องค์ประกอบคือ สัมพันธภาพในครอบครัว และบทบาทหน้าที่
- 2) ความสงบสุข และ
- 3) ความเข้มแข็ง มี 2 องค์ประกอบคือ การพึ่งพาตนเองของครอบครัว และความเข้มแข็งทางสังคม

เกณฑ์การให้คะแนนและความหมาย

คะแนน	ความหมาย
0.00 - 24.99	ไม่มีความอบอุ่น/ไม่มีความเข้มแข็ง/ไม่มีความสงบสุข
25.00 - 49.99	มีความอบอุ่นในระดับน้อย/มีความเข้มแข็งในระดับน้อย/มีความสงบสุขในระดับน้อย
50.00 - 74.99	มีความอบอุ่นในระดับปานกลาง/มีความเข้มแข็งในระดับปานกลาง/ มีความสงบสุขในระดับปานกลาง
75.00 - 100.00	มีความอบอุ่นมาก/มีความเข้มแข็งมาก/มีความสงบสุขมาก

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลสถิติเชิงพรรณนา (descriptive statistics) และสถิติเชิงวิเคราะห์ (analytical statistics)

นิยามศัพท์

มิลเลนเนียล (millennials) หมายถึง กลุ่มคนที่เติบโตในช่วงเปลี่ยนผ่านสหัสวรรษ (millennium) เป็นกลุ่มคนที่เกิดในช่วงระหว่างต้นทศวรรษที่ 1980 (พ.ศ. 2523) ถึงต้นทศวรรษที่ 2000 (พ.ศ. 2543) ซึ่งปัจจุบัน (ณ ปี 2561) หมายถึงผู้มีอายุระหว่าง 23 ถึง 38 ปี (Dimock, 2019)

ความอบอุ่น คือ การใช้ชีวิตร่วมกันด้วยความผูกพัน มีสัมพันธภาพที่ดี มีความพร้อมในการปรับตัว มีการสื่อสารพูดคุยกันด้วยความเข้าใจ มีการแก้ปัญหาาร่วมกัน และมีสุขภาพครอบครัวที่ดี (ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2561)

ความเข้มแข็ง คือ การที่สมาชิกมีความรับผิดชอบในบทบาทหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ สุจริต พึ่งพาตนเองได้ อย่างมั่นคง ประหยัด มีวินัยทางการเงิน มีหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว มีอาชีพ มีรายได้ มีความเป็น ประชาธิปไตย (ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2561)

ความสงบสุข คือ การใช้ชีวิตร่วมกันอย่างไร้ความรุนแรง ได้แก่ ไม่มีการทำร้ายจิตใจกัน ไม่มีการทำร้าย ร่างกาย ไม่มีการบังคับ หรือตั้งใจทำเรื่องผิดทำนองคลองธรรม และสมาชิกอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข (ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต และคณะ, 2561)

ผลการศึกษา

ลักษณะทั่วไปของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล

จากตาราง 1 แสดงลักษณะทั่วไปของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ประมาณ 2 ใน 3 (ร้อยละ 66.3) เป็นคนทำงานเพศหญิง อีกประมาณ 1 ใน 3 (ร้อยละ 32.2) เป็นคนทำงานเพศชาย ในขณะที่เดียวกันพบว่า มีร้อยละ 1 เป็นคนทำงานที่ระบุว่าเป็นเพศทางเลือก เมื่อพิจารณาโดยจำแนกตามกลุ่ม อายุพบว่า คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลมีอายุระหว่าง 25-29 ปี (ร้อยละ 30.7) มากที่สุด รองลงมาคือคนทำงาน ที่มีอายุอยู่ในช่วง 30-34 ปี (ร้อยละ 29.8) อายุระหว่าง 35-38 ปี (ร้อยละ 23.5) และอายุระหว่าง 18-24 ปี (ร้อยละ 16.0) ตามลำดับ สำหรับระดับการศึกษาของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลพบว่า เกือบครึ่งหนึ่งของ คนทำงานกลุ่มนี้ (ร้อยละ 47.4) จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ร้อยละ 24.7 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (แบ่งเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 9.2 และมัธยมศึกษาตอนปลาย ร้อยละ 15.5) จบการศึกษาทาง สายวิชาชีพ คิดเป็นร้อยละ 18.0 (แบ่งเป็น ปวช. ปวส. และอนุปริญญา ร้อยละ 5.4 11.3 และ 1.3 ตามลำดับ) มีกลุ่มที่จบการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรีคิดเป็นร้อยละ 7.7 และจบการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า คิดเป็นร้อยละ 1.8 ในเรื่องสถานภาพสมรส คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 43.2) มีสถานภาพ โสดมากที่สุด อีกร้อยละ 38.5 มีสถานภาพสมรส กลุ่มที่อยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงานคิดเป็นร้อยละ 14.8 อีกร้อยละ 3.2 มีสถานภาพ หม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน และไม่ตอบร้อยละ 0.3 เมื่อศึกษาในเรื่องการมีบุตร ของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลพบว่า ส่วนใหญ่มากกว่าครึ่งไม่มีบุตรคิดเป็นร้อยละ 59.7 มีเพียงประมาณ 1 ใน 4 (ร้อยละ 25.1) เท่านั้น ที่มีบุตร 1 คน ในขณะที่พบว่า มีร้อยละ 12.7 ของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล ที่มีบุตรจำนวน 2 คน ในด้านลักษณะครอบครัวพบว่า ร้อยละ 41.9 ของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล มีลักษณะ ครอบครัวแบบ “ครอบครัวเดี่ยว” แบ่งเป็น ครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับคู่ตามลำพัง ครอบครัวเดี่ยวที่อาศัย อยู่กับคู่และลูกตามลำพัง ครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพัง (ร้อยละ 25.2 ร้อยละ 7.0 และร้อยละ 9.7 ตามลำดับ) ลักษณะครอบครัวที่เป็น “ครอบครัวขยาย (อาศัยอยู่กับคู่ ลูก และคนอื่น)” พบร้อยละ 19.8 “ครอบครัวอยู่คนเดียว” ร้อยละ 15.4 และประเภท “ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (อาศัยอยู่กับลูกตามลำพัง)” พบเพียง ร้อยละ 0.6 ที่เหลือเป็นครอบครัวลักษณะอื่น ๆ อีกร้อยละ 22.1

ตาราง 1 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามลักษณะทั่วไปของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียล (2,926 คน)

ลักษณะทั่วไปของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียล	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	941	32.2
หญิง	1,939	66.3
เพศทางเลือก	40	1.4
ไม่ตอบ	6	0.2
กลุ่มอายุ		
อายุระหว่าง 18-24 ปี	468	16.0
อายุระหว่าง 25-29 ปี	899	30.7
อายุระหว่าง 30-34 ปี	872	29.8
อายุระหว่าง 35-38 ปี	687	23.5
การศึกษาสูงสุด		
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	53	1.8
มัธยมศึกษาตอนต้น	268	9.2
มัธยมศึกษาตอนปลาย	454	15.5
ปวช.	158	5.4
ปวส.	332	11.3
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	38	1.3
ปริญญาตรี	1,386	47.4
สูงกว่าปริญญาตรี	226	7.7
ไม่ตอบ	11	0.3
สถานภาพสมรส		
โสด	1,244	42.5
อยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงาน	453	15.5
สมรส	1,127	38.5
หม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน	94	3.2
ไม่ตอบ	8	0.3
การมีบุตร		
ไม่มีบุตร	1,746	59.7
มีบุตร จำนวน 1 คน	734	25.1
มีบุตร จำนวน 2 คน	373	12.7
มีบุตร จำนวน 3-4 คน	61	2.1
มีบุตร ตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป	2	0.1
ไม่ตอบ	10	0.3

ลักษณะทั่วไปของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล	จำนวน	ร้อยละ
ลักษณะครอบครัว		
ครอบครัวอยู่คนเดียว	452	15.4
ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (อาศัยอยู่กับลูกตามลำพัง)	19	0.6
ครอบครัวเดี่ยว (อาศัยอยู่กับคู่ตามลำพัง)	738	25.2
ครอบครัวเดี่ยว (อาศัยอยู่กับคู่และลูกตามลำพัง)	205	7.0
ครอบครัวเดี่ยว (อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพัง)	284	9.7
ครอบครัวขยาย (อาศัยอยู่กับคู่ ลูกและคนอื่น)	580	19.8
ครอบครัวลักษณะอื่น ๆ	648	22.1
รวม	2,926	100.0

ดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล

ในการศึกษาดัชนีครอบครัวอบอุ่น และองค์ประกอบของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล จะแสดงค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบ ของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล จำนวน 2,926 คน ในภาพรวม (ตาราง 2) พบว่า ดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 71.3 คะแนน สำหรับองค์ประกอบของดัชนีครอบครัวอบอุ่นซึ่งมีทั้งหมด 3 องค์ประกอบ ได้แก่ ความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข พบว่า องค์ประกอบที่มีค่าคะแนนสูงที่สุด (อยู่ในระดับมาก) คือ ความสงบสุข ซึ่งมีค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 77.8 รองลงมาคือ องค์ประกอบความอบอุ่น (อยู่ในระดับมาก) มีค่าคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 75.1 คะแนน และองค์ประกอบที่มีค่าคะแนนน้อยที่สุด (อยู่ในระดับปานกลาง) คือ ความเข้มแข็งมีค่าคะแนนเท่ากับ 60.8 คะแนน

ภายใต้องค์ประกอบความอบอุ่น มีองค์ประกอบย่อย 2 องค์ประกอบ ได้แก่ สัมพันธภาพในครอบครัว และบทบาทหน้าที่ พบว่า องค์ประกอบย่อย “บทบาทหน้าที่” มีค่าคะแนนสูงกว่าองค์ประกอบย่อย “สัมพันธภาพในครอบครัว” (77.7 คะแนน และ 72.4 คะแนน) ภายใต้องค์ประกอบความเข้มแข็งมีองค์ประกอบย่อย 2 องค์ประกอบ ได้แก่ การพึ่งพาตนเองของครอบครัวและความเข้มแข็งทางสังคม พบว่า องค์ประกอบย่อย “ความเข้มแข็งทางสังคม” (61.3 คะแนน) มีค่าคะแนนสูงกว่าองค์ประกอบย่อย “การพึ่งพาตนเองของครอบครัว” (60.3 คะแนน)

ตาราง 2 ค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียล

ดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบ	ค่าเฉลี่ย
ความอบอุ่น	75.1
สัมพันธภาพในครอบครัว	72.4
บทบาทหน้าที่	77.7
ความเข้มแข็ง	60.8
การพึ่งพาตนเองของครอบครัว	60.3
ความเข้มแข็งทางสังคม	61.3
ความสงบสุข	77.8
ดัชนีครอบครัวอบอุ่น	71.3

ค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบ 3 ด้านของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียล เมื่อจำแนกตามลักษณะทั่วไป ดังแสดงในตาราง 3 จำแนกตามเพศ พบว่า เพศหญิงมีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นสูงกว่าเพศอื่น โดยมีคะแนนเท่ากับ 72.0 คะแนน เพศชายมีคะแนนเท่ากับ 70.0 คะแนน และเพศทางเลือกเป็นกลุ่มที่มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นต่ำที่สุดเท่ากับ 66.5 คะแนน ในองค์ประกอบ 3 ด้าน พนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลเพศหญิงมีค่าคะแนนเฉลี่ยสูงกว่าพนักงานเพศชายและครอบครัวพนักงานเพศทางเลือกด้วยเช่นกัน

เมื่อจำแนกตามกลุ่มอายุ พบว่า คะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นแทบจะไม่แตกต่างกัน แต่มีแนวโน้มสูงขึ้นตามกลุ่มอายุที่เพิ่มขึ้น โดยกลุ่มอายุ 35-38 ปี มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นสูงที่สุดเท่ากับ 71.9 คะแนน ตามมาด้วยกลุ่มอายุ 30-34 ปี (71.4 คะแนน) กลุ่มอายุ 25-29 ปี (71.1 คะแนน) และกลุ่มอายุ 18-24 ปี (70.5 คะแนน) ตามลำดับ ในองค์ประกอบ ด้านความอบอุ่น และด้านความสงบสุข พนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่อายุมากจะมีค่าคะแนนสูงกว่าพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่อายุน้อย สำหรับองค์ประกอบด้านความเข้มแข็งพบว่า คะแนนดัชนีความอบอุ่นแทบจะไม่แตกต่างกันมากนักในแต่ละกลุ่มอายุ แต่พนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลในช่วงอายุ 25-29 ปี มีคะแนนสูงกว่ากลุ่มอายุอื่น (61.4 คะแนน)

นอกจากนี้ยังพบว่า ระดับการศึกษาของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลมีผลต่อคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่น ระดับการศึกษายังสูง ยิ่งมีผลต่อค่าคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นที่สูงในทิศทางเดียวกัน ผลการศึกษาในภาพรวมพบว่า พนักงานมิลเลนเนียลที่มีการศึกษาในระดับสูงกว่าปริญญาตรี จะมีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ที่ 75.9 คะแนน หากจำแนกตาม 3 องค์ประกอบดัชนีครอบครัวอบอุ่นพบว่า พนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่จบการศึกษาในระดับสูงกว่าระดับชั้นปริญญาตรี ปริญญาตรี และอนุปริญญาหรือเทียบเท่า เป็นกลุ่มที่มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นในด้านความสงบสุขสูงที่สุดโดยเฉลี่ยประมาณ 80 คะแนน เมื่อเทียบกับพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่จบการศึกษาในระดับชั้นอื่น

ในด้านสถานภาพสมรส พบว่า พนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่มีสถานภาพเป็นโสดเป็นกลุ่มที่มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นสูงที่สุด (72.2 คะแนน) ในลำดับถัดมาเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพเป็นสมรส (71.7 คะแนน) กลุ่มที่มีสถานภาพอยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงาน (68.4 คะแนน) ส่วนพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่มีคะแนนดัชนี

ครอบครัวอบอุ่นต่ำที่สุดคือ กลุ่มที่มีสถานภาพหม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน (67.5 คะแนน) ภายใต้องค์ประกอบ ความสงบสุข คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่มีสถานภาพโสด สมรส และหม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน เป็น 3 กลุ่มที่มีคะแนนสูงที่สุดเท่า ๆ กัน (78.6 78.0 และ 78.0 ตามลำดับ) องค์ประกอบความเข้มแข็ง กลุ่ม สถานภาพโสดมีคะแนนสูงที่สุด (62.5 คะแนน) และกลุ่มสถานภาพหม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน มีคะแนนต่ำ ที่สุด (55.4 คะแนน) อย่างไรก็ตามภายใต้องค์ประกอบความอบอุ่น พบว่า กลุ่มสถานภาพสมรสเป็นกลุ่มที่มี คะแนนสูงที่สุด (76.3 คะแนน) และกลุ่มสถานภาพหม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน เป็นกลุ่มที่มีคะแนนต่ำที่สุด (69.2 คะแนน)

ส่วนเรื่องของการมีบุตร พบว่า คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่ไม่มีบุตร มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นสูง ที่สุด (72.1 คะแนน) ในกลุ่มที่มีบุตรจำนวน 1 คน (70.3 คะแนน) และกลุ่มมีบุตร 2 คน (70.0 คะแนน) มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นไม่แตกต่างกัน ในกลุ่มที่มีบุตรตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่น ต่ำที่สุด (65.7 คะแนน) ภายใต้องค์ประกอบความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข พบว่า คนทำงาน กลุ่มมิลเลนเนียลที่ไม่มีบุตรมีคะแนนสูงที่สุดทั้ง 3 องค์ประกอบ (ร้อยละ 75.5 62.3 และ 78.2 ตามลำดับ) เป็นที่น่าสังเกตในกลุ่มที่มีบุตรจำนวน 1 คน มีบุตรจำนวน 2 คน และมีบุตรจำนวน 3-4 คน มีคะแนน องค์ประกอบความเข้มแข็งต่ำที่สุดด้วยคะแนนเท่า ๆ กัน คือ 58.7 58.7 และ 58.5 ตามลำดับ และพบว่า ในกลุ่มที่มีบุตรตั้งแต่ 5 คนขึ้นไปมีคะแนนต่ำสุดทั้งองค์ประกอบ ความอบอุ่น ความเข้มแข็ง และความสงบสุข (ร้อยละ 68.8 ร้อยละ 60.4 และร้อยละ 67.9 ตามลำดับ)

ตาราง 3 ค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบ จำแนกตามลักษณะทั่วไปของพนักงาน กลุ่มมิลเลนเนียล

ลักษณะทั่วไป ของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียล	ความอบอุ่น	ความเข้มแข็ง	ความสงบสุข	ดัชนี ครอบครัวอบอุ่น
เพศ				
ชาย	73.3	60.2	76.2	70.0
หญิง	76.1	61.2	78.6	72.0
เพศทางเลือก	69.1	57.3	72.7	66.5
กลุ่มอายุ				
อายุ 18-24 ปี	74.5	60.9	75.6	70.5
อายุ 25-29 ปี	74.7	61.4	77.1	71.1
อายุ 30-34 ปี	75.3	60.5	78.4	71.4
อายุ 35-38 ปี	75.8	60.3	79.5	71.9

ลักษณะทั่วไป ของพนักงานกลุ่มมิลเลนเนียล	ความอบอุ่น	ความเข้มแข็ง	ความสงบสุข	ดัชนี ครอบครัวอบอุ่น
การศึกษาสูงสุด				
ประถมศึกษาหรือต่ำกว่า	62.3	49.4	70.3	61.2
มัธยมศึกษาตอนต้น	69.8	54.9	73.9	66.2
มัธยมศึกษาตอนปลาย	71.8	56.6	75.9	68.0
ปวช.	71.1	56.7	73.1	67.0
ปวส.	74.2	58.5	77.4	70.1
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	77.4	58.8	80.1	71.8
ปริญญาตรี	77.6	63.7	79.3	73.6
สูงกว่าปริญญาตรี	78.7	67.1	82.2	75.9
สถานภาพสมรส				
โสด	75.5	62.5	78.6	72.2
อยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงาน	72.2	58.1	75.1	68.4
สมรส	76.3	60.4	78.0	71.7
หม้าย หย่า แยกทาง เลิกกัน	69.2	55.4	78.0	67.5
การมีบุตร				
ไม่มีบุตร	75.5	62.3	78.2	72.1
มีบุตร จำนวน 1 คน	74.6	58.7	77.7	70.3
มีบุตร จำนวน 2 คน	74.5	58.7	76.5	70.0
มีบุตร จำนวน 3-4 คน	72.6	58.5	74.3	68.5
มีบุตร ตั้งแต่ 5 คนขึ้นไป	68.8	60.4	67.9	65.7

ดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบ จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัว

คะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบจำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัวของคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล (ตาราง 4) พบว่า กลุ่มครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพังโดยไม่มีคนอื่น ๆ มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นสูงที่สุด (73.3 คะแนน) กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับลูกตามลำพังมีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นต่ำที่สุด (67.0 คะแนน) ส่วนกลุ่มครอบครัวอื่น ๆ มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นอยู่ที่ประมาณ 71.2 คะแนน

ภายใต้องค์ประกอบความอบอุ่น พบว่า คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่มีลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับคู่และลูกตามลำพัง (76.9 คะแนน) กับครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพัง (76.6 คะแนน) มีคะแนนสูงที่สุดไม่ต่างกันมากนัก และกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับลูกตามลำพังมีคะแนนองค์ประกอบ

ความอบอุ่นต่ำที่สุด (66.3 คะแนน) สำหรับองค์ประกอบความเข้มแข็งคะแนนสูงสุดอยู่ใน 3 กลุ่มคือ ครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพัง (63.3 คะแนน) ครอบครัวลักษณะอื่น ๆ (62.2 คะแนน) และครอบครัวอยู่คนเดียว (61.6 คะแนน) สำหรับกลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับลูกตามลำพังมีคะแนนองค์ประกอบความเข้มแข็งน้อยที่สุดคือ 56.6 คะแนน ด้านองค์ประกอบความสงบสุข พบว่า คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลที่ลักษณะครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพัง กลุ่มครอบครัวเลี้ยงเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับลูกตามลำพัง และครอบครัวเดี่ยวที่อาศัยอยู่กับคู่และลูกตามลำพัง มีคะแนนองค์ประกอบความสงบสุขสูงสุด (79.7 79.2 และ 78.8 คะแนนตามลำดับ) ส่วนกลุ่มที่มีคะแนนองค์ประกอบความสงบสุขต่ำที่สุดคือ กลุ่มครอบครัวขยายที่อาศัยอยู่กับคู่ลูก และคนอื่น ๆ มีคะแนนเท่ากับ 76.3 คะแนน

ตาราง 4 ค่าเฉลี่ยคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นและองค์ประกอบ จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัว คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล

รูปแบบการอยู่อาศัยของครอบครัว คนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียล	ความอบอุ่น	ความเข้มแข็ง	ความสงบสุข	ดัชนี ครอบครัวอบอุ่น
ครอบครัวอยู่คนเดียว	73.7	61.6	78.4	71.2
ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว (อาศัยอยู่กับลูกตามลำพัง)	66.3	56.6	79.2	67.0
ครอบครัวเดี่ยว (อาศัยอยู่กับคู่ตามลำพัง)	74.8	59.1	77.5	70.6
ครอบครัวเดี่ยว (อาศัยอยู่กับคู่และลูกตามลำพัง)	76.9	59.7	78.8	71.7
ครอบครัวเดี่ยว (อาศัยอยู่กับพ่อแม่ตามลำพัง)	76.6	63.3	79.7	73.3
ครอบครัวขยาย (อาศัยอยู่กับคู่ ลูก และคนอื่น)	74.9	60.2	76.3	70.5
ครอบครัวลักษณะอื่น ๆ	75.7	62.2	77.8	72.0

อภิปรายผล

โครงการการสร้างเสริมครอบครัวอบอุ่นไปสู่ครอบครัวสุขภาวะของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย ปี 2561 โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เก็บข้อมูลจากคนทำงานใน 100 องค์กร จำนวนทั้งสิ้น 4,881 คน มีคนทำงานกลุ่มมิลเลนเนียลเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิเคราะห์จำนวน 2,926 คน พบว่า คะแนนเฉลี่ยดัชนีครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานไทยใน 100 องค์กรอยู่ในระดับปานกลาง คนโสดและครอบครัวที่ไม่มีบุตรมีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นสูงกว่าครอบครัวที่มีบุตร รูปแบบการอยู่อาศัยที่มีคะแนนดัชนีครอบครัวอบอุ่นต่ำที่สุดคือ ครอบครัวที่อาศัยอยู่กับลูกตามลำพัง โดยมีความสงบสุขในระดับที่ “สูงมาก” (ค่าเฉลี่ยคะแนนอยู่ระหว่าง 75.00 - 100.00 คะแนน) แต่ยังมีความอบอุ่นและความเข้มแข็งอยู่ในระดับที่ “ไม่มาก” (ค่าเฉลี่ยคะแนนอยู่ระหว่าง 50.00 - 74.99 คะแนน) กล่าวได้ว่า “สงบสุขมาก แต่ยังอบอุ่นไม่มาก และยังไม่เข้มแข็งไม่มาก” ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่า การมีบุตรเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อดัชนีความอบอุ่นของคนทำงานที่เกิดระหว่าง พ.ศ. 2523 - 2543 ซึ่งอาจเป็นเพราะลักษณะงานและสิ่งแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงดูบุตร

ข้อจำกัดของการสำรวจ

ตัวอย่าง 100 องค์กรที่เข้าร่วมการสำรวจ ได้รับการคัดเลือกมาจากภาคีเครือข่ายการทำงานของโครงการพัฒนาสร้างเสริมความสุขคนทำงานอย่างยั่งยืน ที่ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ผลการสำรวจครอบครัวอบอุ่นของคนทำงานมีเลนเนี่ยลที่ได้ จึงไม่ได้เป็นตัวแทนผลการศึกษาในภาพรวมของครอบครัวคนทำงานทั้งหมดในประเทศ

ข้อเสนอแนะ

1. องค์กรที่เกี่ยวข้องควรขยายกรอบ “ครอบครัว และความหมายครอบครัว” ให้มีความทันสมัยหลากหลายรูปแบบ เพื่อใช้เป็นตัวกำหนดการเข้าถึงสวัสดิการและสิทธิประโยชน์ของครอบครัวคนทำงาน
2. องค์กรที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมสนับสนุน ความอบอุ่น ความเข้มแข็ง ความสงบสุข ของครอบครัวคนทำงานที่มีบุตร

เอกสารอ้างอิง

- เจตน์ รัตนจีนะ, ธนะภูมิ รัจธนพงศ์, และ พรชัย สิทธิศรีณกุล. (2016). สมดุลงานและชีวิตของพนักงานกลุ่มวัยมิลเลนเนียล และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง. *Chula Med J*, 60 (5), 509-521.
- ดลัด จันทรเสนา. (2550). ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตการทำงานของบุคลากรในศูนย์สุขภาพชุมชนจังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เดชา เดชะวัฒน์ไพศาล, กฤษยา นุ่มพญา, จีราภา นวลลักษณ์, และ ชนพัฒน์ ปลื้มบุญ. (2557). การศึกษาเจเนเนอเรชันเอ็กซ์ และเจเนเนอเรชันวายในมุมมองต่อคุณลักษณะของตนเองและความคาดหวังต่อคุณลักษณะของเจเนเนอเรชันอื่น. *จุฬาลงกรณ์ธุรกิจปริทัศน์*. 36 (141), 1-17.
- นิตยา คชภักดี. (2546). *เครือข่ายร่วมสร้างดัชนีชีวิตและฐานข้อมูลความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัว*. เอกสารประกอบการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง "ทิศทางการพัฒนาสถาบันครอบครัวแบบบูรณาการ" ณ โรงแรมปรินิพาเลข กรุงเทพมหานคร วันที่ 15 กันยายน 2546.
- บ้งอร เทพเทียน, ปริณดา ตาสี, ปิยฉัตร ตระกูลวงษ์, และ สุภัทรา อินทร์ไพบูลย์. (2551). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับครอบครัวเข้มแข็ง. *วารสารสาธารณสุขและการพัฒนา*. 6 (2), 25-37.
- พัทน์ย แก้วแพง, ธัญลักษณ์ ขวัญสุข, และ ณัฐนิชา ไชยเอียด. (2549). ปัจจัยที่มีผลต่อคุณภาพชีวิตของพยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลสงขลานครินทร์. *สงขลานครินทร์เวชสาร*. 24 (2). 111-116
- ภูเบศร์ สมุทรจักร, อธิษฐ ก้อนแก้ว, และ ธิวัณ อุเด็น. (2560). *ความอยู่ดีมีสุขของครอบครัวไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- มนสิการ กาญจนะจิตตรา, กัญญาพัชร สุทธิเกษม, และ รินา ต๊ะดี. (2559). *เมืองนวัตตัว จะสร้างครอบครัวได้อย่างไร* *สมดุลชีวิตและงานของคนรุ่นใหม่*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ยุทธนา ไชยจุล, พรรณี บุญประกอบ, มนัส บุญประกอบ, และ ทศนา ทองภักดี. (2552). การวิจัยและพัฒนาครอบครัวเข้มแข็งโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของผู้นำองค์กรบริหารส่วนตำบล. *วารสารพฤติกรรมศาสตร์*. 15 (1), 162-184.
- รักพงศ์ พัยคมาคม และ อาณัติ ต๊ะปิ่นดา. (2558). ความสัมพันธ์ระหว่างภาวะความเครียดกับประสิทธิภาพในการทำงานของคณงานเก็บขนมูลฝอยในเทศบาลต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*. 1 (1), 67-78.
- ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, กาญจนา ตั้งชลทิพย์, สุภรต์ จรัสสิทธิ์, วรณี หุตะแพทย์ และ ปรียา พลอยระย้า. (2561). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การสร้างเสริมครอบครัวอบอุ่นไปสู่ครอบครัวสุขภาวะของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย*. สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2558) *สำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553*. ออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 10 ธันวาคม 2561, จาก http://popcensus.nso.go.th/table_stat.php?yr=2553.
- สนธยา พุกฤษทยานนท์ และ นิตยา เงินประเสริฐศรี. (2559). ความเครียดในงานของข้าราชการตำรวจไทย. *วารสารรัฐศาสตร์บริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*. 3 (2), 165-191.
- Dimock, M. (2019). Defining generation: Where millennials end and generation Z begins. Retrieved from <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/01/17/where-millennials-end-and-generation-z-begins/>
- Martin, C. A. (2005). From high maintenance to high productivity: What managers need to know about Generation Y. *Industrial and Commercial Training*, 37(1), 39-44. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/00197850510699965>. doi:10.1108/00197850510699965
- Myers, K. K., & Sadaghiani, K. (2010). Millennials in the workplace: A communication perspective on millennials' organizational relationships and performance. *Journal of business and psychology*, 25(2), 225-238. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20502509>. doi:10.1007/s10869-010-9172-7
- Parsons, T. (2007). *American society: A theory of the societal community, edited and with an introduction by Giuseppe Sciortino*. Boulder, CO: Paradigm.

สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัว ของคนทำงาน 4 ช่วงวัย ในประเทศไทย

ปรียา พลอยระย้า¹ และ ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต²

บทคัดย่อ

บทความนี้ ศึกษาสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงานใน 4 ช่วงวัย คือ วัยผู้งาน อายุระหว่าง 15-29 ปี วัยสร้างงาน อายุระหว่าง 30-44 ปี วัยเสริมงาน อายุระหว่าง 45-59 ปี วัยสนับสนุนงาน อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ใช้ข้อมูลitudymของโครงการพัฒนาสร้างเสริมความสุขคนทำงานเพื่อความยั่งยืน โดยการดำเนินงานในรูปแบบ "ศูนย์วิจัยความสุขคนทำงานแห่งประเทศไทย ปี 2561 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ ร่วมกับการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 1 รอบปี 2561 โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คนทำงาน จำนวน 21,039 คน ที่กำลังทำงานองค์กรในประเทศไทย วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ ค่าเฉลี่ย สถิติทดสอบที (T-Test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (Analysis of Variance: ANOVA) ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มคนทำงานวัยเสริมงานมีค่าคะแนนเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานสูงสุด ขณะที่ ค่าคะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุด เป็นกลุ่มคนทำงานวัยสนับสนุนงาน เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนนสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัว พบว่า กลุ่มคนวัยเสริมงาน มีค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวสูงสุดในขณะที่ ค่าเฉลี่ยต่ำสุดเป็นกลุ่มคนวัยสนับสนุนงานที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ผลการศึกษานี้แสดงว่าการรักษาสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวคนทำงานเป็นเรื่องที่มีผลกระทบในทุกช่วงวัย โดยเฉพาะกลุ่มคนรุ่นใหม่วัยผู้งาน ที่ต้องการการปรับตัวค่อนข้างสูง ดังนั้น องค์กรต่างๆ ควรสร้างสภาพแวดล้อมการทำงาน และให้ความสำคัญกับการบริหารเวลากับปริมาณงานให้มีความเหมาะสมเกิดความสุขซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างเสริมสนับสนุนให้คนทำงาน 4 ช่วงวัย สามารถบริหารเวลา วางแผนจัดเรียงลำดับความสำคัญแบ่งเวลาตารางการใช้ชีวิตประจำวัน จัดสรรเวลาพักผ่อน เพื่อสร้างเสริมสนับสนุนให้คนทำงาน 4 ช่วงวัยมีการบริหารสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน และสร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับตนเองและครอบครัว

คำสำคัญ: สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน ความสุขครอบครัว คนทำงาน

¹ นักวิจัยโครงการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² รองศาสตราจารย์ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

Happy work - life and happy family among four generations of employed people in Thailand

Priya Phloiraya¹ and Sirinan Kittisuksathit²

Abstract

This article investigates the work-life balance and happy family level among four generations of employed people including the “hard working generation” aged between 15-29 years old, the “creating generation” aged between 30-44 years old, the “Enhancing Generation” aged between 45-59 years old and the “supporting generation” aged above 60 years old. Secondary data from the project entitled “Healthy workplace for all: Thailand centre for happy workplace studies: TCHS”, Institute for Population and Social Research, Mahidol University was used. The data was collected by the National Statistical Office of Thailand using face-to-face interviews together with a labor force survey in the first quarter of 2018. A sample population of 21,039 employed people took part in the study. T-Tests and ANOVA were used for data analysis. Findings from this study reveal that the “enhancing generation” has the highest work-life balance while the “supporting generation” has the lowest work-life balance. The results also demonstrate that maintaining the right work-life balance is important across all four generations. This is especially important for persons in the younger hard working generation who need to make a sizable adjustment from finishing their studies to full-time employment. Therefore, companies and organizations should create a suitable working environment as well as keep a good balance of workload and man-hours in order for the four generations to be able to maintain a well-balanced lifestyle. This will allow their employees to work more effectively while being able to allocate enough time for recreational activities and for spending time with their families, leading to a better quality of life.

Keywords: work-life balance, happy family, working generation

---

¹ Project-Based Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

² Associate Professor, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัว... โจทย์ท้าทายไร้คำตอบ

สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน (work-life balance) เป็นประเด็นที่คนทำงานทุกช่วงวัยจำเป็นต้องจัดสรรเวลาให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในแต่ละช่วงชีวิต ขณะที่การตีความ “ความสมดุล” ในชีวิตกับการทำงานของแต่ละวัยทำงาน แตกต่างกันไปตามบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบ และความต้องการการใช้ชีวิตในแต่ละยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนวัยทำงานปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับความเร่งรีบ การทำงานแข่งกับเวลาและสภาวะการแข่งขันสูงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั่วโลก (ศิริภัสสร วงศ์ทองดี, 2552) ทำให้คนวัยทำงานถูกปลุกฝังให้พุ่งเป้าชีวิตการทำงานต้องก้าวหน้าและประสบความสำเร็จให้เร็วที่สุดและมากที่สุด เชื่อมไปกับความคาดหวังในการไขว่คว้าหาความมั่นคง ความมั่นคงและความสุข คนวัยทำงานส่วนใหญ่ จึงต้องมุ่งมั่นทุ่มเทจนละเลยชีวิตส่วนอื่น ๆ เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน

การศึกษาวิจัยของบริษัท CareerBuilder ซึ่งเป็นบริษัทเกี่ยวกับการจัดหางาน ในปี 2014 (Jacquelyn, 2014) ระบุว่า การทำงานที่ไม่มีสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน (work-life balance) เป็นเหตุผลการลาออกของคนทำงานถึงร้อยละ 40 นับเป็นลำดับสอง รองจากความไม่พึงพอใจในงานที่ทำอยู่ ขณะที่รายงานของกรมแรงงาน กระทรวงแรงงาน ประเทศไทย ปี 2552 (กรมการจัดหางาน, 2552) ระบุเหตุผลหลักที่คนทำงานลาออกจากการจ้างงานเพื่อต้องการกลับไปดูแลสมาชิกครอบครัว และเมื่อพิจารณารุ่นประชากรตามช่วงวัย พบว่าวัยแรกเริ่มการทำงาน คือ กลุ่มอายุ 25-29 ปี ซึ่งนับเป็นวัยที่ต้องต่อสู้เพื่อช่วงชิงความเป็นที่สูงสุดในงาน กลับเป็นช่วงอายุที่ลาออกจากการจ้างงานมากที่สุด รองลงมาคือกลุ่มอายุ 30-39 ปี ซึ่งนับเป็นวัยที่ต้องสร้างสมผลงาน รายงานสุขภาพคนไทย (2559) สังเคราะห์ผลสำรวจความต้องการการเปลี่ยนงานของคนทำงานหลายเจนเนอเรชันพบว่า 1 ใน 4 ของคนทำงานเจนวาย (เกิดปี 2524-2543) หรืออายุระหว่าง 19-38 ปี ต้องการเปลี่ยนงานมากที่สุด ร้อยละ 17 ของคนทำงานเจนเอ็กซ์ (เกิดปี 2523-2502) หรืออายุระหว่าง 39-60 ปี และร้อยละ 10 ของคนทำงานเจนบีบูมเมอร์ (เกิดก่อนปี 2502) หรืออายุหลัง 60 ปีขึ้นไป ยังมีความต้องการเปลี่ยนงานอยู่

แม้ว่า การใช้เวลาส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันของคนทำงานหลากหลายวัยจะอยู่ในที่ทำงาน แต่ละวันจะหมกมุ่นกับการทำงานเพื่อชีวิตที่ดีกว่า การจัดการชีวิตคนวัยทำงานให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมและมีความยืดหยุ่นทั้งเรื่องการทำงาน ครอบครัว และสังคม กลับเป็นโจทย์ท้าทายไร้คำตอบที่คนทำงานหลายวัยพยายามค้นหา โจทย์ท้าทายนี้กลายเป็นการพอกพูนความเครียดของคนทำงานจากภาวะกดดันรอบด้าน จนทำให้เกิดการชะงักงันในการทำงานและเกิดการลาออกจากการจ้างงานในที่สุด เมื่อโลกเปลี่ยน มุมมองการใช้ชีวิตเปลี่ยน การบริหารสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงานเปลี่ยน สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงานหลายช่วงวัย จึงเป็นโจทย์ท้าทายที่ต้องการคำตอบอย่างเร่งด่วนจากสถานการณ์ที่เร่งรัดและเร่งรีบ

เมื่อความสุขของครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญในชีวิตการทำงานของคนทำงาน

การทบทวนวรรณกรรม สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาวิจัยผ่านมุมมองทางเศรษฐศาสตร์ เป็นเสมือนแว่นตาสะท้อนค่านิยมของการเข้ามามีบทบาทการพัฒนาคน ให้สอดคล้องกับโลก

ยุคสมัยโลกาภิวัตน์ อาทิ การเพิ่มผลผลิต การเพิ่มผลกำไร เพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของคนทำงาน และเพื่อคุณภาพของผลผลิตที่ดีขึ้น มุมมองนี้ชี้ชัดว่า ปัจจัยทั้งสี่ขึ้นอยู่กับ “การพัฒนาเพื่อการเติบโตทางเศรษฐกิจ”

แนวคิดสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานถูกใช้ครั้งแรกในสหราชอาณาจักรช่วงยุค 70 (Prasad, 2012) อย่างไรก็ตาม ไม่ได้มีการศึกษาต่อ จนกระทั่งปี 1986 โดยประเทศสหรัฐอเมริกา เริ่มนำมาศึกษาวิจัยและแพร่หลายในยุค 80 และ 90 โดยมีบริษัทหลายแห่งเริ่มใช้นโยบายความสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน การศึกษาของ Lockwood (2003) พบว่า คนทำงานส่วนใหญ่มุ่งเน้นการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร ขณะเดียวกันไม่ได้ให้ความสำคัญกับครอบครัว จึงทำให้เกิดสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและชีวิตครอบครัว

ความสัมพันธ์ระหว่างการทำงาน ครอบครัว และชีวิตส่วนตัว ที่สามารถอธิบายได้ผ่านแบบจำลองที่เสนอ โดย Zedeck และ Moiser (1990) อธิบายได้ด้วย 3 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการแบ่งกลุ่ม (segmentation model) รูปแบบของผลกระทบจากภายนอก (spillover model) และรูปแบบความขัดแย้ง (conflict model) (ดูตาราง 1)

ตาราง 1 แบบจำลองที่อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ชีวิตการทำงาน ครอบครัว และชีวิตส่วนตัว

Segmentation Model	Spillover Model	Conflict Model
Family and work life are different areas, with no relationships or influence between them. Currently, this model does not work in the reality	Family and work life can affect each other both in a positive and negative direction	Family, work and personal life generate demands competing to be satisfied with the resources of individuals, such a time and energy

แบบจำลองทั้ง 3 อธิบายได้ว่า ในแบบจำลองแต่ละรูปแบบมีความแตกต่างในความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว และการทำงาน โดยรูปแบบการแบ่งกลุ่ม (segmentation model) เป็นรูปแบบที่องค์ประกอบอย่างชีวิตการทำงาน และครอบครัว มีความแตกต่างกันในเชิงพื้นที่ โดยไม่มีความสัมพันธ์หรือมีอิทธิพลใดๆ ต่อกัน ซึ่งปัจจุบันนี้แบบจำลองนี้ยังประสบความสำเร็จในโลกของความเป็นจริง ในขณะที่รูปแบบของผลกระทบจากภายนอก (spillover model) ครอบครัวและชีวิตการทำงานสามารถส่งผลกระทบต่ออีกกันทั้งในทิศทางบวกและลบ และรูปแบบสุดท้ายคือ “รูปแบบความขัดแย้ง” (conflict model) มีความเกี่ยวโยงกันทั้ง 3 องค์ประกอบ คือ ครอบครัว การทำงาน และชีวิตส่วนตัว มีความเกี่ยวข้องกัน โดยมีการควบคุมการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพและการแข่งขันในการทำงาน ในขณะที่ยังคงมีความสุข มีการใช้เวลากับครอบครัวที่มีความสุข ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการบริหารและทรัพยากรของแต่ละบุคคลเพื่อให้เกิดความพึงพอใจและความสมดุล อาทิ เวลา และพลังงานในการทำงาน (Eagle, Miles & Icenogle, 1997)

การศึกษาของ Idrovo, Leon & Grau (2012) พบว่า ความพึงพอใจในการทำงาน ความพึงพอใจส่วนตัว รวมไปถึงความเครียดส่งผลต่อคุณภาพชีวิตโดยตรง ขณะที่ความขัดแย้งในครอบครัวและที่ทำงาน

มีความสัมพันธ์กับระดับการศึกษาของคนทำงาน โดยคนทำงานกลุ่มสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีเผชิญ “รูปแบบความขัดแย้ง” (conflict model) มากที่สุด ในส่วนของอาชีพ พบว่า ระดับตำแหน่งผู้จัดการอาวุโส จะมีความขัดแย้งในที่ทำงานและครอบครัวมากที่สุด

ความแตกต่างอย่างลงตัวของแต่ละกลุ่มวัยกับบทบาทในที่ทำงาน

การศึกษาโครงการ “การพัฒนาสร้างเสริมความสุขคนทำงานเพื่อความยั่งยืน โดยการดำเนินงานในรูปแบบ ศูนย์วิจัยความสุขคนทำงานแห่งประเทศไทย” ปี 2561 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ใช้เครื่องมือ “การสำรวจความสุข HAPPINOMETER” เก็บข้อมูลโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พร้อมกับการสำรวจภาวะการทำงานของประชากร ไตรมาส 1 รอบปี 2561 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ คนทำงานที่กำลังทำงานองค์กรในประเทศไทย จำนวน 21,039 คน (ศูนย์วิจัยความสุขคนทำงานแห่งประเทศไทย, 2562) การศึกษานี้ สามารถแบ่งกลุ่มตัวอย่างออกเป็น คนทำงาน 4 ช่วงวัย แตกต่างกันไป ตามบทบาทหน้าที่ในการทำงาน ดังนี้

ช่วงวัยที่ 1 เรียกว่า วัยสู้งาน อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 15-29 ปี วัยสู้งาน เป็นกลุ่มคนหน้าใหม่ในสังคมการทำงาน เนื่องจากเป็นวัยเริ่มเข้าสู่ตลาดแรงงาน อยู่ในช่วงการค้นหางานที่ใช่ เรียนรู้งานที่ชอบ และฝึกฝนกระบวนการทำงาน ทุ่มเทพลังและให้ใจในการทำงานอย่างแท้จริง เป็นวัยใหม่สุดขององค์กร

ช่วงวัยที่ 2 เรียกว่า วัยสร้างงาน อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 30-44 ปี วัยสร้างงาน เป็นวัยต่อเนื่องจากวัยสู้งาน กล่าวได้ว่า หลังจากเรียนรู้ ฝึกฝน ทุ่มเทพลัง สู้งานมาแล้ว เกิดอายุงานเพิ่มมากขึ้น เกิดทักษะ ทำให้เกิดความเชี่ยวชาญในการทำงาน ความสามารถสร้างสรรค์นวัตกรรมจากประสบการณ์ สร้างความก้าวหน้าในงาน เป็นฐานกำลังสำคัญในการเพิ่มผลิตภาพให้องค์กรเจริญรุดหน้า สามารถรับมือกับกระแสการเปลี่ยนผ่านในทุกด้านของโลกยุคใหม่ เป็นเสาหลักในการสร้างองค์กรให้มีความมั่นคง รวมทั้งเป็นช่วงวัยของการก่อร่างสร้างตัว เพื่อสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต

ช่วงวัยที่ 3 เรียกว่า วัยเสริมงาน อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 45-59 ปี วัยเสริมงาน เป็นวัยต่อเนื่องจากวัยสร้างงาน เป็นกลุ่มวัยทรงคุณค่า ที่มีความพร้อมในทุกด้านจากการเก็บเกี่ยวสะสม ความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญในงาน เกิดความมั่นคงในหน้าที่การงาน มีตำแหน่งงานที่ดี มีความภาคภูมิใจ เป็นที่ยอมรับ ขณะเดียวกันเป็นช่วงของคนในวัยใกล้เกษียณ ช่วงวัยนี้ จึงมีความพร้อมทุกด้านในการหนุนเสริม เป็นพี่เลี้ยงในการช่วยเหลือ ถ่ายทอดทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญชำนาญการให้กับกลุ่มวัยสร้างงานและวัยสู้งาน ส่งต่อรุ่นสู่รุ่น ให้เกิดการสืบสานวัฒนธรรมสร้างเสริมองค์กรเพื่อความยั่งยืน

ช่วงวัยที่ 4 เรียกว่า วัยสนับสนุนงาน อยู่ในช่วงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นวัยเกษียณงาน แต่ยังมีพลังความคิดสร้างสรรค์และพลังขับเคลื่อน วัยนี้ เปี่ยมด้วยชื่อเสียง เกียรติยศ ได้รับความยกย่องนับถือ เป็นแบบอย่างให้กับคนทำงานทุกช่วงวัย กลุ่มวัยนี้พร้อมเป็นที่ปรึกษา สนับสนุน ชี้แนะทิศทางการดำเนินงานขององค์กร เป็นต้นแบบให้คนทำงานทั้งในและนอกต้องการเป็นแบบอย่าง

ทำความเข้าใจคนทำงาน 4 ช่วงวัยในประเทศไทย

ลักษณะทางประชากร

คนทำงานที่ตกเป็นกลุ่มตัวอย่างกำลังทำงานอยู่ในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนทั่วประเทศ มีจำนวนทั้งสิ้น 21,039 คน เป็นผู้ขายร้อยละ 51.7 มากกว่าผู้หญิง คือ ร้อยละ 48.3 เมื่อแยกย่อยตาม 4 ช่วงวัย พบว่าเป็นวัยสร้างงานมากที่สุดร้อยละ 41.0 รองลงมาร้อยละ 34.6 เป็นวัยเสริมงาน กลุ่มถัดไปร้อยละ 20.6 เป็นวัยผู้สูงอายุน้อยที่สุดร้อยละ 3.8 เป็นวัยสนับสนุนงาน กลุ่มนี้มีน้อยที่สุดในองค์กร อย่างไรก็ตาม เมื่อจำแนกตามกลุ่มวัย พบว่า คนทำงานชาย เป็นกลุ่มวัยสร้างงานสูงที่สุด คือ ร้อยละ 39.1 ในทำนองเดียวกัน คนทำงานก็เป็นกลุ่มวัยสร้างงานมากที่สุด คือ ร้อยละ 43.1 การที่กลุ่มคนทำงานทั้งชายและหญิงอยู่ในวัยสร้างงานมากที่สุด นับเป็นโอกาสดีที่ฐานทรัพยากรบุคคลกลุ่มใหญ่เป็นกลุ่มที่อยู่ในวัยสร้างของการสร้างความก้าวหน้ามั่นคงและมั่นคงให้กับองค์กร

ลักษณะทางสังคม

เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาสูงสุดของคนทำงานในภาพรวมพบว่า ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 40.0 มีการศึกษาสูงสุดอยู่ในระดับอุดมศึกษา รองลงมา เป็นระดับมัธยมศึกษาร้อยละ 33.0 และระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าร้อยละ 27.0 ตามลำดับ เมื่อแยกตามกลุ่มคนทำงาน ในระดับอุดมศึกษาพบว่า เป็นวัยสร้างงานร้อยละ 46.8 และวัยเสริมงาน ร้อยละ 32.7 ในทำนองเดียวกัน ระดับมัธยมศึกษา เป็นวัยสร้างงานมากที่สุด คือ ร้อยละ 42.6 รองลงมาเป็นผู้สูงอายุน้อยร้อยละ 28.9 และกลุ่มเสริมงานร้อยละ 27.2 ขณะที่ ระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่าร้อยละ 46.6 เป็นวัยเสริมงาน และร้อยละ 30.6 เป็นวัยสร้างงาน จึงเห็นได้อย่างชัดเจนว่า วัยสร้างงานและวัยเสริมงาน มีระดับการศึกษาสูงสุดที่หลากหลาย

สำหรับสถานภาพสมรสที่เป็นโสด ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 44.3 เป็นผู้สูงอายุน้อย รองลงมาร้อยละ 40.7 เป็นวัยสร้างงานที่แต่งงานและอยู่ด้วยกัน ร้อยละ 42.6 เป็นวัยเสริมงาน รองลงมาร้อยละ 41.6 เป็นวัยสร้างงาน ขณะที่แต่งงานแต่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน ร้อยละ 46.4 เป็นวัยสร้างงาน และร้อยละ 41.6 วัยเสริมงาน อย่างไรก็ตาม การอยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงาน นับเป็นวัฒนธรรมใหม่ที่สังคมไทยเริ่มยอมรับ พบว่า ร้อยละ 44.2 เป็นวัยสร้างงาน และร้อยละ 33.2 เป็นผู้สูงอายุน้อย ที่น่าวิตก คือ การหย่า แยกทาง หรือเลิกกัน ซึ่งดูเหมือนเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมไทย พบเป็นวัยเสริมงานถึงร้อยละ 45.1 ขณะที่เป็นผู้สร้างงานร้อยละ 41.6 ซึ่งเป็นสัดส่วนที่สูงมากในกลุ่มหม้าย พบร้อยละ 62.0 เป็นวัยเสริมงาน รองลงมาเป็นผู้สนับสนุนงานร้อยละ 21.6

ลักษณะทางเศรษฐกิจ

พิจารณาทางด้านเศรษฐกิจ พบว่า รายได้มากกว่า 30,000 บาทต่อเดือน เป็นกลุ่มเสริมงาน ร้อยละ 68.8 ขณะที่รายได้ 15,000 บาทขึ้นไป แต่ไม่เกิน 30,000 บาท ต่อเดือน ส่วนใหญ่หรือร้อยละ 54.0 เป็นวัยสร้างงาน สำหรับรายได้ไม่เกิน 15,000 บาทต่อเดือน ร้อยละ 39.7 เป็นวัยสร้างงาน ร้อยละ 29.9 เป็นวัยเสริมงาน และร้อยละ 25.6 เป็นผู้สูงอายุน้อย ในขณะเดียวกัน สถานภาพการจ้างงาน พบว่า รูปแบบคล้ายคลึงกัน

คือ สถานภาพการจ้างงานทั้งประจำ ตามสัญญาจ้างรายวัน และบางช่วงเวลาหรือจ้างเหมา วัยสร้างงาน จะเป็นกลุ่มที่มีสัดส่วนสูงที่สุดเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่นๆ (ดูตาราง 2 และตาราง 3)

ตาราง 2 จำนวนและร้อยละของคนทำงาน จำแนกตามกลุ่มอายุ

ปัจจัยด้านประชากร	จำนวน (n=21,039)	ร้อยละ (100.0)
อายุ		
วัยสู้งาน อายุ 15-29 ปี	4,332	20.6
วัยสร้างงาน อายุ 30-44 ปี	8,636	41.0
วัยเสริมงาน อายุ 45-59 ปี	7,282	34.6
วัยสนับสนุนงาน อายุ 60 ปีขึ้นไป	789	3.8

ตาราง 3 จำนวนและร้อยละของคนทำงาน จำแนกตามปัจจัยด้านประชากร

ตัวแปร	รวม	สู้งาน (15 - 29 ปี)	สร้างงาน (30 - 44 ปี)	เสริมงาน (45 - 59 ปี)	สนับสนุนงาน (60 ปีขึ้นไป)
เพศ					
ชาย	51.7 (10,868)	20.9 (2,268)	39.1 (4,251)	35.7 (3,880)	4.3 (469)
หญิง	48.3 (10,171)	20.3 (2,064)	43.1 (4,385)	33.5 (3,402)	3.1 (1.5)
ระดับการศึกษาสูงสุด					
ประถมศึกษาและต่ำกว่า	27.0 (5,671)	12.2 (694)	30.6 (1,733)	46.6 (2,642)	10.6 (602)
มัธยมศึกษา	33.0 (6,939)	28.9 (2,003)	42.6 (2,957)	27.2 (1,888)	1.3 (91)
อุดมศึกษา	40.0 (8,429)	19.4 (1,635)	46.8 (3,946)	32.7 (2,752)	1.1 (96)
สถานภาพสมรส					
โสด	26.0 (5,481)	44.3 (2,428)	40.7 (2,231)	13.9 (764)	1.1 (58)
แต่งงานและอยู่ร่วมกัน	49.2 (10,347)	11.6 (1,204)	41.6 (4,302)	42.6 (4,409)	4.2 (432)
แต่งงานแต่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	9.1 (1,916)	9.7 (185)	46.4 (890)	41.6 (797)	2.3 (44)
อยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงาน	5.6 (1,170)	33.2 (389)	44.2 (517)	20.1 (235)	2.5 (29)

ตัวแปร	รวม	สู้งาน (15 - 29 ปี)	สร้างงาน (30 - 44 ปี)	เสริมงาน (45 - 59 ปี)	สนับสนุนงาน (60 ปีขึ้นไป)
หม้าย	3.3 (703)	1.6 (11)	14.8 (104)	62.0 (436)	21.6 (152)
หย่า/แยกทาง/เลิกกัน	6.8 (1,422)	8.1 (115)	41.6 (592)	45.1 (641)	5.2 (74)
รายได้ต่อเดือน					
ไม่เกิน 15,000 บาท	65.7 (13,834)	25.6 (3,547)	39.7 (5,484)	29.9 (4,134)	4.8 (669)
15,001 - 30,000 บาท	21.3 (4,478)	16.5 (738)	54.0 (2,418)	28.4 (1,272)	1.1 (50)
30,000 บาทขึ้นไป	13.0 (2,727)	1.7 (47)	26.9 (734)	68.8 (1,876)	2.6 (70)
สถานภาพการจ้างงาน					
ประจำ	56.7 (11,941)	16.8 (2,005)	42.2 (5,037)	38.6 (4,614)	2.4 (285)
ตามสัญญาจ้าง	12.1 (2,545)	25.8 (657)	44.9 (1,143)	26.0 (661)	3.3 (84)
รายวัน	25.9 (5,446)	26.8 (1,458)	38.1 (2,075)	29.5 (1,607)	5.6 (306)
บางช่วงเวลา/จ้างเหมา/ ตามผลงาน	5.3 (1,107)	19.2 (212)	34.4 (381)	36.1 (400)	10.3 (114)

การค้นพบสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวคนทำงาน 4 ช่วงวัย

สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของการศึกษานี้ เป็นประเด็นเกี่ยวกับการทำงานโดยเฉลี่ยต่อวันในหนึ่งสัปดาห์ การทำงานโดยเฉลี่ยวันละกี่ชั่วโมง การได้พักผ่อนโดยเฉลี่ย (ไม่รวมการนอนหลับตอนกลางคืน) กี่ชั่วโมงต่อวัน ความยืดหยุ่นในการทำงาน และการทำงานตรงตามวุฒิการศึกษา และตัวชี้วัดในมิติครอบครัวซึ่งเป็นข้อคำถามเกี่ยวกับความสุขโดยรวมกับครอบครัว

สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงาน 4 ช่วงวัย เป็นอย่างไร

เมื่อจำแนกรายด้านของสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย พบว่าคนทำงานใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในที่ทำงาน 5-6 วัน โดยมีจำนวนชั่วโมงทำงานเฉลี่ย 6-8 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งเมื่อคิดเป็นชั่วโมงแล้ว คนทำงานกลุ่มนี้ มีชั่วโมงทำงานเป็นไปตามที่กฎหมายแรงงานกำหนด คือ ไม่เกิน 8 ชั่วโมงต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 81.9 รองลงมาคือ ทำงานวันละ 9-10 ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ 12.4

3 ใน 4 ของคนทำงานมีชั่วโมงการพักผ่อนที่นอกเหนือจากการนอนหลับปกติ อยู่ 1-2 ชั่วโมง ซึ่งถือว่า มีเวลาพักผ่อนค่อนข้างน้อย คิดเป็นร้อยละ 37.6 และเป็นที่น่าสังเกตอย่างยิ่งว่า คนทำงานเกือบครึ่งหนึ่งของ

ทั้งหมดได้งานที่ไม่ตรงหรือมีความเกี่ยวข้องน้อยมากกับวุฒิการศึกษาที่เรียนจบมา (ร้อยละ 48.4) นอกจากนี้มากกว่า 1 ใน 3 องค์กรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 43.1) มีความยืดหยุ่นในการทำงาน เช่น สามารถทำงานนอกสถานที่ที่ไม่เข้างานออกงานตามเวลาที่กำหนด หรือแม้กระทั่งเลือกวันหยุดเองได้ (ดูตาราง 4)

ตาราง 4 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามปัจจัยสมดุลงานชีวิตการทำงานของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย

ตัวแปร	รวม	สูงงาน (15 - 29 ปี)	สร้างงาน (30 - 44 ปี)	เสริมงาน (45 - 59 ปี)	สนับสนุนงาน (60 ปีขึ้นไป)
จำนวนวันทำงานต่อสัปดาห์					
ทำงาน 1-2 วัน	0.8 (168)	25.6 (43)	28.0 (47)	34.5 (58)	11.9 (20)
ทำงาน 3-4 วัน	3.1 (659)	17.3 (114)	32.5 (214)	39.3 (259)	10.9 (72)
ทำงาน 5-6 วัน	88.7 (18,658)	20.9 (3,894)	42.1 (7,849)	34.0 (6,354)	3.0 (561)
ทำงาน 7 วัน	77.4 (1,554)	18.1 (281)	33.8 (526)	39.3 (611)	8.8 (136)
จำนวนชั่วโมงทำงานต่อวัน					
น้อยกว่า 6 ชั่วโมง	2.2 (466)	15.2 (71)	28.1 (131)	43.6 (203)	13.1 (61)
6-8 ชั่วโมง	81.9 (17,233)	19.9 (3,433)	41.0 (7,058)	35.5 (6,118)	3.6 (624)
9-10 ชั่วโมง	12.4 (2,595)	25.7 (667)	43.5 (1,129)	28.1 (728)	2.7 (71)
11-12 ชั่วโมง	3.0 (633)	22.6 (143)	44.4 (281)	29.5 (187)	3.5 (22)
มากกว่า 12 ชั่วโมง	0.5 (112)	16.1 (18)	33.0 (37)	41.1 (46)	9.8 (11)
จำนวนชั่วโมงที่พักผ่อนต่อวัน (ไม่รวมการนอนหลับตอนกลางคืน/นอนตามปกติ)					
น้อยกว่า 1 ชั่วโมง	6.9 (1,449)	22.0 (319)	40.3 (584)	33.7 (488)	4.0 (58)
1-2 ชั่วโมง	37.6 (7,905)	20.1 (1,588)	41.6 (3,292)	34.5 (2,728)	3.8 (297)
3-5 ชั่วโมง	27.6 (5,821)	20.7 (1,206)	40.7 (2,371)	34.8 (2,024)	3.8 (220)
6-7 ชั่วโมง	18.6 (3,909)	21.3 (832)	40.6 (1,587)	34.7 (1,355)	3.4 (135)

ตัวแปร	รวม	สูงงาน (15 - 29 ปี)	สร้างงาน (30 - 44 ปี)	เสริมงาน (45 - 59 ปี)	สนับสนุนงาน (60 ปีขึ้นไป)
8 ชั่วโมงขึ้นไป	9.3 (1,955)	19.8 (387)	41.0 (802)	35.1 (687)	4.1 (79)
ทำงานตรงตามวุฒิการศึกษา					
น้อยถึงน้อยที่สุด	48.4 (10,178)	21.9 (2,235)	39.7 (4,038)	33.4 (3,399)	5.0 (506)
ปานกลาง	23.0 (4,835)	22.5 (1,090)	43.5 (2,104)	30.8 (1,488)	3.2 (153)
มากถึงมากที่สุด	28.7 (6,026)	16.7 (1,007)	41.4 (2,494)	39.7 (2,395)	2.2 (130)
มุมมองด้านความยืดหยุ่นในการทำงาน					
น้อยถึงน้อยที่สุด	32.3 (6,803)	23.8 (1,620)	41.4 (2,815)	31.2 (2,122)	3.6 (246)
ปานกลาง	43.1 (9,058)	21.0 (1,904)	42.0 (3,804)	33.5 (3,038)	3.5 (312)
มากถึงมากที่สุด	24.6 (5,178)	15.6 (808)	39.0 (2,017)	41.0 (2,122)	4.4 (231)

ความสุขครอบครัวคนทำงาน 4 ช่วงวัยเป็นอย่างไร

ความสุขครอบครัวคนทำงานประเมินจากความสุขโดยรวมกับครอบครัว พบว่า คนทำงานส่วนใหญ่หรือร้อยละ 76.0 ระบุว่า มีความสุขโดยรวมกับครอบครัวมากถึงมากที่สุด เมื่อจำแนกตามกลุ่มวัย พบว่ากลุ่มวัยที่มีความสุขกับครอบครัวมากที่สุดคือ กลุ่มวัยเสริมงาน คิดเป็นร้อยละ 41.4 (ดูตาราง 5)

ตาราง 5 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามปัจจัยด้านความสุขครอบครัวของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย

ตัวแปร	รวม	สูงงาน (15 - 29 ปี)	สร้างงาน (30 - 44 ปี)	เสริมงาน (45 - 59 ปี)	สนับสนุนงาน (60 ปีขึ้นไป)
ความสุขโดยรวมกับครอบครัว					
ไม่มีความสุข/น้อย	2.1 (435)	23.9 (104)	35.9 (156)	34.5 (150)	5.7 (25)
มีความสุขปานกลาง	21.9 (4,612)	23.0 (1,059)	40.4 (1,862)	32.4 (1,497)	4.2 (194)
มีความสุขมาก/มากที่สุด	76.0 (15,992)	19.8 (3,169)	41.4 (6,618)	35.2 (5,635)	3.6 (570)

ความสัมพันธ์ของสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงานองค์กร ในประเทศไทยกับปัจจัยต่าง ๆ

ในด้านของสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย จากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย สถิติทดสอบที (T-Test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (Analysis of Variance: ANOVA) ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยทางประชากรมีความแตกต่างของค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงานองค์กรในประเทศไทยอย่างมีนัยสำคัญ โดยเพศหญิง สามารถจัดการสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานได้ดีกว่าเพศชาย (ค่าเฉลี่ยในเพศหญิงอยู่ที่ร้อยละ 43.0 ในขณะที่เพศชายอยู่ที่ร้อยละ 41.9)

เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มคนที่มีอายุ 45-59 ปี มีสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานดีกว่ากลุ่มอายุอื่น ๆ รองลงมา ได้แก่ กลุ่มอายุ 30-44 ปี กลุ่มอายุ 15-29 ปี และอายุ 60 ขึ้นไป ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กลุ่มคนทำงานวัยเสริมงานมีค่าคะแนนเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานสูงที่สุด ขณะที่กลุ่มคนทำงานวัยสนับสนุนงานมีค่าคะแนนเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานต่ำที่สุด ระดับการศึกษาสูงสุด แสดงให้เห็นว่า ยิ่งได้มีระดับการศึกษาที่สูงขึ้นจะทำให้มีสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยระดับอุดมศึกษาจะมีค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานสูงที่สุด (ร้อยละ 47.2) รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษา ประถมศึกษาและต่ำกว่า (ร้อยละ 40.2 และ 38.0 ตามลำดับ) และรายได้ก็เช่นเดียวกัน เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานที่เพิ่มมากขึ้นตามจำนวนรายได้ที่เพิ่มขึ้น โดยพบว่า กลุ่มคนทำงานที่มีรายได้ 30,001 บาทขึ้นไป มีสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานดีที่สุดในกลุ่ม โดยมีความเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 51.1

สถานภาพสมรส พบว่า คนทำงานที่แต่งงานแต่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน มีค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานดีที่สุดในกลุ่ม รองลงมาคือ สถานภาพโสด เป็นที่น่าสังเกตว่า การมีชีวิตอยู่คนเดียว อาจจะเป็นสาเหตุที่ทำให้มีการบริหารจัดการได้ง่ายและคล่องตัวขึ้น ส่วนงานประจำ เป็นสถานภาพการจ้างงานที่มีค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานดีที่สุดในกลุ่ม รองลงมา คือ ตามสัญญาจ้าง บางช่วงเวลา จ้างเหมา ตามผลงาน ตามลำดับ (45.1, 42.2, 39.3 และ 37.4 ตามลำดับ) (ดูตาราง 6)

ตาราง 6 ผลการวิเคราะห์ระดับสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย จำแนกตามปัจจัยทางประชากร โดยใช้สถิติทดสอบที (T-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (Analysis of Variance: ANOVA)

ปัจจัยทางประชากร	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	สถิติทดสอบ
เพศ				
ชาย	10,868	41.9	10.99	T-test = -7.348
หญิง	10,171	43.0	11.51	Sig = 0.000
รวม	21,039			

ปัจจัยทางประชากร	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	สถิติทดสอบ
อายุ				
อายุ 15-29 ปี	4,332	41.2	11.01	
อายุ 30-44 ปี	8,636	42.5	11.08	F - test = 1550.5
อายุ 45-59 ปี	7,282	43.3	11.52	Sig = 0.000
อายุ 60 ปีขึ้นไป	789	40.4	11.40	
รวม	21,039			
ระดับการศึกษาสูงสุด				
ประถมศึกษาและต่ำกว่า	5,671	38.0	10.19	
มัธยมศึกษา	6,939	40.2	10.18	F - test = 557.693
อุดมศึกษา	8,429	47.3	10.99	Sig = 0.000
รวม	21,039			
สถานภาพสมรส				
โสด	5,481	42.9	11.20	
แต่งงานและอยู่ร่วมกัน	10,347	42.4	11.27	
แต่งงานแต่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	1,916	44.7	11.48	F - test = 48.504
อยู่ด้วยกันโดยไม่ได้แต่งงาน	1,170	38.8	10.16	Sig = 0.000
หม้าย	703	41.7	11.44	
หย่า/แยกทาง/เลิกกัน	1,422	40.9	11.00	
รวม	21,039			
รายได้ต่อเดือน				
ไม่เกิน 15,000 บาท	13,834	39.6	10.42	
15,001 - 30,000 บาท	4,478	46.0	10.64	F - test = 1,720.485
30,001 บาทขึ้นไป	2,727	51.1	10.19	Sig = 0.000
รวม	21,039			
สถานภาพการจ้างงาน				
ประจำ	11,941	45.1	11.10	
ตามสัญญาจ้าง	2,545	42.2	10.22	
รายวัน	5,446	37.4	10.23	F - test = 662.035
บางช่วงเวลา/จ้าง เหมา/ตามผลงาน	1,107	39.3	10.94	Sig = 0.000
รวม	21,039			

เมื่อพิจารณาตัวชี้วัดด้านครอบครัว พบว่า เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ เมื่อความสุขโดยรวมกับครอบครัว

อยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด จะทำให้ค่าเฉลี่ยของสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานดีที่สุดในเช่นกัน (ดูตาราง 7)

ตาราง 7 ผลการวิเคราะห์ระดับสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย จำแนกตามปัจจัยด้านครอบครัว โดยใช้สถิติทดสอบที (T-test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (Analysis of Variance: ANOVA)

ปัจจัยด้านครอบครัว	จำนวน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	สถิติทดสอบ
ความสุขโดยรวมกับครอบครัว				
ไม่มีความสุข/น้อย	435	39.6	11.08	F-test = 89.922 Sig = 0.000
มีความสุขปานกลาง	4,612	40.2	10.38	
มีความสุขมาก/มากที่สุด	15,992	43.2	11.41	
รวม	21,039			

สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวของคนทำงาน 4 ช่วงวัย ในประเทศไทย

จากตาราง 8 แสดงค่าเฉลี่ยของคะแนนสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและมีความสุขครอบครัว เมื่อจำแนกตามกลุ่มอายุ พบว่า วัยเสริมงาน ที่มีอายุระหว่าง 45-59 ปี มีค่าเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและมีความสุขครอบครัวสูงที่สุด (ร้อยละ 43.3) รองลงมาคือ วัยสร้างงาน ที่มีช่วงอายุระหว่าง 30-44 ปี คิดเป็นร้อยละ 42.5 และกลุ่มคนสู้งาน ที่มีช่วงอายุระหว่าง 15-29 ปี คิดเป็นร้อยละ 41.2 ตามลำดับ เป็นที่น่าสังเกตว่า วัยสนับสนุนงานที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ได้ค่าคะแนนเฉลี่ยสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและครอบครัวต่ำที่สุด (ร้อยละ 40.4)

ตาราง 8 ค่าเฉลี่ยของคะแนนสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและมีความสุขครอบครัว จำแนกตามกลุ่มอายุ

กลุ่มอายุ	ความสุขโดยรวมกับครอบครัว	สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน
วัยสู้งาน 15-29 ปี	ไม่มีความสุข/น้อย	40.2
	มีความสุขปานกลาง	39.4
	มีความสุขมาก/มากที่สุด	41.9
	รวม	41.2
วัยสร้างงาน 30-44 ปี	ไม่มีความสุข/น้อย	39.3
	มีความสุขปานกลาง	40.6
	มีความสุขมาก/มากที่สุด	43.1
	รวม	42.5

กลุ่มอายุ	ความสุขโดยรวมกับครอบครัว	สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน
วัยเสริมงาน 45 - 59 ปี	ไม่มีความสุข/น้อย	39.6
	มีความสุขปานกลาง	40.6
	มีความสุขมาก/มากที่สุด	44.1
	รวม	43.3
วัยสนับสนุนงาน 60 ปีขึ้นไป	ไม่มีความสุข/น้อย	37.8
	มีความสุขปานกลาง	37.7
	มีความสุขมาก/มากที่สุด	41.5
	รวม	40.4
ภาพรวม	ไม่มีความสุข/น้อย	39.6
	มีความสุขปานกลาง	40.2
	มีความสุขมาก/มากที่สุด	43.2
	รวม	42.4

บทสรุปใจย่อกำทายสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน และความสุขครอบครัวคนทำงาน 4 ช่วงวัย

คนทำงานในทุกช่วงวัย เป็นกลุ่มประชากรที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านประชากร การขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ การพัฒนาสภาพแวดล้อมทางสังคมและการเมือง รวมไปถึงการสร้างผลงาน และผลกำไรให้กับองค์กร จึงเป็นสิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญและพัฒนาสร้างเสริมการมีคุณภาพชีวิตที่ดี สมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน รวมถึงความสุขครอบครัวบุคลากรขององค์กร

อย่างไรก็ตาม แต่ละช่วงวัยของคนทำงานองค์กร มีมุมมอง ทักษะคิด และพฤติกรรมการทำงานของคนแต่ละช่วงวัยแตกต่างกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจถึงความแตกต่างดังกล่าวเพื่อนำไปพัฒนาศักยภาพของคนทำงานแต่ละช่วงวัยอย่างเหมาะสมกับการดำเนินวิถีชีวิตทั้งของตนเอง ครอบครัว และองค์กร ส่งผลต่อการขับเคลื่อนองค์กรและประเทศไทยไปข้างหน้าอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

บทสรุปจากการศึกษานี้ ชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญเกี่ยวกับสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานและมีความสุขครอบครัวอยู่หลายประการ ประการแรกคือ 4 ช่วงวัยของคนทำงานองค์กรในประเทศไทย มีสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานที่แตกต่างกัน โดยวัยเสริมงาน (ช่วงอายุ 45 - 59 ปี) เป็นกลุ่มที่มีสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงาน และความสุขครอบครัวที่สูงที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มวัยใกล้เกษียณที่มีความพร้อมในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ชีวิต การทำงาน การบริหารจัดการ และศักยภาพในการทำงานการใช้ชีวิต ต่อมาคือ วัยสร้างงาน (ช่วงอายุ 30 - 44 ปี) เป็นคนวัยทำงานหนุ่มสาว ที่มีความสุขและสามารถจัดการสมดุระหว่างชีวิตกับการทำงานได้ รองลงมาคือ คือ วัยสู้งาน (ช่วงอายุ 15 - 29 ปี) เป็นกลุ่มหน้าใหม่ในสังคมการทำงาน ที่มีช่วงอายุอยู่ในระหว่างการปรับตัว ค้นหาตัวเอง และมีรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตที่เป็นไปตามสมัยนิยม อันดับท้ายที่สุดคือ วัยสนับสนุนงาน (ช่วงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) เป็นวัยเกษียณอายุงานแล้ว แต่ยังมีภาระงานหรือเป็นที่ปรึกษา

ให้กับองค์กรหรือหน่วยงานอยู่ ช่วงวัยนี้ มีสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขครอบครัวต่ำที่สุด ถึงแม้ว่าจะมีประสบการณ์การทำงานและการใช้ชีวิตที่มากกว่ากลุ่มอื่นแต่ด้วยอายุที่มากขึ้น ปัจจัยเหล่านี้มีผลทำให้การจัดการสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานและความสุขของครอบครัวน้อยลงไปด้วย

การค้นพบประเด็นต่าง ๆ เป็นประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจคนทำงานในแต่ละช่วงวัย เพื่อช่วยให้คนทำงาน และองค์กร ไม่ว่าจะอยู่ในองค์กรภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ได้ตื่นตัวและให้ความสำคัญกับการพัฒนาสร้างเสริมและเพิ่มความสามารถคนทำงานในการจัดสรรเวลาแต่ละวัน ให้ดำเนินไปพร้อมกันอย่างสมดุลสมผล นอกจากนี้ องค์กรในทุกภาคส่วน ควรส่งเสริมสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงานของบุคลากรในองค์กรให้มีความสมดุลด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นภาระงานที่เหมาะสม เพื่อเป็นการแบ่งเวลาให้พนักงานได้ใช้เวลากับครอบครัวอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล องค์กรชาวจีนฉลาดที่ต้องการเป็นองค์กรแห่งความก้าวหน้าอยู่เสมอต้องให้ความสำคัญกับสร้างเสริม การบริหารเวลา (time management) ให้คนทำงานทุกกลุ่มช่วงวัย มีทักษะในการบริหารเวลา สามารถวางแผนจัดเรียงลำดับความสำคัญ แบ่งเวลาตารางการใช้ชีวิตประจำวัน จัดสรรเวลาพักผ่อน คนทำงานทุกช่วงวัยที่มีทักษะการบริหารจัดการเวลา จะทำงานด้วยความเป็นมืออาชีพ จัดการงานทุกงานในแต่ละวันได้ง่ายขึ้น มีเวลาในชีวิตเพิ่มมากขึ้น การจัดการสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน ความสุขครอบครัว และความสุขตนเอง ข้อสำคัญที่สุด ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นในประเด็น สมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน ครอบครัว และสังคมส่วนตัวของคนทำงาน เพื่อใช้เป็นข้อเสนอแนะรัฐบาลในการปรับนโยบายให้รับมือกับสถานการณ์ยุคใหม่ที่คนทำงานมีความต้องการให้เกิด สมดุลระหว่างชีวิตการทำงาน ครอบครัว และชีวิตส่วนตัว เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาสร้างเสริมทรัพยากรและเพิ่มผลิตภาพให้ประเทศชาติอย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการจัดหางาน. (2552). รายงานผลการวิจัย เรื่อง สาเหตุการลาออกจากงานของผู้ประกันตนที่ขึ้นทะเบียนขอรับประโยชน์ทดแทน กรณีว่างงาน ช่วงวันที่ 1 พฤษภาคม-16 กรกฎาคม 2552 . กรุงเทพมหานคร: กรมจัดหางาน.
- ศิริวัศสร วงศ์ทองดี. (2552). การสร้างสมดุลระหว่างชีวิตกับการทำงาน (Work-life balance and work-life balance effectiveness). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตำรวจ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ.
- ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ. (2556). *คุณภาพชีวิต การทำงาน และความสุข*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ. (2561). *ผลการสำรวจความสุขคนทำงาน (ในองค์กร) ปี 2560*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สุภาพคนไทย. (2559). *ตายดีในวิถีที่เลือกได้*. นครปฐม: พิมพ์ครั้งที่ 1 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Eagle, B. W., Miles, E.W., & Icenogle, M.L. (1997). Interrole conflicts and the permeability of work and family domains: Are there gender differences? *Journal of Vocational Behavior*, 168-184.
- Idrovo Carlier, S., Grau Grau, M., & Leon Llorente, C. (2012). Comparing work-life balance in Spanish and Latin-American countries. *European Journal of Training and Development*, 36(2/3), 286-307. Retrieved from <https://doi.org/10.1108/03090591211204751>. doi:10.1108/03090591211204751
- Jacquelyn, S. (2014, January). *Why your top talent is leaving in 2014, and what it'll take to retain them*. Retrieved from <https://www.forbes.com/sites/kathryndill/2014/09/18/one-in-five-workers-has-left-their-job-because-of-bullying>
- Lockwood, N. R. (2003). Work/life balance: Challenges and solutions. *Society for Human Resource Management*, 6.
- Prasad, V. (2012). Work-life balance among human resources, emerging trends in select corporate businesses in india and abroad-a study. *Internacional Journal of Research in Commerce and Management*.
- Zedeck S., & Mosier KL. (1990). *Work in the family and employing organization*. *American Psychologist*, 45(2), 240-251.

ผู้หญิงยุคใหม่ ทำไมจึงออกจากงานมาเลี้ยงลูก

กัญญาพัชร สุทธิเกษม¹ และ รินา ต๊ะดี²

บทคัดย่อ

สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การเลี้ยงดูบุตรในปัจจุบันจึงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เนื่องจากขาดคนช่วยดูแลบุตร และพ่อแม่ต่างให้ความสำคัญกับพัฒนาการของบุตรมากขึ้น ทำให้ผู้หญิงจำนวนหนึ่งตัดสินใจลาออกจากงานเมื่อมีบุตร การตัดสินใจดังกล่าวส่งผลกระทบต่อกำลังแรงงานในภาพรวม และยังมีส่งผลกระทบต่อผู้หญิงในระดับบุคคลในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสุขภาพจิต เป็นต้น บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงลาออกจากงานมาดูแลบุตร และเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การส่งเสริมให้ครอบครัวที่มีบุตรมีทางเลือกและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพผ่านการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ และการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้หญิงที่มีบุตรแล้ว และข้อมูลที่สืบค้นจากสื่อสังคมออนไลน์ Facebook (8 กระทั่งสาธารณะในช่วงปี 2560-2561) และ Pantip (ปี 2558-2560) ที่มีความเกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้แม่ตัดสินใจลาออกจากงานมาดูแลบุตร ได้แก่ ปัจจัยเรื่องลูกและครอบครัว (การได้อยู่กับลูกและครอบครัว) ปัจจัยด้านรายได้ (รายได้ของครัวเรือน รายได้ของตนเอง) ปัจจัยด้านคู่สมรส (ความคิดเห็นของสามี ความสัมพันธ์กับคู่สมรสในเชิงบวก) ปัจจัยด้านครอบครัว (ความคิดเห็นของครอบครัวตัวเอง ครอบครัวสามี) ปัจจัยเรื่องผู้ดูแลบุตร (ขาดคนผู้ดูแลบุตร พี่เลี้ยง สถานเลี้ยงเด็ก) และปัจจัยด้านการทำงาน (ความกดดันจากนายจ้างหรือที่ทำงาน ลักษณะงานไม่เอื้อต่อการเลี้ยงลูก) การกำหนดมาตรฐานการความยืดหยุ่นในการทำงานของผู้มีบุตร และการลงทุนขยายศูนย์ดูแลเด็กเล็กที่มีคุณภาพ ทั้งถึง และเท่าเทียม โดยเฉพาะในเมืองที่เป็นครอบครัวเดี่ยวขาดผู้ดูแลบุตร จะช่วยให้ครอบครัวมีทางเลือกมากขึ้นและผู้หญิงอาจจะไม่ตัดสินใจลาออกจากงานเมื่อมีบุตร

คำสำคัญ: ผู้หญิงยุคใหม่ ผู้หญิงที่มีบุตร แม่เต็มเวลา บทบาททางเพศ สมดุลการทำงานและครอบครัว

^{1,2} นักวิจัย สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

21st century women: Why they quit to become full-time moms

Kanyapat Suttikasem¹ and Reena Tadee²

Abstract

Compared to the past, more Thais live in nuclear families and fewer Thais live in extended families. This change in living arrangements has resulted in changes in how children are cared for. With the lack of help with child care from the extended family and with more parents prioritizing children's development, some women decide to leave their jobs to become full-time mothers. These decisions do not only have an impact on the labor force as a whole, but they also have economic, social and psychological effects on these women. This paper aims to identify factors affecting the decisions of women to resign from jobs to take care of their children. The paper also aims to propose policy recommendations that would allow families, especially women with children, to have more options regarding their careers and child care. To achieve these aims, this paper used qualitative research methods. We reviewed existing literature and conducted in-depth interviews with women who have children. We also gathered data from discussions on related issues from the most popular online social media in Thailand-Facebook (8 public posts in 2017-2018) and Pantip (posts during 2015-2017). We found that factors that affect mothers' decisions to leave employment to become full time mothers include children and family (being with children and family), income (household and individual income), spouse (spouse's opinion and positive relationship with the spouse), others' opinions (opinion of spouse's and own family members), child care helpers (availability of child care helpers, nannies, or day care centers/nurseries), and work related factors (pressure from boss/work, unaccommodating working conditions). We propose policies that 1) allow flexibility at work for families with children and 2) investment in more day care centers or nurseries to allow families to have more options in balancing their work and family life. With these measures, women with children may not need to resign from work to care for their children.

Keywords: 21st century women, full-time mom, child care helpers, gender role, family and work-life balance

---

^{1,2} Researcher, Institute for Population and Social Research, Mahidol University

ที่มาและความสำคัญ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและเศรษฐกิจ ส่งผลให้ขนาดของครัวเรือนในประเทศไทยมีขนาดเล็กลง แต่มีรูปแบบครอบครัวที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ครอบครัวเดี่ยวหลายรูปแบบ อาทิ ครอบครัวพ่อ/แม่เลี้ยงเดี่ยว ครอบครัวที่อยู่คนเดียว ครอบครัวข้ามรุ่น ครอบครัวแห่งกลางที่ผู้สูงอายุอาศัยกับหลานโดยไม่มีคนวัยทำงานอยู่ด้วย รวมไปถึงครอบครัวที่สามารภรยาอยู่ด้วยกันโดยไม่มีบุตร เป็นต้น ทิศนคติในการสร้างครอบครัวของชายหญิงในปัจจุบันกลายเป็นทางเลือกของแต่ละบุคคลตามที่ตนเองปรารถนา โดยพิจารณาจากการศึกษา โอกาสในการทำงาน และเศรษฐกิจ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ, 2558) รูปแบบครอบครัวที่เปลี่ยนไปส่งผลต่อผู้หญิงในด้านบทบาทหน้าที่ต่อครอบครัวอย่างมาก

นอกจากผู้หญิงจะมีบทบาทในการสร้างครอบครัวแล้ว เมื่อเป็นแม่ก็รับหน้าที่ในการดูแลลูกมากกว่าสามีจากการศึกษาเรื่อง เมื่องานรัดตัว จะสร้างครอบครัวได้อย่างไร ของมนสิการ กาญจนะจิตรา และคณะ (2560) พบว่า แม้มบทบาททางเพศในครอบครัวไทยปัจจุบันจะดีขึ้น แต่ก็ยังไม่เท่าเทียม เพราะแม้ว่าครอบครัวที่แต่งงานมีบุตรแล้ว ฝ่ายชายจะช่วยเหลือผู้หญิงในการทำงานบ้านและเลี้ยงบุตร แต่ในทางปฏิบัติ ผู้หญิงยังต้องทำหน้าที่หลักในการเลี้ยงบุตรมากกว่าผู้ชาย อีกทั้งต้องทำงานนอกบ้านด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาในประเทศอังกฤษ (Bright Horizons Family Solutions, 2017) ที่พบว่า ผู้ชายใช้เวลาเฉลี่ย 16 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในการทำงานในการดูแลครอบครัวรวมถึงดูแลบุตร ซักกรีต และทำความสะอาดบ้าน เปรียบเทียบกับผู้หญิงที่ใช้เวลาถึง 26 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ดังนั้นครัวเรือนที่มีบุตรจึงจำเป็นต้องหาตัวช่วยในการเลี้ยงดูบุตร เช่น ให้นุ่ย่าตายายหรือญาติช่วยเลี้ยง

การศึกษาในอังกฤษ (Bright Horizons Family Solutions, 2017) พบว่า การฝากให้นุ่ย่าตายายเลี้ยงเป็นรูปแบบปกติของพ่อแม่ที่ไม่สามารถดูแลลูกเองเพราะต้องทำงาน ร้อยละ 41 ของพ่อแม่ใช้รูปแบบนี้ โดยพบว่า ร้อยละ 56 ฝากลูกให้นุ่ย่าตายายเลี้ยงหลายชั่วโมงต่อสัปดาห์ ร้อยละ 29 ที่ทดลองฝากให้นุ่ย่าตายายดูแล และ ร้อยละ 14 ที่ฝากลูกเป็นครั้งคราว เช่น ฝากให้นุ่ย่าตายายไปรับเด็กจากโรงเรียน ครอบครัวที่ไม่ใช้บริการของสถานเลี้ยงเด็ก เหตุผลเพราะว่ามีพ่อหรือแม่ที่อยู่บ้านช่วยดูแลบุตร ดังนั้นนุ่ย่าตายายจึงมีบทบาทสำคัญในการแบ่งเบาภาระของแม่ในการดูแลเด็กในหลายครอบครัว แต่กรณีนี้ที่ครอบครัวเดี่ยว ไม่มีญาติอยู่ใกล้เคียงจำเป็นต้องจ้างพี่เลี้ยงเด็ก หรือใช้บริการสถานเลี้ยงเด็กซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูงและไม่ตอบเจ็ยในการส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก แม่หลายคนจึงยอมเสียสละออกจากงานมาดูแลบุตรด้วยตัวเอง

การที่ผู้หญิงมีบุตรตัดสินใจลาออกจากงานมาดูแลบุตร ส่งผลกระทบทั้งต่อตลาดแรงงานในภาพรวม และต่อผู้หญิงเอง ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม (Boeckmann, Misra, & Budig, 2015) โอกาสก้าวหน้าในหน้าที่การงาน การขาดรายได้ในระยะยาว (Parker, 2015) รวมถึงความลำบากในการกลับไปทำงานใหม่ นอกจากนี้ยังต้องเผชิญกับปัญหาสุขภาพจิต ความเครียด การขาดรายได้ และปัญหาสัมพันธภาพในครอบครัว การศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจลาออกจากงานมาเลี้ยงบุตรของผู้หญิงในเชิงลึกจะเชื่อมโยงไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการสนับสนุนและช่วยเหลือครอบครัวและผู้หญิงที่มีบุตรให้มีทางเลือกมากขึ้น และลดผลกระทบที่เกิดในภาพรวมและระดับบุคคล

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงลาออกจากการมาดูแลบุตร
2. เพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การส่งเสริมให้ครอบครัวที่มีบุตรมีทางเลือกในการเลี้ยงดูบุตรโดยไม่จำเป็นต้องลาออกจากการงาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้ใช้ข้อมูลจากโครงการวิจัย “การปรับวิธีการทำงานของครอบครัวเมื่อมีบุตร: การศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้ข้อมูลสื่อสังคมออนไลน์” ภายใต้ชุดโครงการ “การดูแลครอบครัวเปราะบางในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างประชากรและสังคมไทย” ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่ใช้ข้อมูลจาก 1) การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ 2) ข้อมูลจากสื่อสังคม (social media) จากเว็บไซต์ Pantip ที่เกี่ยวข้อง ในปี 2558 2559 และ 2560 และ Facebook ปี 2560-2561 และ 3) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้หญิงที่แต่งงานและมีบุตรแล้ว จำนวน 23 คน ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล การศึกษานี้ใช้โปรแกรมการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Nvivo) เพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา (descriptive analysis)

การรวบรวมข้อมูลจากสื่อสังคมออนไลน์จาก Pantip ดำเนินการโดยสืบค้นด้วยคำสำคัญ (keyword) ที่เกี่ยวข้อง และรวบรวมข้อความในกระทู้มาจำนวน 4,733 กระทู้ ส่วน Facebook เนื่องจากมีฐานข้อมูลขนาดใหญ่ จึงเลือกกระทู้ที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูบุตรที่ได้รับความนิยมในช่วง 1 ปีที่ก่อนเริ่มต้นการศึกษา (ปี 2560-2561) จำนวน 8 กระทู้ แล้วจึงคัดเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนวิธีการทำงานของผู้หญิงเฉพาะกลุ่มที่ลาออกจากการมาเลี้ยงดูบุตรเท่านั้น ได้ข้อความจาก Pantip 1,555 ข้อความ แบ่งเป็นข้อความที่ได้จากต้นกระทู้จำนวน 322 ข้อความ ข้อความแสดงความคิดเห็นจำนวน 1,002 ข้อความ และข้อความตอบกลับความคิดเห็นอีกจำนวน 231 ข้อความ และ Facebook 246 ข้อความ

ข้อความจากสื่อสังคมออนไลน์ทั้งหมดถูกนำมาจัดกลุ่มจำแนกตามบัญชีผู้ใช้ที่ทำการโพสต์พบผู้หญิงที่ไม่ทำงาน คือ ออกจากการมาเลี้ยงดู ทั้งหมด 290 บัญชีผู้ใช้ แม่ที่ทำงาน 160 บัญชีผู้ใช้ และที่ไม่ทราบสถานะการทำงาน 92 บัญชีผู้ใช้

ตาราง 1 สถานภาพการทำงานของแม่ตามข้อมูลที่ได้จากการสืบค้นในสื่อสังคมออนไลน์

สถานะการทำงานของผู้หญิง ที่เป็นเจ้าของบัญชีผู้ใช้ ณ วันที่เก็บข้อมูล	จำนวน (บัญชีผู้ใช้)
ไม่ทำงาน	290
ทำงาน	160
ไม่ทราบ	92

ส่วนกลุ่มที่สัมภาษณ์เชิงลึกมีทั้งหมด 23 คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ กลุ่ม 1 กลุ่มแม่ที่ลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกเต็มเวลา ปัจจุบันไม่ได้ทำงานประจำ และไม่มีรายได้จากงานประจำ กลุ่ม 2 กลุ่มแม่ที่เปลี่ยนงาน/อาชีพเนื่องจากมีบุตร ปัจจุบันมีงานทำรวมถึงการช่วยงานในครอบครัว หรือกิจการที่บ้าน กลุ่ม 3 กลุ่มแม่ที่ไม่ได้เปลี่ยนงาน/อาชีพ แต่ได้รับผลกระทบจากการมีบุตร ปัจจุบันยังทำงานอยู่ที่เดิมก่อนคลอดบุตร กลุ่ม 4 กลุ่มแม่ที่เคยออกจากงาน เปลี่ยนงาน/อาชีพ ปัจจุบันบุตรเข้าโรงเรียนแล้ว โดยในกลุ่มที่ 1-3 มีบุตรอายุ 3 เดือน-3 ปี และกลุ่มที่ 4 คือ กลุ่มที่มีบุตรอายุเกิน 3 ปีขึ้นไป แต่ไม่เกิน 15 ปี หรือยังอยู่ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ตาราง 2 ลักษณะกลุ่มตัวอย่างที่สัมภาษณ์

ลักษณะกลุ่มตัวอย่าง	จำนวนตัวอย่าง ที่สัมภาษณ์ (คน)
กลุ่ม 1 กลุ่มแม่ที่ลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกเต็มเวลา ปัจจุบันไม่ได้ทำงานประจำ และไม่มีรายได้จากงานประจำ (มีบุตรอายุ 3 เดือน-3 ปี)	5
กลุ่ม 2 กลุ่มแม่ที่เปลี่ยนงาน/อาชีพเนื่องจากมีบุตร ปัจจุบันมีงานทำรวมถึงการช่วยงานในครอบครัว หรือกิจการที่บ้าน (มีบุตรอายุ 3 เดือน-3 ปี)	5
กลุ่ม 3 กลุ่มแม่ที่ไม่ได้เปลี่ยนงาน/อาชีพ แต่ได้รับผลกระทบจากการมีบุตร ปัจจุบันยังทำงานอยู่ที่เดิมก่อนคลอดบุตร (มีบุตรอายุ 3 เดือน-3 ปี)	7
กลุ่ม 4 กลุ่มแม่ที่เคยออกจากงาน เปลี่ยนงาน/อาชีพ ปัจจุบันบุตรเข้าโรงเรียนแล้ว (มีบุตรอายุมากกว่า 3 ปี แต่ไม่เกิน 15 ปี หรือยังอยู่ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน)	6
รวม	23

การวิเคราะห์ข้อมูล

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษาสาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงที่มีบุตรลาออกจากงานมาเป็นแม่เต็มเวลา บทความนี้จึงเลือกวิเคราะห์ข้อมูลเฉพาะจากแม่ที่ไม่ทำงาน ทั้งจากสื่อสังคมออนไลน์ Facebook และ Pantip จำนวน 290 บัญชีผู้ใช้ และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มแม่ที่ลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกเต็มเวลา ปัจจุบันไม่ได้ทำงานประจำ และไม่มีรายได้จากงานประจำจำนวน 5 รายเท่านั้น

โปรแกรมการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Nvivo) ได้ถูกนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยการลงรหัส (coding) ตามประเด็นย่อยที่เกี่ยวข้อง (sub-theme) จากนั้นจึงนำมาจัดเป็นกลุ่ม (category) ที่เหมาะสมขึ้นเพื่อให้เห็นภาพเชิงลึกที่ชัดเจนมากขึ้น

ข้อจำกัดของการศึกษา

ข้อมูลสื่อสังคมออนไลน์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้อาจไม่สามารถอนุมานไปถึงครอบครัวโดยทั่วไปได้ แต่ครอบคลุมเฉพาะผู้ดูแลบุตรที่ใช้สื่อสังคมออนไลน์เท่านั้น ซึ่งไม่สามารถคาดประมาณจำนวนประชากรได้อย่างชัดเจน เนื่องจากบทความนี้ต้องการศึกษาถึงสาเหตุที่ทำให้แม่ลาออกจากงานมาดูแลบุตร เป้าหมายสำคัญมิได้อยู่ที่การทำข้อสรุปหรือยืนยันแบบจำลอง แต่อยู่ที่การค้นพบประเด็นที่มีความหลากหลายและครอบคลุม ดังนั้นการใช้สื่อสังคมออนไลน์ช่วยทำให้ค้นพบประเด็นที่ไม่อาจพบได้จากการสัมภาษณ์หรือทำแบบสอบถามโดยทั่วไป

ลักษณะสำคัญของสื่อสังคมออนไลน์ คือ การไม่สามารถระบุตัวตนได้ (anonymity) ผู้ใช้จะแสดงตัวตนโดยใช้นามสมมุติ ดังนั้นการวิเคราะห์จึงไม่สามารถระบุหน่วยวิเคราะห์ที่เป็นบุคคลได้ หน่วยวิเคราะห์ของงานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นบัญชีผู้ใช้ ซึ่งผู้ใช้หนึ่งคนอาจมีบัญชีผู้ใช้มากกว่าหนึ่งบัญชี ไม่สามารถระบุข้อมูลพื้นฐานของผู้ใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ เช่น อายุ สถานที่ ได้อย่างชัดเจน

ข้อมูลจากบัญชีผู้ใช้ อาจเป็นเรื่องจริงทั้งหมด หรือเป็นเรื่องจริงบางส่วน หรือไม่ใช่เรื่องจริง แต่ปัจจุบันยังไม่มีเครื่องมือหรือวิธีการเชิงเทคนิคใดที่จะสามารถจำแนกเรื่องแต่งและเรื่องจริงได้ ดังนั้น นักวิจัยวิเคราะห์จากความสมเหตุสมผลของข้อมูล

บททวนวรรณกรรม

ความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าร่วมในตลาดแรงงานของผู้หญิงกับอัตราการเกิดในประเทศแถบยุโรปหลายประเทศได้เปลี่ยนจากเชิงลบเป็นเชิงบวกเมื่อปลายปี 1980 ซึ่งบ่งชี้ว่า ประเทศที่ผู้หญิงได้รับการจ้างงานสูง มักจะมีอัตราการเกิดสูงตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม พบข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างประเทศแถบยุโรปตอนเหนือและตอนใต้ โดยประเทศแถบยุโรปตอนเหนือ (Nordic) และฝรั่งเศสเท่านั้น ที่มีการปรับโครงสร้างการทำงาน (occupational structure) เพื่อสร้างความสมดุลให้กับผู้หญิงที่ทำงานและเลี้ยงลูกไปด้วย ขณะที่ประเทศในแถบยุโรปตอนเหนือ มีสวัสดิการน้อยมากในการสนับสนุนแม่ที่ทำงาน (Billari & Kohler, 2004; Kohler, Billari, & Ortega, 2002)

ความเป็นไปได้ที่จะสร้างความสมดุลระหว่างการทำงานกับการเลี้ยงลูกเกี่ยวข้องกับการปรับโครงสร้างของการทำงานและการบริหารจัดการการทำงานอย่างมาก การเปลี่ยนโครงสร้างการทำงานโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจ้างงานแบบไม่เต็มเวลา (part-time employment) จะเป็นการขยายโอกาสการทำงานของผู้หญิงได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของภาคธุรกิจและบริการ และโอกาสของการทำงานไม่เต็มเวลาไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างเพียงพอและเท่าเทียมกันในประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศทางยุโรปตอนเหนือมีผู้หญิงได้รับโอกาสในการจ้างงานแบบไม่เต็มเวลามากกว่า เนื่องจากระบบงานบริการของยุโรปตอนเหนือได้รับการพัฒนาก้าวหน้า ในขณะที่ประเทศในยุโรปทางตอนใต้ที่มีภาวะเบียดเบียน مزد และไม่มีควมยืดหยุ่นในการจ้างงานแบบไม่เต็มเวลา จึงพบว่าผู้หญิงแต่งงานแล้วที่เลือกทำงานมักจะทำงานแบบเต็มเวลา ซึ่งไม่เหมาะกับการมีบุตรหลายคน (Craig & Mullan, 2011)

การศึกษาจำนวนมากสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างงานไม่เต็มเวลากับการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในตลาดแรงงาน การวิเคราะห์เชิงประจักษ์พบว่า ความเป็นแม่ (เปรียบเทียบกับคนที่ไม่ม่มีลูก) จะลดลงเมื่อแม่เลือกที่จะทำงานเต็มเวลา แต่จะเพิ่มขึ้นเมื่อแม่เลือกที่จะทำงานไม่เต็มเวลาหรือเลือกที่จะอยู่ดูแลบุตรเต็มเวลา หรือเลือกทั้ง 2 อย่าง (Bardasi, 2000) ประเทศที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับงานไม่เต็มเวลามากนัก ผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว จึงถูกกำหนดให้เลือกระหว่างไม่ทำงานเลยหรือทำงานเต็มเวลา ซึ่งเป็นทางเลือกที่สำคัญทั้งคู่

ในความเป็นจริง ผู้หญิงจำนวนมากที่ไม่ได้ทำงานหรือไม่ได้อยู่ในตลาดแรงงานต่างบอกว่า พวกเขาชอบที่จะทำงานไม่เต็มเวลามากกว่า ส่วนกลุ่มที่ทำงานบอกว่า ต้องการงานที่มีจำนวนชั่วโมงการทำงานน้อยแม้ว่าค่าแรงจะต่ำ มากกว่าการทำงานหลายชั่วโมงและได้ค่าแรงมาก การศึกษาในประเทศพัฒนาแล้วที่โอกาสการจ้างงานไม่เต็มเวลาสูง ทำให้อัตราการเกิดของเด็กสูงตามไปด้วย เช่น เนเธอร์แลนด์ เดนมาร์ก สหราชอาณาจักร สวีเดน (Brilli, Boca, & Pronzato, 2016)

ปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงออกจากงานมาเลี้ยงบุตร

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งในและต่างประเทศ พบว่า การตัดสินใจของผู้หญิงเพื่อออกมาเลี้ยงดูบุตรเต็มเวลามีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ ทั้งในด้านเศรษฐกิจภายในครอบครัว ระดับการศึกษาของผู้หญิง จำนวนและอายุของบุตร สมดุลของการทำงานและครอบครัว ค่านิยมของสังคม เช่น การทำหน้าที่ของความเป็นแม่ รวมไปถึงนโยบายการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือรัฐบาล

1. เศรษฐกิจในครัวเรือน

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ถูกอ้างถึงในการศึกษาหลาย ๆ ชิ้นว่า มีส่วนทำให้ผู้หญิงตัดสินใจลาออกจากงานเพื่อดูแลบุตร (Bright Horizons Family Solutions, 2017; Pronzato, 2009; Shafer, 2011) ผู้หญิงที่ให้ความสำคัญและต้องพึ่งพาปัจจัยทางการเงินมาก จะกลับไปทำงานหลังคลอดเร็วกว่าผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ซึ่งมีแนวโน้มการกลับไปทำงานหลังคลอดช้ากว่ามาก ในขณะที่ Bright Horizons Family Solutions (2017) อ้างว่า รายได้ในครัวเรือนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้หญิง เพราะการที่ผู้หญิงจะออกจากงานหรือเปลี่ยนงานเพื่อมาเลี้ยงดูบุตรแล้วส่งผลกระทบต่อ

โดยตรงต่อรายได้ในครัวเรือนอาจทำให้ครอบครัวต้องไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน เพราะปัจจุบันค่าใช้จ่ายในการดูแลบุตรค่อนข้างสูงและมีอิทธิพลต่อทางเลือกของพ่อแม่ ที่จะลาออกหรือลดชั่วโมงการทำงาน การศึกษาของ Shafer (2011) พบว่า อีกปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจทำงานของผู้หญิง คือ ระดับรายได้ของสามี ผู้หญิงที่แต่งงานกับผู้ชายที่มีชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน จะมีโอกาสในการออกจากงานมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากระดับค่าตอบแทนของผู้หญิงน้อยกว่าของผู้ชายมาก ในกรณีเช่นนี้ ผู้หญิงและสามีจะมองว่า การให้ผู้หญิงใช้เวลาในการดูแลครอบครัวมีความคุ้มค่ากว่า

2. ระดับการศึกษาของผู้หญิง

ระดับการศึกษาของผู้หญิงมีผลต่อการตัดสินใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงการทำงานเมื่อมีบุตร ผู้หญิงที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่ามีแนวโน้มที่จะอยู่บ้านเพื่อเลี้ยงบุตรมากกว่ากลุ่มผู้หญิงที่มีการศึกษาสูง (Gallup & International Labour Organization, 2017; Hipple, 2016; เจษฎา เงินดี และ ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์, 2556) การศึกษาในกลุ่มผู้หญิงทั่วโลก พบว่า ในกลุ่มผู้หญิงที่จบระดับมหาวิทยาลัยร้อยละ 51 ต้องการงานเพื่อหารายได้และเลี้ยงบุตรไปด้วยในคราวเดียวกัน และร้อยละ 15 ของผู้หญิงที่จบมหาวิทยาลัยต้องการอยู่บ้านเลี้ยงบุตรเพียงอย่างเดียว ในขณะที่ร้อยละ 46 ของผู้หญิงที่จบชั้นมัธยมต้องการทำงานเพื่อหารายได้และเลี้ยงบุตรไปด้วยในคราวเดียวกัน และร้อยละ 21 ของผู้หญิงกลุ่มที่จบมัธยมต้องการอยู่บ้านเลี้ยงบุตรเพียงอย่างเดียว ร้อยละ 36 ของผู้หญิงที่มีระดับการศึกษาต่ำต้องการอยู่บ้านมากกว่าออกไปทำงาน ร้อยละ 34 ของผู้หญิงกลุ่มนี้ต้องการงานหารายได้และดูแลครอบครัวไปด้วย และมีเพียงร้อยละ 24 ที่ต้องการงานหารายได้อย่างเดียวที่เป็นเช่นนี้อาจจะเกิดจากการที่ผู้หญิงที่มีระดับการศึกษาน้อย ไม่มีระบบสนับสนุน หรือมีต้นทุนต่ำในการดูแลบุตร (Gallup & International Labour Organization, 2017) ในสหรัฐอเมริกา ผู้หญิงเข้าสู่ตลาดแรงงานระหว่างปี 2000-2015 เป็นผู้ที่มีการศึกษาสูงขึ้น โดยพบว่า เมื่อปี 2015 ผู้หญิงอายุระหว่าง 25-54 ปี ที่มีวุฒิมัธยมศึกษาตอนต้นมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานเพียงร้อยละ 49.1 แต่กลุ่มที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นอย่างน้อยมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานถึงร้อยละ 82.3 (Hipple, 2016) สอดคล้องกับผลการศึกษาในประเทศไทยที่พบว่า กลุ่มแรงงานเพศหญิงที่มีจำนวนปีที่ใช้ในการศึกษามากมีความน่าจะเป็นในการเข้าร่วมในตลาดแรงงานมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนปีที่ใช้ในการศึกษาน้อย (เจษฎา เงินดี และ ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์, 2556)

3. จำนวน/อายุบุตร

อายุของบุตรส่งผลต่อการตัดสินใจในการทำงานของพ่อแม่ กล่าวคือ พ่อแม่มีแนวโน้มที่จะใช้เวลาในการดูแลบุตรที่เป็นทารกมากกว่า และมีแนวโน้มที่จะกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้นเมื่อบุตรมีอายุมากขึ้น การศึกษาในสหรัฐอเมริกาเมื่อปี 2015 พบว่า ผู้หญิงที่มีบุตรอายุระหว่าง 6 ถึง 17 ปีมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมในกำลังแรงงานร้อยละ 74.6 ซึ่งมากกว่าหญิงที่มีบุตรอายุระหว่าง 3 ถึง 5 ปี ซึ่งมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานร้อยละ 67.3 ส่วนผู้หญิงที่มีบุตรอายุต่ำกว่า 3 ปี เข้าร่วมในตลาดแรงงานเพียงร้อยละ 61.4 (Hipple, 2016) จากข้อมูลดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่า เมื่อผู้หญิงมีบุตรมักจะมีเวลาจำกัดในการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงาน

4. บทบาททางเพศ

(Buttrose & Adams, 2005) อธิบายว่า ผู้หญิงหลายคนที่มีมุมมองต่อรูปแบบครอบครัวในแบบดั้งเดิม คือมองว่า ผู้ชายมีหน้าที่หลักในการทำงานหาเงิน และผู้หญิงมีหน้าที่หลักในการดูแลบ้าน การออกไปทำงาน นอกบ้านก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งภายในตัวเอง เพราะใจหนึ่งคิดว่า ผู้หญิงต้องมีหน้าที่ดูแลบุตร แต่ในขณะที่เดียวกันรู้สึกว่าการมีความเสมอภาคระหว่างหญิงชายในการทำงาน ทำให้เกิด “ความรู้สึกผิดของแม่” หรือ “mother’s guilt” Fortin (2005) พบว่า ทักษะคติของผู้หญิงในเรื่องสัมพันธภาพกับบุตรและบทบาทการเลี้ยงดูบุตร ส่งผลต่อการทำงานของหญิงอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ค่านิยมของสังคมเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งที่ส่งผลต่อการตัดสินใจทำงานของผู้หญิงที่มีบุตร (Fortin, 2005) อย่างไรก็ตาม Hand (2006) กลับพบว่า สถานการณ์และแนวโน้มของชีวิตการทำงานของพ่อแม่ ได้เปลี่ยนจากการให้ความสำคัญกับบทบาททางเพศ ไปให้ความสำคัญกับการจัดการกับสมดุลชีวิตครอบครัวและการทำงานเป็นสำคัญ ดังนั้นพ่อแม่ในปัจจุบัน จึงมักกระทำบทบาทตามที่ตกลงกันในครอบครัว ซึ่งอาจจะไม่ใช่รูปแบบที่ผู้หญิงต้องอยู่บ้านเลี้ยงบุตรหรือผู้ชายออกไปทำงานเลี้ยงครอบครัวอีกต่อไป แต่อาจจะสลับหน้าที่ตามความต้องการของสมาชิกหรือเงื่อนไขของครอบครัวก็เป็นได้ (Hand, 2006) สำหรับประเทศไทย วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์ (2560) พบว่า บทบาททางเพศของผู้ชายและผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากสัดส่วนของผู้หญิงที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีเพิ่มสูงขึ้น และผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะมีการศึกษาสูงขึ้นด้วย ฉะนั้นผู้หญิงจึงมีแนวโน้มที่จะมีหน้าที่การงานดี รายได้ดี มีทางเลือกด้านอาชีพ เมื่อมีบุตรจึงมีทางเลือกที่จะไม่รับบทบาทแม่เต็มเวลา แต่เลือกที่จะทำงานเพื่อรักษาความก้าวหน้าทางอาชีพของตนได้ (วรวรรณ ชาญด้วยวิทย์, 2561)

5. สมดุลของการทำงานและครอบครัว

การศึกษาในประเทศอังกฤษของ Chung & Van der Horst (2017) พบว่า แนวโน้มของผู้หญิงที่ลาออกจากงานหรือลดชั่วโมงทำงานเพื่อให้มีเวลาออกมาเลี้ยงบุตรมีจำนวนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ในบางครอบครัว ผู้หญิงยังต้องการที่จะรักษาสถานภาพและสมรรถนะการทำงานเอาไว้ จึงมักใช้วิธีการทำงานทางไกลหรืองานที่มีความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาแทนที่จะลาออกจากงาน ซึ่งได้ผลเชิงบวกในด้านที่ช่วยรักษาสมดุลชีวิตและงาน คือ สามารถรักษาหน้าที่การงานที่ทำไว้ได้ และมีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวในยามที่ซึ่งมีความต้องการทางเศรษฐกิจได้ด้วย รวมทั้งมีเวลาดูแลบุตรและครอบครัวในคราวเดียวกัน (Chung & van der Horst, 2017)

6. นโยบายสนับสนุนจากภาครัฐ

Pronzato (2007) พบว่า ระบบทุนนิยมส่งผลกระทบต่อคนจำนวนมากในอิตาลี สเปน และกรีซ และจำนวนน้อยในฟินแลนด์ ซึ่งมีระบบการลาคลอดที่ยืดหยุ่น ทำให้ผู้หญิงในประเทศดังกล่าวกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานเร็วกว่าผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวที่มีรายได้สูง ซึ่งกลับไปทำงานช้ากว่า งานวิจัยนี้ยังได้ศึกษาคุณลักษณะในเชิงองค์กร/นโยบายภาครัฐ (institutional characteristic) ที่มีอิทธิพลต่อการกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานของแม่หลังคลอดอีกด้วย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจของผู้หญิงยุโรปอย่างมาก โดยพบว่า หากเป้าหมายของนโยบายต้องการเพิ่มจำนวนแรงงานหญิงในตลาดแรงงาน ผู้หญิงส่วนใหญ่มีแนวโน้มที่จะกลับไปทำงานหลังคลอด

ตามไปด้วย แต่ด้านนโยบายเน้นให้แม่มีส่วนร่วมในการเสริมพัฒนาการของลูกมากขึ้นก็จะพบว่า แม่ที่ลาคลอด และได้รับค่าจ้างมีแนวโน้มที่จะอยู่บ้านเลี้ยงลูกในช่วงขวบปีแรกมากขึ้น (Pronzato, 2009)

ผลการศึกษา

ปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจออกจากงานเพื่อเป็นแม่เต็มเวลา จากการศึกษาเชิงคุณภาพ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและจากสื่อสังคมออนไลน์ Pantip และ Facebook ด้วย Nvivo พบว่า สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจลาออกจากงานมาดูแลบุตรเต็มเวลาที่ถูกพูดถึง มีหลายสาเหตุ ทั้งในส่วนที่เป็นการตัดสินใจของผู้หญิงเอง และจากความคิดเห็นของคนรอบข้าง ผู้หญิงยุคใหม่หันมาใส่ใจกับพัฒนาการของบุตรในช่วงขวบปีแรกอย่างมาก และแม่จำนวนมากต้องการเลี้ยงบุตรเอง เพราะคิดว่า แม่มีส่วนสำคัญที่จะช่วยเสริมพัฒนาการของบุตรได้ดีกว่าสมาชิกครอบครัวคนอื่น ๆ บางครอบครัวไม่มีผู้ช่วยดูแลบุตร รวมทั้งไม่เชื่อถือในคุณภาพของสถานเลี้ยงเด็กที่มีต้นทุนสูง และไม่สามารถรับได้กับการที่จะต้องจ้างผู้ดูแลบุตรให้มาเลี้ยงบุตรแทน จึงพบว่า เหตุผลหลักที่ผู้หญิงออกจากงาน เพราะอยากเลี้ยงบุตรด้วยตัวเอง โดยการตัดสินใจของผู้หญิงมีน้ำหนักยิ่งขึ้นจากการที่สมาชิกในครอบครัวเห็นด้วยและสนับสนุน เช่น สามียอมยกให้ออกมาเลี้ยงบุตร

สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจลาออกจากงานมาดูแลลูกเต็มเวลาที่ถูกพูดถึงทั้งในสื่อสังคมออนไลน์และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น สามารถจำแนกเป็นปัจจัยหลักได้ดังนี้ ปัจจัยเรื่องลูกและครอบครัว (การได้อยู่กับลูก เพื่อให้ได้อยู่กับครอบครัว) ปัจจัยด้านรายได้ (รายได้ของครัวเรือน รายได้ของตนเอง) ปัจจัยด้านคู่สมรส (ความคิดเห็นของสามี ความสัมพันธ์กับคู่สมรสในเชิงบวก) ปัจจัยด้านคนรอบข้าง (ความคิดเห็นของครอบครัวตัวเอง ครอบครัวสามี) ปัจจัยเรื่องผู้ดูแลบุตร (ไม่มีผู้ดูแลบุตร พี่เลี้ยง สถานเลี้ยงเด็ก) และปัจจัยด้านการทำงาน (ความกดดันจากนายจ้างหรือที่ทำงาน ลักษณะงานไม่เอื้อต่อการเลี้ยงบุตร)

1. ปัจจัยเรื่องลูกและครอบครัว

จากการศึกษาข้อมูลในสื่อสังคมออนไลน์ Facebook และ Pantip และข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้หญิงที่ออกจากงานมาเลี้ยงลูก พบว่า สาเหตุที่ตัดสินใจไม่ทำงานและเลี้ยงลูกอย่างเดียวที่ถูกพูดถึงมากที่สุดคือ ต้องการเลี้ยงลูกด้วยตัวเอง อยากมีเวลาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเต็มที่ หรือได้ดูแลสั่งสอนลูกในแบบที่ต้องการ ไม่ต้องการให้คนอื่นเลี้ยงให้ เพราะเชื่อว่า ตัวเองจะเลี้ยงได้ดีที่สุด นอกจากนี้ยังต้องการใช้เวลาอยู่กับลูกและครอบครัวหลายคนให้ความสำคัญกับพัฒนาการของลูก อยากเห็นลูกเติบโตขึ้น โดยเฉพาะในช่วงก่อนวัยเรียน กลุ่มที่ตัดสินใจไม่ทำงานและเลี้ยงลูกอย่างเดียวมีทั้งกลุ่มที่สถานะทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับล่างถึงปานกลางและค่อนข้างดี

“ทำงานมา 5 ปี ลาออกมาเพื่อชีวิตน้อยๆ ที่ลิ้มรสชาติโลก สาเหตุที่ลาออกก็คืออยากใกล้ชิด อยากเห็นลูกโตขึ้นทุก ๆ วินาที อยากเลี้ยงเองกับมือ ถึงเป็นแม่ที่ยังไม่สมบูรณ์แบบ แต่แม่ก็ไม่ท้อ และจะทำเพื่อตัวน้อยให้ดีที่สุดเท่าที่แม่คนนี้จะทำได้”

(แม่เต็มเวลา Facebook)

“เนื่องจากคนแรกไม่ประสบความสำเร็จในการให้นมแม่ เพราะว่างกลับไป (ทำงาน) เร็ว นมก็ไม่มีออก มันเครียด และลูกก็ไม่ได้กินเต้า เพราะว่าง แต่ที่คนที่สองรู้สึกอยากให้นมแม่ ให้มันได้จริงๆ และเปลี่ยนโรงพยาบาลคลอดเป็น (โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่ง) ซึ่งเค้าแนะนำเรื่องนมแม่เยอะมาก ก็เลยออกเพื่อที่จะมีเวลาอยู่กับลูก ได้เลี้ยงลูกช่วงต้นเยอะๆ และก็ได้นมแม่ด้วย”

(แม่เต็มเวลา สัมภาษณ์เชิงลึก)

แม้ว่าจะมีปัจจัยหลายอย่างที่อาจจะส่งผลต่อการตัดสินใจ เช่น มีสถานรับเลี้ยงเด็กหรือมีผู้ดูแลบุตร แต่หลายคนยังไม่ต้องการให้คนอื่นเลี้ยงลูกให้ เนื่องจากไม่มั่นใจในคุณภาพ หรือแม้หลายคนจะสะท้อนว่าชอบทำงาน ได้รับเงินเดือนสูง และเรื่องเงินเป็นเรื่องสำคัญ แต่ยังให้ความสำคัญกับลูกมากกว่า จึงตัดสินใจเลือกที่จะลาออกจากการมาเลี้ยงลูกเต็มตัว

“เราไม่ไปทำงาน เพราะเราอยากเลี้ยงลูกเอง เราไม่เชื่อว่าจะมีใครเลี้ยงลูกเราได้ดีมากกว่าเรา เพราะเด็กวัยนี้เค้าไม่ต้องการอะไรเลย นอกจากเวลาและความเอาใจใส่จากเรา เพราะฉะนั้นเราคิดแล้วว่าเงินมันยังไม่สำคัญ”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

“เลี้ยงลูกเองคะ ทั้งเราและแฟน อยากเลี้ยงเอง อดทนต่อความคิดถึงไม่ไหว ถึงจะเป็น ปู่ ย่า ตา ยาย เลี้ยง ก็อดไม่ได้อยู่ดี ไม่เหมือนเราเลี้ยงเอง”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

“จริงๆ เคยทำงานจนลูกได้ 2 ขวบครึ่งคะ ถึงได้ลาออก ตอนนั้นฝากลูกที่เนอส (nursery) ก็ปรากฏว่าลูกป่วย 2 รอบใน 1 เดือน สงสารลูก ถ้าปล่อยไว้อย่างนี้ไม่ดีแน่ๆ ก็เลยลาออก”

(แม่เต็มเวลา Facebook)

นอกจากนี้ยังมีแม่ส่วนหนึ่งที่เคยทำงานและอยู่ไกลจากสามี เมื่อมีลูกแล้วจึงตัดสินใจออกจากงานมาเลี้ยงลูกเพื่อจะได้ย้ายไปอยู่กับสามีและเลี้ยงลูกเต็มเวลาเพื่อให้ครอบครัวได้อยู่กันพร้อมหน้า

“ก่อนหน้าที่จะมีลูกเราก็ทำงานนี้แหละ งานดีด้วยนะ แต่พอมีลูก แต่งงาน มีครอบครัว เราเลยต้องออกจากงานเพื่อมาเลี้ยงลูกและเป็นแม่บ้านเต็มตัว โดยภูมิลำเนาบ้านเกิดแล้วเราเป็นคนเหนือ แต่ครอบครัวสามีเราอยู่กรุงเทพ พอออกจากงานมาอยู่บ้านเลี้ยงลูก เราจึงต้องย้ายมาอยู่กรุงเทพ กับสามี สามีและครอบครัวมีธุรกิจส่วนตัวคือร้านอาหาร”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

2. ปัจจัยด้านรายได้

สาเหตุรองลงมาที่สะท้อนโดยแม่ที่เลือกจะเลี้ยงลูกเต็มเวลาในสังคมออนไลน์ คือ เรื่องปัจจัยทางด้านรายได้ ซึ่งหมายถึงทั้งรายได้ของครัวเรือนและรายได้ของตัวเอง โดยมี 2 กระแสหลัก ได้แก่ กลุ่มที่ครัวเรือน (สามี) รายได้มากพอที่จะเลี้ยงดูครอบครัว และกลุ่มที่รายได้ครัวเรือนน้อย โดยกลุ่มแรกที่มีรายได้มากพอให้เหตุผลว่าการที่ตนลาออกจากงานนั้นไม่ได้มีผลกระทบอะไรกับรายได้ในครัวเรือนมากนัก เพราะสามีมีรายได้ค่อนข้างสูง จึงตัดสินใจลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกและใช้เวลาอยู่กับลูกดีกว่า ส่วนกลุ่มที่มีรายได้ครัวเรือนค่อนข้างต่ำ มีความเห็นว่า การจ้างคนอื่นเลี้ยงมีค่าใช้จ่าย และเมื่อคำนวณค่าใช้จ่ายเหล่านั้นแล้วพบว่า ไม่คุ้มค่ากับรายได้ที่ได้จากการทำงานประจำของตัวเอง การออกจากงานมาดูแลลูก แม้จะทำให้ขาดรายได้ของครัวเรือนส่วนหนึ่ง แต่ก็คุ้มค่ากว่าการทำงานแล้วเอาเงินไปจ้างคนอื่นเลี้ยงลูก

“คุณใจ (สามี) เคยทำเป็นแบบรับงานประจำด้วย และรับงานนอกด้วยก็จะมีเพิ่มเข้ามาเยอะนิดหน่อย ก็คิดว่าถ้าประหยัดไม่ต้องซื้ออะไรมาก ก็น่าจะอยู่ได้ แล้วแม่ก็เป็นข้าราชการเกษียณแบบมีบำนาญอยู่แล้ว แม่ก็ดูแลตัวเองได้อยู่แล้ว งั้นตัวเองออกมา โดยที่สามีมีรายได้ครอบคลุมได้ก็คงจะโอเค”

(แม่เต็มเวลา สัมภาษณ์เชิงลึก)

“หนูคลอดลูกคนที่สองแล้วไม่ได้ทำงานต่อเพราะค่าจ้างเลี้ยงเด็กแพงเท่ากับค่าแรงที่ทำงานและยังต้องซื้อนมผง ผ้าอ้อมสำเร็จรูปอีก ซึ่งก็เท่ากับว่าไม่มีเงินเหลือให้เราเลย หนูจึงตัดสินใจเลี้ยงลูกอยู่บ้านดีกว่า”

(แม่เต็มเวลา Facebook)

3. ปัจจัยด้านคู่สมรส

ความคิดเห็นของคู่สมรสเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจลาออก ครอบครัวยุคใหม่ที่สามีเห็นพ้องให้ภรรยาที่ทำงานออกมาเลี้ยงลูก มีทั้งครอบครัวที่มีความพร้อมทางการเงินระดับหนึ่ง สามีรายได้มากพอที่จะสามารถดูแลครอบครัวได้ หรือบางครอบครัวอาจมีทัศนคติต่อครอบครัวแบบผู้ชายเป็นใหญ่ สามีที่ต้องการให้ภรรยาออกจากงานมาเลี้ยงลูกให้เหตุผล เช่น ต้องการให้แม่ได้ดูแลลูก สามารถให้นมลูกได้เต็มที่ ไม่ต้องการให้คนอื่นเลี้ยงลูก หรือบางรายก็ไม่มีผู้ดูแลบุตร รายได้ของภรรยาไม่คุ้มค่าจ้างคนเลี้ยงเด็ก การให้ภรรยาออกจากงานมาเลี้ยงลูกจึงเป็นคำตอบที่ดีที่สุด นอกจากนี้ยังพบว่า ความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับสามียังเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ภรรยายอมลาออกจากงานมาดูแลลูกตามความเห็นของสามีอีกด้วย โดยเมื่อฝ่ายภรรยาออกจากงานแล้ว ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายๆ อย่างที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว หากความสัมพันธ์ระหว่างภรรยาและสามีไม่ใช่ความสัมพันธ์ในเชิงบวก ฝ่ายภรรยาอาจจะไม่ตัดสินใจลาออกจากงาน เมื่อเห็นว่าการทำเช่นนั้นจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องความขัดแย้งในครอบครัวตามมา

“(สามี) สนับสนุนเต็มที่ ที่จริง(สามี)จะให้ออกตั้งแต่ตอนนั้น เพราะว่าเค้าอยากให้เป็นคุณแม่ พูลใหม่ที่มีเวลาให้ลูก เพราะว่าลูกมีเวลาแค่แค่นี้เดียว เค้าอยากให้เราไม่ต้องเสียใจที่หลัง ทำไมไม่ออกมา แล้วเค้าก็ไม่ได้ happy กับงานอันนี้อยู่แล้ว เค้าไม่ได้อยากให้ภรรยาวิ่งไปขาย ขับรถอยู่แล้ว เค้าอยากให้งานที่บ้าน เค้าก็เลย happy”

(แม่เต็มเวลา สัมภาษณ์เชิงลึก)

“ในกรณีของเราแฟนไม่ให้ฝากเลี้ยง ให้เลี้ยงเอง เพราะเขาบอกว่าไม่มีใครเลี้ยงลูกได้ดีเท่าตัวเราเอง.. ภาระครอบครัวเขารับผิดชอบเองถึงเงินเดือนจะน้อย เหนื่อยหน่อยแต่ถ้ากลับมาเห็นลูกกับเมีย ยิ้มได้ก็มีความสุขแล้ว”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

“บ้านนี้ก็ลาออกมาค่ะ คิดว่าลูกเข้าเรียนถึงจะกลับไปทำงาน อีกสักหน่อยจะหาทำพาร์ทไทม์ พ่อแม่ไม่ยอมให้ออก แต่สามีและตัวเองอยากเลี้ยงลูกเอง ซึ่งใจดูดี ๆ ค่ะ ที่สำคัญ สามเหลี่ยม ครอบครัวต้องแข็งแรงจริง ๆ ทุกคนเหนื่อยเท่ากัน ไม่ใช่แม่เลี้ยงลูกอยู่บ้านจะสบาย แล้วก็อย่าคิด แค่ว่าตัวเองเลี้ยงลูกเหนื่อย เพราะสามีก็หาเงินเหนื่อย ให้กำลังใจกันเยอะ ๆ กอดกันบ่อย ๆ แค่ถามกันว่าเหนื่อยไหม ก็ได้กำลังใจขึ้นมาเป็นกองแล้วค่ะ”

(แม่เต็มเวลา Facebook)

4. ปัจจัยด้านครอบครัว

นอกจากความคิดเห็นของสามีแล้ว ความคิดเห็นของคนใกล้ชิดและครอบครัวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของผู้หญิงอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวของสามี ผู้หญิงที่อยู่ในบ้านของสามี มักถูกคาดหวังให้เลี้ยงลูกเต็มเวลา หรืออย่างน้อย 6 เดือน โดยยังมีแนวคิดแบบสมัยก่อนว่า ผู้เป็นแม่จะต้องทำหน้าที่หลักในการเลี้ยงลูก จะออกไปทำงานและทิ้งลูกเล็กไว้ที่บ้านหรือให้คนอื่นเลี้ยงไม่ได้ ส่วนผู้ชายมีหน้าที่ทำงานนอกบ้านหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ผู้หญิงจึงมักจะต้องปฏิบัติตามความเห็นของครอบครัวเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้ง แม้ว่าใจจริงจะชอบทำงานและต้องการทำงานมากกว่าก็ตาม

“จนลูกจะครบ 3 เดือน เราก็ต้องกลับไปทำงาน เพราะครบกำหนดคลอด แต่ที่บ้านแฟน จะไม่ให้ไปค่ะ เขาว่าลูกยังเล็กไป ให้อยู่เลี้ยงลูกก่อน ชัก 6 เดือนค่อยไปทำ”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

“หลังจากมีลูก เราก็เลี้ยงลูกเองค่ะ เพราะพ่อผัวแม่ผัวไม่ยอมให้คนอื่นเลี้ยงนอกจากเราซึ่งเป็นแม่เลี้ยงเอง”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

5. ปัจจัยเรื่องผู้ดูแลบุตร

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและจากข้อมูลในสื่อสังคมออนไลน์พบว่า ปัจจุบันผู้ที่แต่งงานแล้วมักจะอยู่อาศัยกันเป็นครอบครัวเดี่ยว ทั้งที่มีฐานะปานกลางและรายได้น้อย หลายครอบครัวย้ายถิ่นจากบ้านเกิดไปทำงานต่างจังหวัด เช่น กรุงเทพมหานคร เมื่อมีลูก จึงไม่สามารถหาผู้ดูแลบุตรได้ ไม่มีญาติที่อาศัยอยู่ใกล้ๆ และช่วยเหลือลูก ไม่ได้ใจที่จะจ้างพี่เลี้ยง หรือฝากสถานเลี้ยงเด็ก และไม่ต้องการส่งลูกไปให้ญาติที่ต่างจังหวัดเลี้ยงให้เพราะต้องการใช้เวลาอยู่กับลูกด้วย ผู้หญิงจึงจำเป็นต้องตัดสินใจออกจากงานมาเป็นแม่เต็มเวลา ในบางครอบครัวเห็นว่า การจ้างพี่เลี้ยงหรือฝากสถานเลี้ยงเด็ก มีค่าใช้จ่ายสูงกว่าค่าตอบแทนที่ได้รับ เมื่อคำนวณแล้ว การออกมาเลี้ยงลูกเอง จึงคุ้มค่ากว่าการจ้างคนอื่นเลี้ยง อีกทั้งยังมั่นใจในคุณภาพของการเลี้ยงลูกของตัวเองมากกว่าด้วย

“น้องสาวให้มาช่วยเลี้ยงที่บ้านใหม่ ทีนี้ลูกย้ายโรงเรียนมาที่นั่นแล้ว ก็มีปัญหว่าไม่มีคนไปรับที่โรงเรียนด้วย และน้องไปทำงานด้วย ก็ไม่มีคนเลี้ยงคนเล็กอีก ก็ต้องลาออก.....ไม่กล้าจ้างคนอื่น เพราะว่าดูข่าวมันน่ากลัว ลูกเราชน เดี่ยวจะแอบตีลูกเรา ตัวเราเองก็ยังคงลูกบ่อย”

(แม่เต็มเวลา สัมภาษณ์เชิงลึก)

“ต้องลาออกด้วยความจำเป็น เพราะไม่มีใครช่วยเลี้ยงลูก จะจ้างคนอื่นเลี้ยงก็ไม่กล้า สงสารลูกด้วย ทั้งงานบริษัททำรถยนต์ ที่สร้างรากฐานมาสิบกว่าปี มีเงินเดือนสูง ตำแหน่งมีความมั่นคง”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

6. ปัจจัยด้านการทำงาน

ปัจจัยด้านการทำงานเป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่ผู้หญิงพิจารณาในการตัดสินใจว่า จะลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกเต็มเวลาหรือไม่ โดยจะพิจารณาจากลักษณะการทำงาน ความยืดหยุ่นในการทำงาน และทัศนคติของนายจ้างและเพื่อนร่วมงานต่อพนักงานที่เป็นแม่ โดยผู้หญิงที่มีปัญหาในที่ทำงาน เช่น ถูกบีบคั้นจากหัวหน้า มีปัญหากับเพื่อนร่วมงาน ต้องเดินทางบ่อย หรือเดินทางไปทำงานที่อยู่ไกลบ้าน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการเลี้ยงลูกและส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต จะตัดสินใจออกมาเป็นแม่เต็มเวลา นอกจากนี้หากงานที่ทำอยู่มีลักษณะไม่เอื้ออำนวยต่อการเลี้ยงลูก เช่น เป็นงานหนัก ต้องทุ่มเทเวลาในการทำงานมาก หรือตารางการทำงานไม่ยืดหยุ่น ผู้หญิงจะตัดสินใจลาออกจากงานมาเลี้ยงลูกเช่นกัน

“ตอนนั้นก็ไม่ว่าง เริ่มทะเลาะ เปลี่ยนเจ้านายด้วย เปลี่ยนเจ้านายเป็นผู้ชาย เค้าก็ไม่ได้อ่อนโยนเหมือนผู้หญิง ก็ไม่ได้เข้าใจโลกมาก ก็เลยออก แล้วก็ออกมาอยู่บ้านเฉยๆ เลี้ยงลูกคนโต และประคองท้องของตัวเอง”

(แม่เต็มเวลา สัมภาษณ์เชิงลึก)

“เราเป็นแม่ฟูฟุ่ไทม์มา 13 เดือนกว่า จริง ๆ เริ่มเป็นตั้งแต่ท้องประมาณ 7 เดือนเพราะทำงานแล้ว เป็นลมคะ เราเคยเป็นครู และชอบอาชีพนี้มาก แต่พอมีลูกแล้วเวลาไม่อำนวยเพราะอาชีพครูมันต้องทุ่มมากและมีเวลาให้ลูกน้อย”

(แม่เต็มเวลา Pantip)

สรุปและอภิปรายผล

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและประชากร ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างครอบครัวไทยในปัจจุบันอย่างมาก ทำให้ครอบครัวกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น รวมทั้งบทบาทของชายหญิงในครอบครัวเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีการศึกษามากขึ้น มีโอกาสในการทำงานทัดเทียมกับผู้ชาย บทบาทในการดูแลครอบครัวจึงไม่แตกต่างกัน แต่สำหรับผู้หญิง ยังมีบทบาทความเป็นแม่ที่สำคัญไม่น้อยไปกว่าการทำงาน จนบางครั้งทำให้ผู้หญิงถึงเลที่จะต้องตัดสินใจ หลายครอบครัว ผู้หญิงพอใจที่จะทำหน้าที่ทั้ง 2 อย่าง คือ ทำงานนอกบ้าน และเลี้ยงบุตร ซึ่งนับเป็นภาระที่หนักและหาสมดุลได้ยาก ขณะที่ผู้หญิงบางคนจำเป็นต้องตัดสินใจเลือกอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้บางครั้งอาจจะไม่เต็มใจ แล้วอะไรที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจเลือกเช่นนั้น

จากการศึกษา พบว่า สาเหตุที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจออกมาเป็นแม่เต็มเวลา เนื่องจากปัจจัยเรื่องลูกและครอบครัวเป็นสาเหตุหลัก โดยเฉพาะในกลุ่มที่มีสถานะทางเศรษฐกิจในระดับกลางถึงสูง ซึ่งมีการศึกษาระดับปริญญาตรีหรือโท คนกลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับพัฒนาการของลูกในขวบปีแรก จึงต้องการเลี้ยงดูและเสริมพัฒนาการลูกด้วยตัวเองมากกว่าที่จะฝากให้ปู่ย่าตายาย พี่เลี้ยงหรือสถานเลี้ยงเด็ก สาเหตุรองลงมาที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจออกจากงานมาเลี้ยงลูก คือ ปัจจัยด้านรายได้ในครัวเรือน ซึ่งจากข้อมูลสื่อออนไลน์ พบว่า ผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวฐานะดี สามารถตัดสินใจออกจากงานได้ง่าย เนื่องจากสามีมีรายได้เพียงพอที่จะสนับสนุนครอบครัวได้ ในขณะที่ครอบครัวที่รายได้ค่อนข้างน้อยเห็นว่า การออกมาเลี้ยงลูกเองคุ้มกว่าการนำเงินไปจ้างพี่เลี้ยงหรือสถานเลี้ยงเด็กซึ่งมีค่าใช้จ่ายที่สูง การตัดสินใจของผู้หญิงได้รับอิทธิพลจากคนในครอบครัวและครอบครัวข้างเคียง โดยเฉพาะสามี หากสามีหรือครอบครัวของสามีเห็นด้วยหรือแสดงความต้องการให้ออกจากงานมาเลี้ยงลูกทำให้ผู้หญิงตัดสินใจออกมาเป็นแม่เต็มเวลา สำหรับครอบครัวที่อาจไม่ได้วางแผนจะออกมาเลี้ยงลูกตั้งแต่แรก แต่มีความจำเป็นเนื่องจากไม่สามารถหาผู้ดูแลบุตรได้ การที่ต้องอยู่เป็นครอบครัวเดี่ยว โดยไม่มีปู่ย่า ตา ยาย หรือญาติอยู่ใกล้ซิด ทำให้ทางเลือกในการหาผู้ดูแลบุตรยากยิ่งขึ้น หรือพาลูกไปฝากพ่อแม่/ญาติที่อยู่คนละบ้านหรือต่างจังหวัดได้ชั่วคราว บางครอบครัวไม่ไว้ใจที่จะจ้างพี่เลี้ยงเด็ก หรือส่งบุตรไปเนอสเซอรี่ที่มีค่าใช้จ่ายสูงและไม่มีคุณภาพ ผู้หญิงจึงมักจะเป็นฝ่ายที่ต้องลาออกจากงานเพราะความจำเป็นดังกล่าว แม้บางคนที่มีบุตรและต้องเผชิญปัญหาจากการทำงาน เช่น ถูกกดดันจากนายจ้าง ที่ทำงานอยู่ไกลบ้าน มีปัญหากับเพื่อนร่วมงานหรือลักษณะงานที่ไม่เอื้อต่อการเลี้ยงลูกมักจะเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะตัดสินใจลาออกจากงานได้มากขึ้นอีกด้วย

สถานรับเลี้ยงเด็ก มีความสำคัญต่อครอบครัวในปัจจุบันที่ไม่มีผู้เลี้ยงดูบุตร การศึกษาเรื่องสถานเลี้ยงเด็กในบริบทสังคมเมือง: พัฒนาการเพื่อความมั่นคงของชาติ โดย จงจิตต์ ฤทธิรงค์ และสุภรต์ จรัสสิทธิ์ (2560) พบว่า เหตุผลที่ครอบครัวใช้บริการสถานเลี้ยงเด็ก เป็นเพราะไม่มีผู้ดูแลบุตรในช่วงกลางวัน หรือช่วงที่พ่อแม่

ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ถึงร้อยละ 47.4 อย่างไรก็ตาม สถานเลี้ยงเด็กจำนวนมากในปัจจุบัน ยังไม่มีคุณภาพเพียงพอ ทั้งเรื่องสถานที่ ความปลอดภัย คุณภาพครู การพัฒนาเด็ก ทำให้แม่หลายคนไม่เชื่อมั่นที่จะนำบุตรไปฝากเลี้ยง บางแห่งเปิดสายและปิดเร็ว ทำให้ต้องรับบุตรตั้งแต่ยังไม่เลิกงาน ขณะที่สถานเลี้ยงเด็กที่มีคุณภาพน่าเชื่อถือ มักมีค่าใช้จ่ายที่สูงเกินกว่าครอบครัวคนชั้นกลางจะสามารถจ่ายได้ จึงเป็นภาวะที่ทำให้ผู้ต้องหาทางออกที่คิดว่า คู้มค่ากว่าการนำบุตรไปฝากเลี้ยง

การที่ผู้หญิงถูกคาดหวังให้มีบทบาทหลักในการเลี้ยงดูบุตร เป็นเพราะ “ธรรมชาติของความเป็นแม่” ที่มีความรักและความผูกพันลึกซึ้งต่อลูก มีความละเอียดอ่อน และความเข้าใจในการเลี้ยงดูบุตร แม้จึงมีความสามารถในการเลี้ยงดูบุตรมากกว่าพ่อ อย่างไรก็ตาม การที่ใครจะทำหน้าที่หลักในการดูแลบุตรไม่ได้ขึ้นอยู่กับเหตุผลใดเหตุผลหนึ่งเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นอยู่กับความพร้อมและการตกลงกันในครอบครัว ในบางครอบครัวที่มีพ่อสามารถทำหน้าที่ในการดูแลบุตรได้ดีอาจตัดสินใจลาออกจากงานมาดูแลบุตรโดยที่แม่ทำงานฝ่ายเดียวก็ไม่ได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของชีวิตแต่ละครอบครัว จากงานวิจัยเรื่องสถานเลี้ยงเด็ก (จงจิตต์ ฤทธิรงค์ และ สุภรต์ จรัสสิทธิ์, 2560) พบว่า มีหลายครอบครัวที่พ่อทำงานไม่เต็มเวลาและทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลบุตรเป็นหลัก

การตัดสินใจของผู้หญิงที่จะเลือกงานหรือลูก มาจากหลายเหตุผลประกอบกัน ซึ่งล้วนแต่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิง ครอบครัว และสังคม กรณีที่ผู้หญิงเลือกงานด้วยเหตุผลว่า รายได้ครอบครัวไม่เพียงพอ หรือต้องการรักษาหน้าที่การงานเอาไว้ อาจต้องแลกกับความรู้สึกผิดที่ไม่ได้อยู่ใกล้ชิดลูก หรือให้นมลูกไม่ได้ตามที่คาดหวัง แต่หากผู้หญิงเลือกจะดูแลลูก โดยยอมทิ้งงานและรายได้ บางคนอาจรู้สึกภูมิใจกับการได้อยู่ใกล้ชิดลูก ได้สร้างพัฒนาการให้ลูกในช่วงแรก แต่ต่อมาก็อาจจะรู้สึก เหนื่อย เหงา กังวล ไม่มั่นคงในชีวิต เพราะขาดรายได้ ไม่มีสังคม หรือสามีไม่ดูแลให้เงินใช้ เป็นต้น

การออกจากงานเพื่อเป็นแม่เต็มเวลา จึงสร้างความเปราะบางให้ผู้หญิงค่อนข้างมาก เนื่องจากผู้หญิงจะได้รับผลกระทบในด้านอารมณ์และจิตใจจากความรู้สึกไม่มั่นคงทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ รายได้ และสัมพันธภาพในครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความมั่นคงทางรายได้ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อผู้หญิงในระยะยาวด้วย แม้ว่าแม่หลายคนตัดสินใจออกจากงานมาเลี้ยงลูก และคาดหวังจะกลับไปทำงาน แต่ในความเป็นจริงเป็นเรื่องยากสำหรับผู้หญิงที่ไม่ได้ทำงานเป็นเวลานาน และยากที่จะได้งานที่เหมาะสม ดังนั้นแม่เต็มเวลาหลายคน เมื่อถึงเวลาที่ลูกโตช่วยเหลือตัวเองได้แล้ว จึงหางานทำ แต่มักจะเป็นงานแบบพาร์ทไทม์ ที่มีความยืดหยุ่นด้านเวลา แต่ไม่มั่นคง และได้ค่าตอบแทนไม่สม่าเสมอ อย่างไรก็ตาม แม้งานที่มีความยืดหยุ่นจะไม่ได้สร้างรายได้มากนัก แต่ก็ช่วยทำให้ผู้หญิงสามารถทำงานและมีเวลาดูแลลูกไปพร้อมกันได้

การศึกษาเกี่ยวกับรูปแบบการทำงานของผู้หญิงภายหลังจากมีบุตร และการเข้าถึงงานที่มีความยืดหยุ่นและการทำงานทางไกล ในประเทศอังกฤษ (Chung & van der Horst, 2017) ยืนยันให้เห็นว่า การทำงานที่ยืดหยุ่นหรือการทำงานทางไกล เป็นวิธีที่ช่วยรักษาหน้าที่การงานของผู้หญิงเอาไว้ได้ การศึกษานี้ สํารวจในกลุ่มคนอังกฤษ ที่มีสิทธิเรียกร้องขอทำงานที่ยืดหยุ่นได้เพื่อรักษาสมดุลชีวิตและงานไว้ โดยศึกษาระหว่างปี 2009-2014 พบว่า การทำงานที่ยืดหยุ่น สามารถทำให้ผู้หญิงยังคงทำงานหลังจากมีลูกคนแรก แม่ที่ทำงานที่ยืดหยุ่นหรืองานทางไกล มีแนวโน้มที่จะลดชั่วโมงทำงานให้น้อยลงหลังจากมีลูก ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า

งานที่ยืดหยุ่น ไม่ได้เป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดความสมดุลในชีวิตและงานเท่านั้น แต่ยังเป็นเครื่องมือในการช่วยรักษาสุขภาพและความสามารถในการทำงานในช่วงเวลาที่ครอบครัวมีความต้องการทางเศรษฐกิจด้วย

ดังนั้น การสนับสนุนให้ผู้หญิงมีทางเลือกที่จะสามารถทำงานในระบบเพื่อความมั่นคงทางรายได้ในระยะยาว และสามารถเลี้ยงดูบุตรไปพร้อม ๆ กันอย่างมีคุณภาพ จึงเป็นเรื่องที่ควรส่งเสริมอย่างยิ่ง เพราะทำให้ประเทศไม่ต้องสูญเสียกำลังแรงงานในระบบ อีกทั้งการที่แม่สามารถเลี้ยงดูบุตรได้เองในช่วงขวบปีแรกเป็นอย่างไรน้อย สามารถให้นมแม่ และได้ใกล้ชิดลูก จะเป็นรากฐานที่ทำให้เด็กมีพัฒนาการที่ดี และเติบโตอย่างมีคุณภาพในอนาคต และหากนโยบายนั้นสามารถสนับสนุนได้จริง อาจจะสามารถช่วยกระตุ้นให้ครอบครัวคนรุ่นใหม่ต้องการมีบุตรมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลดีต่อโครงสร้างประชากรและเศรษฐกิจของไทยในอนาคตต่อไป

การศึกษานี้ เน้นศึกษาบทบาทของผู้หญิงมีบุตรเป็นสำคัญ แต่ขณะเดียวกัน บทบาทของฝ่ายชายที่เป็นพ่อ ก็มีความสำคัญในการช่วยเลี้ยงดูบุตรได้อย่างดีไม่ด้อยไปกว่าแม่ ในสังคมไทยยังไม่ปรากฏงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพ่อในการเลี้ยงดูบุตรเป็นหลักมากนัก หากสามารถศึกษาประเด็นเหล่านี้ จะทำให้เข้าใจบริบทของครอบครัวในปัจจุบันได้มากยิ่งขึ้น และทำให้สามารถกำหนดนโยบายที่ครอบคลุม เพื่อสนับสนุนครอบครัวไทยให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น

การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย 2 ประเด็น ได้แก่

รัฐและเอกชน กำหนดมาตรการความยืดหยุ่นในการทำงานของผู้มีบุตร ความยืดหยุ่นในเรื่องเวลาการทำงาน และลักษณะงานที่เหมาะสมกับหญิงที่ต้องเลี้ยงลูกในระยะขวบปีแรก เป็นการเปิดโอกาสให้แม่สามารถกลับเข้าทำงานได้มากขึ้น สามารถเลือกชั่วโมงการทำงานที่เหมาะสมกับตนเอง และสามารถจัดสมดุลระหว่างบทบาทในการเลี้ยงดูลูกและครอบครัวและบทบาทในการทำงาน โดยเฉพาะในช่วงที่ลูกยังต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิด ซึ่งจะช่วยให้แม่ยังมีรายได้เช่นเดิม ส่งผลให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีอิสรภาพทางการเงิน และเพิ่มโอกาสในการกลับเข้าสู่ตลาดแรงงานเต็มเวลาได้ง่ายขึ้นเมื่อบุตรเข้าโรงเรียนแล้ว

รัฐและเอกชน ควรลงทุนขยายศูนย์ดูแลเด็กเล็กที่มีคุณภาพ ทั่วถึง และเท่าเทียม โดยเฉพาะในเมืองที่มีครอบครัวเดี่ยวขาดผู้ดูแลบุตร โดยมุ่งเน้นความสำคัญในด้านคุณภาพและความเสมอภาค โดยเฉพาะสำหรับกลุ่มครอบครัวที่มีรายได้ต่ำ-ปานกลาง เพื่อเป็นการเพิ่มทางเลือกในการดูแลบุตรสำหรับครอบครัวที่ไม่ต้องการลาออกมาเลี้ยงลูกเอง

นอกจากข้อเสนอแนะทางนโยบายที่ได้นำเสนอมาแล้ว การส่งเสริมให้ผู้ชายมีบทบาทในการทำงานบ้าน และเลี้ยงดูบุตรมากขึ้นจะช่วยส่งเสริมการแบ่งบทบาทและหน้าที่ในครอบครัวอย่างเท่าเทียมกันมากขึ้น ทำให้ภาระและหน้าที่ต่าง ๆ ไม่ตกอยู่ที่ใดฝ่ายหนึ่ง และทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงสามารถสร้างสมดุลในการทำงานและดูแลบุตรให้มีคุณภาพไปพร้อม ๆ กันได้

อ้างอิง

- จงจิตต์ ฤทธิรงค์ และ สุภรต์ จรัสสิทธิ์. (2560). *สถานเลี้ยงเด็กในบริบทสังคมเมือง: พัฒนาการเพื่อความมั่นคงของชาติ*. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เจษฎา เงินดี และ ปิยะลักษณ์ พุทธวงศ์. (2556). การตัดสินใจเข้าร่วมการทำงาน รายได้ และจำนวนชั่วโมงการทำงานของแรงงานไทย. *Journal of Economics Chiang Mai University*, 17(1). สืบค้นจาก <https://www.tci-thaijo.org/index.php/CMJE/article/view/61054/50304>.
- วรวรรณ ขาญด้วยวิทย์. (2561). 3 ทศวรรษ ของการเปลี่ยนแปลงในตลาดแรงงานไทย. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2018/03/3decade-thai-labour-market/>
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และกองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ. (2558). รายงานสถานการณ์ประชากรไทย พ.ศ. 2558 โฉมหน้าครอบครัวไทยยุคเกิดน้อย อายุยืน. สืบค้นจาก กรุงเทพฯ: https://thailand.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/State%20of%20Thailand%20Population%20report%202015-Thai%20Family_th.pdf
- Bardasi, E. (2000). *Women and part-time employment: Workers "Choices" and wage penalties in five industrialized countries*. LIS Working Paper Series, (223). LIS Cross-National Data Center, Luxembourg.
- Billari, F., & Kohler, H. -P. (2004). Patterns of low and lowest-low fertility in Europe. *Population Studies*, 58(2), 161-176.
- Boeckmann, I., Misra, J., & Budig, M. J. (2015). Cultural and institutional factors shaping mothers' employment and working hours in postindustrial countries. *Social Forces*, 93(4), 1301-1333. doi: <https://doi.org/10.1093/sf/sou119>
- Bright Horizons Family Solutions. (2017). *The Modern Families Index 2017*. Retrieved from London: <https://www.workingfamilies.org.uk/wp-content/uploads/2017/01/Modern-Families-Index-Full-Report.pdf>
- Brilli, Y., Boca, D. D., & Pronzato, C. D. (2016). Does child care availability play a role in maternal employment and children's development? Evidence from Italy. *Review of Economics of the Household*, 14(1), 27-51. doi:<https://doi.org/10.1007/s11150-013-9227-4>
- Buttrose, I., & Adams, P. (2005). *Mother guilt: Australian women reveal their true feelings about motherhood*. Sydney: Viking.
- Chung, H., & van der Horst, M. (2017). Women's employment patterns after childbirth and the perceived access to and use of flexitime and teleworking. *Human Relations*, 71(1), 47-72. doi:<https://doi.org/10.1177/0018726717713828>
- Craig, L., & Mullan, K. (2011). How mothers and fathers share childcare: A cross-national time-use comparison. *American Sociological Review*, 76(6), 834-861. doi:<https://doi.org/10.1177/0003122411427673>
- Fortin, N. M. (2005). Gender role attitudes and the labour-market outcomes of women across OECD countries. *Oxford Review of Economic Policy*, 21(3), 416-438. doi:<https://doi.org/10.1093/oxrep/gri024>
- Gallup, I., & International Labour Organization. (2017). *Towards a better future for women and work: Voices of women and men*. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_546256.pdf
- Hand, K. (2006). Mothers' accounts of work and family decision-making in couple families: An analysis of the family and work decisions study. *Family Matters*, 75, 70.

- Hipple, S. F. (2016). *Labor force participation: What has happened since the peak?* Washington DC: U.S. Bureau of Labor Statistics Retrieved from <https://www.bls.gov/opub/mlr/2016/article/labor-force-participation-what-has-happened-since-the-peak.htm#top>
- Kohler, H.-P., Billari, F. C., & Ortega, J. A. (2002). The emergence of lowest-low fertility in Europe during the 1990s. *Population and Development Review*, 28(4), 641-680. doi:<https://www.jstor.org/stable/3092783>
- Parker, K. (2015). Women more than men adjust their careers for family life. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/10/01/women-more-than-men-adjust-their-careers-for-family-life/>
- Pronzato, C. D. (2009). Return to work after childbirth: Does parental leave matter in Europe? *Review of Economics of the Household*, 7(4), 341-360. doi:<https://doi.org/10.1007/s11150-009-9059-4>
- Shafer, E. F. (2011). Wives' relative wages, husbands' paid work hours, and wives' labor force exit. *Journal of Marriage and Family*, 73(1), 50-263. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00802.x>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

สรุปนโยบายและยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาสถาบันครอบครัวทั้ง 5 ด้านและตัวชี้วัดในแต่ละยุทธศาสตร์

วิสัยทัศน์ สถาบันครอบครัวเป็นเป้าหมายหลักของประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาให้มีความเข้มแข็ง ทำหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม และสมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

1. ร้อยละของครอบครัวที่ผ่านเกณฑ์มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง
2. สัดส่วนครัวเรือนที่เข้าถึงแหล่งเงินทุน

ยุทธศาสตร์ที่ 1 พัฒนาศักยภาพของครอบครัว

ร้อยละของครอบครัวมีสัมพันธภาพที่ดี

ร้อยละของครอบครัวสามารถทำบทบาทหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม

อัตราการคลอดมีชีพในหญิง 15-19 ปี ไม่เกิน 34 ต่อประชากรหญิงอายุ 15-19 ปี 1,000 คน

จำนวนครอบครัวที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ

ร้อยละของสมาชิกในครอบครัวปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนาและค่านิยมหลัก 12 ประการ

ร้อยละของครอบครัวที่สามารถพึ่งตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ประชากรอายุ 13 ปีขึ้นไป มีกิจกรรมการปฏิบัติตนที่สะท้อนการมีคุณธรรม จริยธรรม

ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างหลักประกันความมั่นคงของครอบครัว

ร้อยละครอบครัวทั่วไปที่ได้รับการจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึง

ร้อยละครอบครัวลักษณะเฉพาะที่ได้รับการจัดสวัสดิการที่ตรงกับความต้องการจำเป็นของครอบครัว

ร้อยละครอบครัวที่ให้บริการด้านการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานและการจ้างงานเร่งด่วนเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนด้านอาชีพสำหรับครอบครัวที่ประสบปัญหา

ระดับความสำเร็จของการผลักดันให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจในครอบครัวตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับความรู้และทักษะในการบริหารการเงินในครอบครัว

ร้อยละของครอบครัวที่มีการออม

ร้อยละของหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและสถาบันทางศาสนา มีส่วนร่วมในการจัด สภาพแวดล้อมต่อการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้และความปลอดภัยต่อครอบครัว

จำนวนครอบครัวที่มีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมทางสังคม

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การบริหารจัดการที่เอื้อต่อความเข้มแข็งของครอบครัว

ร้อยละคณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน (ศพค.) ได้รับการพัฒนาทักษะในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว

ร้อยละองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีบุคลากรประจำที่ทำหน้าที่ในการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัว

ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนทั่วประเทศ มีการสำรวจและรายงานสถานการณ์ข้อมูลด้านครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของประเทศไทยอย่างเป็นระบบ

ระดับความสำเร็จในการพัฒนากฎหมายด้านครอบครัว

จำนวนบุคลากรที่ทำงานด้านการส่งเสริม พัฒนา และให้คำปรึกษาแก่ครอบครัว

ระดับความสำเร็จการพัฒนาฐานข้อมูลกลางด้านครอบครัวและสถานการณ์ความรุนแรงในครอบครัวของประเทศไทย

จำนวนงานวิจัย และนวัตกรรมด้านครอบครัว

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายทางสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว

ร้อยละครอบครัวที่ได้รับการช่วยเหลือ สนับสนุน และพัฒนา จากเครือข่ายทางสังคมทุกรูปแบบ

ร้อยละของครอบครัวที่มีความรุนแรงในครอบครัวได้รับการช่วยเหลือ

ร้อยละสมาชิกครอบครัวที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายทางสังคม

ร้อยละองค์กรธุรกิจมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งของครอบครัว

จำนวนชุดความรู้ที่เกิดขึ้นจากการทำงานของเครือข่ายทางสังคม

จำนวนเครือข่ายครอบครัวที่สามารถช่วยเหลือดูแลกันซึ่งกันและกันได้

ยุทธศาสตร์ที่ 5 พัฒนาระบบการสื่อสารสังคมเพื่อพัฒนาครอบครัว

ร้อยละของสื่อที่มีเนื้อหาเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของครอบครัว

ร้อยละของช่องทางในการนำเสนอเนื้อหาสื่อเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ของครอบครัว

ร้อยละบุคลากรที่ทำงานด้านสื่อสารหรือการพัฒนาสื่อมีทักษะและความรู้ความเข้าใจด้านครอบครัว

ร้อยละครอบครัวที่มีทักษะรู้เท่าทันสื่อ

ร้อยละครอบครัวที่มีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังสื่อ

ร้อยละของครอบครัวที่ได้รับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสื่อและสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้เพื่อก่อให้เกิดรายได้

ภาคผนวก ข

กลไกและบทบาทของกลไกในการขับเคลื่อนนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว
พ.ศ. 2560-2564 ของภาคีเครือข่ายด้านการพัฒนาครอบครัว

ระดับ	กลไก	บทบาท
ประเทศ (ชาติ)	<ul style="list-style-type: none"> - คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์ครอบครัวแห่งชาติ (กยค.) - กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว 	<ul style="list-style-type: none"> - กำหนดทิศทางการพัฒนาครอบครัวตามนโยบายและยุทธศาสตร์ฯ - ติดตาม สนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายในการปฏิบัติตามนโยบายและยุทธศาสตร์ฯ - หน่วยงานกลางในการประสานและส่งเสริมการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายทุกระดับ
ส่วนกลาง (จังหวัด)	<ul style="list-style-type: none"> - คณะอนุกรรมการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวจังหวัด/คณะอนุกรรมการส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวกรุงเทพฯ - สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด (พมจ.) 	<ul style="list-style-type: none"> - ศูนย์กลางการขับเคลื่อนโครงการ/กิจกรรมในระดับจังหวัดและกรุงเทพฯ - หน่วยงานกลางในการประสานการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายระดับจังหวัด
	<p><u>หน่วยงานภาครัฐ</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - กระทรวงสาธารณสุข/กระทรวงศึกษาธิการ/กระทรวงวัฒนธรรม/กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์/กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร/กระทรวงสาธารณสุข/กรมประชาสัมพันธ์/กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา/กระทรวงการคลัง/กระทรวงเกษตรและสหกรณ์/กระทรวงอุตสาหกรรม/กระทรวงพาณิชย์กระทรวงแรงงาน/กระทรวงอุตสาหกรรม/กระทรวงยุติธรรม (สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด)/สำนักงานตำรวจแห่งชาติ/สำนักงานอัยการสูงสุด/สำนักงานสถิติแห่งชาติ/กระทรวงมหาดไทย/กระทรวงการต่างประเทศ <p><u>หน่วยงานภาคเอกชน/องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - สำนักงานสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)/สมาคมครอบครัวศึกษาแห่งประเทศไทย/มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว/ภาคธุรกิจเอกชน/องค์กรสวัสดิการสังคม/องค์กรสาธารณประโยชน์ 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดทำแผนปฏิบัติการ/โครงการ/กิจกรรม เพื่อให้มีการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของนโยบายและยุทธศาสตร์ - สนับสนุนงบประมาณ

ระดับ	กลไก	บทบาท
ส่วนท้องถิ่น (พื้นที่)	<ul style="list-style-type: none"> - กรุงเทพมหานคร/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน/อาสาสมัครในพื้นที่ - ภาคเอกชนในพื้นที่ 	<ul style="list-style-type: none"> - จัดทำแผนปฏิบัติการ/โครงการ/กิจกรรม เพื่อให้มีการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของนโยบายและยุทธศาสตร์ - ส่งเสริมและพัฒนาครอบครัวในชุมชน - สนับสนุนงบประมาณ

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบการกระจายร้อยละของครัวเรือนเมื่อจำแนกตามการอยู่อาศัยของกลุ่มวัยต่างๆ ระหว่างภาค

ลักษณะกลุ่มวัยในครัวเรือน	กรุงเทพมหานคร			ภาคกลาง			ภาคเหนือ			ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ			ภาคใต้		
	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.	พ.ศ.
	2539	2549	2560	2539	2549	2560	2539	2549	2560	2539	2549	2560	2539	2549	2560
ครัวเรือนทั้งหมด	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1. ครัวเรือนผู้สูงอายุ	16.8	26.9	37.9	32.7	30.7	34.6	32.5	37.1	46.5	29.8	36.6	47.1	29.4	31.2	36.0
○ ผู้สูงอายุอยู่ลำพังคนเดียว	0.7	2.3	4.6	3.1	3.4	5.2	2.7	4.8	8.6	1.8	3.5	6.5	2.9	3.7	5.4
○ ผู้สูงอายุอยู่กับผู้สูงอายุ	0.5	1.6	4.0	2.1	2.9	4.1	2.7	4.0	7.0	1.4	2.9	5.8	3.4	4.3	4.8
○ ผู้สูงอายุอยู่กับเด็ก	0.5	0.4	0.6	1.5	1.4	1.3	1.9	2.1	2.4	1.8	2.4	3.2	1.3	1.3	1.1
○ ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงาน	8.1	15.0	21.4	11.7	10.7	14.7	11.7	12.7	17.8	7.5	10.4	16.7	8.7	10.5	14.2
○ ผู้สูงอายุอยู่กับวัยทำงานและเด็ก	7.0	7.7	7.3	14.4	12.3	9.4	13.5	13.5	10.8	17.3	17.4	15.0	13.2	11.3	10.4
2. ไม่ใช่ครัวเรือนผู้สูงอายุ	83.2	73.1	62.1	67.3	69.3	65.4	67.5	62.9	53.5	70.2	63.4	52.9	70.6	68.8	64.1
○ วัยทำงานอยู่ลำพังคนเดียว	18.7	14.1	16.9	6.6	9.4	20.3	5.2	6.9	11.5	3.1	4.3	9.4	5.6	6.3	11.9
○ วัยทำงานอยู่กับวัยทำงาน	19.5	18.9	15.4	10.5	16.2	17.7	9.4	12.7	13.7	6.1	10.3	11.9	7.9	10.7	12.6
○ วัยทำงานอยู่กับเด็ก	45.1	40.1	29.8	50.2	43.6	27.4	52.8	43.1	28.3	61.0	48.7	31.5	57.0	51.8	39.6
○ เด็กอยู่ลำพังหรืออยู่กับเด็ก	0.0*	0.0*	0.0*	0.0*	0.0*	0.0*	0.0*	0.1	0.0*	0.0*	0.2	0.0*	0.1	0.1	0.0*

หมายเหตุ: คำนวณจากครัวเรือนตัวอย่างที่มีการถ่วงน้ำหนัก, * มีค่าน้อยกว่าร้อยละ 0.1

ผู้ทรงคุณวุฒิ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กนกวรรณ ธรรมวรรณ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กาญจนา ตั้งชลทิพย์

อาจารย์ เจตพล แสงกล้า

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมพล แจ่มจันทร์

รองศาสตราจารย์ ดร. ชาย โพธิ์สิตา

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. ปราโมทย์ ประสาทกุล

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิยวัฒน์ เกตุวงศา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พจนา หันจางสิทธิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สักกรินทร์ นิยมศิลป์

ดร. นายแพทย์ สุทธา สุปัญญา

รองศาสตราจารย์ ดร. สุรีย์พร พันพื้ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อาภาศิริ สุวรรณานนท์

Dr. Kathleen Ford

ดัชนี

ก				
กฎหมายจรรยาบรรณ		108	การควบคุมดูแล	93
กฎหมายแรงงาน		188	การคาดประมาณ	6, 51
กฎหมายอาญา		107, 108	การค้ำมนุษย์	106
กรรมกรในโรงงาน		106	การคุ้มครองเด็ก	128
กระทำผิด	9, 105, 106, 107, 108, 117		การคุ้มครองสวัสดิภาพ	128
กระบวนการ	5, 8, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 29, 30, 32, 33, 106, 107, 157, 185		การคุมประพฤติ	107
กรุงเทพมหานคร	37, 46, 51, 135, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 200, 210		การเคลื่อนย้ายทางเศรษฐกิจและสังคม	157
กลไกระดับชาติ		26	การเคลื่อนย้ายประชากร	11
กลไกสนับสนุนกิจกรรม		21	การจดทะเบียนสมรส	17, 167, 168
กลุ่มคนทำงาน			การจัดการชีวิต	183
วัยเสริมงาน		181	การจัดการทางอารมณ์	154, 158
กลุ่มคนหน้าใหม่		185	การจัดการสมดุล	195
กลุ่มชาติพันธุ์		110, 111	การจ้างงาน	106, 186, 191, 192, 194, 202, 203
กลุ่มทางสังคม		73	แบบไม่เต็มเวลา	203
กลุ่มประชากร		167, 194	การเจริญเติบโตทางร่างกาย	154
กลุ่มแรงงานเพศหญิง		204	การฉ้อโกงทางอินเทอร์เน็ต	103, 116
กลุ่มไลน์		77, 78, 79, 80, 82, 86	การใช้เงิน	89, 95, 96, 97, 100
กลุ่มวัย		37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 185, 186, 190	การใช้ชีวิต	17, 73, 110, 112, 137, 153, 181, 183, 194, 195
ใกล้เกษียณ		194	การใช้ชีวิตร่วมกัน	170
กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์		76	การใช้ภาษา	75
กองบัญชาการตำรวจนครบาล		103, 112	การใช้อารมณ์รุนแรง	75
การกระจายรายได้		138	การบริหารเวลา	181, 195
การกระทำทางคดีอาญา		106	การเพิ่มผลผลิต	167, 184
การกระทำผิดทางอาญา		106	การมีบุตร	165, 171, 172, 175, 176, 177, 201, 203, 213
การกักขังอาชญากรรม		105	การเมือง	9, 10, 77, 108, 109, 168, 194
การก่อการร้าย		107	การย้ายถิ่นของพ่อแม่	151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161
การกำหนดคุณภาพชีวิต		109	การเลี้ยงเด็ก	91, 93, 154, 155, 156
การเก็บเกี่ยวสะสม		185	การวิเคราะห์ภาคีเครือข่าย	15, 19, 20, 23, 25, 32
การเก็บข้อมูลภาคสนาม		112	การสร้างครอบครัว	93, 167, 199
การข่มขืนกระทำชำเรา		107	การสร้างเครือข่าย	117
การขยายของครอบครัว		106	การสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์	112
การขัดเกลาทางสังคม		91, 109	การสำรวจความสุข HAPPINOMETER	185
การขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ		194	การสำรวจความอยู่ดีมีสุข	137, 138
การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์		17	การสำรวจภาวะการทำงานของประชากร	181, 185
การขับเคลื่อนองค์กร		167, 194	การสื่อสารของครอบครัว	86, 89, 100
การขาดวุฒิภาวะ		74	การสื่อสารเชิงบวก	96, 97, 99
การแข่งขันในทางสาธารณะ		108	การออม	89, 95, 96, 97, 100, 138
การไขว่คว้า		183	ก้าวร้าว	91, 126, 154
การคบเพื่อน		95	กิจกรรมกลุ่ม	30, 31
			กิจกรรมในครอบครัว	6

เก็บข้อมูล	8, 9, 20, 29, 71, 76, 77, 85, 112, 138, 140, 141, 177, 181, 185, 201
เกมออนไลน์	86
แก๊งคอลเซ็นเตอร์	103, 105, 116, 117
แก๊งล้วงกระเป๋า	114, 115

บ

ขนาด	
ครอบครัว	9, 10, 51
ประชากร	6
ขโมย	103, 115, 116, 117
ข้อมูล	
เชิงประจักษ์	5, 6, 8
เชิงปริมาณ	9, 92, 165
ทฤษฎีภูมิ	40, 42, 181
ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	34, 74, 117, 199, 213
ขัดแย้ง	25, 73, 74, 75, 76, 79, 82, 126, 168, 169, 184, 205, 208, 209
ขับเคลื่อนนโยบาย	20, 22, 23, 26, 27, 32, 33
ขาดรายได้	199, 208, 212
เขตเมือง	
การขยาย	148

ค

คนทำงาน	86, 165, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 195
กลุ่มมิลเลนเนียล	165, 167, 169, 171, 173, 174, 175, 177
ครอบครัว	165, 167, 174, 178, 181, 183, 188, 190, 194
เงินแบบบูมเมอร์	183
เงินวาย	183
เงินเอ็กซ์	183
ทุกช่วงวัย	195
วัยสนับสนุนงาน	181, 191
องค์กร	165, 191
คนวัยทำงาน	183, 194, 199
คมนาคมและการสื่อสาร	160
ครอบครัว	
เกษตรกร	106
ขยาย	5, 8, 39, 71, 73, 75, 77, 80, 84, 85, 106, 171, 173, 177, 197
ข้ามรุ่น	10, 199
เข้มแข็ง	17, 24, 33, 75, 167, 168
เดี่ยว	5, 6, 8, 10, 39, 71, 73, 75, 77, 80, 82, 84, 106, 171, 173, 176, 177, 197, 199, 210, 211, 213
ต่างรุ่น	71
ในอดีต	5, 7

ย้ายถิ่น	151, 153, 154, 155, 157, 210
ยุคดิจิทัล	71, 76
ยุคโลกาภิวัตน์	3, 7, 10, 11
เรื้อรัง	128
เลี้ยงเดี่ยว	75, 171, 173, 176, 177
สวัสดิภาพ	7
สุขภาพ	165, 167, 169, 177
แห่งกลาง	39, 199
อบอุ่น	165, 169, 170, 178
อยู่คนเดียว	10, 42, 73, 84, 115, 116, 171, 173, 177, 199
อยู่ดีมีสุข	135, 137, 138, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 168

ครัวเรือน

การกระจาย	42
การจำแนก	40, 41
ขนาด	17, 42, 51
ขนาดเล็ก	37, 42
ขนาดใหญ่	37, 42, 43
ข้ามรุ่น	73, 75, 77, 85
จำนวน	85, 138
ประเภท	41, 45
เปราะบาง	48
ผู้สูงอายุ	37, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48
รายได้	197, 203, 206, 208, 211
รูปแบบ	47
ลักษณะ	77
วัยทำงาน	37, 46, 47
สัดส่วน	37, 43, 46, 47, 48, 73, 168
หัวหน้า	17
ความเข้มแข็ง	17, 165, 167, 170, 171, 173, 174, 178
ชุมชน	157
ดัชนีครอบครัวอบอุ่น	175, 177
ทางจิตใจ	157
ทางสังคม	170, 173, 174
วัฒนธรรม	148
องค์ประกอบ	170, 173, 174, 175, 176, 177
ความคาดหวัง	71, 96, 98, 183
ของพ่อแม่	94
ความคิดสร้างสรรค์	185
ความเจริญ	73, 91, 105
ความชุก	125
ความรุนแรง	125, 129
ความเชื่อ	3, 5, 6, 8, 19, 87, 91, 95, 105, 167
ความผูกพัน	126, 138, 154, 168, 170, 212
สมาชิกในครัวเรือน	168
ความยืดหยุ่น	
การทำงาน	197
ความรุนแรง	75, 107, 108, 111, 121, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 154, 171

ความรู้สึก	
กลัว	108
กังวล	111
ของกลุ่มบุคคล	108
ของมนุษย์	109
ความรู้สึกผิด	205, 212
ความรู้สึกร่วม	105
ปลอดภัย	73, 109, 157
ปั่นป่วนจิตใจ	108
ผูกพัน	76, 160
ไม่ปลอดภัย	105
ไม่มั่นคง	212
หวาดกลัว	109, 110, 111, 117, 118
ห่างไกล	160
อ่อนแอ	109
ความสามารถในการฟื้นตัว	154, 159
ความสุขครอบครัว	181, 183, 188, 190, 193, 194
ความอยู่ดีมีสุข	7, 73, 135, 137, 138, 140, 141, 145, 147, 148, 154, 156, 157, 158, 159, 160
คำประเวณี	107
คิดอยากตาย	127, 129
เครียด	32, 207
ของคนทำงาน	183
เครื่องมือสื่อสาร	74
โครงการการสร้างครอบครัวอบอุ่นในจังหวัดยะลาหัวต่อของ เยาวชนในครอบครัวเปราะบาง	93, 94, 95, 96, 97
โครงสร้างครอบครัว	8, 9, 10, 93, 137, 211
บ	
भा	92, 107, 108, 126
ป	
งบประมาณ	15, 21, 23, 26, 28, 29, 32, 33, 122, 128
จ	
จริยธรรมการวิจัย	20, 77, 140
จำคุก	107
จิตสังคม	93
เจริญพันธุ์	
ภาวะ	48
อัตรา	43, 48
ฉ	
น้องโง่	105, 107, 116, 117
ช	
ชนบท	8, 10, 37, 39, 40, 42, 47, 105, 106, 153, 158
ชรา	83, 109
ช่วยเหลือเกื้อกูล	74, 154, 168

ช่องว่างของการสื่อสาร	92, 96
ชิงทรัพย์	106, 107, 108, 111, 114, 115
เชิงคุณภาพ	3, 6, 7, 8, 10, 11, 19, 27, 71, 76, 138, 169, 170, 197, 200, 206
เชิงปริมาณ	3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 27, 103, 112, 140, 169
เชื้อใจ	126
ใช้เวลา	6, 73, 76, 78, 86, 89, 92, 93, 98, 99, 183, 188, 199, 204, 208, 210
ใช้เวลากับครอบครัว	184, 195
ช	
ชิมเศร้า	79, 92, 126, 155
ไซเตียมมีเดีย	77
ฉ	
ฐานข้อมูลออนไลน์	155
ฐานะทางเศรษฐกิจ	111, 161, 203
ด	
ดัชนี	
ครอบครัวอบอุ่น	17, 165, 167, 173, 174, 175, 176, 177
ความอยู่ดีมีสุข	137
สัมพันธภาพในครอบครัว	17
ดำเนินชีวิต	73, 80, 83, 91, 93, 110, 135, 137, 138, 140, 142, 143, 148, 167
ดำรงชีวิต	83, 109, 151, 153, 155
ดิจิทัล	78, 85, 86, 87
ดูแลครอบครัว	199, 204
ดูแลบุตร	197, 199, 202, 204, 206, 207, 208, 211, 212, 213
ดูแลผู้ป่วย	127
ดูแลสุขภาพ	140, 142, 143, 145
ดูหมิ่น	107
โดดเดี่ยว	10, 73, 79, 87
ด	
ตกเป็นเหยื่อ	108, 109, 110, 111, 115, 116, 117
ตั้งครุฑในวัยรุ่น	93
ตัวชี้วัด	11, 15, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 169, 170, 188, 193
ตัวอย่าง	40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 77, 92, 93, 95, 96, 103, 111, 112, 113, 114, 116, 125, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 147, 158, 165, 169, 171, 172, 177, 178, 181, 185, 186, 189, 190, 201, 204
ตาย	5, 7, 9, 92, 106, 107, 126
ติดต่อสื่อสาร	74, 75, 77, 79

ติดตามประเมินผล	15, 18, 20, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34
ติดตามประเมินผลแบบตรรกะ	20
ติดสื่อสังคม	76, 79, 82
ดีเดียน	75
ดีในเชิงสร้างสรรค์	75
แต่งงาน	5, 6, 7, 8, 9, 17, 39, 93, 105, 114, 115, 116, 141, 167, 171, 172, 174, 176, 186, 187, 191, 192, 199, 203, 207, 210

ก

ถ่วงน้ำหนัก	42, 43, 44, 45, 46, 47
ถิ่นต้นทาง	153, 154, 155, 156, 157, 159, 160
ถิ่นปลายทาง	153, 158, 160

ก

ทดแทนบุญคุณ	9
ทดสอบโคสแคว	96
ทฤษฎี	
การนำนโยบายไปปฏิบัติ	18, 19
เกี่ยวกับครอบครัว	5
ความเป็นปึกแผ่นประชากรต่างรุ่น	76
ความผูกพัน	126
ระบบครอบครัว	126
ทวิตเตอร์	74, 81, 82, 83
ทะเลาะ	75, 76, 79, 80, 82, 91, 168, 210
ทักษะการสื่อสาร	87, 89, 92, 98
ทารุณ	100, 121, 125, 126, 127, 129
ทำงาน	
การแข่งขัน	184
การควบคุม	184
แข่งกับเวลา	183
จำนวนชั่วโมง	203
ชะงักงัน	183
ทางไกล	205, 212
นอกร้าน	83, 91, 154, 199, 209, 211, 212
ประสิทธิภาพ	169, 184
ปัจจัยด้านการทำงาน	197, 206, 210
ศักยภาพ	194
สังคมกับการทำงาน	194
หลังคลอด	203, 205
หารายได้	204
ทำร้ายจิตใจ	171
ทำร้ายร่างกาย	107, 108, 111, 114, 115, 117, 121, 125, 126, 171
ที่ปรึกษา	75, 185, 194
ทุกข์	91, 127, 167
ทุกข์ทรมาน	108, 110
ทุกข์สุข	91

ปรับทุกข์	83
สารทุกข์สุกดิบ	78, 85
เทคโนโลยี	10, 74, 78, 84, 105, 117, 151, 154, 160, 168
เทศบาล	40, 42, 47, 114, 115, 116, 169

ข

นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถาบันครอบครัว	15, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 33, 34
นวัตกรรม	71, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 105, 185
นิเวศสังคม	91

ค

บทบาทของพ่อแม่	80
บทบาททางเพศ	197, 199, 205
บรรทัดฐาน	23, 91, 148, 154, 167
บุหรี	89, 91, 95, 97, 99, 100, 127, 156
บูรณาการ	26, 117, 137

ด

ปฏิสัมพันธ์	17, 71, 74, 80, 81, 82, 84, 86
ประชาธิปไตย	19, 171
ประหยัด	81, 89, 95, 96, 97, 100, 171, 208
ประหารชีวิต	107
ปรับตัว	91, 133, 137, 170, 181, 194
ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม	99, 110
ปรากฏการณ์ทางสังคม	105, 110, 159
ปลอดภัย	91, 109, 110, 118, 212
ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน	105, 111, 117, 118
ปลอม	103, 105, 116, 117
เปราะบาง	76, 87, 154, 155, 156, 158, 212
เปลี่ยนงาน	183, 203
เปลี่ยนแปลงประชากร	39, 71

ฉ

ผลิตภาพ	185, 195
ผู้ย้ายถิ่น	153, 155, 157, 158, 160, 161
ผู้หญิงที่แต่งงาน	200, 203, 204
ผู้หญิงมีบุตร	197, 199, 202, 204, 205, 213
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	17, 137

ช

พินันออนไลน์	92, 103, 105, 116, 117
พฤติกรรมเสี่ยง	89, 91, 92, 98, 99, 121, 126, 127, 155, 156
พอเพียง	138, 140, 142, 143, 145
พัฒนาการ	3, 5, 6, 7, 8, 20, 25, 73, 74, 154, 158, 160, 197, 206, 211, 212, 213
พัฒนาการเด็ก	99, 158, 199

พัฒนาการทางอารมณ์	154
พัฒนาการล่าช้า	158
พัฒนาจิตวิญญาณ	138, 140, 148
พัฒนาสถาบันครอบครัว	15, 18, 20, 21
พี่เลี้ยงเด็ก	199, 211
พึงพา	39, 74, 203
พึ่งพาตนเอง	17, 137, 138, 140, 142, 144, 146, 168, 169, 170, 171, 173, 174
พื้นที่เสมือน	71, 74, 83, 84, 85
พูดคุย	77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 160, 170
เพศสัมพันธ์	83, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100

พ

เฟซบุ๊ก	71, 74, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 86
---------	--

ภ

ภาคการผลิต	106
ภาคบริการ	106
ภาคประชาสังคม	17, 18, 21, 33
ภาคีเครือข่าย	15, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 33, 169, 170, 178
ภาวะการตาย	48
ภาวะแทรกซ้อน	121, 122
ภูมิคุ้มกัน	89, 91, 93, 97, 100, 154
ภูมิภาค	10, 18, 37, 125, 135, 137, 141, 147, 148, 155, 157
ภูมิสังคม	87

ม

มานุษยวิทยา	8, 10
มิลเลนเนียล	165, 167, 170
มีส่วนร่วม	9, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 32, 34, 82, 84, 86, 87, 117, 137, 169, 203, 204, 206
เมือง	39, 106, 109, 153, 161, 197, 213
เขตเมือง	37, 40, 42, 47, 51, 148, 153
ความเป็นเมือง	148
ชีวิตคนเมือง	135
ชุมชน	103, 112, 114, 115, 116, 153
นอกเมือง	103, 112, 114
ประชากร	153
สังคม	106, 110, 153, 160, 211
หมู่บ้านเมืองเอก	111
แม่	
ความเป็นแม่	203, 211, 212
แม่เต็มเวลา	197, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212
แม่ที่เปลี่ยนงาน	201
แม่ที่ไม่ทำงาน	202

แม่ที่ลาออกจากงาน	202
แม่หลังคลอด	205

ย

ยาเสพติด	89, 95, 96, 97, 100, 107
ยึดหยุ่น	
การทำงาน	188, 189, 190, 210, 213
ยุคใหม่	9, 185, 195
ครอบครัว	7
ผู้หญิง	197, 206
ยูทูป	77, 78, 81, 86
เยาวชน	26, 30, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 107, 119, 126, 127, 159, 170
เยียวยา	81, 85

ส

ระดับการศึกษา	111, 113, 140, 141, 147, 171, 174, 185, 186, 187, 191, 192, 201, 204
ของผู้หญิง	203, 204
ระบบเครือข่าย	9, 105
รับรู้	73, 74, 84, 85, 86, 91, 94, 96, 99, 100, 105, 109, 117, 138, 147
รูปแบบการสื่อสาร	84, 86, 89, 92, 100
รูปแบบการอยู่อาศัย	9, 73, 93, 94, 100, 176, 177
รูปแบบความขัดแย้ง	184
แรงงาน	9, 153, 157, 183, 197, 204, 205, 213

ล

ล้วงละเมิด	127, 128
ละเมิด	85, 107, 108, 125
ลักทรัพย์	103, 107, 111, 114, 115, 116, 117
ความผิดฐานลักทรัพย์	106
ลักษณะการอยู่อาศัย	8, 9, 37, 39, 41, 48
ลาคลอด	205, 206, 209
ลาออก	183, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213
เลี้ยงดูบุตร	93, 94, 165, 177, 197, 199, 200, 203, 205, 211, 212, 213
เลี้ยงลูก	94, 153, 155, 197, 202, 203, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213
เลี้ยงลูกเต็มเวลา	201, 202, 203, 207, 208, 209, 210
โลกออนไลน์	74, 76, 86, 87
โลกาภิวัตน์	3, 5, 7, 184

ว

วัย	
เกษียณ	185, 194
ใกล้เกษียณ	185
เด็ก	37, 41, 110, 121, 125,

126, 127, 129, 154, 156, 157, 158, 160	
ทำงาน	37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 86, 109, 167, 183
แรงงาน	151, 153, 154, 155
วัยรุ่น	76, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 110, 158, 159
สนับสนุนงาน	185, 186, 187, 193, 194
สร้างงาน	181, 185, 186, 187, 193, 194
สูงอายุ	37, 41
ผู้งาน	181, 185, 186, 187, 193, 194
เสริมงาน	181, 185, 186, 187, 190, 191, 193, 194
วางเพลิง	107, 111
วิเคราะห์ข้อมูล	8, 19, 23, 30, 103, 111, 112, 141, 159, 170, 181, 191, 197, 200, 202, 206
วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ	200, 202
วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว	135, 141, 145, 181, 191, 193
วิเคราะห์ทางประชากร	6
วิเคราะห์แบบถดถอย	111, 147
วิจัยเชิงประวัติศาสตร์	5
วิจัยเชิงสำรวจ	138
วิตามิน	89, 92, 97, 100
วิธีการศึกษาครอบครัว	3, 5, 7, 10
เวลา	3, 5, 6, 7, 23, 28, 32, 37, 39, 42, 43, 48, 71, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 91, 103, 109, 110, 111, 115, 116, 117, 118, 125, 126, 139, 147, 148, 153, 158, 159, 160, 169, 183, 184, 188, 195, 203, 205, 206, 207, 209, 211, 212, 213

ค

ศูนย์ดูแลเด็กเล็ก	197
ศูนย์พัฒนาครอบครัว	26
ศูนย์วิจัยความสุข	169, 181, 185
เศรษฐกิจ	8, 9, 10, 20, 21, 86, 91, 92, 93, 105, 106, 137, 140, 142, 143, 145, 147, 148, 153, 154, 157, 159, 160, 169, 184, 186, 197, 199, 203, 205, 206, 211, 213
เศรษฐกิจพอเพียง	17, 138
เศรษฐกิจและสังคม	17, 73, 140, 199
เศรษฐกิจสังคม	161, 165

ค

ส่งเสริมพัฒนาการ	91, 158, 199
ส่งเสริมสุขภาพ	138
สถานเลี้ยงเด็ก	197, 199, 206, 207, 210, 211, 212
สถานะทางสังคม	154
สถิติเชิงพรรณนา	112, 141, 142, 170

สนทนากลุ่ม	71, 76, 77, 82
สภาพแวดล้อม	105, 110, 117, 153, 160, 181, 194
สมดุล	
ชีวิตกับการทำงาน	181, 183, 184, 188, 191, 193, 194, 195
สหวิชาชีพ	122, 127, 128
สังคม	73, 174
ค่านิยม	203, 205
สงเคราะห์	121
สูงวัย	48
ออนไลน์	197, 206, 208
สัญลักษณ์	6, 73, 76, 110
สัดส่วน	
ครัวเรือน	46
สัมพันธภาพ	21, 30, 71, 75, 76, 86, 89, 91, 92, 93, 97, 100, 137, 138, 140, 142, 143, 145, 169, 170, 205
สัมพันธภาพครอบครัว	87, 89, 91, 92, 93, 97, 98, 168, 170, 173, 174, 199, 212
สัมภาษณ์ระดับลึก	20, 26, 169, 197, 200, 201, 202, 206, 207, 208, 209, 210
สาธารณะ	74
กระทู้	197
กิจกรรมสาธารณะประโยชน์	148
ความคิดเห็น	8
ที่สาธารณะ	30
พื้นที่	82
รถโดยสาร	109
สารเสพติด	91, 94, 98, 99, 121, 126, 127, 129
สำมะโนประชากร	6, 8, 9, 10, 39, 48, 112, 153
สื่อดิจิทัล	77
สื่อสังคม	71, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 200
สื่อสังคมออนไลน์	71, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 84, 87, 200, 201, 202, 206, 210
สื่อสาร	10, 17, 24, 32, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85, 86, 87, 89, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 140, 170
สื่อสารของครอบครัว	98
สื่อสารเป็นคำพูด	75
สื่อสารเรื่องเพศ	94, 98, 99
สุ่มตัวอย่าง	40, 42, 135, 138, 139, 140
สุรา	110, 126, 127, 129
โสด	17, 106, 114, 115, 116, 169, 171, 172, 174, 176, 177, 186, 187, 191, 192

ค

หนังสือ	106
หนุ่มสาว	91, 106, 110, 194

หย่า	168, 171, 172, 175, 176, 186, 188, 192
หย่าร้าง	17, 93, 114, 156
หลบเลี่ยง	85, 110
เหตุการณ์ชีพ	5, 6
เหยื่อ	103, 105, 106, 108, 109, 110, 114, 127
เหล่า	89, 91, 95, 97, 99, 100
ให้ความรัก	91
ให้คำปรึกษา	91, 96

๑

องค์ความรู้	48, 151, 154, 155
อบรมเชิงปฏิบัติการ	15, 18, 20, 33
อยู่คนเดียว	39, 79, 114, 191
อยู่อาศัย	10, 37, 39, 44, 45, 46, 47, 48, 83, 111, 114, 115, 116, 153, 157, 160, 210
อยู่อาศัยหลังแต่งงาน	8, 10
ออกจากงานมาเลี้ยงลูก	197, 200, 206, 207, 208, 210, 211, 212
ออกเรือน	10
ออนไลน์	71, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 92, 200, 202, 211
อัตลักษณ์	91, 93
อัตวิสัย	3, 6, 7, 10, 11
อายุการรวม	103, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 115, 116, 117
เอาใจใส่	31, 109, 138, 168, 207
แอปพลิเคชัน	77, 79, 81, 83, 85
ทวิตเตอร์	81
ไลน์	78
วีแชท	82
เว่ยป้อ	82
อินสตาแกรม	82
แอลกอฮอล์	98, 156

A

actual survey data	56
affluent households	56
agglomeration	54
analysis	16, 19, 54, 58, 59, 60, 61, 63, 77, 104, 119, 131, 147, 182, 200
Asian society	60

B

Bangkok Metropolitan Region	52, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64
-----------------------------	--

C

carbon dioxide emissions	64
cleaning	53
consumer awareness	64
consumption	52, 63, 90
convergence theory	53
cooking	53

D

Data on population	56
delay marriage	54
demand	52, 53, 54, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64
Demand side measures	64
demographic factors	53
demographic trends	54, 59
demographic variables	53
developing countries	53

E

economies of scale	52, 53, 56
emissions into the environment	63
environmental impact	63, 64
evolve in the future	53
existing water resources	64

F

Families in Thailand	13
family members	53, 72, 104, 123, 198
family size	52, 53, 54, 63, 64
fertility	214
forecasting	58
future water demand	52, 56, 59, 61, 63

G

gardening	53, 64
greywater	64

H

higher water prices	55
historical data	52, 54
household consumption	54
household housing	64
household income	56, 57, 60, 61
household size	52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64
household water	52
household water use	64

I

income data	56
-------------	----

income per household	58
industrialization	53
internal and external migrants	59
international business hub	59

L

larger families	53
living arrangement	73
living arrangements	38, 53, 198
lower fertility	53, 59

M

maintenance tools	64
management of residential tap water	52, 64
marriages	53, 59
mediating factor	58
Metropolitan Waterworks Authority	54
Ministry of Digital Economy and Society	56
monetary rebates	64
multivariate analysis	55, 56
multivariate regression analysis	54

N

National Statistical Office of Thailand	182
natural resources	63
new water resources	64
number of water users	55, 59, 60, 61, 64

O

one-person households	53
-----------------------	----

P

policy makers	16, 54, 64
population	16, 52, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 182
population size	52, 56, 57, 59, 60, 63, 64

R

rainfall	57, 58, 60, 61
rainwater use	64
reduce water consumption	55, 56
reducing household	64
reduction of leakage	64
regions of Thailand	59, 136

regression models	61
residential tap water	52, 54, 58, 63, 64
residential users	55
Residential water	53, 55
risk of water shortage	64

S

scenario analysis	59, 61
size of the population	58
smaller households	53, 54
social norms	59
Socio-Economic Survey	38, 56
sustainable development	52, 64

T

tap water	52, 54, 58, 63, 64
technological tools	64
Thai Household	56
Thailand's national economic	59
three-generation households	53

U

urban areas	38, 52
urban water demand	58, 65, 66
urban water management	52
urbanization	12, 53, 66, 148

W

washing	53
waste	63
water consumption	53, 64
water demand	52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67
water management in Thailand	54
water price	55, 56, 57, 58, 60, 61, 65
water resources	64, 65
water saving	64
water use	56, 66
water users	55, 57, 58, 59, 60, 61
weather stations	58

Y

younger generations	53, 58
---------------------	--------

สารประชากร มหาวิทยาลัยมหิดล Mahidol Population Gazette

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 28 มกราคม 2562

ประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2562

ประชากรคาดประมาณ ณ วันกลางปี 2562 (1 กรกฎาคม)

	ชาย	หญิง	รวม
1. จำนวนประชากรทั้งประเทศ (หน่วยเป็นพัน)	32,074	34,300	66,374
2. จำนวนประชากรแยกตามที่อยู่อาศัย (หน่วยเป็นพัน)			
เขตเมือง (ประชากรที่อยู่ในเขตเทศบาล และเมืองทุกประเภท)	17,918	19,203	37,121
เขตชนบท (ประชากรที่อยู่นอกเขตเมือง)	14,156	15,097	29,253
3. จำนวนประชากรแยกตามภาค (หน่วยเป็นพัน)			
กรุงเทพมหานคร	3,998	4,320	8,318
ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพฯ)	9,334	9,968	19,302
ภาคเหนือ	5,367	5,771	11,138
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	8,912	9,544	18,456
ภาคใต้	4,463	4,697	9,160
4. จำนวนประชากรแยกตามกลุ่มอายุ (หน่วยเป็นพัน)			
ประชากรวัยเด็ก (ต่ำกว่า 15 ปี)	5,812	5,546	11,358
ประชากรวัยแรงงาน (15 - 59 ปี)	21,357	22,072	43,429
ประชากรสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	4,905	6,682	11,587
ประชากรสูงอายุ (65 ปีขึ้นไป)	3,084	4,528	7,612
ประชากรก่อนวัยเรียน (0 - 5 ปี)	2,225	2,125	4,350
ประชากรวัยเรียน (6 - 21 ปี)	6,722	6,444	13,166
สตรีวัยเจริญพันธุ์ (15 - 49 ปี)		16,686	
5. อายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิด (จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าบุคคลที่เกิดมาแล้วจะมีชีวิตต่อไปอีกกี่ปี)	ชาย 73.0 ปี	หญิง 80.1 ปี	
6. อายุคาดเฉลี่ยที่อายุ 60 ปี (จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าผู้ที่อายุ 60 ปีจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกกี่ปี)	ชาย 17.1 ปี	หญิง 22.8 ปี	
7. อายุคาดเฉลี่ยที่อายุ 80 ปี (จำนวนปีเฉลี่ยที่คาดว่าผู้ที่อายุ 80 ปีจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกกี่ปี)	ชาย 6.0 ปี	หญิง 8.3 ปี	
8. อัตราชีพ			
อัตราเกิด (ต่อประชากรพันคน)			10.5
อัตราตาย (ต่อประชากรพันคน)			8.1
อัตราเพิ่มตามธรรมชาติ (ร้อยละ)			0.2
อัตราตายทารก (ต่อการเกิดมีชีพพันราย)			9.3
อัตราตายเด็กต่ำกว่า 5 ปี (ต่อการเกิดมีชีพพันราย)			11.0
9. อัตราเจริญพันธุ์รวม (จำนวนบุตรโดยเฉลี่ยที่สตรีคนหนึ่งจะมีตลอดวัยเจริญพันธุ์ของตน)			1.54
10. อัตราคุมกำเนิด (ร้อยละ)			78.40
11. ครัวเรือนผู้สูงอายุ (ร้อยละ)			40.6